2

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1996

17338

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda) Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1996.
Copyright: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava: Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobođeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

MARULIĆ ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 2 **ZAGREB, ožujak - travanj 1996.** **GOD. XXIX.**

Radovan GRGEC

Uz rub (105)

Gotovo svaki kutak gradskoga centra i periferije podsjeća me na moje zagrebačko djetinjstvo i mladost, na mladost mojih roditelja i djece. O tome mi pričaju stabla u parku, zidovi zgrada, stepenice u rodnoj kući, iz koje smo tata i ja poslije II. svjetskog rata krenuli na naš robijaški put. To stubište napučeno je gomilom radosnih i tužnih uspomena. Neki stanar, vjerojatno Dalmatinac, napisao je na zidu u prizemlju: "Doli banda sa solunskog fronta!".

Ne namjeravam predugo pisati o grafitima, koji su svojevrsni znak vremena. Danas se o njima pišu rasprave i održavaju simpoziji. Pred oči mi dolaze i oni ispisani kredom i oni urezani oštrim predmetima ili ištrcani sprayom. Zbog parola ispisanih "firnajzom" na zagrebačkim školama bio sam 1947. osuđen (Dolje sovjetska Jugoslavija; Hrvatska pamti, itd.). Kad sam bio dijete, sjećam se kako su se policajci uzmuvali kad su na zidovima Sveučilišta osvanuli natpisi "ŽAP" i "Dolje ORJUNA!".

I danas odolijevaju "zubu vremena" mnogi stari grafiti kao znak određene kulture, subkulture ili nekulture, od onih ispisanih po nužnicima do onih koji su pisani čak glagoljicom. Prolazeći nedavno zagrebačkim ulicama, opazio sam da su još "živi" i slogani o "bratstvu i jedinstvu" i dva prilično nejasna znaka zbog kojih su dvojica dječaka bila uhvaćena od dvojice "udbaša", koji ih optužiše da su crtali po zidovima "hakenkrajce". Prelazeći sa svojega Svačićeva trga "kraticom" do Botaničkog vrta primjećujem BBB-parole. Ime ustaškog pukovnika (koji je u emigraciji pozvao sinove ustaša i partizana da si pruže ruku), koje je godinama prkosilo prolaznicima, uspio je valjda izribati tankoćutni "jugonostalgičar iz trećeg kata", ali zato nitko nije dirao u opscene i "pederske" bljuvotine u WC-u Botaničkog. Vraćajući se, prolazim mimo svoje pučke škole u Varšavskoj ulici, gdje zubu vremena već godinama odolijeva "nadahnuti" grafit "Only dead teacher is good teacher" (Samo je mrtvi profesor dobar profesor). U tu školu pošao sam u godini kad je *"Građanski"* svojim briljantnim pobjedama nad *BSK*-om osvojio državno prvenstvo. Kako li je strašno bilo za tadanje navijače "purgera" kad su preko noći postali *"Dinamo"*, kao što je i za sadanje navijače "Dinama" promjena imena značila pljusku i šok!

Na jednom zidu ugledah grafit "I djeca su ljudi", koji me je podsjetio na tragediju kroz koju prolazi moj narod zbog "bijele kuge" i zbog pobačaja koji

uništiše više dječjih života od surovog nametnutog nam rata. Starimo i izumiremo usprkos tome što sada imamo vlastitu državu ne samo zbog granata i iseljavanja nego i zbog vlastite krivnje. Pa ipak, svjesni smo da se nikakva materijalna i duhovna obnova Hrvatske ne može zamisliti bez demografske i obiteljske obnove, bez moralnog preporoda nacije, koja je nedavno pokazala da može hrabro ratovati s agresorom i tako povratiti oteti teritorij.

* * *

Mnogi se protive izrazu "duhovna obnova" poistovjećujući ga možda s nekakvim duhovnim vježbama ili s konvencionalnim shvaćanjem pojma "duhovnost", za što bi kompetentne trebale da budu samo "duhovne osobe". Međutim, taj pojam obuhvaća čovjeka kao psihofizičku cjelinu u kojoj je teško odvojit duhovnu od materijalne komponente. Duhovna i materijalna obnova međusobno se prožimlju jer je za svaku obnovu i preporod potreban "dodatak duše" (suplément d'âme), kako bi rekao *Bergson*. Kao naš specifikum valjalo bi izrazu "duhovna i materijalna obnova" dodati još i pojašnjenje "ratna" i "poratna" obnova.

Za takvu obnovu i preporod valja odgajati pojedince, obitelji i čitav narod. Za kršćane je ona na neki način križni put prema svjetlu *uskrsne zore*. Sjetimo se toga uoči najvećega kršćanskog blagdana!

Još jedno pojašnjenje! Mi smo zemlja u "tranziciji", koja traži posebnu kontrolu i korekciju tržišne ekonomije. Nakon rušenja Berlinskog zida neke se istočne zemlje vraćaju stanovitim socijalističkim modelima jer se na "demokratski kapitalizam" nije prelazilo razborito i postupno, pa je to urodilo mnogim nepravdama.

Usto valja ljude odgajati za požrtvovnost, poštenje i moralnu čestitost, počinjući s djecom i obiteljima. Utilitarističko i korumpirano ozračje demantira sve deklamacije i deklaracije o moralnom preporodu, o prosperitetu privatizacije, dioničarstva itd.

Kad govorimo o odgoju i odgojno-obrazovnom procesu kao cjelini, valja ipak razlikovati stjecanje znanja od formiranja ljudskog srca i karaktera za trajne vrijednosti. Tradicionalne kršćanske vrednote zapravo su prave humane i humanističke vrednote, svojstvene svakoj duhovnoj "konstelaciji". Ne smijemo zaboraviti da Hrvati nisu samo katolici, nego i pripadnici drugih vjeroispovijesti, agnostici, ateisti itd.

Bilo kako bilo, ipak valja priznati da je ljestvica vrednota što dominira u našoj civilizaciji drugačija od humanističke ljestvice koja uključuje, da se poslužim *Maritainovim* izrazom, "integralni humanizam". Na ovoj ljestvici "biti" kotira mnogo više nego "imati". U tom svjetlu valja djecu i odrasle odgajati za novi sustav vrijednosti, a ne govoriti im samo o postizanju rentabilnosti i prosperiteta, o novcu i materijalnom probitku kao kriteriju uspješnosti. Da bi se takav odgoj mogao konkretizirati, valja sinkronizirati i koordinirati obnoviteljske akcije na raznim

srodnim područjima, kao što su npr. prosvjeta, kultura, vjera itd. Tu smo svi mi kompetentni i odgovorni.

U tom duhu valjalo bi odgajati dijete, ne za "štreberluk" (tj. da se bori prvenstveno za ocjene bez obzira na stvarno znanje), nego za stjecanje znanja, ali i pravih vrednota, kao što su karakternost, solidarnost, hrabrost, gostoljubivost, dakle ono što možda najviše manjka današnjoj civilizaciji probitka i užitka. Da bi se dijete moglo pravilno odgajati i obrazovati, potrebni su i drugi uvjeti, kao npr. mir i sređeni život u obitelji.

* * *

Da bi u domovini bilo što više dječjeg smijeha i igre, a sve manje staračke mrzovolje i "proračunatosti", djeci je danas, na pragu trećega tisućljeća, potreban mir i miran život. To vrijedi posebno za djecu koja su iz rata izašla s raznim traumama. Kako rekosmo, Hrvatska postaje zemlja staraca. S tim problemom susrećemo se i mnoge druge zemlje iz društva "blagostanja" i državne "providnosti" jer ne znaju kako će "ozdraviti" zdravstveno i mirovinsko osiguranje kada je sve više umirovljenika, a sve manje "aktivnih" i zaposlenih.

Nova godina redovito započinje Danom mira, za koji je ove godine *Ivan Pavao II.* izabrao temu: *Pružimo djeci mirnu budućnost*! Ako zavlada pravi i pravedni mir, bit će sve manje djece žrtava nasilja, a sve više djece koja će u školi mira postati graditelji sretnije budućnosti svoje domovine. Dijete je najveće blago čovječanstva, važnije od materijalnoga bogatstva, uspješne proizvodnje i visokog standarda. Majke i očevi moraju shvatiti da začeto dijete, kako god bile teške prilike u kojima žive, valja roditi i odgojiti s punom ljudskom odgovornošću za vrijedne članove zajednice, svjesne svojih dužnosti i prava. Za to je potrebna isto tolika hrabrost, ako ne i veća od one koja je bila potrebna za borbu i rat. Radi budućnosti naše djece i radi njihove sreće isplati se upustiti u "avanturu" mira i opraštanja, kako god bili nepravedni razni *daytonski* i njima slični sporazumi i kompromisi. Pokušajmo to podnijeti radi sretnije budućnosti čitave Hrvatske!

Najveći pisci našega vremena, kao npr. *Claudel* i *Bernanos,* naslutili su što znači "osjećaj vječnoga djetinjstva". Taj osjećaj "proburazio" je srce Paula Claudela na Božić 1868. u pariškoj katedrali. Na Božić iste godine obratili su se i ušli u borbu za vječno djetinjstvo i *Charles de Foucauld* i *Terezija Martin*, poznata kao sv. Terezija od Djeteta Isusa.

U čežnji za osjećajem vječnoga djetinjstva i za Kraljevstvom istine, mira, ljubavi i pravde, ne zaboravimo da djeca imaju i svoju zemaljsku domovinu. Ivan Pavao II. u svojoj poruci za Dan mira 1996. moli "da bi se stvorile okolnosti kako bi djeca cijelog svijeta mogla primiti u baštinu od naše generacije složnije i solidarnije čovječanstvo". I u Povelji OUN-a istaknuto je kako dijete "od rođenja ima pravo na ime i na narodnost".

Snagu nacionalnog zajedništva osjetili smo na zagrebačkom hipodromu prigodom Papina dolaska kada smo s *Izidorom Poljakom* ponavljali: "Milijun duša vjernih ti u zemlji živi hrvatskoj". Kao što su domovini potrebna zdrava i sretna djeca, tako su joj potrebni i pravi konvertiti (a ne "konvertiti", oportunisti, "kameleoni" i sl.). Iako ima i mnogo onih koji su proveli vijek u vinogradu Gospodnjem "podnoseći teret dana i žegu", moramo dopustiti da ima i onih koji su u vinograd došli u posljednjoj uri.

Ipak se bojimo raznih karijerista koji i opet mogu "krenuti vjerom". Isto se tako bojimo i raznih "šminkera" koji se uvijek prave važni, pametni i duhoviti, a nemaju nam što reći jer su zapravo prazni. Dječja otvorenost i iskrenost najbolji je primjer "antišminkerstva" i prave hrabrosti kojoj su himnu pjevali *Bernanos*, *Gorki* i drugi. Kasnije će takva djeca postati i nositelji "herojskog humanizma", shvaćajući kao odrasli ljudi i borbu i patnju kao ljudski udes na zemlji i kao "mudrost života". Shvatit će možda i da ljudsku patnju nije lako razumjeti, pogotovo ako se radi o boli i patnji malenih i nedužnih, ali i da Isus Krist, prema *Claudelovim* riječima, nije došao da objasni našu patnju nego da je ispuni svojom prisutnošću. U patničkom licu drugoga nedavno preminuli filozof *Emmanuel Lévinas* shvatio je svoju odgovornost i ono što je nazvao "epifanijom lica". Na tu, "epifaniju" podsjećaju nas *Rouaultovi* likovi iznakaženoga Krista Patnika, krikovi bičevanih robova u Americi, Aziji i Africi (prošli put smo omaškom govorili o "nubijskom" umjesto o "libijskom" robu), plač nesretne djece iz Bosne i Hercegovine...

* * *

I opet nam se pred očima javlja patnički lik *Alojzija Stepinca*, zaštitnika Hrvatske i našega Jeronimskog društva, koji je na svom suđenju prije 50 godina o tom Društvu i govorio. Te godine 1946. naše je Društvo na zahtjev *Krajačićev* promijenilo svoje ime u HKD sv. Ćirila i Metoda, a sada se vraća starom imenu. U svojoj izdavačkoj i stoljetnoj društvenoj djelatnosti Jeronimsko društvo posebnu je pažnju posvećivalo ne samo širokim slojevima hrvatskog naroda na selu i u gradu, nego i najmlađima i djeci, znajući da su sretna i zdrava djeca temelj sretne budućnosti domovine i sjeme budućih potpunih ljudi. Takvi su ljudi spremni, da prihvate teret odgovornosti, pa čak i svetost mučeništva (sacrificium) i svjedočenja (matyrium). Tek takvi su potpuni ljudi u pravom smislu te riječi. Engleske riječi "holy" (svet), "healthy" (zdrav) i "whole" (potpun) imaju isti korijen.

Njima nasuprot iskrsnuše pred nama ljudski monstrumi na kakve nailazimo među *Bulatovićevim* "ljudima sa tri prsta" i među ljudima iz *Kusturičina* "podzemlja". O Kusturičinu filmu čuli smo u posljednje vrijeme razne kontradiktorne prosudbe. Crnogorski recenzent u listu "La Croix" proglasio ga je prosrpskom propagandom, dok recenzent u listu "La Vie" Kusturicu uspoređuje s *Dostojevskim*. I naš izvjestitelj s Radio-Vatikana ističe kako to nije nipošto prosrpski film(!). Vjerojatno ga je gledao jer sada taj film, koji je *Miloševiću* naročito drag, igra i u Rimu.

Slične kontradiktorne sudove imali smo prilike pročitati i o nedavnom preminulom *Mitterrandu,* za kojega možemo sa sigurnošću reći da nije bio sklon nama Hrvatima, iako je imao i neke državničke vrline. Svjestan da mu se približuje čas smrti, on, koji je potekao iz katoličke sredine a postao agnostik, volio je razgovarati o misteriju smrti s nekim misliocima, na primjer s mnogo starijim *Jeanom Guittonom.* O njihovim stavovima *Mario Pomilio* nedavno je objavio u Italiji knjigu. Zaista je teško među političarima i državnicima naći potpune ljude u svakom pogledu, tj. svece, iako nas mnogi upućuju na primjer *Thomasa Morea, Nicolasa de Flüe, Alcidea De Gasperija, Roberta Schumana, Edmonda Micheleta, Giorgia La Pire* i drugih koji su živjeli i umrli u nadi Uskrsnuća.

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Na Uskrs

Uskrs je
praznik pobjede.
Život je
pobijedio smrt.

Neka tako
i svaki ljudski grijeh
Svjetlom Vječnim
bude strt

Predstavljanje "Čežnje za kraljevstvom"

U prostorijama HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) predstavljena je u četvrtak 15. veljače najnovija knjiga ravnatelja HKD-a, prof. Radovana Grgeca, "Čežnja za Kraljevstvom", pred velikim brojem prisutnih. Knjiga je zbirka članaka koji su godinama izlazili u "Glasniku Srca Isusova", ali nisu ništa izgubili na svojoj aktualnosti. Nakon autorove uvodne riječi to su istaknuli i predstavljači knjige: dr. Stanislav Vitković, mr. Svevlad Slamnig i mr. Nikola Bićanić. Dr. Vitković je posebno govorio o pojmu Kraljevstva u evanđeoskom smislu i spomenuo kako knjigu predstavljamo upravo na 106. rođendan Petra Grgeca, autorova oca, također uglednog hrvatskog pisca i katoličkog laika, koji je mnogo utjecao na životni put svojega sina. Mr. Slamnig iznio je kako knjiga predstavlja stanovito premošćenje jaza koji je nastao 1945. kada su se počeli gubiti tragovi kršćanske uljudbe u mnogim obiteljima, a mr. Bićanić je preporučio da se knjigom posluže kao izvrsnim duhovnim štivom vjeroučenici sviju dobi i kršćani, kojima bi Grgecova knjiga morala biti svojevrsni "vademekum", što su posebno istaknuli i neki sudionici diskusije nakon predavanja.

Predstavljanje knjige *"Čežnja za kraljevstvom"* 15. II 1996. S lijeva na desno: Nikola Bićanić, Svevlad Slamnig, Radovan Grgec, Stanislav Vitković.

Slovački Hrvati

U četvrtak 22. veljače 1996. upriličen je u HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) sastanak s delegacijom Hrvata iz Hrvatskog Groba u Slovačkoj. Načelnik toga mjesta Jozef Nemčović govorio je dirljivo o tom kako su oni Hrvati i to će ostati, ali bi svakako željeli dobiti hrvatskog župnika. O vezama sa Slovačkom, a posebno s Hrvatima u Slovačkoj, govorio je ravnatelj HKD-a Radovan Grgec, koji je istaknuo kako su te veze produbljene najviše zaslugom glavnog urednika HKD-a Josipa Andrića, koji je održavao najbliže kontakte, od Hlinkinih vremena do svoje smrti, s istaknutim predstavnicima u Slovačkoj, kao što su bili liječnik i romanopisac Kukučin, Vilo Kovar i isusovac Ferdo Takač, koji je preveo na slovački nekoliko knjiga iz naklade HKD-a, među kojima i Andrićev roman "Velika ljubav", čija se radnja događa upravo u Hrvatskom Grobu.

U okviru izleta što ga je organiziralo Društvo hrvatsko-slovačkog prijateljstva predstavnik HKD-a Stjepan Pačarić položio je vijenac pred bistu dr. Andrića u Hrvatskom Grobu i darovao im jeronimske knjige. On je opsežno govorio o tom posjetu i o prijašnjoj djelatnosti dr. Andrića te svoje predavanje popratio prikazivanjem dijapozitiva. Skup su pozdravili i predstavnici Društva hrvatsko-slovačkog prijateljstva, predsjednik Ante Vukasović i tajnik Zlatko Jevak, sabornik Kiš i predstavnik slovačke ambasade Svatopluk Zeman. Nakon predavanja prisutni su pozvani na domjenak.

Na taj način HKD Sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) odužuje se svijetloj uspomeni centralne ličnosti svojega stoljetnog postojanja, dr. J. Andrića, i svojeg osnivača, kardinala Haulika, koji se rodio kao Slovak a umro kao Hrvat.

Antun IVANDIJA*

Molitva

Tebe, o Marijo, slavi
Nebesnika velik broj;
Tebe štuje i voli
cijeli narod moj.

Kad čujem Tvog zvona glas,
Ja tad zaboravljam na sebe
I mislim samo na tebe.

Tada cijelo moje biće
Svom dušom i srcem kliče
I moli: Ave Maria, ave Maria!

g. 1930

* Iz rukopisne ostavštine dr. Antuna Ivandije, dugogodišnjeg predsjednika HKD-a.

Marijan VOGRINEC

P u t

Danas kažu jedno
sutra drugo
A to me se uopće ne dotiče
Nema toga dna
na koje bih mogao potonuti
Rođen sam prije svih zala
i sve buduće satire
(na sadašnje ne treba trošiti riječi)
puka su opetovanja
"Dobro jutro Margareta"
iz nevidjela će poeta
Nekima uistinu "ruža nije cvala"
Danas kažu jedno
sutra drugo
"Dobro jutro ružo mala"
A onda prolom sentimenta
"Tvoje nježne godine"
Toliko toga ne stane
u istu metaforu
u isti stih
Do moje Malene jedino mi je još stalo
"a tvoje ruke negdje hrle"
Ne
ne budi se Mala
Prošlo je toliko toga
i više ništa nema smisla
Došla su ona slućena vremena
Danas kažu jedno
sutra drugo
Hoćemo li se još prepoznati
u dubinama povijesti
Jedna mala svjetiljka
privlači najnemoćnije u tminu
Jesam li tu
Jesmo li tu
Danas kažu jedno
sutra drugo
Tko je tko
na putu u besvijest

Marijan VOGRINEC

Traganja

Našli smo se na svima svjetskim
ratištima
Pobjeđivali
Gubili
I opet početak gnjete razigranu krv
Nadišli smo nemoć i strah
probili se kroz šipražja
i izgubili u zavičajima
I opet početak gnjete razigranu krv
Bitke i nagon
u istome se počelu pothranjuju
Beskraj smo prošli
Ostavili trag
Zazidali znak
Poruku namrli sinovima
a kob nas opet
na ratišta vraća
S vjerom i sudbom u njedrima
Nadom tigra kanimo krotiti

U tišini

I tako u tišini
boje se stapaju s glazbom
Kao da trne java
Kao da riječ ulazi u treptaj sna
I tako u tišini
razilaze se zvuci
Svijest u iluziji
Šapat u sluđenosti
buja glazba u čulima
Pokojnici pitaju
jesi li na putu
jesi li pravi
ili si izdao
Sasma u sluđenosti
trenutak te pita za ispravan put
Preci u snovidjelici
Djed
Otac
Sasma u sluđenosti
navire glazba u čula

Utrnuće

Srčika neke divne širine
glatko obuzimlje sva čula
Kao da bujna zrenja
naviru u pore
pa tijelo tone u blage boje
u opojne dubine
u slutnju smiraja
trenutak neuhvatljivosti
Ugodan zvuk
Slika nespoznatljivoga
Ni misli
niti osjećaja
Nirvana
Utihnule ptice i trave
Tu
gdje smo bili
nitko više ništa ne osjeća
Ne pamtim se
Dah blijedi
Riječ nikad nije postojala
I da se hoće
više se ne može
Nikada nitko ništa nije znao

Vladimir GEIGER

Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945.

*O smrtnoj presudi muftiji Ismetu ef. Muftiću**

Na teritoriju Nezavisne Države Hrvatske živjelo je po nekim procjenama 1941. godine oko pola milijuna muslimana. Uza sve ranije i tadašnje autonomističke težnje pojedinih muslimanskih krugova Bosne i Hercegovine, mnogi viđeni i znameniti muslimani iskazivali su se Hrvatima, a slično se ponašala i većina muslimanskog stanovništva NDH.

Nastavljajući ideje Ante Starčevića, muslimani su i od ustaških ideologa prihvaćeni kao "cviet hrvatskog naroda" te isticani kao jedno od glavnih uporišta nove države. "Muslimanska krv naših muslimana je hrvatska krv. Muslimanska vjera je, dakle, hrvatska vjera, jer su u našoj zemlji njeni pripadnici hrvatski sinovi", riječi su poglavnika Ante Pavelića u Hrvatskom državnom saboru 28. veljače 1942. godine. U dokazivanju hrvatstva muslimana u NDH, posebno značenje se pridavalo vjerskoj komponenti, odnosno afirmaciji Islamske vjerske zajednice. Pri tome se posebno isticala i tumačila uloga islama u konstituiranju hrvatstva. Islam je, tvrdili su mnogi, bio ona snaga koja je kroz burnu hrvatsku povijest očuvala iskonsku hrvatsku krv ("Krv naše krvi") koja je osnovica ("Kičma hrvatskog naroda i hrvatske države") jedinstvene nacionalne svijesti Hrvata katolika i Hrvata muslimana. Govorilo se o muslimanima, kao rasno najmanje natrunjenim i rasno najčišćim Hrvatima ("Najplemenitiji dio hrvatskog naroda").

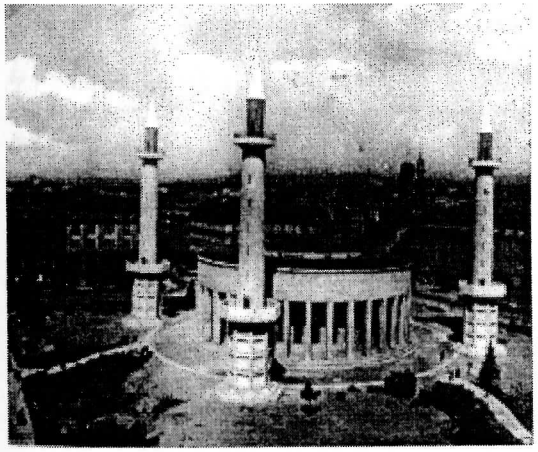

Zagrebačka džamija na trgu Kulina bana (Trg "N")

Takav stav prema muslimanima, rezultirao je od prvih dana (svidalo se to danas nekome ili ne) i udjelom i ulogom muslimana u novoj hrvatskoj državi. Da bi u potpunosti naglasio svoju naklonost prema muslimanima i Islamskoj vjerskoj zajednici te dao vidljivu potvrdu značenja koje joj pridaje, ustaško vodstvo je u kolovozu 1941. godine donijelo odluku o gradnji džamije u glavnom gradu NDH, Zagrebu. Određenim preuređenjima i nadogradnjama, dotadašnji Meštrovićev Umjetnički paviljon na trgu "N", pretvoren je u džamiju. Konačno, u kolovozu 1944. godine džamija pod imenom "Džamija

Poglavnika Ante Pavelića" svečano je otvorena. U međuvremenu, izrađen je 1942. godine i Zakonski nacrt o Islamskoj vjerskoj zajednici u NDH.

Jedan od najznamenitijih muslimana u NDH, bio je tada Ismet efendija Muftić, poglavar Islamske vjerske zajednice grada Zagreba, istaknuti muslimanski teolog, osoba bogate i zanimljive biografije.

Zagrebački muftija Ismet ef. Muftić, rođen je u Žepču 1886. godine. U Sarajevu je završio sudsku šerijatsku školu 1913. godine, zatim je neko vrijeme namješten kao vježbenik kod šerijatskog suda u Tuzli. U vrijeme Prvog svjetskog rata vojni je imam u austrougarskoj vojsci kod 96. lovačke regimente. U Kraljevini SHS/ Jugoslaviji, civilni je imam u Zagrebu. Godine 1922. dobio je naslov muftije. Nije nezanimljivo spomenuti, da nikada nije pripadao ni jednoj političkoj stranci. Slovio je kao izrazito hrvatski orijentiran. Na dužnosti zagrebačkog muftije ostao je i u vrijeme NDH. Uza sve dužnosti, službe i počasti, bio je i član Državnog Vieća NDH. Nakon propasti NDH, uhićen je 1945. godine od novih komunističkih vlasti i na montiranom sudskom procesu, poput mnogih zaslužnih i znamenitih Hrvata, osuđen na smrt.

Ismet ef. Muftić
(1886.-1945.)

U presudi (Sud. br: 290/45) Vojnog suda Komande grada Zagreba, sastavljenog od kapetana Ranogajac Vlade kao predsjednika, majora Rapaić Ljubodraga i redova Borovac Jovana kao člana suda, Radan dr. Otta kao zapisničara, a u prisutnosti Popović dr. Zdravka sudskog istražitelja kao zastupnika optužbe, krivica je zagrebačkog muftije Ismeta ef. Muftića što je: *a) u mjesecu travnju 1941. godine odmah po osnutku izdajničke ustaške vlade u t.zv. NDH, kao islamski muftija u Zagrebu, zloupotrebivši i iskoristivši utjecaj, koji je po svom vjerskom položaju mogao imati na svoje građane islamske vjere, sastavio i pročitao proglas preko radia, u kojemu je pozivao sve građane muslimane na suradnju s okupatorom i njegovim pomagačima ustašama, pružajući na taj način okupatoru i njegovim slugama izravnu pomoć za porobljavanje naroda Jugoslavije, b) prisustvovao mnogim sjednicama ustaške vlade, na kojima su donešene razne odluke o organizaciji vojne sile na štetu N.O.P.-a, progonu Srba, o uvođenju rasnih zakona i progona lica nearijevske rasne pripadnosti i sudjelovao na taj način u organiziranju masovnih progona i ubijanja nevinog stanovništva, dakle je počinio krivič. djelo pomagača okupatora i sudjelovanja odnosno organiziranja izvršenja masovnog ubijanja stanovništva i pljačkanja narodne imovine."*

U obrazloženju presude, za Ismeta Muftića između ostalog stoji, da je bio među onima *"koji su vršili agitaciju i pozivali ustaše i muslimane, da pristupe zvjerskom klanju Srba, prikazujući kao da je srpski narod, a ne vladajuća reakcionarna klika, kojoj su i sami pripadali, kriv za stradanja i patnje hrvatskog naroda i muslimanskog življa u prošlosti."*

Na osnovu navedenih, vrlo slikovitih i eksplicitnih optužbi, Vojni sud II. armije u Zagrebu, osudio je 29. lipnja 1945. godine "U ime naroda Jugoslavije" kao ratnog zločinca i narodnog neprijatelja zagrebačkog muftiju Ismeta ef. Muftića na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine.

Završno obrazloženje sudske presude, neprikriveno čitav sudski proces iskazuje kao farsu i pretvara u najobičniju odmazdu bez pokrića. *("Rad tih i njima sličnih okupatora, u našoj zemlji imao je za posljedicu milione uništenih života, opustošenu, popaljenu i opljačkanu zemlju, a sada je na njima red da polože račun i podnesu odgovornost za zločine i nasilja izvršena nad narodom i za svoj izdajnički i zločinački rad u korist fašizma. Smrt fašizmu - sloboda narodu!")*

Kruna ove priče, bilo je uklanjanje zagrebačke džamije, kao simbola jednog htijenja i vremena. Naime, odmah nakon rata s uspostavom nove vlasti, proširena je ideja da se džamija sruši kao zla uspomena na Nezavisnu Državu Hrvatsku. Prijedlog je, naravno, prihvaćen najprije u Gradskom komitetu KP u Zagrebu kao i u Centralnom komitetu u Beogradu. Gradski komitet KP u Zagrebu posao je namijenio i prepustio nadležnosti Centralnog odbora Narodne fronte II. rajona u Zagrebu, u koji je tada džamija pripadala. U komunističkim ćelijama raspravljalo se, navodno, dugo i dugo kako i na koji način džamiju ukloniti. Preko sekretara II. rajona koji je bio musliman i komunista (postavljen, zanimljivo je, netom prije događaja) pozvani su zagrebački muslimani da i oni zamole i zatraže Narodni front, da se džamija ukloni. Prijedlog o uklanjanju džamije napokon je dostavljen Narodnom frontu i u proljeće 1947. godine, u roku od tri dana džamije više nije bilo. U istim prostorijama, ustanovljen je na kraju tragikomedije "Muzej revolucije."

Drago MARŠIĆ

Buntovnici

Procvjetale
željezničke pruge
u očima pijanice
Hajku digle
dvorske sluge
na nevjerne ljubavnice

Procvjetale
željezničke pruge
u očima ljubavnice
Hajku digle
dvorske sluge
na vesele pijanice

Put zrenja

Ubrala nas
ona jesen
Šuma zimzelena
našim putom
prođe
Ubrala nas
ona jesen zrela
Tvojih žutih poljubaca
ja se nasladio
kad još voće
prozborilo nije
Naše ruke
jesen dozrijevanja
žedna
Naše usne zimzelene
šuma
niz brijeg prósu

Predrag GRUBIĆ

U nebo omotano dijete

Ne u oko,
U nebo omotano dijete
Skače
Niz pogibelji svijeta -
Dok ječe živci,

Pričaju ti nade.

Za vratom rijeke

Hodaš u dugoj povorci gubitaka —
Između rijeke i Boga,
Iza okna usnula ti mater
Slomljena u modrome baršunu.
Ni za tebe više ne osjeća strah,
Iz grla joj ptica izletjela

A moći se, i ljubav,
Otopile na blagoj mjesečini.

Povratak zaboravljena naroda

Kao da se rađaju djeca
Žene su lijepile vrisak za visine!
I vrijeme su zaboravile na cesti
(Muškarci se naglo preselili u starost!)
Posvud jedna te ista kolona.

Vraćaju se zaboravljeni
Niz crnu rijeku zaogrnuti nadom.

Naš anđeo pretrčava livadu

Još jednom, a tko zna koji put,
U bezglasnoj sjeni umorne crnogorice,
daleko,
Ubojstvo govora i naravne upitnosti.
Naš anđeo pretčava livadu,
Odnosi rijeku, djecu, razdaljine!

U nebesa odlaze poljupci.

Iznenada

Iznenada, a s onu stranu
I jezika i uma, u u vijeku djeteta,
U kruništu bijelom
Izlijevaš svoj lik nevidljivi
U Sigurnost.

A tihe matere naše,
Te barokne pravednice, izlijevahu
Zemlji
Kao svijeće onkraj rubova
Svoju suprotnost: Samo tijela crna!

(Niz suton im razbacana bila
Koljena bajke!)

Mladen JURČIĆ

Pitanje praznine

U samom središtu našega složenoga bića skriva se podmukla i uporna praznina, koja ponekad, u trenucima sumnje ili utučenosti, izroni na površinu sa svojim brojnim pitanjima, a onda se povuče, no nikad posve ne nestane. Premda je svagdašnji poslovi prekriju, uvijek je tu, spremna da se ponovno javi. Možda je paradoksalno, ali što nam je biće dublje, bogatije i zahtjevnije, to bolnije osjećamo tu prazninu, jer površni i tupi ljudi lakše se zaokupe svagdašnjim stvarima, sitnice ih lako ispune, malenkostima pridaju veći značaj i lakše ih je zadovoljiti, a što je čovjek dublji i svjesniji, teži višemu, više traži i više može dati, no često se pita: "čemu"? Širina se teže ispunjava od skučena unutrašnjeg prostora.

Velik dio naših pregnuća zapravo je bijeg od te praznine, pa, primjerice, tražimo položaje koji bi udovoljili našem egu, prikrivši našu zbunjenost i malešnost, skrivamo se iza materijalnih dobara i imanja, pokušavajući se uvjeriti da je sigurnost u imetku, bježimo u taštinu i iluzije o sebi, zakapamo se u radu, često zato da ne bismo morali previše misliti, preplavljujemo se tjelesnim užicima, smatrajući da tako najbolje izmičemo ništetnosti, težimo za zabavama ili, s druge strane, pronalazimo smisao posvećujući se djeci, ili umjetničkom stvaranju. Pa ipak, ne samo da ništa od toga ne može posve ispuniti prazninu, nego je ništa ne može čak ni zastrti. Ona nas uvijek sustigne i iznova zgrabi, makar kako joj izmicali. Velik je to neprijatelj našega bića, jer se njime širi kao magla u kojoj ništa drugo ne vidimo, pa nam se čini da ništa drugo i ne postoji, da je sve što možemo poduzeti, sve u što možemo vjerovati, u biti uzaludno - samo bijeg od opustošenosti.

Ponekad ni u čemu ne vidimo smisao - hvatamo se nečega, ali svlada nas malodušnost, užici naposljetku postanu ustajali i gorki, ljubav blijedi, uvlači se dosada. Umjetnik, književnik, primjerice, oduševljeno započne neko djelo, no onda mu se puko opisivanje izmišljenih, iskonstruiranih događaja i pomicanje izmišljenih likova-figura po zamišljenoj šahovskoj ploči radnje, učine dosadnima, besmislenima i, zahvaljujući iskonstruiranosti, lišenima onog nečeg bitnog što bi zaista trebalo reći o ljudima i tijeku života, o našem doživljavanju, težnjama, nadama i tjeskobama. A često nam i sam život izgleda slučajan i besciljan, lišen čak i prave stvarnosti.

Premda u ljepoti prirode, ustrojstvu svemira, u dubini stvari i u našem biću prebiva tajna čiju puninu naslućujemo (a umjetnik koji vidi ispod površine nastoji je istražiti i odraziti, pokazavši prolazno u neprolaznom), ona je ipak u suprotnosti s (čestom) prazninom i prividnom besmislenošću postojanja, pa se tu pojavljuje paradoks, nepremostiv osim vjerom.

Brojna izvješća o suhoći, dvojbama i dubokoj tjeskobi što su ih povremeno osjećali i sveci, kao i zaokupljenost mnogih velikih umjetnika i mislilaca tom, za biće razarajućom, prazninom i prividnim besmislom u središtu svega (primjerice Baudelaireov "spleen", Kierkegaardov očaj, Schopenhauerova dosada koja dolazi poslije svih pregnuća, Leopardijeva melankolija, Beckettov apsurd itd.), sve to govori o bitnom proturječju svijeta i našeg bića u kojemu se neprestano sudaraju i izmjenjuju osjećaj praznine i uzaludnosti svega (pa i našega postojanja) s vjerom, žarom,

zauzetošću, nadahnućem i slutnjom punine negdje u beskraju. Čovjek je biće proturječja, sraza - težnje za smislom i porazna osjećaja praznine, znanja ali i nemogućnosti znanja o bitnim pitanjima (krajnjem smislu, Bogu, zagrobnom životu, postojanju duše), a živi u isto tako proturječnu svijetu, punom ljepota i strahota, mogućnosti i svakovrsnih zapreka, gdje se uspijeva zahvaljujući ne nadarenosti, nego slučaju, beskičmenjaštvu, ulizivanju, vezama itd.

Ljubav, vjera i stvaralaštvo pobjeđuju prazninu, no ponekad se čini da ni oni nisu dovoljni. Ljubav slabi i pred životnim nedaćama postupno blijedi, sumnje što se javljaju uslijed spoznaje o okrutnosti i prividnoj besmislenosti svijeta u kojemu se sve odvija kao da nema nikoga tko bi njime upravljao, nego svime vlada slijepi slučaj, mogu oslabiti vjeru (čak i sveci imaju razdoblja kušnji), a umjetnik je pak ispunjen i gorljiv u trenucima dok nadahnut stvara, no kasnije se ispražnjenost, osjećaj nesigurnosti i besmisla vraćaju i mogu ga obuzeti i svladati kao i druge ljude, pa i još nesmiljenije nego njih, jer umjetnik je osjećajniji i ranjiviji. Osim toga, što je književnik, primjerice, manje nadaren, zadovoljava se manjim - beznačajnijim, tankim, plitkim pričicama i klišeiziranim, trivijalnim zapletima, no pravi umjetnik uviđa da njegovo izgaranje ima smisla samo ako izrazi najviše što može, ako progovori o biti postojanja i zahvati tu naslućenu puninu u stvarima, ili mu je rad zapravo beznačajan i besmislen. No zahvatiti tu dubinu vrlo je teško, pa umjetnik koji hoće više, zapada u to veće dvojbe i razdoblja obeshrabrenosti, kad ponovno nastupa praznina.

Ipak, taj težak osjećaj ne mora biti nedostatak, znak naše nesposobnosti, nevrijednosti, ili posustajanja, nego baš obratno, dubljeg senzibiliteta, šireg i moćnijeg duha, koji se više pita, teško se zadovoljava i teži k najvišemu i najjasnijemu, ali ga okolnosti, prilike i nerazumijevanje često sputavaju, ne dozvoljavajući mu da nađe ostvarenje.

U toj smo praznini, dvojbama i tuzi najčešće posve sami i rijetko možemo s nekim podijeliti svoju tjeskobnu upitanost. Odnosi među ljudima tako su površni i izvještačeni da, kao što je primijetila pjesnikinja Silvia Plath, među njima zapravo nemamo "pravo na tugu". Kad bismo imali takvo pravo, sve bi bilo mnogo lakše, a ovako smo u tjeskobi posve sami, pa se praznina, osjećaj napuštenosti, neostvarenosti i prevarenosti od sudbine produbljuju. Paradoks je u tome što većina nas osjeća tjeskobu, no tu općeljudsku značajku jedni od drugih moramo najdublje skrivati, premda smo zapravo svi supatnici.

Osjećamo da nemamo "pravo" na tugu i tjeskobu, pa smo još usamljeniji. Besmislena, konvencionalna pravila međuljudskih odnosa, podnose samo lažno "vedar" osjećaj, koji se uklapa u uobičajenu kolotečinu sive, neproblematične osrednjosti, a k tome je i zaštita pred ljudskom zlobom, koja jedva čeka da pokažemo svoje "slabosti", pa sve to znači da su nam odnosi posve lišeni temeljne iskrenosti i dubine, puni su pretvaranja i od njih nema nikakve pomoći. Ni s kim ne možemo podijeliti poteškoće, pa i tugu skrivamo kao najveću ranjivost i sramotu, držimo je zatočenu u besmislenu kavezu dvoličnosti, premda je ona često temelj i dokaz osjećajnosti i onog najboljeg u nama: čovječnosti, sućuti prema drugima, pa i misaonosti, osjećaja za nadvremensko. I Stvoritelja zovemo "Bogom utjehe" (i to najviše utjehe), a nje nema bez tuge i dubokog osjećaja ispražnjenosti. Krist, koji u najvećoj mjeri suosjeća s nama, upravo nas preko te pročišćavajuće tuge, u našem lutanju i praznini konačno poziva u vrhovnu utjehu i

ispunjenost. "Jer žalost po Božju rađa neopozivo spasonosnim obraćenjem, a žalost svjetska rađa smrću", kaže Novi zavjet (2 Kor. 7, 10).

Osciliramo između osjećaja praznine i duboke čežnje za vrhovnom smislenošću i skladom, između rezignacije, utučenosti, koje čine da se sve što radimo zapravo doima besmislenim i potrebe za spasonosno duhovnim, koja je jednaka potrebi za tjelesnom hranom i pićem, kao što je unutarnja slabost i rastrganost našeg bića, što je osjećamo upadajući u nevjeru, jednaka tjelesnoj slabosti uslijed nedostatka jela i pića.

A u toj nas unutrašnjoj praznini i pogled na, primjerice, najljepši krajolik ostavlja ravnodušnima, jer izvanjsko je samo odsjaj i potvrda naše nutrine. *Mi* izgrađujemo svijet oko nas i potvrđujemo njegovu smislenost i sjaj, a ako u okolnim ljepotama - mora, možda, u preljevima zelenog i modrog, pinija, smreka, čempresa i razlistala grmlja na obali, planinskih pašnjaka, ili hladovitih, svježih putića kroz duboku šumu - ne osjećamo nešto više od puke, ravnodušne i slijepe, makar kako zadivljujuće prirode, ako, dakle, ne osjećamo Boga (Vrhovnu Nazočnost koja sve podaruje svrhom i ljubavlju, a začetnik je i cilj svih lijepih osjećaja u nama), onda ne možemo do kraja uživati u prirodi, u raskoši krajolika, koji uvijek pobuđuju dublje misli i naslute, nego se tjeskobno pitamo: Je li moguće da je sva ta ljepota ravnodušna i slučajna? Jer ravnodušna ljepota, koja je samo to što jest, a ne odsjaj tajne vrhovne ljepote, ne zaslužuje (i kod doista misaona čovjeka ne može izazvati) najdublji ushit, nego ostaje u biti besmislena i isprazna.

U toj tjeskobi, praznini, pustinjskoj suhoći i rastrganosti, nema drugog izlaza osim vjere, ni druge hrane osim Kristovih riječi. Između nas i ponora potpune praznine, besmisla i uzaludnosti stoji samo jedna knjiga - Evanđelje... i ništa drugo na cijelom svijetu.

Ako zbog praznine i nevjere u sebi svijet osjećamo kao slučajan, hladan, ravnodušan i kaotičan, možemo li zapravo uživati u njegovim ljepotama i mogućnostima? Samo Bog može dati pravu puninu i istinsku, smislenu ljepotu svemu što nas okružuje i samo On može osmisliti naše najdublje, najljepše i najvrjednije osjećaje.

S obzirom na kratkoću, prolaznost, nesigurnost i najrazličitije nevolje postojanja, kao i na nepredvidivu, često okrutnu igru slučaja, bez temeljne osmišljenosti vjerom sve je praznina i bestemeljnost. Nikakva pregnuća ne mogu biti trajna, pa zato ni posve svrhovita, a postojanje nam bitno ne osvjetljuje, niti nam može pomoći ikakva filozofija, jer je isprazna ako ne pretpostavlja utjehu i najviši smisao u Bogu. Sve drugo što nam filozofija može reći (ako ne odgovara na zapitanost u samom središtu našeg bića, pa se čak ne osvrće na za nas najdublja pitanja) u biti su sitnice, nevažnosti i digresije.

Zato sv. Pavao i govori o jedinoj pravoj "punini shvaćanja" o "spoznaji otajstva Božjega - Krista u kojemu su skrivena sva bogatstva mudrosti i spoznaje", jer mudrost bez vjere nije bogata ni spasonosna, nije putokaz cilju postojanja, nego je besciljna i jalova, pa nam samo nameće zaključak o praznini i besmislu svega, a ako nam spoznaja ne teži "skrivenu bogatstvu Krista", onda se pred njom otkrivaju nesmiljena pustoš i jad slučajna svijeta i svemira, gdje za svjesna, osjećajna čovjeka naprosto nema pravoga mjesta, koliko god on mozgao i istraživao, a jedina mu je spoznaja o temeljnoj ništetnosti svega.

"Pazite da vas tko ne odvuče mudrovanjem i ispraznim zavaravanjem što se oslanja na predaju ljudsku, na 'počela svijeta', a ne na Krista", nastavlja apostol, jer

bez vjere svako je mudrovanje o veličini i mogućnostima čovjeka zapravo isprazno zavaravanje, a neće nam koristiti ni uvidi u sva "počela svijeta", ako je taj svijet tek slučajni, besciljni i besmisleni hir slijepih sila. Bez iskupljujućeg Evanđelja, filozofija pa i znanost (s cijelim svojim zaprepašćujućim napretkom) zajedno s našim postojanjem padaju u neiskupljivu prazninu i uzaludnost, pa bi, pretendiraju li na pomoć čovjeku i na njegovo oplemenjivanje, morale poglavito uzeti u obzir pitanje praznine koja ostaje u biti svih njihovih dostignuća i uspona, kao pitanje temeljne smislenosti ili besciljnosti svega, pa i svih počela što ih uopće možemo shvatiti. Jer uzalud nam svi uvidi i shvaćanje, bez konačne punine i svrhe tog shvaćanja u Onome koji je jedini vrhovni cilj, jedina moguća istinska ispuna svih naših mogućnosti.

Mladen JURČIĆ

Kralj nedogleda

Morati ponijeti žestoku, krhku
baštinu pjeva!
Slabom ovom kralju
(po plaštu samoće i boli
izdaleka sličnom ocima legendi)
preteška kruna tajnih uvida
u silinu bure, ravnotežu dana,
u zamahe jutra kad preci
slavni, središnji kovahu tron
za opstanak srca kroz smislenu ponoć.

Cigla sam ruševna tornja pred daljem,
a ipak - golemošću mi je pogleda
cijeli bestemeljni poduprijeti svijet,
prem stvoreno - predznak je između
ničega, zvijezda, krošanja i tebe.

Preobilje mi je slika
jedinstvenoj vratiti biti:
to jezero, pustu ulicu, šetnju s tobom
kroz modri dašak Boga
i prije: drvena konjića,
bajkovitost zimskih večeri
i da dubinom igara
mirno je strujao voćnjak!

Sve to: kako još bje anđela
kad svoji, ispunjeni, krepki
daleke raskrilismo obale,
ali i kasnije, kako
kroz zaludnost širina,
gubitak, rastanke, pad
tek kralj neznanog postah,
slutnja Božjeg govora i muka,
tračak s obzora il' ništa - pjesnik,
koji više ni ne pita kako
odviše sitnim, maglenim životom
začudne, presjajne nositi bistrine
svu tu gromku zahtjevnost
veličajnih slika ...

Neka vrst pobjede

Led nam ipak nije nadmoćan,
iako nas odasvud zatvara.
Još struji tajna blagost krajolika,
mistično dišu visine,
a Bog je ništa tek za onoga
tko u ničemu
veličajnu plodnost pogleda rasipa.

Veliki jedrenjaci negdje
još plove u začudnost pustolovine,
a nedostižne nam se obale
još slavno ukazuju
kroz obredno oživljeni san.

Mladen JURČIĆ

Nestvorenoj

Tebi što obnovljeno pronijela bi kraljevstvo
miline i ljupkosti Voljene,
već bi na početku baštinila vrh
zajedništvom, Suncem ljubavnim okupan,
pa nazrijevši iskre u zovu daljina,
uskrsnula ono što zlatno u meni
žudjelo je potvrdu, nov zamah i žar:
na svetom, sniježnom brijegu djetinjstva
saonice u mladoj glasova vedrini,
vrtove, legende, bistrinom obasjane
poticaje, dragost lopti u modrini,
nježne slike (al' prabitne, ključne),
gdje kroz cvjetanje ponekad te slutim
(kao što se tajni praizvor krasote
- Onostranost sluti, ili krajnja pjesma):
ručica u ruci, il' kako te nosim
sigurnu, visoko nad ljetnim čaškama ...

No odlučila si u snovima ostati - nećeš
iz njihova plama u našu rastočenost,
predragocjena (tu sve je procijenjeno),
previše proljetno voljena
za graktanje naših zima,
za pad u tamno utjelovljenje.

Tu i grane strasno proživljena drveća
tjeskobno se crne, ogoljene slede,
kad žarka nam srca hladna šaka lomi,
a sred maglene pustoši izranjaju
tek samotni obrisi tvrđave ljubavi.

No plodno bi, kćeri i prekrasno bilo
isploviti s tobom u blagu ostvarenost!
Sve prijeđene ništeć i bolne praznine,
kako bismo slavno neku svrhu ipak
u srcu tog stranog mi svijeta potvrdili!

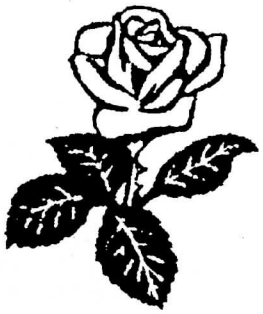

Blago VRANKIĆ

Zorišta

Uvalom se
modrom
sknadila
i prosula
pjesma
nebo
rumeni
neveni jutro
pozlaćuju

ozrnile se
misli
vječnik
šuti
i čeka
hoće li dan
dozreti

naši su
putovi
životno
vezani
stoga pođimo
svojom stazom
u tihoj
molitvi
tamo gdje
zorišta
nas čekaju
nova

Luka PERINIĆ

Iz moje ladice - VI

Hrvatski katolički (Mahnićev) pokret

Pokretač i vođa naše "Jeronimske tribine" ili "Ćirilometodskih književnih večeri - četvrtkom" Radovan Grgec zamislio je, da bi se na nekoliko sastanaka obradila vrlo zanimljiva tema: "Hrvatski katolički laici nekad i sad". Kao uvod u niz analiza, koje bi mogle uslijediti, ja sam dne 18. svibnja 1995, iznio sumaran prikaz Mahnićeva Hrv. Kat. Pokreta, od njegova početka pa do nekoliko godina iza Prvog svjetskog rata. Mnogi su se za tu moju skicu zainteresirali, pa je evo ovdje objavljujem.

Javni život u Hrvatskoj na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće nije doživio samo vremenski nego i društveni i kulturni i politički zaokret. To je zapravo bio preobražaj iz starog tradicionalnog u moderni život. Bujica raznih, često i kontradiktornih doktrina - uglavnom importiranih većinom kroz omladinu, a dobrim dijelom iz Praga, - zaprijetila je da preplavi one vrednote, na kojima je počivao hrvatski kulturni život. Katolicizam i konstruktivne njegove tradicije - bili su potiskivani iz svih područja, a posebice cjelovitosti javnoga života. Tom valu raznolikih ideja bila je glavna karakteristika, da su bile moderne i liberalne te da su u sebi nosile određeni agresivni zamah. I trebalo je svemu tome suprotstaviti solidno organiziranu branu. A ona se morala temeljiti na vječnim principima katoličke baštine. No ujedno je morala biti opremljena modernim metodama rada i organizacije.

Mnogi nisu uviđali pogibli naprednjačke liberalističke poplave ili pak nisu znali pogoditi pravi način bilo obrane bilo protuofenzive. U svezi s time najčešće se spominje Prvi hrv. kat. Kongres 1900. u Zagrebu, koji je doista bio jedan od najozbiljnijih pokušaja reorganizacije katoličke aktivnosti kod nas putem laikata.

Na referat sveuč. profesora dr. Koste Vojnovića, a u stilizaciji bilježnika dr. Velimira Deželića st. u sekciji pod predsjedanjem msgr. Matije Stepinca, donesena je slijedeća rezolucija:

"Prvi katolički kongres u Hrvatskoj izražava želju, da se svjetovna naobražena ruka (laikat) katoličke crkve u Hrvatskoj uzgoji u dubljem poznavanju dogmatičkih istina, prava, ustrojstva i povijesti svoje crkve, da je uzmognu braniti u javnom životu o boku svećenstva i *pod vodstvom Episkopata*".

Za postignuće ove svrhe Kongres kao najvažnije označuje, da se na Sveučilištu ustroji društvo za katoličke studente, čiji bi zadatak bio: daljnji napredak u vjerskim načelima, vježbanje u milosrdnim djelima, te iskazivanje dužne počasti kod crkvenih svečanosti i zgoda.

Međutim iz svega toga nije izašao željeni uspjeh; pa se to ne može označiti toliko početkom novoga doba koliko završetkom staroga. Inicijatori su naime odviše bili vezani uz stara naziranja, stare metode i kompromise. S druge strane pokretanje se na neki način htjelo ostvariti odozgor. Po analogiji na neke druge nacije u Europi; što je u praksi naših prilika moralo ostati bez korijena. Idejama Kongresa uzmanjkao je provedbeni čin, t.j. smišljena organizacija svjesnih laičkih intelektualaca.

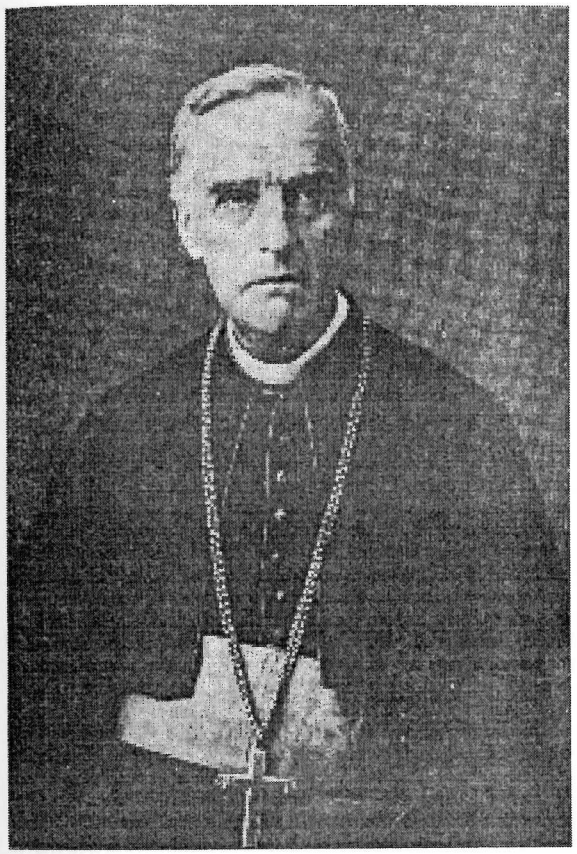

I onda je došao krčki biskup dr. Anton Mahnić, kojega treba smatrati začetnikom i realizatorom svjetovnjačkog Hrv. Kat. Pokreta. On se rodio kao Slovenac 16. IX. 1850. i mnogo je radio u listovima "Slovenac" i "Rimski katolik" te se pokazao kao žilav i radikalan borac za katoličke principe u javnom životu. Njegov rad smetao je austrijskoj vladi i ona je udesila da ga se makne iz Slovenije, tako da je 1896. bio imenovan krčkim biskupom. To je, međutim, bilo providencijalno na korist hrvatskoga naroda, jer se Mahnić dao na studiranje novog svog ambijenta i vjerskih prilika u njemu te je g. 1903. revijom "Hrvatska Straža" započeo diobu duhova, a zatim i organiziranjem katoličkoga đaštva.

Na Krku je branio glagoljicu i štitio narodne interese za vrijeme talijanske okupacije. A optužen zbog glagoljice, morao je na "opravdanje" u Rim. Njegova borba za hrvatsku tradiciju nije odgovarala Talijanima, pa su ga na koncu bili prijevarom i zatvorili u samostanu Frascati kod Rima. Iz Italije je došao u Zagreb 1. VII. 1920., gdje je u Nadbiskupskom dvoru umro 14. XII. iste godine. Grob mu je od 1929. u crkvi na Ksaveru.

U prvom broju prvoga godišta (1903.) "Hrvatske Straže" Mahnić je napisao slijedeće:

"Od rezolucija, što ih je prihvatio prvi hrvatski katolički kongres u Zagrebu god. 1900., cijenimo najvažnijom onu o katoličkim svjetovnjacima. Pitanje o katoličkim svjetovnjacima za nas je danas životno pitanje. Žalosnim srcem opažamo, kako je naš javni život općenito lišen duha Isusova. U politici, u znanosti i umjetnosti, ne će da se prizna evanđelju onaj uticaj, koji mu dolikuje kao božanskoj nauci... Već je krajnje vrijeme, da se katolici otresu mrtvila, te stupe iz domaćeg skrovišta i iznesu u javnost svoje uvjerenje.U srcima Hrvata, hvala Bogu, plamti svjetlo Isusove vjere, ali ono što žalimo jest to, da je ovo svijetlo poznato isključivo domaćem ognjištu. Ovo svijetlo treba postaviti na svijećnjak, treba s njime stupiti u javnost. Da to urade, pozvani su u prvom redu naši svjetovnjaci. To je *veličanstvena zadaća katoličkog laikata.*"

Mahnić je genijalno intuirao, da preporod hrvatskog javnog života u katoličkom duhu mogu povesti novi, mladi ljudi, radikalci i entuzijasti, neopterećeni grijesima prošlosti. I zato je svojom apologetsko-filozofskom revijom ("Hrvatska straža") stvarao ponajprije jake fundamente tog novog gibanja, da onda pokrene organiziran preporodni rad na svim sektorima javnog i privatnog života u hrvatskom narodu u duhu vrednota njegove tradicionalne katoličke vjere.

Da se ta Mahnićeva zamisao i duboko osjećana težnja ondašnjih istaknutih hrvatskih katolika provede u život, trebalo je formirati neke vrsti odgajališta mlade svjetovnjačke inteligencije, koja će u svom kasnijem radu biti pionir u preporodu.

Počelo se s hrvatskim studentima u Beču - i tamo je 12. V. 1903. na sveučilištu osnovano prvo hrvatsko akademsko društvo "Hrvatska". - U Beču je još od 1893. postojalo slovensko katoličko akademsko društvo "Danica" i naši su studenti bili povezani s njom, pa su i svoja pravila za svoju "Hrvatsku" složili po uzoru na nju. "Hrvatska" je kao svoj znak imala križ i lipovu grančicu na hrvatskoj trobojnici, a geslo joj je bilo: "Za vjeru i dom". - U samoj domovini hrvatska inteligencija zaražena liberalizmom nije prigrlila bečku "Hrvatsku", koja je eto tek morala buditi akademsku i drugu mladež. U prvom redu u Zagrebu, a onda i u provinciji. Zato se početkom školske godine 1905./6. pokreće "Luč" kao list hrvatskoga katoličkog društva. "Luč" se uređuje u Beču, u društvu "Hrvatska", a štampa se na Krku - i to najljepše označuje ondašnju situaciju.

Pokretanje "Luči" vrlo mnogo je značilo, te već o praznicima 1906. imamo prvi đački sastanak na Trsatu, a koncem iste godine (9. XI. 1906.) u Zagrebu je održana konstituirajuća glavna skupština hrvatskog akademskog društva "Domagoj". To društvo u kulturnom i narodnom hrvatskom centru odigralo je povijesnu ulogu u hrvatskom katoličkom pokretu, a time i u hrvatskom narodu. Mahnićeva riječ, poticaj, jasan filozofski smjer i duboka vjerska i idejna podloga osnivanjem, razvitkom i radom "Domagoja" postajala je djelom i provodila se u život - pa se po njegovu imenu često početno razdoblje, a kasnije dio katoličkog pokreta u Hrvatskoj nazvao "domagojskim". Ime "Domagoj" prihvaćeno je za to društvo na prijedlog dr. Biničkoga. Knez Domagoj držao je jedinstvo sa Sv. Stolicom i bio strah i trepet Mlečana, zakletih neprijatelja Hrvata, zbog čega su ga prozvali "Sclavorum pessimus dux". Znak i lozinku uzeo je "Domagoj" zajedničku s bečkom "Hrvatskom".

"Domagoj" je sve do svjetskog rata gotovo isključivo žarište novih preporodnih ideja, snovalac velikih nacrta i donekle provoditelj njihov u život. Trebalo je ponajprije forsirati katoličkog akademski izobraženog inteligenta - u okolini, koja je bila zaražena idejama materijalističkog, evolucionističkog i liberalističkog naziranja. Zatim se na katoličkoj bazi imala izgraditi suvremena socijalna orijentacija i razviti istančani osjećaj za potlačene i ponižene. A nadolazila je i jaka nacionalna nota obogaćena solidnim obrambenim radom. Razbuktala se djelatnost: stvaraju se nova društva i srednjoškolsko đaštvo hrli za starijima, pa eto u 1907. sastanak u Zagrebu, da se g. 1909. okupi u Splitu preko 800 mladih učesnika. G. 1911. imamo u Ljubljani zajednički sastanak sa Slovencima, a još prije toga stvara se u Zagrebu (1910.) početni Hrvatski Katolički Đački Savez s tri tajništva: za sveučilištarce, za bogoslove i za srednjoškolce. G. 1913. nastoji se stvoriti Hrvatski Katolički Narodni Savez kao kulturno-prosvjetno središte za hrvatske katolike (kojemu je Biskupska Konferencija pod dr. A. Bauerom 14. X. 1927. odobrila revidirana pravila, pa sve do Stepinčeve Katoličke akcije 1935. djeluje

kao privremena središnjica Katoličke Akcije). Rad katoličke omladine sve bujnije raste, poduzimaju se razne akcije. Još od prvih dana "Domagoj" i "Luč" borili su se s protivničkim grupacijama na sveučilištu, a posebice s listovima "Slobodna misao", "Mlada Hrvatska", "Novo Sunce" i "Hrvatska Misao". Kasnije je poduzeta javna akcija za bojkotiranje liberalnih novina kao što su bili "Savremenik", "Pokret", "Novi list", "Sloboda" i "Hrvatski Narod".

Domagojci mnogo toga rade u uskoj suradnji s bogoslovima, Zborom Duhovne Mladeži i "Vijencem" u Nadbiskupskom sjemeništu. Isto tako mnogi su od njih u Marijinoj kongregaciji. Radi se u sekcijama, napose u literarnoj, socijalnoj i narodno-obrambenoj. Među sveučilištarcima stvaraju se t.zv. "Ferijalna društva", preko kojih će se za vrijeme školskih praznika smišljeno djelovati u narodu, a u duhu Pokreta. Tako je u Splitu "Pavlinović", u Pazinu "Dobrila", u Sarajevu "Martić", u Đakovu "Strossmayer", u Zagrebu "Kačić". Oni drže analfabetske tečajeve i raznolika predavanja, osnivaju na selu knjižnice i čitaonice te katolička omladinska društva. Prvo omladinsko društvo nastalo je 1911., a doskora ih u Dalmaciji ima 40, u Istri 15, Hrvatskoj i Slavoniji 6 it.d.

Akademičari se i izvan domovine okupljaju u svojim društvima; pa kao što je u Zagrebu "Domagoj", a u Beču "Hrvatska" - tako u Grazu imamo "Preporod", u Innsbrucku "Kačić", u Pragu "Krek", u Budimpešti "Antunović" i u Beogradu "Dan".

Iz svih tih društava izlaze doskora već školovani ljudi, osposobljeni u raznim strukama - te stupaju u javni život. Od njih svakako moramo istaknuti jednog od najsjajnijih, a to je dr. Petar Rogulja, koji se pojavio 1907. s fesom na glavi na svedačkom sastanku u dvorani Sokola u Zagrebu, a kasnije je na Rijeci osnovao "Riječke Novine" i postao njihov glavni urednik. Kad su "Riječke Novine" bile zabranjene od mađarskog ministarstva, on pokreće "Novine" - i na koncu "Narodnu Politiku" u Zagrebu. Rogulja je bio snažna individualnost i vrlo agilan ideolog, i nakon što je za vrijeme Prvog svjetskog rata 1915. izgubio pametnog sudruga dr. Rudolfa Eckerta, on će postati glavna spona predratnog đaštva u Pokretu s onim đaštvom poslije rata. A Eckert je bio veliki gubitak za Pokret; on je bio predsjednik "Domagoja", urednik "Luči", vođa socijalne domagojske sekcije te inicijator Đačkog Saveza. (Često se spominje zbog neobičnog uspjeha u studijima, zbog čega je 27. VI. 1914. bio u Hrvatskom glazbenom Zavodu u Zagrebu svečano promoviran u doktora "sub auspiciis Regis".)

Kad govorimo o Hrvatskom Katoličkom Pokretu, često se spominju Slovenci, a to zato, jer smo skoro 20 prvih godina s njima zajedno u mnogočemu radili i od njih mnogošto učili. Ta i sam otac H. K. Pokreta dr. Antun Mahnić - bio je Slovenac. No ne smijemo zaboraviti još jednog velikog Slovenca, od kojega smo također mnogo naučili, a to je bio dr. Janez Krek. Dok Slovencu Mahniću dugujemo vjersko-etičku i filozofsku izgradnju našega Pokreta, dotle Slovencu Kreku dugujemo socijalni zanos, poticaj za sociološko znanje i njegovu primjenu u praksi. On je za mnoge hrvatske katoličke akademičare bio vođa i prijatelj. Eno ga već g. 1907. nalazimo na našem đačkom sastanku u Zagrebu, a iza splitskog sastanka (1909.) ide četa naših Domagojaca na brdo sv. Jošt, povrh Kranja, gdje dr. Krek drži socijalni tečaj za đake. Između ostalih na tom tečaju bio je i Rogulja, koji je željan znanja polazio čak i "Zadružnu školu" u Ljubljani te učio u "Zadružnoj Zvezi" u istom gradu. - Poslije rata i orlovstvo ćemo

preuzeti od Slovenaca, pa je naš orlovski podsavez u Zagrebu bio sastavni dio njihove Jugosl. Orlovske Zveze, koja je osnovana 23. X. 1921. u Ljubljani.

U jednom prilično teškom razdoblju za katolicizam, pojavljuje se u Europi briga i s njom pokreti oko obnove vjerskog i društvenog života - oko rekristijanizacije. I u tu svrhu stvaraju se raznolika udruženja. I Slovenci i mi Hrvati dosta smo toga od njih naučili i prihvatili, ali u sistemu i stilu rada i organizacije bili su nam bliži njemački nego romanski narodi. Išlo se od pojedinca s težnjom na angažman u čitavom narodu i pomalo na svim poljima javne djelatnosti. Išlo se i na religiozno i na kulturno-prosvjetno, pa na socijalno, literarno-umjetničko, zadružno, gospodarsko, nacionalno pa i političko polje. To se moglo razbuktati kod nas poslije rata, kada su mjesto studenata Domagojaca mogli preuzeti kormilo i glavni dio tereta na svoja leđa - već stasali i izgrađeni njihovi seniori. To je bio prirodni slijed i kod nas, kao i drugdje. Naročito je bio zanimljiv korak u ekonomsku sferu pa i na političko polje. Eno nakon rata i u novoj državi osniva se 1919. čak i politička stranka ("Hrvatska pučka stranka"). Kapitalistički sistem nametao je ne samo socijalne probleme nego zbog njegove neograničene gramzivosti i teške poremećaje u privrednom životu, pa se i tu htjelo uvesti principe kršćanskog morala. Zato je naš pokret svoju ekonomsku djelatnost usmjerio u prvom redu na zadrugarstvo, koje u sebi nosi načelo solidarnosti, uzajamnog pomaganja i ljubavi, koja se ogleda u jamstvu svih za jednoga. Zanimljivo je, da se i nakon Katoličkog Kongresa u Zagrebu 1900. pokušalo zahvatiti i ekonomsko i socijalno polje, pa je tako u Zagrebu nastala "Katolička Banka d.d." (koja s Mahnićevim pokretom nije imala nikakve veze); a stvorena je bila u Splitu "Hrvatska štedionica" (koja se kasnije fuzionirala sa Zadružnom gospodarskom bankom u Ljubljani). Bilo je pokušaja i na socijalnom polju s Organizacijom kršćanskih socijalista, koja nikada nije došla do jačeg izražaja u našem javnom životu.

U Pokretu se i na ekonomskom polju počelo u zajednici sa Slovencima, pa smo imali u Splitu, Sarajevu i Đakovu filijale njihove "Zadružne gospodarske banke", ali od toga naš Pokret nije imao skoro nikakve koristi. Slovenci su u ovom slučaju gledali samo na svoje interese, pa su naši ljudi odlučili i na tom polju samostalnom djelatnošću. I stvaraju se u Zagrebu "Zadružna sveza" i "Zadružna pučka štedionica". Prva je postala centralom naših zadruga, a druga je obavljala bankarske poslove za prvu. To su bile vrlo solidne ekonomske ustanove, pa se uz njih u Zagrebu stvorila "Samopomoć" kao organizacija za nabavke i potrošnju, a imala je svoju cipelariju i svoje mljekarstvo; i sve na zadružnom principu. U Đakovu i Šidu u to doba su osnovane dvije manje štedionice. U Hercegovini (u Mostaru) imamo "Katoličku štedionicu", a tamo je i jedna vrlo važna organizacija, t.j. "Udruženje sadilaca duhana", koju su ustanovili naši ljudi iz Pokreta, a bio joj je upravitelj O. dr. Mandić. U Bosni se nešto radilo na organizaciji radništva u Zenici i u Kaknju. - U Dalmaciji pored "Hrvatske Štedionice" u Splitu (koja se kasnije fuzionirala sa "Zadružnom gospodarskom bankom" u Ljubljani) naši su ljudi (g. 1923.) osnovali "Gospodarsku štedionicu"; a tamo je još i "Gospodarska Zadruga", koja se bavi robnim poslovima.

Među ekonomske ustanove, koje su osnovali ljudi iz Pokreta, spadaju i tiskarska poduzeća: "Narodna Prosvjeta" u Zagrebu; "Hrvatska Tiskovna Zadruga" s "Leonovom Tiskarom" i "Hrvatskom Knjižarom" u Splitu; "Dubrovačka Hrvatska Tiskara" s knjižarom i papirnicom u Dubrovniku, it.d.

Radilo se i s radnicima i namještenicima pod devizom kršćanskog socijalizma - "socijalna pravda"; pa smo npr. u Dalmaciji imali "Strukovni Savez", koji je imao svoje glasilo "Radničko Pravo". Mnogo kasnije imamo u Zagrebu "Radnički strukovni Savez" sa svojim organizacijama u poduzećima i s listom "Socijalna Pravda", koja se borila protiv t.zv. "komoraša" i ljevičarsko-komunističkih sindikalista iz centrale URS-a i ORS-a (g. 1934-35. ja sam je uređivao!).

Iza prvog svjetskog rata 1919. u Ljubljani je na zajedničkom sastanku sa Slovencima stvorena J. K. Đ. Liga, od koje su se Slovenci ubrzo odijelili, a koja se kasnije prozvala Hrvatska Katolička Đačka Liga, te okupljala velik broj srednjoškolskih organizacija širom domovine. Mnoge od tih organizacija izdavale su i svoje đačke listove, pa ću ih i spomenuti: "Primorac" u Senju, "Rad" u Šibeniku, "Žar" u Dubrovniku, "Rogulja" u Mostaru, "Travničko Smilje" u Travniku, "Cvijet" u Visokom, "Studium" u Splitu, "Zumbul" u Zagrebu, "Katolički đak" u Vinkovcima, "Organizator" u Vukovaru, "Ruža" u Širokom Brijegu pa "Nada", "Neven", "Lahor", "Crux", "Akordi", "Učka", "Vrelo", "Ljiljan", "Ljubica", "Danica" i "Osvit" - a možda i još koji!

Iza rata izlazilo je i više tjednika od strane Pokreta, a za društvo seoske omladine u sklopu H. K. N. S. stvorena je posebna sekcija, koja je 1921. prerasla u "Omladinski Podsavez".

Iza rata u sklopu Mahnićeva Pokreta, a zauzimanjem domagojaca i njihovih seniora započelo je i kod nas Orlovstvo, u formi gimnastičkih sekcija u omladinskim i đačkim društvima, a zatim se razbuktalo i u zasebnim organizacijama, da se 23. X. 1921. oformi kao Orlovski Podsavez u Zagrebu u sklopu Jug. Orlovske Zveze (u Ljubljani), te se na osnivačkoj skupštini u Zagrebu 16. XII. 1923. osamostali u posebnu hrvatsku centralu - H. O. Savez. (Kasnije su se pretvorili u Križare).

To se zbivalo dvadesetak godina nakon početka Mahnićeva Katoličkog Pokreta u Hrvatskoj i bilo je doba osobitih i vrlo brojnih aktivnosti, koje će se kasnije ugraditi u Stepinčevu Katoličku Akciju. No o tom poslijeratnom razdoblju trebat će načiniti posebne, detaljnije izvještaje.

(Nastavlja se)

Iva ČUVALO

Mimoze

Grana puna sunca
razlijeva svoj miris
po tamnome stolu.
Drhte male kugle
kao žute kapi
rascvjetana slapa.
U živome sjaju otkinuta Juga
neznane mi ruke daruju
vedrinu.

Diana DOBRAN

Nek zasvijetli

Nek zasvijetli noćas
svjetlo u meni
nek donese mi spokoj i mir.
Zauvijek nek ostanu
duše naše sljubljene
u očaju što provlači se
kroz misli tvoje
u tami
gdje nema mjesta
za nas dvoje . . .

Malkica DUGEČ

Ptica skamenjena

(Španjolskom slikaru Salvadoru Daliu.)

Iz ludila uma
Remek-djela jave
Izrastaju nova:
U slici i riječi,
Na platnu,
Papiru
Ništavilo tijela
Njiše se na klatnu
Ovozemnih htijenja.
I sva naša bdijenja,
Svi strahovi, jeze
Slavopoj su miru.
Krv su pročišćena.
Nagovještaj svjetla
Ispod tvrde kore
Crnih nesanica.
Iz ludila uma
Kadikad se rode
Jata ludih ptica,
Zelenilo šuma,
Drhtaj trepavica,
Strast za letom
U visine,
Bol za zemljom razapetom.
I da nije
Ludila i mijena
Ne bi bio Čovjek.
Ne bi bila Žena,
Već tek mrlja krvi
Na bjelini zima.
Ptica skamenjena
Među svjetovima!

Franjo ĆURIĆ

Jantarno svjetlo

Krvavo sunce zalazi
ptičji cvrkut zamire
posljednji sati nestaju
otežale vjeđe padaju
pod kamenim teretom stvarnosti.

Grudva praznine
u ždrijelu svakodnevice
u smrznutoj duši zaleđene misli
plameni propuh u glavi ubojice.
Nakon munjina bljeska
noć je još tamnija.
daleka grmljavina prošlosti
odjekuje srcem sadašnjosti
galop srca tutnji u nepovrat.
neću vidjet munju budućnosti.

Sluzavost postojanja
crvljiva bezvrijednost
tijelo podložno kvarenju
nije za vječnost.
Čovjeku je suđena prolaznost
uska staza između dva boravišta
materice i grobnice
vječnog prezira i vječnog gađenja.

Sve je tiho
ne čuje se svirka
u daljini jantarno svjetlo zirka

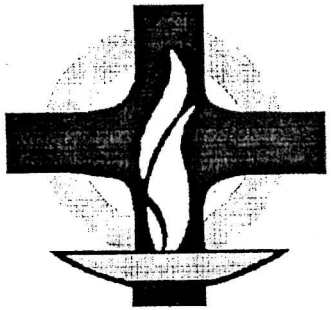

Josip BRAENOVIĆ

Zarobljenički logori u Pločama i Slanom kod Dubrovnika od konca svibnja do 10. kolovoza 1945. godine

Naredba jugoslavenskih vlasti da se svi pripadnici oružanih snaga NDH moraju smjestiti u zarobljeničke logore zatekla me u Metkoviću. Nikakve intervencije prijatelja naše obitelji nisu pomagale. S dokumentom o upućivanju u zarobljenički logor prijavio sam se zapovjedniku toga logora, nekom vodniku, koji mi je rekao da se smjestim gdje hoću i kako hoću, u zgradi predviđenoj za držanje zarobljenika. Zgrada je bila na kat, između crkve i metkovskog parka, dosta prostrana, ali prazna, bez ikakva namještaja.

U trenutku kada sam stigao, u zgradi je već boravilo 5-6 ratnih zarobljenika, uglavnom Imoćana i, što me je jako obradovalo, jedan Konavljanin, policajac, Cvijeto Kortizija iz sela Popovići. Upoznali su me s kućnim redom: doručak oko 6 sati, ručak u 12 sati, a večera u 18. Od 20 sati do 6 ujutro nije se smjela napuštati zgrada. Naizmjence smo po dvojica svakog dana odlazili do vojničke kuhinje po sljedovanje. Preporučeno nam je da se ne šetkamo po mjestu nego onoliko koliko je potrebno da se obavi kakav posao.

Preko dana bih svratio do obitelji Štrika, prijatelja moga oca, pa su me tako par puta zadržali i na ručku. Kod njih sam tada čuo po prvi put da je mnogo naših stradalo u Sloveniji; da Englezi nisu htjeli zaštititi našu vojsku i omogućiti joj prolaz na zapad. Ni gospodin Štrika nije znao detalje, ali da je moralo biti strašno, nije bilo sumnje.

Osim izlaska u grad ostalo slobodno vrijeme provodili smo čitajući novine i igrajući karata. Navečer, kad bi se smračilo, do dugo u noć sjedili smo, pušili i pričali o svemu i svačemu. To je još bilo nevino društvo zatvorenika, neizopačeno međusobnim nepovjerenjem, bez straha od ubačenih špijuna i kojekakvih cinkaroša, kojih su bili puni kasniji zatvori. Doživljajima tih ljudi, koje su oni tada i poslije u logoru Ploče vjerujem u potpunosti iznosili, jer su to bila svježa sjećanja, bez malicioznosti, prijetvornosti i možebitnih računa da se prošli događaji uljepšaju, friziraju ili prilagode namjerama često i nepoštenim i provokativnim.

Netko će se zapitati, sasvim opravdano, a osobito oni koji su bili zatočeni u zarobljeničkim logorima sjeverne Hrvatske, Vojvodine, Like i drugdje, kako to da smo se mi kao zarobljenici mogli slobodno kretati po mjestu, posjećivati poznanike, razgovarati s građanima, kupovati u dućanima.

Grupa nas, bivših vojnika, svi rodom iz Dubrovnika ili bliže okolice, uspjela se sredinom svibnja 1945. godine iz Zagreba prebaciti u Split, koristeći se propusnicama koje su izdavale vojne vlasti u Zagrebu, a koje smo dobili bez problema putem naše Dubrovkinje Anke Lujak, koja je još od 1942. godine bila u partizanima, a u to vrijeme s nekom jedinicom stigla u Zagreb.

U Splitu, u komandi mjesta, dobro su nas primili i do prvog broda za Dubrovnik smjestili u neku zgradu gdje su boravili demobilizirani vojnici JA i tu čekali saobraćajne veze za svoja mjesta boravka. Naš dobrovoljni povratak u rodno mjesto ocijenili su kao nekim dokazom da želimo biti što prije uključeni u novi društveni poredak i tako surađivati s novim vlastima.

No, ne treba misliti da su oni bili naivni. Za vrijeme nekoliko dana boravka u Splitu opazili smo da nas jedan momak stalno izdaleka prati, a u samoj zgradi u kojoj smo boravili neki nam se demobilizirani borac stalno nametao, pričajući o svojim ratnim doživljajima, izazivajući i nas da se na neki način očitujemo i sudjelujemo u pričanju.

U Južnoj Hrvatskoj rat je u stvari bio završen više mjeseci prije njegova službenog završetka. Vojne i civilne službe radile su već uglavnom normalno i nije bilo potrebe da se prema desetak Dubrovčana poduzimaju bilo kakve radikalne represivne mjere. Oni su na nas pazili, dubrovačke vlasti obavijestili tko im dolazi, a na nas ostavili vrlo povoljan prvi utisak.

Stoga se i tolerantan odnos prema nama u Metkoviću može objasniti našim neznatnim brojem, a njihovom velikom moći i odlično organiziranoj službi kontrole i promatranja pučanstva.

U logor je pristiglo još desetak zarobljenika, a onda smo jednoga dana ukrcani u vlak i prevezeni do luke Ploče, pa onda pješke nešto dalje od logora.

Smješteni smo u nekadašnje konjušnice talijanske vojske, dalje od glavne luke, uz more, gdje su kasnije obično bili ukotvljeni pomoćni brodovi i borbeni čamci Jugoslavenske ratne mornarice. Logor su nastavali zarobljeni vojnici hrvatske vojske, talijanske i njemačke, izdvojeni posebno po nacionalnoj pripadnosti. Srećom je bilo ljeto i toplo vrijeme, inače bismo se smrznuli u takvom smještajnom prostoru.

Slijedeći dan po dolasku uključeni smo u radne grupe i krenuli na istovar brodova u dijelom razorenu, a do kraja i neizgrađenu luku. U stvari je bio jedan mol s velikom ali srušenom dizalicom. Nikakvih tehničkih pomagala, samo sirova radna snaga.

Luka Ploče, na ušću Neretve, izgrađivana je u toku Drugog svjetskog rata kao luka za izvoz boksita, drva i ugljena za ratne potrebe Njemačke i Italije. Za prava oko izgradnje, te sudjelovanja u tome, vodila se oštra diplomatska borba između tih dvaju sila uz sudjelovanje Nezavisne Države Hrvatske, kao suverene zemlje na čijem su se teritoriju vršili radovi, kroz čije su područje vodile saobraćajne veze i koja je isporučivala spomenute sirovine.

Ne pouzdavajući se u talijanske ugovore i dogovore kao i u ažurnost u obavljanju zadataka, Nijemci su insistirali da na poslovima u Pločama sudjeluje njihova organizacija "Todt" zajedno s hrvatskim organizacijama i ljudima. Italija, međutim, smatrajući Hrvatsku svojom interesnom sferom, protivila se svakom dubljem povezivanju Hrvatske s Njemačkom na vojnom, političkom, pa čak i na gospodarskom polju.[1]

Istovarivala se roba pristigla u okviru pomoći UNRA: pšenica, kava, grašak, soja, konzervirana hrana, itd. Nosilo se na leđima s brodova do željezničkih vagona.

1 Iz pisma Siegfrieda Kaschea, njemačkog poslanika u NDH Edmundu Glaise von Horstenau, predstavniku njemačkih oružanih snaga u Hrvatskoj od 3. svibnja 1942. godine vidi se da se na savjetovanju s generalom Hühnermannom, šefom štaba Vrhovne komande njem. oružanih snaga, ureda za privredu i naoružanje, raspravljalo o izgradnji luke Ploče. Stoji pod toč. 4.
- Za osiguranje zatraženih liferacija boksita neophodno je potrebno ostajanje i pojačanje transportne kolone zračnih snaga; isto tako planirana izgradnja luke Ploče od Organizacije Todt. Hrvati su pružili svu zatraženu pomoć; ovdje vrijedi gledište izraženo pod 3; (....)
Gledište izraženo pod 3) glasi:
- Iskustvo uči da talijanske jedinice ne mogu jamčiti sigurnost zemlje i ratne privrede; dosad su, na žalost, sa sve većim brojem talijanskih jedinica rasli nemiri i privredne teškoće. S gledišta unapređenja ratne privrede i mira u zemlji, potrebno je smanjenje broja talijanskih jedinica i prijelaz talijanskih oružanih snaga na razumne privredne mjere (Bogdan Krizman, "NDH između Hitlera i Mussolinija", str. 312).

Ljudi sa sela, premda neko vrijeme odvikli od težačkog i drugog teškog rada, brzo su se snašli, ali mi, svršeni srednjoškolci i poneki intelektualac, nenavikli na takav posao, teško smo se privikavali. Ne bi to bilo ništa strašno da se privikavanju na takav rad prišlo postupno tijekom desetak-petnaest dana, ali ovako odjednom, od šest sati u jutro do šest na večer, uz pauzu od jednog sata o podne, samo što nas nisu pobili bez oružja.

Prvog radnog dana, o pauzi u podne, ispružio nas se priličan broj napola mrtvih, bez i malo volje da se išta pojede. Ne bih bio ustao da me čekala pečena janjetina, a ne tamo neka kaša od graška. Samo zahvaljujući Boži Vuletiću i Luki Milasu, koji su nam donijeli hranu, nešto smo pojeli. Kako smo se na večer uspjeli dovući u logor nije mi jasno. Ipak je trebalo propješačiti oko kilometar i pol. Kako sam legao nisam ustajao. Opet je jedna milosrdna duša donijela komad američke mesne konzerve, ukradene, naravno. Progutao sam to, popio litru vode i zaspao.

U jutro je jedan od čuvara, malo zlobno, a u šali, rekao da je bilo bespotrebno držati noću stražu, jer se nitko tijekom noći nije dizao na zahod.

Slijedeći dan je bio još gori i tako još nekoliko dana. Samo se radilo, jelo i spavalo. Za razgovor nismo imali ni trenutka.

Zatim poslanik Kasche 9. lipnja 1942. izvješćuje svoje nadređene u Berlinu o razgovorima s A. Pavelićem, pa između ostalog navodi:
- Toga dana (9. VI.) Lorković je povjerio savjetniku poslanstva dru Kühnu kako mu je Casertano predbacio da su pitanja transporta boksita preko luke Ploče dovela do njemačko-hrvatskog komplota na Jadranu (Izvor isti, str. 339).
Njemački ambasador u Rimu Hans-Georg Mackensen izvijestio je 23. lipnja 1942. svoje ministarstvo u Berlinu o razgovoru s talijanskim pretstavnikom Pietromarchijem o pitanju izgradnje luke Ploče.
- Talijan mu je tom prilikom rekao da ministarstvo javnih radova u Rimu želi da nosi punu odgovornost za pravodobno dovršenje preuzetih radova u luci Ploče i stoga može odlučno ustrajati na tome da ima u rukama isključivo vodstvo radova. Nakon duže rasprave, Pietromarchi je, ipak, izjavio kako uvida potrebu da nadu-u skladu s njemačkim željama-neku formulu za sudjelovanje njemačke organizacije OT (Organisation Todt). (Izvor isti, str. 342).
Kasche se u svom brzojavu Berlinu dva dana kasnije osvrće na stavove Pietromarchija i zamjera Talijanima na njihovu insistiranju da se svi dogovori vode isključivo između Njemačke i Italije, a da se Hrvatska o tome ne obavještava ili tek nakon prethodnog dogovora Njemačke i Italije.
- To bi bile trgovinsko-političke metode koje ne odgovaraju ni ugovornim odnosima ni međunarodnoj praksi. Kasche je stoga ukazao Casertanu na nužnost da usklade nove talijanske zahtjeve koji mu se čine ponešto neobični zbog već sklopljenih privrednih sporazuma između Berlina i Zagreba. Mišljenje grofa Pietromarchija da bi to izviralo iz nekakvih političkih ciljeva, pošto je Hrvatska materijalno slaba, pokazuje ili nepoznavanje zbiljskih privrednih datosti ili političke tendencije na talijanskoj strani.
Za cjelokupne planove - pa i one talijanske - u vezi s lukom Ploče stoji nesumnjivo kao činjenica - nastavlja Kasche svoju brzojavku - da predvidivo Hrvatska mora dostavljati velike količine materijala. dva bagera koji se tamo nalaze vlasništvo su NDH; vlasništvo lučkih dizalica Škodine proizvodnje za Sušak u najmanju ruku je sporno; Hrvatska će izvršiti glavninu liferacija željeza i drva; također i liferaciju ugljena; željezničku vezu s Metkovićem izgradila je uprava željeznica NDH; živežne namirnice moraju dovoziti iz Hrvatske; pretežni dio radne snage regrutirat će se iz Hrvatske i sve će platiti Hrvatska! Imajući u vidu te činjenice, govorenje o materijalnoj slabosti Hrvatske je - blago rečeno - naivna drskost. Uostalom Talijani su izjavili njemačkoj strani da žele s građevinskim radovima u luci Ploče izravnati svoja dugovanja prema NDH, nastala isplatama hrvatske strane Drugoj talijanskoj armiji, u visini od 1,5 milijardu kuna. Kasche stoga smatra uputnim - ako bi Pietromarchi doista još jednom načeo to pitanje - da mu se ukaže na trgovinski ugovor, na uobičajenu praksu međudržavnih privrednih odnosa i hrvatske materijalne napore (Izvor isti, str. 344).
Kasche u prilogu pisma upućenog ministru vanjskih poslova von Ribbentropu od 21. kolovoza 1942. godine javlja između ostalog:
-Prilikom upotrebe Organizacije Todt za izgradnju luke Ploče, talijanska su nadleštva zauzela stav protiv isticanja njemačke zastave i prolazno zabranile Nijemcima pristup do radnih mjesta. Prema onim Hrvatima, koji su tamo radili zajedno s Organizacijom Todt, Talijani su posebno upadljivo pokazivali svoje odbijanje. (Izvor isti, str. 394).

Nakon nedjeljnog, jednodnevnog odmora, bilo je već bolje. Kosti i mišići nisu više tako boljeli, a stjecali smo pomalo i navike. Već sam se s mnogima upoznao: Pečarom i Damićem iz Rogotina, Granićem iz Baške Vode, Perkovićem iz Dubrovnika i još mnogim drugima.

Postupno su se stvorile male grupice u okviru kojih su se zajednički obavljale pojedine radnje, smjenjivajući se međusobno u poslu. Na primjer: prvo sam ja nosio vreće, onda pomagao istovarivati iz broda, poslije nabacivati na nosače i tako smo redom teže operacije zamjenjivali lakšima i obratno. Stražari se u to nisu miješali. Važno je bilo da posao nesmetano teče.

Zajednički boravak pripadnika više naroda omogućava da se najlakše uoče neke karakteristike njihove psihe i mentaliteta. Nijemci su odmah po dolasku u logor izabrali između sebe jednoga časnika za svoga šefa, koji je u ime njih saobraćao s upravom logora, brinuo se o primanju sljedovanja, njegovoj podjeli, o zapošljavanju oboljelih na lakši rad, dakle o svemu što se ticalo života i rada te grupe zarobljenika.

Nikakvih povlastica među njima nije bilo: svima jednako, izuzev bolesnika. Tako na primjer, da bi podjela kruha bila najpreciznija, izradili su provizornu vagu i do mrvice točno dijelili. Nabavili su komade starog željeza i od toga napravili postolarsko kopito za popravak obuće. Pedantno su se brinuli za svoju već pohabanu odjeću. Pazili su na osobnu higijenu. Svake je večeri bilo obvezno kupanje u moru, a zube su prali istucanim drvenim ugljem. Hranu su sami sebi pripremali, nisu krali, pomireni s onim što su redovito primali. Izdvojeni na spavanju, poslu i u slobodnom vremenu. Zatvorska komanda nije s njima imala nikakvih problema.

Talijani, pak, neuredni, anarhični, svadljivi i neumjereni. Hrana je bila svima jednaka, ne bogzna kakva, ali ni tako loša. Talijani su uzimali na poslu grašak, grah i soju i skrivečki to kuhali. Plašeći se da ih ne bi stražari uhvatili u toj nedozvoljenoj raboti, ne bi imali vremena dočekati da se to sočivo do kraja skuha, pa su onako poluprijesno jeli i stalno patili od proljeva. Pošto bi napola sirovu hranu pojeli i zatim se nalili vode, drukčije nije ni moglo završiti. Iza svakog grma moglo se vidjeti Talijana kako čuči spuštenih hlača.

Mi, opet, kao mi. Neorganizirani, ali ipak kod svoje kuće, po prirodi prefrigani i snalažljivi, nismo uzimali grahorice da bismo poboljšali prehranu. Išli smo na nešto kvalitetnije. Bile su to tada američke konzerve raznih vrsta. Nositi ih u logor onako u džepu ili u kakvom zamotku nije bilo preporučljivo, jer je straža povremeno pregledala. Ako su kod Talijana i našli šaku graška to bi oduzeli ili se pravili da ne vide. Ali konzerva je vrijedna stvar. Da bi se to moglo unijeti u logor išlo se zaobilazno. Nekolicina ljudi, koja je redovito nosila kruh iz pekare blizu Rogotina, usput bi iz jedne skrivene rupe, na zavoju puta, pokupila bunkerirane konzerve i odnijela ih sa sobom. Vraćajući se s vrećama kruha nije bilo teško i tu robu unijeti u logor.

To je trajalo dok netko nije prijavio, pa je jedne večeri izvršena pretraga. Među našima nije bilo toga kod koga nisu našli sirove kave. Da se radilo o nekolicini moglo ih se kazniti, ali što sa svima? Oštra upravnikova propovijed, a mi nastavili, samo opreznije. Srećom ni jedna konzerva nije nađena. Stvarno smo u tome bili umjereni. Što se donijelo to se odmah i pojelo - zalihe se nisu stvarale.

Kako se vidi, nosila se i kava, ali ne da se peče i kuha, jer je to bilo nemoguće, nego da se dade svojti prilikom posjeta, jer je građanstvo tada u tome oskudijevalo. Mnogima je to i uspjelo, na ovaj ili onaj način.

Slijedećih su dana pretrage malo pojačane, ali kao i obično: svako čudo za tri dana. Stražari su bili naše rase, aljkavi kao i mi. Pa tko bi se gnjavio svaki dan s kontrolama! A onda, kada su krenule posjete, počeo je i dotok duhana, poneka boca rakije, a stražari ljudi i, uz to, pušači i ljubitelji kapljice...

Vremenom smo se navikli na posao i nakon rada nismo u logoru samo ležali i odmarali se. Našlo se vremena za razgovor i izmjenu mišljenja. S posjetama je stizala i hrana. Kod seljaka se uvijek nešto nađe, pa tako i za zarobljenika. Uglavnom su bili pogođeni građani, kojima svojta, osim svoje nazočnosti, nije mogla puno više priuštiti.

Jednog dana stigla je s još nekoliko posjetilaca moja tetka Ester, učiteljica iz Velikog Brda kod Makarske i to trabakulom preko Gradca. Donijela je prilično hrane, pa je nama nekolicini, koji nisu od nikoga primali, uz ono redovito, bilo kao dodatak za više dana.

Premda se nismo smjeli miješati s logorašima stranim državljanima, ipak je tu i tamo dolazilo do kratkotrajnih kontakata. Među Talijanima je bio i neki Kalabrez koji je od graha pravio krunice. Bilo ga je teško razumjeti s oskudnim znanjem talijanskog jezika. No, razumjeli smo da je bio prije rata član "Azione Cattolica" (Katolička Akcija), da ima djevojku u Kotoru o kojoj ništa ne zna i da mu je jako teško i tužno što ne čuje crkvena zvona.

Doista, u Pločama nije bilo crkve, pa stoga niti zvona. U Metkoviću je barem zvonilo više puta na dan. To gotovo nismo ni zapažali, naviknuti na oglašavanje crkvenih zvona kao na nešto svakodnevno, uobičajeno, dakle normalno. A tu je mnogima to manjkalo. Što bismo mi iz Dubrovnika dali da smo mogli čuti jaka zvona Male Braće!

Uvijek sam volio čuti zvona. Za vrijeme prošlog rata, na terenu, kad bih čuo zvona sa seoskih crkava osjećao bih se veselije i ugodnije, premda su u onim okolnostima mogla zvučati i opominjuće i prijeteći.

Dok smo u borbi i pod kišom metaka ulazili u selo Dubravu, zvona su zvonila kao na Uskrs. Bilo je ganutljivo, ali..... Zapovjednik-nadporučnik pitao je župnika zašto zvoni. "Veselimo se što ste nam došli!" - ovaj mu je odgovorio.

"Najljepša vam hvala, župniče, ali odmah prestanite sa zvonjavom!" - odvratio mu je nadporučnik.

Što tada nije bilo crkve u Pločama, opravdano je. Ali što ona nije sagrađena za cijelo vrijeme SFR Jugoslavije, kada su se Ploče razvile u mali gradić - nema opravdanja.

U tim prvim danima poslije rata bilo je dosta drugarstva među ljudima iste sudbine. Lako smo se razumijevali i zdušno ispomagali. Nije bilo antagonizma, ili tek veoma malo, između pripadnika raznih društvenih slojeva. Seljaci, navikli na fizički rad, u početku su pomagali nama građanima. Često su puta podmetnuli leđa na teškim poslovima, jer su vidjeli da bi nas to slomilo.

S mnogima se može dobro ili barem tolerantno, ali prirodnim putem dolazi do stvaranja užih i prisnijih prijateljstava vezanih uz sličnost mentaliteta, političkog uvjerenja, životnih ciljeva i nekih drugih razloga. Najbolje sam se sprijateljio s Joškom Perkovićem, gimnazijalcem, rodom iz Hrvaca kod Sinja, koji je maturirao godinu dana poslije mene. Iz tog prijateljstva rezultirao je kasniji rad na pokušaju istupanja na izborima u jesen 1945. godine.

U Pločama sam doznao puno detalja o zarobljavanju hrvatske vojske kod Bleiburga i o "Križnom putu" do Kovina i nekih drugih logora na sjeveru Jugoslavije.

Posebno su se žalili na strašnu dionicu puta kroz Sloveniju, premda ni drugdje nije bilo puno bolje.

Negdje početkom srpnja, kod uobičajenog istovara brodova, zarobljenik Andrija Štrbe osjetio je slaboću u cijelom tijelu, te sjeo pokraj složenih vreća kave, u malo hladovine. Videći ga da ne radi, stražar se zaletio i počeo ga vući, tjerajući ga na posao. Andrija ga je molio neka ga pusti da se odmori još neko vrijeme, ali stražar ni da čuje. "Lopove, ustašo, razbojniče, koljaču!" sasuo je na njega. "Ubit ću te ako odmah ne ustaneš!"

Andrija je polako ustao oslanjajući se na složene vreće, isprsio se i rekao: "Pucaj, ne plašim te se, ovo su hrvatske grudi!" i krenuo prema rivi.

Na tome je toga dana i završilo. Nije to bila nikakva novost. Često su nas častili izrazima: ustaša, koljač, bandit. Stoga tome nismo pridavali neku važnost i, barem među nama nekolicinom, nije se te večeri o tome uopće govorilo.

Sutra dan su stražari izdvojili Andriju iz njegove grupe i dali mu da slaže nekakve sanduke dalje od ostalih. Oko jedan sat poslje podne pozvali su ga na stranu i uputili da nešto donese. Čim je malo odmakao jedan je od stražara pucao i na mjestu ga ubio. U blizini tih sanduka slučajno se našao jedan od logoraša i čuo naređenje stražara. Nas nekolicina: Duplica Nikola, Joško Perković, Vinko Lovre i, mislim, Ljubo Medvidović, dolazili smo s druge strane i zatekli se u blizini. Andrija je išao polagano prema mjestu kamo su ga uputili. Iza njega su bila tri stražara. Čistina. O pokušaju bijega ni govora.

Nismo bili deprimirani niti preplašeni - samo ogorčeni, pogotovo nakon blesavog govora zapovjednika logora, poručnika Matane.

Poneke bi novine stigle do nas. Iz njih smo doznali o raznim promjenama koje su se vršile u Jugoslaviji. Učinila nam se najinteresantnijom ona o predviđenim izborima na demokratskoj osnovi. Što se i mi ne bismo uključili u predizbornu aktivnost ako do tada izađemo na slobodu? O tome smo dosta raspravljali, ali dogovor o konkretnoj akciji ostavili smo za postzarobljeničko vrijeme.

O eventualnim izborima pričalo se dosta često. U razgovorima je jedan stariji čovjek, mislim da je bio učitelj iz makarske okolice, izrazio veliku skepsu o realnim mogućnostima opozicije, jer, kako je on svoj stav objašnjavao, komunistima nikako ne ide u prilog organizirati korektne izbore po uzoru na zapadne demokracije, pošto bi sve seljaštvo i dobar dio građana i inteligencije glasovalo za kralja i druge demokratske opcije. Samih je komunista premalo da bi na izborima pretstavljali značajniju snagu, a osim toga oni nisu takve političke orijentacije koja bi bila sklona dijeliti s drugima vlast. Bilo kakav ishod izbora, koji bi mogao ugroziti apsolutnu vlast komunista ne bi podržao ni Sovjetski Savez.

Mnogi od nas mladih i politički neiskusnih nisu bili tako skeptični, pa znajući za dogovore na Jalti, a ne znajući ih ispravno procijeniti, računali smo da će se zapadni saveznici toga dogovora i držati i utjecati na jugoslavenske vlasti i SSSR da se omogući potpuno slobodno izjašnjavanje građana. Naravno, kako je poslije ispalo, bila je to još jedna potvrda da su sve kombinacije i očekivanja vezana za angloamerički blok najobičnija iluzija.

Sredinom srpnja dio je logora prebačen u Slano kraj Dubrovnika. Smješteni smo u jednu veliku zgradu na obali. Tu smo prenoćili, a ujutro su nas postrojili pred zgradom gdje nam je vodnik, zapovjednik ovog logora, održao "pozdravno slovo", izvršio prozivku i na kraju zatražio da se jave kuhari i bolničari.

Odmah se javila nekolicina kuhara. Za bolničara nitko. Joško me gurne da se javim, da rečem da sam student medicine.

Nikakav student nisam bio, a samo sam govorio da želim studirati medicinu, što su i neki drugi od mene čuli. I drugi me susjed u stroju gurne da se javim: "Bolje ti nego tko drugi", prišapne. Pa, pokušat ću kad su navalili.

"Druže vodniče, nisam bolničar ali želim studirati medicinu, a o prvoj pomoći znam sve što smo učili u vojsci", javim se ja.

"Odlično, izađi iz stroja", zapovijedi.

I tako ja postao bolničar.

Vodnik me kasnije predstavio mjesnom liječniku, ruskom emigrantu, dr. Čekalinu kao studenta medicine. Liječnik je šutio dok je vodnik bio prisutan, a poslije njegova odlaska pitao me je kakvu ja to medicinsku školu imam.

Rekao sam mu sve ono što i vodniku, s tim da doista želim studirati medicinu. Također, da sam u vojsci učio o pružanju prve pomoći u ratnim uvjetima, kao i da sam prisustvovao jednom kraćem seminaru iz tog područja, održanom u Zagrebu protekle jeseni.

Liječnik je ove moje navode prenio vodniku, jer mi je ovaj slijedeći dan rekao kako bi liječnik želio imati gotovog stručnjaka za pomoćnika, našto mu je on, navodno, rekao: Kod nas su u partizanima liječničke poslove obavljali studenti i stariji bolničari, a bolničke poslove priučeni ljudi i djevojke, pa nam ništa nije falilo da dobijemo rat. Ti ovoga nauči kako treba raditi, pa ako ne bude valjao, uzet ćemo drugoga.

Vodnikova partizanska logika osigurala mi je mjesto bolničara, a ja sam se trudio da posao obavim kako treba. Moj je posao bio slijedeći: Svako jutro, prije doručka, obišao bih sve ljude i popisao one koji su imali kakve smetnje i željeli ići na liječnički pregled u ambulantu. Do odlaska u ambulantu izmjerio bih poštedarima temperaturu, podijelio tablete i previo onoga kome je to trebalo. Po nalogu komandira logora vodio sam evidenciju bolesnika u jednoj tankoj zadaćnici koju mi je on nabavio. Svaki je dan kontrolirao stanje bolesnika i interesirao se za njih, trudeći se nebi li među njima otkrio zabušante. Nije ni liječniku puno vjerovao, ali protiv njegovih dijagnoza nije ništa mogao.

S liječnikom sam se dobro sprijateljio. Kad nije mogao dobiti kolegu za pomoćnika, zadovoljio se sa mnom, jer sam se nastojao maksimalno pridržavati njegovih uputstava. Volio je popričati o svemu i usput mi je puno toga iz medicine protumačio - meni budućem kolegi. Nije bio loš čovjek i s njim se moglo dogovoriti kako bi se izašlo u susret nekim željama zarobljenika.

Osim običnih povreda na radu, do kojih je dolazilo na poslovima oko izgradnje ceste kod Slanoga, bilo je i težih slučajeva, kao pleuritis, tuberkuloza, flegnon. U nekim slučajevima bolesnici su upućivani i u dubrovačku bolnicu. Liječniku je jednom stigao i prigovor da nepotrebno šalje ljude u Dubrovnik. Po svoj prilici i opravdano sa stajališta medicinske prakse, ali...

S lijekovima se štedilo i zbog toga sam jednom došao u ozbiljan sukob s njim. Nikola Duplica iz Mlina, inače tuberkulozni bolesnik, povrijedio se na neki predmet, pa se rana zatrovala. Tražio sam da mu dade odgovarajuću injekciju protiv trovanja (antitetanus). Liječnik se dugo opirao i jedva sam ga uspio nagovoriti da to učini. Činjenica stoji da je bila velika oskudica u lijekovima, pa i tih vrsta injekcija nije bilo u izobilju. Nikola se toga i danas sjeća i hvali me više nego sam zaslužio.

U slanskom je logoru hrana bila kalorična. Uglavnom američke konzerve. Najprostije pripremljeno, ali obilato. Izgleda da su kuhari bili stručnjaci u kuharstvu kao i ja u medicini, ali kvalitet sirovine nadoknađivao im je manjak znanja.

Boravak u ovom logoru nije dugo trajao. Jednog dana reče nam vodnik da ćemo uskoro kućama. Već slijedećeg dana ukrcali su nas u jednu trabakulu i put Dubrovnika. Dva smo dana proveli u nekadašnjim talijanskim barakama na Babin Kuku, u kojima su danas skladišta hotelskog poduzeća "Dubrava-Babin Kuk".

Upravo na svoj rođendan otpušten sam kući iz logora na Babin Kuku, na temelju amnestije. Skupa sa mnom otišli su svojim kućama i ostali logoraši. Dovezli su nas trabakulom iz Lapada u grušku luku, odakle smo se razišli svaki na svoju stranu. Većinu njih nikada više nisam sreo.

Otac me je čekao u luci. Kod kuće je bilo veselje, jer smo prvi put od jeseni 1942. godine svi u obitelji bili zajedno.

No, s tim još nije bilo završeno. Do slobode je još trebalo malo počekati. Kad sam se prijavio na Odsjek unutrašnjih poslova, upućen sam u zatvor u tvrđavi Lovrijenac. Tu nas se našlo nekoliko iz logora u Slanom, ali i novih, koji su od kojekuda pristizali. Neki su zadržavani dan-dva, a neki i podulje. Bilo ih, je koji su odatle sprovedeni u istražni zatvor "Rašica" na Lapadu.

Prvu, do kraja nepopunjenu bilježnicu o evidenciji bolesnih zarobljenika, oduzeo mi je zapovjednik logora i dao mi ovu koju sam uspio sačuvati, a u kojoj je evidentirano bolovanje ljudi kroz samo nekoliko dana. Fotokopiju te, nešto oštećene, sačuvane bilježnice, kao i spisak osoba u njoj zavedenih, prilažem kao dokaz.

Spisak osoba koje su tražile liječničku pomoć u zarobljeničkom logoru Slano u kolovozu 1945. god.

1. Zoković Miljenko
2. Ljubojević Branko
3. Karaman Luka
4. Bitanga Josip
5. Batinić Ante
6. Rajić Ante
7. Puljiz Petar
8. Čubić Luka
9. Šitun Božo
10. Mustapić Vice
11. Mustapić Mirosla
12. Lovre Vinko
13. Muhoberac Vlaho
14. Plejić Marko
15. Čulić Ćiro
16. Kortizija Cvijeto
17. Kušić Ante
18. Grbavac Frano
19. Ždero Josip
20. Ljubičić Mato
21. Bekavac Frano
22. Grbavac Petar
23. Medvidović Ljubo
24. Kolić Antun
25. Cindrić Mato
26. Perković Joško
27. Mikulić Ante
28. Milas Luka
29. Ledić Jeronim
30. Duplica Nikola
31. Vuletić Božo
32. Čubić Josip
33. Lovrinčević Martin
34. Mandarić Marijan
35. Ledić Ljubomir
36. Rako Ivan
37. Zelić IvanRibičić Marijan
38. Ribičić Marijan
39. Katavić Josip

Prema evidenciji prijavljenih zarobljenika za liječnički pregled. U mojem je posjedu, pošto sam ja vodio tu evidenciju kao bolničar.

Tomislav SALOPEK

Nama je potreban mir

Nama je potreban mir. Kamo će nas dovesti ova pijanstva, bijeg u začarani vrtlog privida i zaborava. Tako malo-pomalo navlačimo laži, zavaravajući ponajviše sebe. I premda je ovo vrijeme ironije, osjećamo kako nam je potrebnija ljubav, sveopća, sveprožimajuća. Vlak nas nosi na točno predviđeno odredište, ali tko zna kamo će nas odnijeti. Izorane njive prošarane su bijelim prugama i otocima. Zima izdiše. Posustaje klopot kotača o tračnice. Što li će biti? Hoće li stati? Mi se bojimo. Čini nam se kao da je mladost davno iščeznula. I zanos koji nas je nosio. A treba široka srca dočekati vječnu mladost spasenja.

Prolazimo kroz mjesto za koje nas vežu tako snažne uspomene iz mladosti kada nam je vječno proljeće bilo na usnama, na dlanovima. U srcu. Zar je bilo moguće biti toliko blizu a danas osjećati strah? Ili je sve bilo samo varka Zloga da bi pad bio što bolniji. Ne, ne mogu povjerovati u to. A ipak se bojimo mutnih vodâ sna.

Promiču postaje, tuneli, mostovi i brklje. Vlak nas nosi uvijek istom prugom. Pale se svjetiljke nad našom ulicom. Cijeli je svijet naš: sve zvijezde, svi drvoredi, svi jablanovi visoki... Hoće li nas obliti krv, kao Tebe u Getsemaniju, od smrtnoga straha. Netko pjeva u sumrak. Telad je zablejala u staji, nekako tugaljivo, izduženo. Zašto se čovjek ne rađa sa smiješkom na usnama, zašto užižem oganj ledene mržnje u duši, pobunu stišćem u šakama, ako si me ti učio blagosti, ako si me ti učio da i dušmane svoje ljubim...

Ako vas vlakovi i ponesu do zadnjih granica, ako i saspete tugu u ocean vječnosti i ako se ptice više ne vrate, neka vam ne bude težak hod, ljubljeni moji, ni ruke u izvoru nek vam ne trnu. Nama je potreban mir, a postaje promiču. Ne dajte da vam okoštaju duše. Bolje da nas ne bude ako ne otvorimo vrata i ne užgamo svjetiljku u oknu.

A postaje promiču...

• •

Tomislav MARETIĆ

Voda teče . . .

Voda teče, zato je vrijeme.
Voda stoji, zato je vječnost.

Voda što stoji teče. Tako
vječnost kruži iz sebe u sebe.

Vilko RIEGER

Prve godine "Hrvatske smotre"

U vrijeme dok se komunističko jugoslavenstvo javno promicalo u Hrvatskoj putem mnogobojnih crvenih časopisa i novina s namjerom da bi se uništila hrvatska narodna svijest i pokret za hrvatsku nezavisnot, pojavio se u knjižarama novi hrvatski nacionalni časopis pod imenom "Hrvatska Smotra". Cilj toga časopisa bio je očit: borba za hrvatsku državu i borba protiv svega, što je taj cilj sprečavalo, među ostalim komunistička propaganda usmjerena protiv svega što je bilo nacionalno i hrvatsko.

Prvi broj "Hrvatske Smotre" izašao je u veljači 1933. godine. Pokrenuo ga je prof. Kerubin Šegvić, koji je bio veliki hrvatski rodoljub. U prvom broju prof. Šegvić u svom uvodniku napominje da smatra "potrebnim izdavati takvu reviju u atmosferi materijalizma, marksizma i lažnog i sebičnog kolektivizma. Glavna zadaća revije treba biti izlaganje svih aktualnih pojava i svih proizvoda duhovnog rada koji su povezani s javnim životom." Reviju je od prvog do šestog broja uredio prof. Kerubin Šegvić.

U prvom broju "Hrvatske Smote" objavljena je, među ostalim, posljednja pjesma hrvatskog pjesnika Đure Arnolda, koju je napisao za taj broj. U istom broju objavljen je esej Kerubina Šegvića o Petru Preradoviću, ulomak iz romana "Mali će u pisare" od Mile Budaka, esej dr. Zdenke Smrekar, članak Zyr Vukelića, članak dr. Peroslava Paskijevića, te opširan "Listak".

Odmah nakon prvog broja, prof. Šegvić je uvidio da ne će moći sam izdavati "Hrvatsku Smotru" pa je pozvao k sebi dr. Avelina Ćepulića i njegove prijatelje dr. Dragu Cerovca i Vilka Riegera. Održali su nekoliko sastanaka na kojima je ugovoreno da će Ćepulićeva skupina preuzeti "Hrvatsku Smotru" i da će za nju financijalno odgovarati liječnik dr. Avelin Ćepulić, dok će uređivanje preuzeti Vilko Rieger. Prof. Šegvić je formalno ostao glavnim urednikom sve do konca god. 1933., dok je od prvog broja 1934. kao predstavnik konzorcija naveden dr. Avelin Ćepulić, a reviju je uređivao Vilko Rieger.[1]

Već prvu i drugu godinu "Hrvatska Smotra" je okupila znatan broj uglednih pisaca kao stalnih suradnika. Spominjemo samo najvažnije: prof. Bare Poparić, dr. Stjepan Buć, Ivan K. Ostojić, dr. Krunoslav Janda, Vladislav Kušan, Marin Pavlinović, Zdenka Jušić-Seunik, Stipe Banović, Franjo Dujmović, Vilko Rieger i drugi.

God. 1933. veliku djelatnost je u Hrvatskoj razvijao Miroslav Krleža, koji je kao istaknuti komunista kritizirao hrvatsku književnost i rugao se hrvatskoj prošlosti. Na primjer, u "Plamenu", g. 1919., br. 1, napisao je Krleža ekavicom:

"Vreme je da se spali, uništi i razbija najveća laž sviju naših sakrosanktnih laži, legendarna laž nad lažima, laž hrvatske književnosti."

"Hrvatska Smotra" smatrala je potrebnim pobijati Krležino stanovište, koje je bilo očito protivno težnjama hrvatskog naroda za održanjem svoga narodnog bića i težilo je k ostvarenju hrvatske samostalnosti. Kad je god. 1933., u travnju, gospodin Krleža najavio da će u srijedu 12. travnja u dvorani Glazbenog Zavoda govoriti o

1 Članovi konzorcija, uredništva i uprave nisu nikada primali nikakav honorar. Svoj rad za "Hrvatsku Smotru" smatrali su patriotskom dužnosti i izrazom ljubavi za Hrvatsku.

hrvatskoj književnosti, izazvalo je to veliko uzbuđenje u nacionalnoj hrvatskoj javnosti. Mnogi hrvatski rodoljubi nisu mogli podnijeti da se Krleža usred Zagreba ruga hrvatskoj književnosti, pa je "Odbor Zagrebačkog Građanstva" izdao letak, u kojem se prosvjedovalo protiv Krležinog shvaćanja hrvatske književnosti kao jedne "ogromne laži". Spomenuti Odbor pozvao je građane da prisustvuju tom predavanju, predpostavivši da će slušatelji dati oduška svom hrvatskom osjećanju.

Jedna skupina ljudi, u kojoj su osim istaknutih komunista, kao August Cesarec, sudjelovali i neki javni radnici, koji nisu bili komunisti, tiskala je kao odgovor na letak "Odbora Zagrebačkog Građanstva" jedan plakat, u kojem su bili napadnuti članovi "Odbora Zagrebačkog Građanstva" kao "neodgovorni elementi" i "mračni tipovi". Potpisnici plakata su tom prilikom neistinito ustvrdili da se Krleža u svom dosadašnjem radu nesebično i hrabro zalagao za jednu bolju budućnost hrvatskog naroda."

Neki zagrebački listovi, među ostalima i "Obzor", zamjerili su potpisnicima plakata što su ustali u obranu Krleže. Među potpisnicima plakata bili su i neki odbornici "Matice Hrvatske", pa je "Obzor" naglasio da Krležin rad stoji u opreci s načelima i pravilima "Matice Hrvatske".

Tom je prilikom "Hrvatska Smotra" u broju od 1. svibnja 1933. objavila uvodnik svoga uredništva pod naslovom "Socijalna literatura, Krleža i Hrvatstvo." U tom je uvodniku kritički ocijenjeno Krležino stanovište. To je ujedno bio odgovor Krležinoj "Savremenoj Stvarnosti", u kojoj je izašao žestoki napadaj na prvi broj "Hrvatske Smotre".

Najavljeno Krležino predavanje nije, međutim, nikada održano.

"Hrvatska Smotra" se tijekom svog prvog godišta još nekoliko puta pozabavila pitanjem pokušaja marksističkih i ljevičarskih književnika da se uvuku u hrvatsku književnost, pod hrvatskim imenom. U broju od 1. srpnja 1933. objavljen je u "Hrvatskoj Smotri" značajan esej prof. Kerubina Šegvića pod naslovom "Glembajevi u svjetlu etike i estetike", te članak Vilka Riegera "Nacionalna Ideja i Marksizam". U broju od 1. kolovoza 1933., Stipan Banović pisao je o literarnom "ukusu" Miroslava Krleže, a u broju za rujan i listopad 1933. objavljen je značajan esej prof. Kerubina Šegvića pod naslovom "Naše Narodne Ustanove", u kojem je nepovoljno ocijenio držanje onih narodnih ustanova koje su izdale Krleži svjedodžbu hrvatskog patriotizma.

Kako se vidi, "Hrvatska Smotra" uzela je odlučno stanovište protiv infliltracije javnih i potajnih komunista i njihovih simpatizera u hrvatski javni život. Ona je na tom programu skupila znatan broj suradnika, koji su stajali na istom stanovištu.

"Hrvatska Smotra" izlazila je mjesečno od 1933. do 1945. god., kada su komunisti preuzeli vlast i proskribirali mnoge njezine suradnike, od kojih su neki bili kasnije pogubljeni kao "neprijatelji naroda". Među njima bili su osnivač "Hrvatske Smotre" prof. Kerubin Šegvić, a mnogi su osuđeni na duge kazne zatvora.

"Hrvatsku Smotru" financijski je pomogao dr. Avelin Ćepulić. Od siječnja 1934. odgovorni urednik je bio dr. Avelin Ćepulić, a urednik Vilko Rieger, koji je uređivao "Hrvatsku Smotru" do godine 1936., neko vrijeme s Dušanom Žankom. Kad je Vilko Rieger otišao u inozemstvo na studije, "Hrvatsku Smotru" je neko vrijeme uređivao Dušan Žanko, a kasnije jednu godinu prof. Ivan Oršanić, zatim Stipe Mosner i Đuka Teufel. Prof. Ivan Oršanić prvi puta se javlja u "Hrvatskoj Smotri" sa svojim člankom u travnju 1934. god.

Tijekom godine 1934. "Hrvatska Smotra" bila je u velikoj mjeri posvećena borbi protiv marksističke invazije u Hrvatsku. Već u prvom broju "Hrvatska Smotra" odgovara na uvrede kojima se Karl Marx nabacio na hrvatski narod, smatrajući Hrvate "reakcionarnim i kontrarevolucionarnim narodom", koji treba uništiti i izbrisati s lica zemlje.

U broju 3. iste godine raspravlja se odnos između komunizma i nacionalnog pitanja nakon što je Miroslav Krleža otišao u Beograd i počeo se u "Danasu" rugati hrvatskom narodu. U broju 4. "Hrvatske Smotre" opet se raspravlja o odnosu Marxa prema Hrvatima, kao odgovor srpskom marksistu Veselinu Masleši, koji je pokušao braniti Marxa i njegov napadaj na hrvatski narod. Brojevi 5. i 6. "Hrvatske Smotre" u 1934. donose članke o starim grijesima Miroslava Krleže (napisao Mirko Cerovac) i Marxovu "moralu": "Hrvatima, kao i ostalim umirućim nacijama nedostaju prvi uvjeti nacionalnog života", kaže Krleža. U broju 7. 1934. značajna je rasprava o marksistima i njihovim pokušajima da se uvuku u "Maticu Hrvatsku". U brojevima 8. i 9. značajna je rasprava o odnosu Karla Marxa i M. Bakunina, u kojoj se opisuje kako je Marx nedolično intrigirao protiv Bakunina. U broju 11.-12. značajan je članak o odnosu kapitalizma, marksizma i materijalizma. Sve te članke i mnoge polemike protiv marksističkih epigona potpisao je Vilko Rieger.

Od ostalih suradnika "Hrvatske Smotre" u 1934. godini treba spomenuti: prof. Kerubina Šegvića, dr. Milana Ivšića, Dušana Žanka, Vinka Nikolića, dr. Stjepana Buća, Branka Krmpotića, dr. Jozu Dujmušića, dr. Franju Dujmovića, Zdenku Jušić-Seunik, prof. Ivana Oršanića, prof. R. Živkovića, Božidara Firšta, Zlatka Milkovića, Vilima Peroša, dr. Ćiru Truhelku, dr. Avelina Ćepulića, dr. M. Gavazzija, Felixa Niedzelskoga, Ivu Balentovića, Kamila Križanića, Antu Oršanića i Zlatka Majtina.

Naročitu pažnju privukli su eseji Ćire Truhelke i Felixa Niedzelskoga o bosanskim muslimanima, na koje su se osvrnule mnoge hrvatske novine i listovi.

Mnogi brojevi "Hrvatske Smotre" bili su zaplijenjeni odredbom državnog odvjetnika Marochina, odnosno v.d. državnog tužioca Malinara, jer, među ostalim, sadržaj članka "tvori učin kriv. dela koja se kažnjavaju po Zakonu javne besbednosti i poretka u državi."

Tijekom godine 1935. glavni suradnici "Hrvatske Smotre" bili su osim već spomenutih: Branko Krmpotić, dr. Milan Ivšić, Božidar Firšt, Vinko Nikolić, Mladen Bošnjak, dr. J. Dujmušić, dr. Franjo Dujmović, Zlatko Milković, Mirko Cerovac, V. Peroš, K. Petrić, Dragan Dawidowski, Ivo Mrakovčić, dr. Ćiro Truhelka, Zlatko Majtin, dr. M. Gavazzi, Felix Niedzelski, Kamilo Križanić, Ante Oršanić, Stipe Mosner i Zvonko Dugački.

Tu treba napomenuti da je jedan od mladih suradnika, Felix Niedzelski, idealistički katolički intelektualac iz hrvatske Banje Luke, bio smaknut od komunista kad su oni došli na vlast.

U godini 1935. smjer "Hrvatske Smotre" je ostao nepromijenjen, naglašujući glavna načela hrvatske narodne ideologije i nastavljajući borbu protiv komunizma. Najznačajniji članak u tom pogledu bio je esej pod naslovom "Gospodin Krleža Jučer i Danas", koji je napisan povodom odlaska gospodina Krleže u Beograd, gdje je nastavio ismjehivati se mnogim hrvatskim narodnim vrednotama u časopisu "Danas". Na nekih 20-tak stranica "Hrvatska Smotra" razgolitila je marksističku ideologiju i Krležine napadaje na hrvatstvo. Taj je članak napisao Vilko Rieger. Krleža je iz Beograda pucao

na "Hrvatsku Smotru" i ona je smatrala da mora na to opširno odgovoriti. Značajno je da, premda je Miroslav Krleža uvijek bio spreman odgovoriti svojim kritičarima, on nije nikada ništa odgovorio na taj esej i na analizu svog protuhrvatskog djelovanja. Istom nakon nekih 50 ili 60 godina, jedan Krležin slavitelj napao je spomenuti esej pogrdnim riječima, premda je morao priznati propast boljševičkog staljinizma kojemu se gospodin Krleža nekad beskrajno divio.

"Hrvatska Smotra" bavila se tijekom 1935. godine također i drugim nacionalnim pitanjima te su u njoj na tom polju surađivali, osim već spomenutih, i: Ivan Balentović, dr. Drago Cerovac, dr. J. Hrenčević, dr. Lovre Katić, Zbiljko Marks, prof. I. Ostojčić, Nikola Peršić, Grgo Rogić, dr. Ivo Schreckeis, Hinko Wolf i Rudolf Zaplata.

S literarnim prilozima sudjelovali su među ostalima: Miljenko Andrijašević, Ivo Beračić, Hrvoje Bor, Mladen Bošnjak, Zvonimir Cihlar, Gabriel Cvitan, Danilo Čović, Dragutin Domjanić, Sida Košutić, Kamilo Križanić, Zvonko Kuhar, Zlatko Majtin, Mate Meštrović, Ivan Mihajlov, Zlatko Milković, Vinko Nikolić, Juraj Pavičić, Aleksa Ujdurović, Rajko Valerijs i Mirko Mutuc.

Mnogi od spomenutih dali su svoje priloge za razne rubrike, kao što su: "Listak", "Književni Prikazi", "Kazališna i Likovna Umjetnost", "Kulturna Kronika", "Kozerija" i "Polemika".

Donesene su i slike Gabriela Jurkića, Melite Bošnjak i Trude pl. Braun.

Od prvog broja "Hrvatske Smotre" u godini 1936. "Hrvatsku Smotru" su zajedno uređivali prof. Dušan Žanko i Vilko Rieger, dok se uprava preselila iz Ilice 118 u Žerjavićevu ulicu 13. Prof. Kerubin Šegvić je i dalje surađivao sa svojim odličnim esejima, od kojih treba osobito spomenuti esej o Anti Starčeviću i njegovu vremenu.

Te je godine "Hrvatska Smotra" pretrpjela težak udarac nenedanom smrću njezinog dobrotvora dr. Avelina Ćepulića. U broju 2. 1936. objavljen je nekrolog dr. Ćepuliću iz pera Dušana Žanka, kao i Ćepulićev članak o nacionalnoj ideji i hrvatskom seljačkom pokretu.

Te iste godine počinje češće surađivati prof. Ivan Oršanić, a po prvi put se javlja i dr. Krsto Spalatin. Osim već prije spomenutih, s člancima se češće pojavljuju: dr. Stjepan Bosanac, Radoslav Glavaš, Tias Mortiđija, dr. Ivan Schreckeis, dr. Milan Ivšić, dr. Zvonimir Dugački, dr. Zlatko Vitković i mnogi drugi.

"Hrvatska Smotra" također objavljuje pjesme hrvatskih pjesnika Nikolića, Šestaka, Cvitana, Valerijeva, Galovića, Kaštelana, Križanića i Kuhara.

U "Podlistku" se javljaju mnogi od već prije spomenutih, a osim njih i Stipe Mosner, Ivachnjuk Antin, Mirko Šeper, Božidar Firšt, Petar Šimunić, Nikola Jagatić i Vilko Rieger.

Dvobroj za svibanj i lipanj 1936. posvećen je braći Radić. U njemu su glavni suradnici bili dr. Stjepan Bosanac, prof. Stjepan Ratković, prof. Ivan Oršanić i Vilko Rieger (kao urednik).

I te godine "Hrvatska Smotra" bila je nekoliko puta zaplijenjena sa strane državnih odvjetnika Marochina i Malinara.

Zanimljivo je spomenuti da je esej o Tolstoju kao mirotvorcu napisao Radoslav Glavaš, koga su komunisti dali pogubiti kad su došli na vlast. Isto tako, komunisti su dali ubiti suradnika "Hrvatske Smotre" Tiasa Mortiđiju i Felixa Niedzelskoga. Kad je krajem godine 1936. jedan od urednika, Vilko Rieger, otišao na studij u inozemstvo, "Hrvatsku Smotru" uređivao je sam neko vrijeme Dušan Žanko.

Tijekom godina 1937., 1938., 1939. i 1940. "Hrvatsku Smotru" je uređivao Ivan Oršanić i ona je nastavila isti smjer kao i prije, s time, da se je broj njezinih suradnika znatno proširio.

Kad je god. 1941. osnovana Nezavisna Država Hrvatska, "Hrvatsku Smotru" su uz Ivana Oršanića uređivali Stipe Mosner i Đuro Teufel. God. 1942., 1943. i 1944. pa do svog prestanka, uz Ivana Oršanića glavnu je ulogu vršio u uredništvu Đuro Teufel. Sva ova godišta bila su puna raznovrsnog materijala, uvijek ostajući u istom smjeru, a s velikim brojem suradnika.

Nažalost, dolaskom komunista na vlast, "Hrvatska Smotra" je prestala izlaziti. Što se dogodilo s posljednjim urednikom Đurom Teufelom, nije poznato piscu ovih redaka.

Svakako je "Hrvatska Smotra" bila godinama vodeći list hrvatskih intelektualaca, koji su se borili za slobodu hrvatskog naroda i ostvarenje hrvatske države. Svojim pisanjem "Hrvatska Smotra" je ispunila "svoje deržanstvo".

Njezini rijetki još živi urednici i suradnici doživjeli su ponovnu uspostavu hrvatske države nakon sloma omražene tamnice naroda, komunističke Jugoslavije.

P. S.

Kad je održan prvi sastanak prof. Šegvića s dr. Ćepulićem, dr. Cerovcem i Vilkom Riegerom, Vilko Rieger je imao 22 godine i bio je student na Ekonomsko-Komercijalnoj Visokoj Školi (sada: Ekonomski Fakultet Zagrebačkog Sveučilišta). Usprkos mladosti, imao je nekoliko godina prakse u uređivanju i izdavanju, gotovo posve samostalno, tjednika "Nedjelje" i mjesečnika "Križ", kao i pisanja političkih članaka. Dr. Ćepulić je imao potpuno povjerenje u njega i bio je siguran da Rieger ima sve sposobnosti za uspješnog urednika "Hrvatske Smotre".

Nakon što je dobio doktorat iz političkih znanosti, Vilko Rieger je bio jednoglasno izabran od profesorskog vijeća Ekonomsko-Komercijalne Visoke Škole za docenta za zadrugarstvo, što je bila njegova specijalna struka. God. 1942. postao je redovitim profesorom na toj školi.

Marija KIPČIĆ

Dodir leptira

Tko li me to nježno dirnuo po kosi?
Možda vjetrić blagi što mirise nosi?
Možda je to leptir sad nestašan bio,
što se u kosu moju blago zaletio?
A možda si to Ti, u obliku duha,
pa se mojom kosom igraš iza uha?

Kako su mi misli zbrkane i smjele,
nestvarne i čudne kad tvoj dodir žele!
Nemirnu mi dušu slatka čežnja opi,
dok s krovova snijeg se topi i kopni.

Kakav leptir sada u siječanjske dane!
To misao Tvoja pored mene stade
i dašak te misli što je vjetar nosi
stade pored mene, dirnu me po kosi.

Lovorka ČORALIĆ

Službenica Božja - Bokeljka Ana Marija Marović (1815-1887)

Boka Kotorska - "zaljev svetaca", gradova i naselja jedinstvene prirodne ljepote, bogatoga povijesnog nasljeđa i iznimne kulturno-umjetničke baštine, s čijom se sudbinom slijed zbivanja u prošlosti i najnovije doba znao okrutno poigrati, stoljećima je tvorila sastavni dio hrvatske povijesti. Nalazeći se tijekom prošlih vjekova u sklopu istočnojadranske stečevine Mletačke Republike, gospodarski usmjereni na pomorstvo i trgovinu, Bokelji su sa svojim tartanama i marcilijanama dopirali do najudaljenijih svjetskih luka, a značaj njihova brodovlja i junaštvo iskazano u pomorskim bitkama i istraživačkim pothvatima u mletačkoj i austrijskoj službi, proširilo je ime i pomorsku tradiciju Boke diljem svijeta. Kulturni i umjetnički, ali i opći duhovni obzori Boke ostali su tijekom čitavog prošlog vremena okrenuti isključivo Zapadu i Europi, nalikujući nutarnjim ustrojstvom gradskoga života ostalim gradovima dalmatinskog obalno-otočkog područja. Crkveni život gradova i naselja Boke imao je izrazito katoličko obilježje, svjedočanstvo kojega su brojne crkve, samostani i zavjetne kapele, kako one monumentalnih, katedralnih dimenzija i sjaja, tako i bezbroj malih, veličinom skromnih, ali unutrašnjom dekoracijom i bogatstvom umjetničke baštine pravih dragulja kulturne prošlosti Hrvata na ovom dijelu Jadrana.

Jedan od gradova bokokotorskog područja čiji je povijesni razvoj u velikoj mjeri sličan ostalim hrvatskim mjestima Boke je Dobrota, grad koji najveći uspon postiže u vrijeme procvata pomorske trgovine od XVII. do XIX. stoljeća. Uz druge manje bokokotorske gradove, glasovite po višestoljetnoj pomorskoj tradiciji (Perast, Prčanj i dr.), Dobroti pripada istaknuto mjesto. Obilježje pomorsko-trgovačkoj aktivnosti, ali i općem društvenom i kulturnom životu mjesta daje nekoliko istaknutih obitelji: Ivanovići, Kamenarovići, Marovići, Miloševići, Radimiri, Tripkovići i dr., koje posjeduju pretežit dio brodovlja, novčano potpomažu podizanje i ukrašavanje crkava, te osnivaju različita društva kulturno-prosvjetnog sadržaja. Malo bokeljsko mjesto Dobrota postaje poznato po svojim brojnim crkvama (Sv. Stasije, Sv. Matije, Sv. Ilije, Gospe od vrta), pregrađenih i ukrašenih u baroknome slogu, unutrašnjost kojih rese slikarska djela istaknutih onodobnih umjetnika, a riznice pohranjuju birane predmete umjetničkog obrta - crkveno posuđe i ruho načinjeno u glasovitim europskim majstorskim radionicama. U Dobroti je 1862. godine osnovana prva hrvatska čitaonica u Dalmaciji, a brojni Dobrođani imali su istaknutu ulogu u buđenju nacionalne svijesti u Boki u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda (Luka Tripković, Pavo i Vid Kamenarović i dr.).

Povijest Dobrote, posebice njene izrazite usmjerenosti na pomorstvo i trgovinu, nemoguće je promatrati bez ukazivanja na višestoljetnu povezanost s Mlecima. Djelujući u sklopu brojne hrvatske kolonije trgovaca, poduzetnika i pomoraca stalno nastanjenih u gradu na lagunama, sastajući se i okupljajući u hrvatskoj bratovštini Sv. Jurja i Tripuna (Scuola degli Schiavoni, Scuola Dalmata), osnovanoj i najvećim dijelom potpomaganoj ostavštinama bogatih Bokelja, doseljenici iz Dobrote činili su brojčano mali, ali aktivnim učešćem izrazito djelatan dio hrvatske dijaspore prošlih stoljeća u Mlecima. Potomak

dviju istaknutih dobrotskih pomorskih obitelji prošlih stoljeća, čiji je životni put i djelovanje prvenstveno bio vezan za Mletke, je i pjesnikinja, slikarica i dobrotvorka Ana Marija Marović (1815-1887), kći brodovlasnika i trgovca Josipa Marovića i Marije Ivanović.

Obitelj Marović, jedna od najstarijih i najuglednijih u Dobroti, dala je tijekom prošlih stoljeća niz istaknutih pomoraca, a njihov rod se sredinom XVIII. stoljeća ubrajao u najjače (uz obitelji Radimiri i Kamenarović) trgovačke obitelji u Boki (oko 1750. spominje se čak sedam kapetana iz roda Marović, a u XIX. st. iz ove obitelji istovremeno djeluje trinaest kapetana duge plovidbe). Iz roda Marovića je i istaknuti kapetan Ilija, odlikovan 1836. godine od austrijskog cara Ferdinanda za zasluge iskazane prilikom spašavanja jednog engleskog trgovačkog broda. Istaknuto mjesto u vjerskom životu Boke pripada Bogdanu Maroviću, župniku crkve Sv. Matije u Dobroti i počasnom kanoniku katedralnog kaptola Sv. Tripuna u Kotoru (XIX. st.). Po broju zaslužnih pojedinaca ništa manje nije glasovita ni obitelj Ivanović. Iz ovoga roda potječe povjesnik i pjesnik, kanonik Marko Ivanović-Moro (1741-1825), pjesnik Bogdan (1800-1870), dok su najveću slavu Ivanovićima donijeli braća Marko i Jozo pobjedivši brod tripolitanskih gusara pod zapovjedništvom zloglasnog Hadži-Ibrahima od Anadolije u atenskoj luci Pirej 1756. godine (odlikovani su mletačkim naslovom vitezova Sv. Marka s pridjevkom "conte veneto"). Tijekom proteklih stoljeća pojedini ogranci obitelji Ivanović naseljavali su se u Mlecima, nikada ne prekidajući vezu sa starim krajem. U Mlecima su Ivanovići posebno zaslužni članovi hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna u kojoj su obnašali najviše dužnosti (predstojnici, suci, sindici, članovi vijeća) u upravnim tijelima udruge.

Pjesnikinja, slikarica, glazbena umjetnica i dobrotvorka Ana Marija Marović baštinila je bogato nasljeđe dviju tada najistaknutijih bokeljskih obitelji, njihovu vjekovima brižljivo njegovanu ponositost, odlučnost i vjeru, što će, iako daleko od zemlje svojih pređa, ostati trajnom značajkom i vodiljom životnog puta i sudbine te znamenite i zaslužne Bokeljke.

Rođena je 7. veljače 1815. godine u mletačkoj župi S. Giovanni in Bragora u istočnom gradskom predjelu Castello, mjestu stoljetnog naseljavanja i obitavanja hrvatske dijaspore u Mlecima, nedaleko od Rive degli Schiavoni i sjedišta hrvatske bratovštine Sv. Jurja i Tripuna. U spomenutoj župnoj crkvi Ana je krštena pet dana kasnije, a kao kum na krštenju navodi se tada jedan od najistaknutijih Bokelja u Mlecima i dugogodišnji predstojnik (*guardian grande*) hrvatske bratovštine - *conte* Luka Ivanović.

U životopisma Ane Marije Marović, autori kojih su uglavnom talijanski crkveni povjesničari (od hrvatskih povjesničara jedinu monografiju o A. M. Marović napisao je don Niko Luković 1963. godine), pokušava se praćenjem različitih doživljaja i susreta iz djetinjstva, ukazati na njeno rano opredjeljenje za duhovnost i život posvećen Bogu. Kao malena djevojčica Ana Marija svake nedjelje s djedom posjećuje velebne mletačke crkve. Dojmljiv prizor Tizianovog slikarskog remek-djela Uzašašća Bl. Djevice Marije (Assunta) u mletačkoj bazilici Frari, trajno će se urezati u njeno pamćenje, prateći je kao duhovni putokaz tijekom čitavog života. Od sedme godine povjerena je na izobrazbu Danielu Canal (1791-1884) koji je u Mlecima uživao glas izrazito pobožnog (među narodom zvan *il pio sacerdote*), učenog i u karitativnom radu posebno djelatnog svećenika. Životopisci Ane Marije Marović ističu njenu rano zapaženu sklonost

književnosti, želju za iščitavanjem što većeg broja djela teološkog karaktera te naglašenu potrebu za usavršavanjem u kršćanskim vrlinama i nauku. Pored vjerske, Ana Marija je stjecala i opsežnu opću naobrazbu. Kći jedinica imućnih roditelja dobivala je najbolju moguću poduku iz prirodnih znanosti, povijesti, zemljopisa, književnosti i klasičnih jezika. Usporedo s time, rano se uočila iznimna nadarenost djevojke za glazbu i slikarstvo te je naobrazbu pratilo i izučavanje lijepih umjetnosti, književnih stilova i izražavanja, kao i osnovnih praktičnih poduka iz glazbe. Odrastajući u izrazito hrvatskoj obitelji, u čijoj se kući govorilo domaćim jezikom, Ana Marija je zasigurno poznavala i dobro vladala hrvatskim jezikom. Kako se, međutim, cjelokupna njezina izobrazba, susreti i komunikacija izvan obiteljskog doma, odvijala isključivo u mletačkoj sredini, to će sva književna djela Ane Marije Marović biti napisana na talijanskom jeziku.

Prve pjesničke radove i prozne spise nabožnog karaktera Ana Marija Marović napisala je u dobi od oko 20 godina. Potpisujući svoje radove pseudonimom *Filotea,* nije težila postignuću književne slave i javne priznatosti. Kako je i sama često isticala, svojim je spisima - prožetim dubokim asketskim promišljanjem i mistikom - željela pozitivno utjecati na duhovni odgoj ženske mladeži. Djela joj se odlikuju stilskom rafiniranošću i elegancijom, dubinom misli i pobožnošću, te se ubrajaju u vrijedna ostvarenja duhovne proze i pjesništva mletačke književnosti prošloga vijeka. O tome je svoja opažanja iznio mletački patrijarh i kardinal te istaknuti pjesnik Jacopo Monico: *Ja bih sam želio da mogu izražavati svoja osjećanja ovakvim duhom pobožnosti i kršćanske filozofije, kakvim odišu Vaši spisi.* Ili: *Ona je urešena takvim darovima, da ja još niti u jednoj osobi nisam doživio takav sklad znanja i krijeposti.* Glavna djela Ane Marije Marović u prozi su: *Il mese di luglio consacrato a Gesù Redentore* (Mjesec srpanj posvećen Kristu Spasitelju, sv. I-III, Venezia 1854); *Pie conversazioni sulla vita di S. Dorotea* (Pobožni razgovori o životu Sv. Doroteje; Venezia 1839); u tri sveska prikupljene *Lettere morali di una pia giovane* (Moralna pisma pobožne djevojke, Venezia 1852) upravljena raznim osobama; djela izrazito praktičnog karaktera *Considerazioni cristiane sul vestito femminile* (Misli o ženskom odjevanju), *Regole per le giovani sul vivere cristiano* (Pravila za djevojke o kršćanskom življenju) i *Avvertimenti e preghiere per ben confessarsi e comunicarsi* (Opomene i molitve za dobru ispovijed i pričest); *Riflessioni devote sul' amor di Dio* (Pobožne misli o ljubavi prema Bogu), te *Sulla vera devozione* (O pravoj pobožnosti). U rukopisu je ostalo djelo *La vita di Gesù Cristo* (Život Isusa Krista), *Memorie* (Uspomene), intimni duhovni dnevnik, te još nekoliko manjih djela duhovnoga sadržaja. Pjesnički opus Ane Marije Marović nastao je između 1843. i 1852. godine i sadrži tri zbirke koje su kasnije objedinjene u jedinstven svezak. Prva je pod nazivom *Versi di Filotea* objavljena u Mlecima 1843. i sadrži 53 soneta i 20 pjesmica. Druga (*Versi di Anna Marovich*) je izišla 1850. u Ravenni i sadrži 75 soneta, 29 pjesmica i 2 pjesme. Posljednja zbirka je objavljena u Mlecima 1852. godine, a sastoji se od 82 soneta, 34 pjesmice, 2 pjesme i jednog pjesničkog djela u tercinama. U njima Ana Marija Marović u formi petrarkističkih soneta, obrađuje duhovne sadržaje i misli iz Svetoga Pisma, dokazujući svoje visoke književne domete, uvijek podređene očitovanju duboke, mistične spoznaje Boga i kršćanskih načela. Manji dio tog bogatog pjesničkog opusa preveden je zaslugom Gracije Ivanovića na hrvatski jezik (Ana Marija Marović, *Stihovi,* Zagreb 1962).

U spisima kardinala Monica nalazi se bilješka o svestranosti stvaralaštva Ane Marije Marović: Pored književnosti, bavila se s uspjehom i glazbom te, još mnogo više, i slikarstvom. O njenom glazbenom stvaralaštvu sačuvano je relativno malo podataka. Poznato je da su se glazbene skladbe izvodile s uspjehom u mletačkim crkvama i samostanima, ali nije poznato da li su sačuvani poneki notni zapisi i radovi, na osnovi kojih bi i ovaj vid njenog umjetničkog stvaranja mogao biti ocijenjen.

Nasuprot relativno oskudnim podacima o glazbenom stvaralaštvu Ane Marije Marović, podaci o njenom slikarskom umijeću su daleko opsežniji i raznovrsniji. Ubraja se u predstavnike akademizma s polovice XIX. stoljeća poznatih pod imenom Nazarenska škola. Slikarska djela Ane Marije Marović ocjenjivana su u studijama povjesničara umjetnosti (u hrvatskoj literaturi o tome su pisali samo Ivan Kukuljević Sakcinski i u novije vrijeme Kruno Prijatelj), kao djela izrazitoga duhovnog naboja, nastala i osmišljena sa svrhom da u gledatelju pobude pobožne misli i poniznost. Iako se djela Ane Marije Marović ne mogu ubrojiti u vrhunska ostvarenja onodobnog slikarstva, glas o njezinu svestranom umjetničkom stvaralaštvu, posebice slikarskom umijeću, bio je poznat širom Europe. Najveće priznanje doživjela je kada joj je austrijska carica 1845. godine povjerila izradbu velike oltarne pale s prikazom Karmelske Djevice za svoju dvorsku kapelu u Schönbrunnu. Primivši sliku, carica je, prema riječima suvremenika, bila toliko zadovoljna učinjenim radom, te je umjetnici uputila vlastoručno pismo u kojemu, između ostaloga, kaže: *Vi ste ovim svojim radom nadmašili moja očekivanja, pa Vas uvjeravam, da će ova Vaša slika biti jedan od najmilijih i najljepših ukrasa moga dvora.* Za kardinala Jakova Monica je izradila slike s prikazom Djevice Marije i Spasitelja, povodom čega joj je kardinal spjevao sonet u kojem kaže: *Takva se ljepota uzalud traži u smrtnom liku,*

Treba reći: Filotea, ti bjaše u nebu
I Božanski uzor ti gledaše u lice,
Ili ti se On ukaza u ljudskom obliku.

Slijede brojni drugi slikarski radovi Ane Marije Marović. Godine 1842. izradila je sliku Sv. Terezije od Avile. Godine 1844. uljanim bojama je ukrasila strop roditeljske kuće, a 1850. za papu Pia IX. izradila sliku Bl. Djevice Marije, za što je od pape stekla osobno priznanje i pohvale. Za konta Solaro della Margherita izradila je 1845. godine sliku Spasitelja, a iz njezinih pisama saznajemo i za nekoliko drugih slika (prikazi Djevice Marije, Sv. Josipa, Srca Isusovog i dr.). Pripisuje joj se i slika Bogorodice s Djetetom u crkvi S. Maria Assunta u Mlecima, a za najbolje slikarsko ostvarenje smatra se oltarna pala "Žalosna Majka" iz crkve S. Maria del Pianto (1850. god.). Od malobrojnih vezilačkih radova, spominje se ukrasni prekrivač za piksidu, namjenjen župnoj crkvi u Dobroti.

Životni put Ane Marije Marović nemoguće je zamisliti bez njenog svakodnevnog, konkretnim primjerima posvjedočenog karitativnog rada. Životopisci ističu njen nesebičan humanitarni rad među mletačkom sirotinjom, požrtvovno sakupljanje priloga kod imućnijih znanaca, pomoć bolesnima, siromašnima i napuštenima. Njezina je humanost najviše došla do izražaja tijekom revolucionarne 1848. godine, u vrijeme kada je austrijska vojska poduzela petomjesečnu opsadu grada kako bi skršila otpor revolucionarne vlade na čelu koje su se nalazili Daniel Manin i Šibenčanin Niccolò

Tommaseo. Spisi govore kako je Ana Marija svih dana opsade, u vrijeme općeg klonuća i straha mletačkih građana i plemića, obilazila bolesnike i njegovala ranjenike, zalazeći na prve crte bojišnice i dovodeći nerijetko svoj život u pogibelj. Učešće dalmatinskih iseljenika u stvaranju i pokušaju održavanja novoproglašene revolucionarne Republike Venecije tada je bilo iznimno značajno. Ana Marija i njena obitelj posjećuju središnje mjesto okupljanja Dalmatinaca - bratovštinu sv. Jurja i Tripuna u kojoj se drže mise za spas domovine i prikupljaju dobrotvorni prilozi za obranu grada. Njena pisma nastala revolucionarne godine očituju izrazitu privrženost i ljubav prema rodnoj Veneciji, ali ne zaboravlja niti domovinu svojih roditelja te u nizu pisama osuđuje tada učestale crnogorske napade na Dobrotu. Rat, revolucija i politička događanja ipak ostaju izvan duhovnih obzora i interesa Ane Marije Marović. Strahotama rata, opsade, klonuća i neimaštine ona se suprotstavlja oružjem molitve, ljubavi i poniznosti.

Životno djelo Ane Marije Marović, koje se održalo i do današnjeg dana, je osnivanje Zavoda za napuštene i odbačene žene i djevojke. Iz zahvalnosti prema svome učitelju i suosnivaču ustanove, Zavod je dobio ime *Istituto Canal ai Servi,* prema gradskom predjelu "Servi", gdje se od XIV. stoljeća nalazi crkva S. Maria dei Servi i istoimeni samostan muškog reda servita. U spisima o osnivanju Zavoda ističe se njegov karakter odgojne ustanove za djevojke koje su na putu da izgube čast *(pericolanti)* ili koje su, igrom životne sudbine, već "moralno posrnule". U Zavod su primane i žene koje poslije izdržavanja zatvorske kazne nisu u javnom društvu mogle ponovo otpočeti normalan život i steći nužnu rehabilitaciju i moralnu podršku. Uz *Istituto Canal,* Ana Marija Marović osnovala je i posebnu žensku religioznu družbu (kongregaciju) pod imenom *Istituto delle Suore della Riparazione, dedicato ai SS. Cuori di Gesù e di Maria Immacolata,* koja je imala zadatak voditi i usmjeravati rad cjelokupnog Zavoda. Naposljetku, iako uvijek odana asketskom životu, godine 1864. Ana Marija Marović konačno pristupa u vlastiti red "ai Servi". Po uzoru na *Istituto Canal* osnovana je u Milanu, zaslugom tamošnjeg svećenika Carla Saleria i plemkinje Marije Caroline Orsenigo, pobožna ustanova sličnog karaktera pod imenom *Casa di Nazareth.* Godine 1868. *Istituto Canal i Casa di Nazareth* spojeni su u jedinstven Zavod, te i danas djeluju kao jedinstvena ustanova.

Još za života Ana Marija Marović je bila poznata širom Italije i Europe kako po svojoj duhovnosti i svestranom umjetničkom stvaranju, tako i dobrotvornom radu. Životopisci ističu kako su pape Grgur XVI. i Pio IX. cijenili i odavali priznanja njenom samoprijegoru. Papa Pio IX. blagoslovio je *Istituto Canal,* odobrio pravila kongregacije i u više prilika je isticao kao uzornu sličnim vjerskim udrugama. Godine 1869. Ana Marija Marović hodočastila je u Rim te je tom prilikom primljena u osobnu audijenciju pape Pia IX.

Asketski život, duboka duhovnost i požrtvovan rad Ane Marije Marović najveća su priznanja stekli u vlastitoj, mletačkoj sredini. Narod ju je nazivao *La santa Marovich,* a mletački patrijarh, kardinal Giuseppe Sarto, kasnije papa Pio X., u jednom pismu kaže da je Ana Marija *blagoslovljena građanka Mletaka i njihov ponos.* Njen samoprijegor i duhovnost posebno je štovao Niccolò Tommaseo, posvetivši joj povodom smrti manju knjižicu *Su Antonio Rosmini* (Domodossola-Milano 1887.).

Ana Marija Marović umrla je u Veneciji, dana 3. listopada 1887. godine, jednu godinu nakon smrti svoga učitelja i duhovnog oca Daniela Canal. Veličanstvenom pogrebu prisustvovali su najistaknutiji uglednici Mletaka na čelu s načelnikom i visokim

crkvenim dostojanstvenicima, a tadašnji patrijarh, kanonik Dominik Agostini održao je u bazilici Sv. Marka posmrtno slovo, uspoređujući njezin životni put i djelo sa Katarinom Sienskom. Sahranjena je na mletačkom groblju na otoku S. Michele. God. 1932. posmrtni ostaci su preneseni u crkvu njenog Zavoda. Tamo se iza oltara u koru i danas može vidjeti ploča od bijelog mramora na kojoj je urezano ANNA MARIA MAROVICH. Početkom ovoga stoljeća započet je i postupak za proglašenje Ane Marije Marović blaženom. Rukopisi, prepiska i druga pisana građa o životu i djelu Ane Marije Marović čuva se u sjedištu njenog Zavoda i *Archivio curia partiarcale* u Mlecima.

U hrvatskoj historiografiji spomen Ane Marije Marović krajnje je rijedak, ograničen na nekoliko sažetih enciklopedijskih natuknica, te samo jednu, znanstveno nepretencioznu i popularno pisanu monografiju don Nike Lukovića. Još za svoga života, a napose nakon smrti, Ana Marija Marović važila je i bila slavljena kao istaknuta žena mletačke povijesti, kulturno-umjetničkog stvaralaštva i dobrotvorne djelatnosti XIX. stoljeća. Brojni soneti, pjesme prigodnice i pohvalna slova iz pera najistaknutijih tamošnjih književnika, uglednika, crkvenih dostojanstvenika, prepuni su hvale i štovanja "Mlečanki dalmatinskog podrijetla". Štovana i hvaljena, dobro poznata i toliko puta citirana umjetnica i dobrotvorka još uvijek je gotovo nepoznata i krajnje slabo valorizirana u povijesti hrvatske umjetnosti i književnosti, ali i povijesti katoličke crkve i kršćanstva u Hrvata. Rođenjem i mjestom stvaranja Mlečanka, čiji cjelokupan književni opus pripada talijanskom jeziku, Ana Marija Marović svojim podrijetlom pripada hrvatskom prostoru, Boki Kotorskoj, stoljećima nepresahlom izvorištu pobožnosti, mučeništva i nadahnutih djela blaženika i svetaca, često zaboravljanom i zatajivanom dragulju hrvatske prošlosti i kulture.

LITERATURA:

1. F. Apollonio, *Anna Maria Marovich fondatrice dell'Istituto Canal ai Servi*, Venezia 1900.
2. B. Bertoli, *La Chiesa veneziana nel clima della Restaurazione, u: La Chiesa veneziana del Tramoto della Serenissima al 1848*, a cura di M. Leonardi, Venezia 1986.
3. G. Cauzzi, *Anna Maria Marovich, poetessa veneziana (1815-1887)*. Nota per una conoscenza, Atteneo Veneto, N. S., anno XIX, N. 1-2, Venezia 1981, str. 137-158.
4. A. Cucito, *Nei funerali di suor Anna Maria Marovich fondatrice dell'Istituto ai Servi in Venezia*, Venezia 6. X. 1887.
5. N. Luković, *Ana Marija Marović. Prikaz života i rada*, Kotor 1963.
6. G. Musolino - A. Niero - S. Tramontin, *Santi e beati Veneziani. Quaranta profili*, Venezia 1963.
7. F. Nani Mocenigo, *Della letteratura veneziana del sec. XIX. Notizie e appunti*, Venezia 1916.
8. G. Pavon - G. Cauzzi, *La memoria di un tempio. Li Servi di s. Marcilian ed il Canal-Marovich in Venezia*, Venezia 1988.
9. A. Signora, *Anna Maria Marovich* 1815-1887, Venezia 1952.
10. *Suore della Riparazione. Istituto Canal-Marovich Venezia 1864-1964*, Venezia 1964.

Tomislav MARETIĆ

Prvi susret

Tvrtku i Ani

U neizvjesnosti stojimo nas troje,
svatko s istom pomisli, ocrtanijom il nejasnijom,
da se sastanemo napokon na jednom mjestu,
na ovom svijetu.
Onda dolaziš kao lahor,
nekako iz Sunca,
sve više otjelovljen, postupno i sve složenije
od svih pretpostavki što nam znanje pruža,
dolaziš uz ritmičko disanje
poput veslanja nošenog smijehom
iza otoka, iza planina, iz samih očiju
ustreptale prirode,
evo dospijevaš!
A ta neizvjesnost čini nas opreznim,
no s nadom kao svjetiljkom
što pluta na tamnoj pučini.
Dolaziš uz oznojeno, prelijepo i blaženo
njeno lice, iza dalekih vrhunaca
nejasne domovine.
Već pomalo s nama
budiš želju da upoznamo tvoje lice,
zamišljeno prije svih vjekova,
sada otisnuto u plastelin tijela.
Dolaziš još neviđen. al' siguran,
prestrašen, a radostan
(to mi pamtimo,
ne ti kom će sjećanje bit zbrisano
mlačnom spužvom prve svjetlosti).
Ti dolaziš u već spremljen svijet,
odjeću i susjedstvo,
pjesme i stihove,
prije svega, u našu ljubav.
Zemlja ti je pripremljena,
sa svojim ljepotama i opasnostima,
rijekama i brdima, nepreglednim morem ...
Ti dolaziš malen i plav
i smiješ se nepoznatom svijetu kroz plač.
Kroz tihu nježnost i dodir,
naše suze radosti.

Zrcalo rijeke

Ponekad zaboravim na vrijeme.
Tada ono prolazi bešumno
pokraj mene,
ostavljajući nepokretno kamenje
u koritu kao rijeka
za najljuće ljetne suše.

Okreneš li se,
uvijek si na istom mjestu,
bulјeći u vlastite oči,
vraćaš pitanje jedno te isto,
kroz sve godine
samomu sebi.

Okreneš li se,
uvijek si na istom mjestu,
na nekom mostu zagledan u zrcalo,
dok život prividno protječe ispod tebe
i nekamo nepovratno odlazeć',
lelujavo žubori...

Istina je pozlaćena maska,
bezbrojne ljušture školjki,
čiji su stanovnici nastavili putovati
u sutra, nizvodno i u dubinu.
Ostavljene piramide i raznovrsna
pisma na obalama vječnih voda.

Opet neki dječak na mostu
zamišljeno promatra oblake
kako plutaju na rijeci.

Mato MARČINKO

Bila jednom jedna crkva

5.

Zadnji činbenik nastanka Srba u Bosni je doselidba grkoiztočnoga i srbskoga elementa iz južnijih krajeva, koje bijaše uvjetovano izključivo zemljopisnim i gospodarskim razlozima. "Na jugu dopire Bosna do zapadnoga diela srednjobalkanskoga popriečnoga gorja, koje je središte srbskih naselja. A to su kršni, neplodni i negostoljubivi krajevi. Pučanstvo, koje stanuje na sjevernim padinama toga popriečnoga gorja, ne nalazi dostatno mogućnosti da prehrani prirast stanovništva na svojoj vlastitoj zemlji. Taj se prirast stalno seli prema plodnim savskim nizinama i prema moru, služeći se diagonalnim riečnim dolinama. Ovaj i drugi naprijed izneseni razlozi su dostatni, da nam razjasne kako je u Bosni nastalo 800.000 pravoslavnih Srba, kojima nije bilo ni traga u doba pada bosanske države (1463.). Kasnije ćemo vidjeti kako se balkanski Romani kao i čitavo pravoslavno pučanstvo posrbiše, to jest poprimiše srbsku nacionalnu sviest."

Obstoji navika da se s jedne strane Bosna a s druge strane Dalmacija, Hrvatska i Slavonija promatraju uvijek kao posve odijeljena područja. To je posljedica okolnosti što su te zemlje tijekom više stoljeća bile politički razdieljene hermetički zatvorenom granicom i što su u mnogočemu prešle razna stanja razvoja. Nu unatoč tomu svagda treba zajedno promatrati tih pet područja: Bosnu, Hercegovinu, Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju, ako nam je do toga stalo da razumijemo kako su se tamo prilike razvijale.

Obćenito je poznato da su Srbi u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji doseljenici. Nu glede Bosne ne tumači se da su oni i u njoj doseljenici, nego se misli da su Srbi u Bosni "domorodački starinski element". Nu Srbi u Bosni također su doseljenici kao što su to i u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.

Osmanlijski udarac od jugoiztoka prema sjeverozapadu bijaše namijenjen jednako Hrvatima kao i zemljama nadvojvodine Austrije. Kao glavno sredstvo za navalu uporabiše Osmanlije islamizirane bosanske Hrvate i pravoslavne vlaške nomade. "U austrijskim nadvojvodinama poslužiše Hrvati kao odskočna daska. Hrvati bi bili doduše dorasli jednokrvnim Bosancima, ali ne i nomadskim Vlasima. Poviest nas uči, da stalno naseljeni seljak nije nikada dorastao nomadima. I zato bijahu Hrvati doskora pokoreni, a Austrija ostade bez svoje odskočne daske. Zato ona pokuša iztjerati đavla s pomoću vraga i privlačiti k sebi te vlaške polunomade, kako bi time oslabila tursku a pojačala svoju granicu. Iz stanovitoga razloga imala je Austrija s time dosta uspjeha. Vlasi se oslobodiše s pomoću Turaka od pritiska srbske feudalne gospode, a za uzvrat pomogoše Turcima razoriti feudalni temelj srbske države. Pa kad je taj vlaški element došao u Bosnu, našao je tamošnje feudalce muslimane, to jest islamizirane Hrvate, protiv kojih kao raja ne mogahu uspjeti. Kada bi pokušali raditi protiv bosanskih begova istim metodama kao i u Srbiji, bilo bi kolaca, vješala, paljenja tabana i sličnih neugodnih stvari. Begovi nisu znali za šalu i nisu marili mnogo za zasluge Vlaha za osmanlijsku državu, nego ih pokoriše svojoj sili."

Kada bi Vlasima dodijala nasilja, pobjegli bi u Austriju. Pod uvjetom, da ne budu podložni tamošnjemu plemstvu. Glavna borba tih pravoslavnih doseljenika kroz dvije stotine godina bijaše uperena protiv prava hrvatskoga plemstva na zemlju, a jednako u Ugarskoj protiv prava ugarskoga plemstva. Kada je hrvatskomu plemstvu pošlo za rukom podložiti jednu od vlaških kolonija, preseliše se Vlasi opet natrag u Tursku. Austrijski vojnički zapovjednici štitili su Vlahe protiv hrvatskoga plemstva. "Vidimo dakle, da nomadski karakter toga elementa bijaše ujedno i najbolja njegova zaštita, jer je za ono burno razdoblje bio mnogo prikladniji nego kulturniji način života na stalnomu tlu."

Od početka šesnaestoga stoljeća turski vlaški prebjezi pojavljuju se sve češće. Austrijske ih vojničke vlasti naseljivahu duž turske granice kao protutežu upadima Bosanaca i njihovih Vlaha. Vlaški prebjezi dolažahu pod najrazličitijim imenima. U izvješćima ih većinom nazivahu: Rasciani sive Wallachi, Raci ili Vlasi. Nu zovu ih također i "Thraces", pa: "Wallachen, alias Altrömer", to jest: "Vlasi, narečeni Romani". Izpočetka se razlikovahu slavenski Raci od romanskih Vlaha. Kasnije se udomila oznaka "Rasciani sive Wallachi", jer se više nije razpoznavalo koji su jedni a koji oni drugi.

"U pravoj Srbiji bijahu romanski pastiri sišli s brdina, odnosno upali s juga kao čisti Romani. Oni uništiše srbski vladajući sloj i priljubiše ga k sebi. Zatim pođoše s turskim osvajačima od juga prema sjeveru, raztvarajući srbsku državu, dok se ne ustaviše na crti Dunava, koju su držali Mađari. Već u doba tih selidaba koje su trajale blizu stotinu godina, primiše oni u sebe i mnoge slavenske elemente, jer propalom srbskom seljaku i ne preostade ništa drugo nego dopustiti da ga struja ponese i da postane pomoćni turski vojnik. U to doba bijaše među Vlasima već više slavenskoga elementa i poslavenjivanje bijaše već donekle napredovalo. Zadnjih trideset godina petnaestoga stoljeća dođoše Vlasi u Bosnu, gdje stupiše u doticaj s bosanskim muslimanskim plemstvom. Poslavenjivanje je uznapredovalo tada još i više. Bijahu doduše još uviek velikom svojom većinom Romani, ali već izmiešani sa slavenskim elementom. Osobito im jezik bijaše dobrano poslavenjen tako da ih više dobro ne razpoznavahu, nego jednostavno skupno pisahu: Wallachi sive Rassiani."

Po dolazku u hrvatske zemlje Vlasi ne imahu nikakve nacionalne oznake, nazivahu se hrišćanima ili hrišćanskom braćom. Nu svećenstvo, koje povedoše sa sobom, bijaše srbsko-pravoslavno. U nekulturnih nomada, koji se bijahu podigli krađom i grabežom, ne bijaše vlastitoga svećenstva. Uskoro su se Vlasi služili samo ćirilskim pismom. Poslavenivši se, Vlasi su preuzeli običaj primanja patronimikalnih imena (imena po otcu), koja iztisnuše njihova stara romanska imena. Nu ipak su se neka vlaška romanska imena sačuvala, kao na primjer Njegoš.

Ulogu vlaških nomada kao pograničnoga pučanstva slikovito prikazuje pojas gustih srbskih naselja sredinom nekadašnjih povijestnih zemalja Hrvatske i Slavonije. Kako su ona nastala? "Iza mohačke bitke podpala je čitava Slavonija pod Turke, i turska granica prema Austriji prolazila je upravo tim pojasom. I sad se ponovila ta ista igra. Protiv Hrvata naseliše Turci na granici vlaške nomade, a Austrija nastojaše da ih primi na svoju stranu, tako nastadoše ovkraj i onkraj granice pravoslavna naselja, koja se danas pretvoriše u srbska. Onaj kraj oko Pakraca zvao se još dugo *Mala Vlaška*, istim imenom kao i jedan dio današnje kraljevine Rumunjske."

Za tvrdnju da su Srbi u Bosni kasniji doseljenici, nalazimo izričiti dokaz u poznatu *Itinerariumu* (Putopisu) Kranjca Benedikta Kuripešića iz godine 1530. U tomu svomu

putopisu, napisanu sočnim austrijsko-srednjonjemačkim narječjima, Kuripešić piše: "U proputovanoj kraljevini Bosni našli smo puk triju vjera i narodnosti. Prvi su stari Bošnjaci, oni su rimsko-kršćanske vjere, a Turčin ih je, osvojivši bosansku kraljevinu, našao i ostavio u njihovoj vjeri. Drugi su Srbi, nazivaju se Vlasima, a mi ih zovemo Ćićima ili martolozima. Oni dođoše od Smedereva i grčkoga Biograda (danas: Beograd), a vjere su sv. Pavla. I njih smatramo dobrim kršćanima, jer im se vjera malo razlikuje od rimske. Treća su narodnost pravi Turci, oni su vojnici i činovnici i nekako čudni, te vladaju nasilno nad spomenuta dva kršćanska i podložna naroda, kojima je turski car ostavio vjeru da bi obrađivali zemlju."

Iz toga se Kuripešićeva izvješća razabire: 1. Srbi su u Bosni pridošlice, a katolici prastanovnici; 2. Srbi sami sebe zovu Vlasima, a Kuripešić ih zove Ćićima (to je ime jednako s imenom Ćiča u Istri, koji govore rumunjski); 3. Srbe odnosno Vlahe nazivahu i martolozima, a to bijahu lahko opremljene turske pljačkaše čete; 4. Srbi i Vlasi dolaze iz Smedereva i Beograda, iz današnje Srbije, jer je val vlaške selidbe krenuo najprije na sjever preko Srbije; tek kada se zaustavio na Dunavu, usmjeriše ga u pravcu sjeverozapadne Bosne da bi tamo uništio katoličke Hrvate.

6.

S obzirom na jezik katolici i muslimani u Bosni očituju zajedničke crte, dok se pravoslavni i u tomu pravcu od njih razlikuju. Katolici govore većinom ikavskim govorom, koji se još i danas govori u Dalmaciji, na Hrvatskomu Primorju i u srednjoj Slavoniji i koji nesumnjivo potječe od starohrvatskoga narječja. "Miklošič se, svakako auktoritet na tomu polju, nalazi ponukanim ustanoviti, da katolici u Bosni govore hrvatski. Tamo, gdje je ikavština zamienjena iekavštinom, ostao je još posvuda tako zvani zapadni (hrvatski) naglasak, koji dokazuje podrietlo toga govora od hrvatske ikavštine." U štokavskomu su se narječju u Bosni i Hercegovini "do današnjega dana sačuvali ostatci nekih osobina čakavskoga narječja, koje se u mnogomu pravcu smatra starinskim. Ti se ostatci doduše nisu sačuvali među iztočno-pravoslavnima, nego među katolicima i muslimanima".

"Poslužio sam se — veli Pilar-Südland — svim pomoćnim sredstvima, koja mi bijahu na raspolaganju, te sam svuda našao potvrdu, da se i antropoložke osobine slažu s posljedicama našega poviestnoga iztraživanja, da naime katolici i muslimani u Bosni pripadaju istom plemenu, i to plemenu, koje još danas ima većim dielom nordijsko obilježje, dok se Srbi od njih mnogo razlikuju, te su većinom nekoga drugoga, tamnoga, predarijskoga tipa."

Završivši četvrto poglavlje svoje knjige *Južnoslavensko pitanje* — to je poglavlje naslovljeno *Bosna i stvaranje bosanske države* — Ivo Pilar-Südland je naišao na jedan citat u *Bosanskim doživljajima (Bosnische Erlebnisse)* od Hermana Tauska, koji podpuno potvrđuje njegove tvrdnje, Taj citat glasi: "Srbski povjestnik Ilarion Ruvarac izjavio je jednom pred gospodinom Vladimirom Mažuranićem, da je na temelju svojih studija i znanstvenoga izpitivanja došao do znanstvenoga zaključka 'da Srbi u južnoj Bosni i zapadnoj Srbiji nisu Slaveni, nego posrbljeni Kucovlasi'. Ruvarac, navodno, ne smije iz shvatljivih razloga da to javno kaže, ali je ipak tako." Kada sam, veli dalje Pilar, nakon nekoliko godina u doba arheološko-antropološkoga kongresa u Sarajevu bio tako sretan upoznati Rodolfa Virchowa, koji bijaše na studijama u južnoj Bosni,

potvrdio mi je taj veliki antropolog Ruvarčeve tvrdnje na temelju svojih mjerenja i izpitivanja. Virchow je došao do zaključka da Srbi u Bosni pripadaju djelomice drugoj rasi, nego bezuvjetno slavenski muslimani i katolici. "Iz opreza sam posredovanjem jedne osobe pitao Vladimira Mažuranića, je li ta inačica (koju iznosi Herman Tausk) istinita; Vladimir Mažuranić potvrdio je uglavnom gornje navode."

Pilar-Südland je na temelju svojih izpitivanja ustanovio, da su Bosna i Hercegovina bez ikakve sumnje povijestno hrvatske zemlje. One su — veli on — narodnostno i danas ostale hrvatske, jer su bosanskohercegovački muslimani po svomu podrijetlu Hrvati. To je činjenica, kaže on, koju treba imati na umu.

Prvi svjetski rat nastao je zbog toga,što su Srbi svoje ruke proždrljivo pružili na Bosnu i Hercegovinu. "Bosna ne bijaše nikada srbski narodni posjed, ona to ni danas nije.

Zemljopisni pojam "Bosna", s obzirom na njegov obseg, tijekom stoljeća bijaše veoma promjenljiv. "Područje, što ga danas obično nazivamo Bosnom, ne slaže se nikako sa sredovječnom Bosnom. Današnja Bosna je ustvari zemljištni pojam, koji se iskristalizirao tijekom turskoga vladanja od godine 1463. — 1878. i koji na više mjesta prelazi preko područja nekadašnje Bosne." Povjestna je činjenica, da je obstojala samostalna bosanska država. "A ipak nikad nije bilo bosanskoga naroda, niti će ga ikada biti."

Uzročnik čitave pomutnje glede narodnostne pripadnosti Bosne je bizantski car Konstantin VII. Porfirogenet, koga poznati bizantolog Nijemac August Franz Gförer ne sasvim krivo naziva "jadnim mazalom". Njegovu su pristranost, nepouzdanost i politički namjerno pisanje znanstveno ustanovili već mnogi učenjaci, a poimence Franjo Rački s obzirom na hrvatsku povijest. Njegovo djelo *O upravi carstvom* (latinski: *De administrando imperio*; ovo se djelo na grčkom jeziku naziva *Peri ethnon*, hrvatski: *O narodima*) politički je sklonostno (tendenciozno), pisano ad usum delphini (za uporabu Konstantinovu sinu nasljedniku).

Konstantin Porfirogenet je područje naselidbe Hrvata omeđio rijekama Vrbasom na istoku i Cetinom na jugu, dok je Srbima pridao golemo područje — osobito Bosnu, Hercegovinu i južnu Dalmaciju — veće no Englezka, Wales i Škotska zajedno. "Ali Porfirogenet bijaše i ostao je jedini i najstariji izvor za naselidbu južnih Slavena. U njemu ima mnogo vriedne građe, a njegov visoki položaj carskoga kneza, kasnije bizantskoga basileusa (cara), utvrđivao je povjestnike u vjeri da mu je to sve moralo biti dobro poznato, te ga zato većinom prihvaćahu bez ikakove kritike. Na tomu nije ništa promijenila ni činjenica, što su ugledni povjestnici Krause i Ernest Dümmler, čim se malo jače pozabaviše hrvatskom poviješću, morali odkloniti njegovu poviest naselidbe i Hrvatima pridati mnoge nove krajeve prema iztoku i prema jugu. Porfirogenet ostade i nadalje mjerodavan za prosuđivanje pitanja južnih Slavena."

A što je Porfirogenet učinio? "Hrvate je ograničio na najuža naselja, a Srbima je na sjever i sjeverozapad dodielio sve krajeve za kojima su geopolitički uobće mogli težiti. Potražimo li tomu razlog, protumačit ćemo to ovako: Hrvatski knez Zdeslav (877. do 879.) priznao je u crkvenu i političkom smislu bizantsko vrhovničtvo. Ali taj odnos bijaše samo kratkoga vieka, zbog dubokoga nerazpoloženja Hrvata prema bizantskoj vladavini, te već nakon dvije godine ubije Zdeslava župan Branimir, stupi sam na priestolje i privede Hrvate konačno papi i katolicizmu. Svi pokušaji Bizantinaca da steknu opet utjecaj u Hrvata, izjaloviše se. U isto doba bijahu Srbi, ugroženi od

Bugara, vjerni pristaše Bizanta. Kojega li onda čuda da je Porfirogenet u smislu teoretskoga nastojanja bizantskih careva gledao po mogućnosti, da barem idejno sačuva granice bivšega carstva i da po mogućnosti proširi granice vjernih Srba i suzi granice odpalih Hrvata?"

Čak se ni poznati srboljubac Konstantin Jiriček ne može oteti jedino izpravnoj spoznaji te piše: "Zemlja pravih Srba obuhvaćala je prema tomu područje Lima i gornje Drine zajedno s Tarom i Pivom, dolinu Ibra i gornji tok zapadne Morave." Zlosretni utjecaj i baština Porfirogenetova, koja daje prednost Srbima na račun Bugara i Hrvata, još je i danas živa u europskoj povijesti. "Prevrću se na sve strane, samo da se ne bi pokolebala iz temelja kriva Porfirogenetova teorija o naselidbi, koja je po Srbe toliko povoljna."

Glede bosanskih muslimana Pilar-Südland zaključuje: "Prema momu motrištu, koje sam dosad izložio, smatram muslimane u Bosni Hrvatima. Pri tome ne treba smetnuti s uma, da su oni bez nacionalnoga osjećanja, jer islam izključuje svako nacionalno osjećanje."

7.

Nastavak života bizantske državne misli na zapadu nije dostatno poznato a niti shvaćeno. Ta je misao povezana s pravoslavnom crkvom. "To dolazi otuda, što je ona u neku ruku predajom baštinila neku određenu količinu bizantske politike i bizantinskih metoda, a u drugu ruku što je svaki pojedini svećenik zbog pomanjkanja čvrstoga ustrojstva mnogo samostalniji, nezavisniji i upravljen više na samoga sebe, te snosi ujedno teret odgovornosti za crkvene i državne interese u mnogo većoj mjeri nego katolički svećenik. Zbog toga je prisiljen i na mnogo življe političko mišljenje."

Kakvo je držanje pravoslavne crkve prema narodnosti? "U doba obstojanja Bizanta bijaše Crkva usmjerena posve grčki i priznavala je narodnosti samo utoliko, ukoliko to dopuštahu grčki probitci. Zato vidimo sve do doba Nemanje da se srbska država širi samo onda, kada to bijaše u skladu s grčkim probitcima. Tek poslije pada Bizanta postalo je pravoslavlje susretljivim prema raznim narodnostima; ono je tražilo gdje bi moglo naći novo tielo za nastavljanje duše — pravoslavne Crkve. Da nisu Mletčani i Franci godine 1204. srušili bizantsko carstvo, nikada ne bi bilo srbske narodne Crkve, nikada ne bi Nemanjići stvorili srbske narodne države i Srbstvo bi po svoj prilici bilo nestalo u osmanlijskom naletu onako kao što su nestali i maloazijski Grci."

Pravoslavna Crkva proširuje svoju vjeru na taj način, da pravoslavna država najprije osvoji tuđe zemlje i da onda u osvojenim zemljama širi svoju vjeru uz pomoć čitave snage osvajačke države. "A pošto je u svakoj vjeri usađen nagon da se proširi, jer ne širiti se znači isto što i uzmicati, *to je vjerski moment taj, koji djeluje u pravoslavnoj državi kao stalni poticaj za širiteljsku politiku.* Zato vidimo da su pravoslavne države stalno nemirne i da teže za proširivanjem."

Pravoslavlje je u duši svojih vjernika duboko usadilo mržnju protiv inovjeraca, da bi se njome mogli poslužiti u pravom času kao oružjem u borbi za vlast. Sve što je pravoslavlje vidjelo i doživjelo tečajem svoga tisućgodišnjega života, spremalo je u svoje skladište oružja i izkoristilo samo za razvijanje što veće svoje moći. Pravoslavlje je stvorilo jake i žilave države, stvorilo je jake pojedince opremljene najprepredenijim sredstvima u borbi za samoodržanje i uništenje drugih. Preživjelo je poniženje

osmanlijske vladavine. Pomoglo je u nevjerojatno kratku vremenu da ponovno uzkrsnu sve one pravoslavne države koje se bijahu priključile Osmanlijama.

Na koji je način Bizant svladao Osmanlije? "Najprije se s njima udružio u savez, upravo kao i danas sa zapadnim vlastima, te im je služio protiv katoličkih vlasti Austrije i Mletaka. Zatim je našao da je bolje služiti obadvjema i slabiti Tursku s pomoću katoličke Austrije. Zato jedni priđoše na stranu katolika, to su Srbi u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji i Južnoj Ugarskoj. Unatoč silovitomu vladanju ne uzmogoše se Osmanlije obraniti, bizantski sluge svladaše svoje gospodare. Taj zadatak bijaše riešen u četiristopedeset godina s pomoću uztrajnih rusko-bizantskih napadaja izvana i s pomoću raztvornoga misaonoga i družtvovnoga otrova iznutra." To se isto ponovilo s Austrijom.

Mirno, nevidljivo i nečujno prodirahu vali pravoslavlja kroz sve pukotine. "Do XVI. stoljeća bijaše Mačva većinom katolička, a danas tamo uobće i nema katolika. Do godine 1463. nema u Bosni gotovo nijednoga pravoslavca. Godine 1918. pravoslavci u Bosni čine četrdeset i tri posto čitavoga pučanstva. Do godine 1500. nema u Hrvatskoj i Slavoniji uobće pravoslavnoga elementa. Godine 1918. ima ih dvadeset i četiri posto od ukupnoga stanovništva. Isto je tako i u Dalmaciji. Sv. Sava osnuje oko godine 1430. pravoslavnu biskupiju, ali je Dubrovčani iztisnu do Trebinja, a time i pravoslavlje u Dalmaciji. Pa ipak godine 1918. bijaše u Dalmaciji šesnaest posto pravoslavnih."

Jedan njemački znanstvenik koji je u doba filhelenizma pošao u bizantske zemlje da na licu mjesta prouči kakvi izgledi obstoje za ponovno oživljavanje Novoga Rima, vratio se sasvim utučen s tvrdnjom "da je grčko-bizantski pučki karakter absolutno i neizlječivo sklon na zlo i da je pravoslavni kršćanin jednostavno zao čovjek". Treba prije svega ustanoviti, da su nažalost svi pravoslavni baštinili ponešto od te baštine. Nijedan narod, koji bijaše dionikom sudbonostne bizantske baštine, ne mogaše se odhrvati sasvim bizantskomu otrovu. "Kada se pravoslavnomu kršćaninu pruži negdje kakva zgodna prilika da zadovolji svoje potrebe, on će tu priliku bezobzirno i bez razmišljanja izkoristiti, i nikakva moralna obveza, nikakve skrupule ne će ga u tomu spriečiti."

U Srbiji nije pomanjkanje gradova i građanstva stvorilo takvo stanje, koje u poredbi s ostalim europskim zemljama izgleda tmurno. "Bizantsko shvaćanje morala bijaše pravi razlog takvomu stanju, ono je tomu razlogom još i danas i ostat će to sve tako dugo, dok Srbi budu pravoslavne vjere. Ne poznavajući nikakvih ćudorednih obveza, ne će pravoslavac, uhvaćen na zlodjelu, imati nikakvih ćudorednih slabosti, ne će nikada priznati svoje krivnje, nego će se braniti tako žilavo da će imati mnogo izgleda da izbjegne pravdi, a to će se tako dogoditi ako mu budu katolici sudili. Pošto je vlastohleplje glavni nagon svega njegovoga rada, on će marljivo nastojati da bude tamo gdje se mogu steći čast, ugled, novac i druga sredstva vlasti, te će svom snagom svoje neskrupulozne naravi nastojati doći do izražaja."

Bizant je izmislio još nešto: duboku solidarnost sviju Bizantinaca. "Usred najogorčenije borbe oni će smjesta zaboraviti mržnju i svađu, čim se približi inovjerac, pa bio on katolik, musliman ili protestant, te će kao složna braća u Bizantu zajednički nastupiti protiv njega. Ovo su također razlozi zbog kojih se kod pravoslavnih država opaža zastojanje da razne bolestne pojave, izazvane naravi države i njenih građana, svladavaju pokušajima širenja i umjetno izazvanim vanjskopolitičkim sukobom."

Još za života Bizanta, budućega pokojnika, Srbi se pokušaše domoći njegove

baštine. Nu njihove snage ne bijahu dostatno jake ni za balkansko carstvo, a kamoli za svjetsko. Ali dođoše treći, Osmanlije, u kojih bijaše više stvarne snage. Osmanlije ih sve svladaše i podigoše svoje svjetsko carstvo. "Osamnaest godina nakon propasti Bizanta ode u Rusiju posljednji odvjetak carske obitelji zajedno s carskim znakovima, kao živo svjedočenje težnje za bizantskom baštinom. Nu pri ostavinskoj razpravi pojavi se protivnik u Osmanlijama, koji izdvajahu svoje pravo na pravu mača i na stvarnu posjedu, te osporiše Rusima nasljedstvo."

Nesnošljivo je pravoslavno svećenstvo odgojilo Srbe, da nagonski nastoje inovjerce držati daleko od sebe. "Tamo gdje su zbog poviestnoga razvoja prisiljeni stanovati zajedno s inovjercima, pravoslavni se odjeljuju od ostalih vjera u posebnoj gradskoj četvrti (srbske četvrti u Bosni). Jao inovjercu, kad zapadne u pravoslavnu četvrt, iztjerat će ga najodabranijim sredstvima ljudske zlobe. U to poglavlje spada nestajanje bez traga katolika u nekim dielovima Balkana, u sjevernoj i sjeverozapadnoj Bosni, u sjevernoj Srbiji, te poimence u Mačvi, gdje još prije dva do tri stoljeća (računajući unatrag od godine 1918.) bijaše mnogo katolika (ostatci nekadašnjih Hrvata), a zatim i napadno brzo nestajanje muslimana u pravoslavnim balkanskim zemljama. Pravoslavni elementi, što ih austrijske vojničke vlasti naseliše u Hrvatskoj i Slavoniji počevši od šesnaestoga stoljeća 1632. da im je car Ferdinand darovao svu zemlju između Save i Drave, te stadoše mnoge katolike tjerati sa svojih zemalja, a mnoge i prisiliše da priđu na pravoslavlje."

8.

Vratimo se na početke srbske povijesti. "Srbi su izprva naselili prilično ograničeno područje, onu gorsku zemlju u kojoj se nalazi područje Lima i Ibra i koja po našemu današnjemu političko-zemljopisnu nazivlju obuhvaća najveći dio Novopazarskoga Sandžaka, jugozapadni dio kraljevine Srbije od prije godine 1912. te sjeverne dielove Stare Srbije, koja je po gradu Ras dobila ime Raška."

Vlastnik zemalja koje Srbi zaposjednuše bijaše Bizant, koji je najviše utjecao na srbsku državu i srbski narod u nastajanju. "Veličinu toga utjecaja možemo najbolje prosuditi, ako uzmemo u obzir da su po Porfirogenetu Srbi za razliku od Hrvata pokršteni od grčkih svećenika i da su prema tomu čitavo svoje svećenstvo dobili od Bizanta. Drugi politički činbenik bijahu hrvatske državne tvorevine, poimence Crvena Hrvatska, koja izprvice obuhvaćaše današnju Hercegovinu i Crnu Goru. Uistinu se opravdano misli da je u osmom stoljeću hrvatsko plemstvo za neko vrieme zavladalo nad srbskim seljacima-gorštacima, Flavije Blondo nas izvješćuje, da se Raška smatra pokrajinom Hrvatske. Budući da stvaranje hrvatske države i njen razvitak počinje veoma rano, sasvim je naravno da su u državu prije ustrojeni Hrvati povremeno protegnuli svoju vlast i na neustrojene ili slabije ustrojene Srbe."

Kada su Bugari nadvladali Bizant u doba jakoga cara Simeuna (893. — 927.), pokoriše i Srbe. Samo Hrvati bijahu dostatno snažni, da se obrane od Bugara. "Simeun pokušavaše održati srbsku zemlju u zavisnosti s pomoću raznih knezova srpskoga podrietla. Nu svi pouzdanici, koje Simeun bijaše slao u Rašku, odmetnuše se uviek od njega. Pokraj narodne tvrdokornosti bijaše tomu vjerojatno razlogom i utjecaj bizantskoga svećenstva, koje je bilo neprijateljski razpoloženo prema Bugarima. Sve

to potakne toliko Simeunov gnjev, da odluči uništiti zemlju. Najodličnije obitelji dade smaknuti, zemlju temeljito opustošiti, pučanstvo poubijati ili raztjerati, te ostavi Rašku opustošenu bez ustrojstva."

Srbsko se pučanstvo razbježalo na sve strane. Najveći se dio sklonio na zapad i sjeverozapad k Hrvatima. Ova je promjena odlučila narodnostnom sudbinom Duklje, koja bijaše samo daljnji razvoj prvobitnoga hrvatskoga naselja područja Crvene Hrvatske. U Duklju se izgleda izselio jedan dio gornjega sloja Srba, politički djelatnoga dijela srbskoga naroda. Srbski je utjecaj u Duklji počeo jačati od godine 924. U razdoblju velikoga osvajanja bizantskih careva Komnena u dvanaestomu stoljeću — od godine 1168. do 1180. — sve jači bizantski utjecaj još je jače djelovao u korist pravoslavnih Srba protiv katoličkih Hrvata. "Nu prvobitno hrvatsko naseljenje kao narodnostni moment i jaki utjecaj katolicizma udarili su ovomu području tako neizbrisivo, posebno obilježje, da se Duklja, kasnija Zeta, kroz čitavu srbsku poviest javlja kao posebna individualnost, koja obično stoji u nekoj opreki s narodnostnim središtem u Raškoj. Ovi razlučni elementi pokazali su se tako jakim da ih nije bilo moguće svladati, pa tako vidimo pokraj prave Srbije još i Crnu Goru — nasljednicu nekadašnje Duklje i Zete."

Hoteći jače pritegnuti Srbe pod vlast Bizanta, godine 972. osvoje Bizantinci Rašku oružanom silom. Jedan dio srbskoga naroda, koji se bijaše vratio iz Duklje, pobjegao je opet u Duklju. To je ojačalo srbski element u Duklji. "Nu unatoč tomu ne možemo državnim tvorevinama dukljanskih vladara Vojislava i Bodina priznati čisto srbsko obilježje, jer grčki pisac Niketes zove Duklju još uvijek *Chorbatia* ili Crvena Hrvatska. Na svaki je način već tada dolazio do izražaja pojačani bizantski utjecaj. Nu druženje s Bizantom doneslo je klicu smrti još uviek hrvatsko-katoličkoj Duklji. U isto doba kada Hrvati Biele Hrvatske i Panonije sklapaju savez s Mađarima, dolazi Duklja pod vrhovnu vlast Bizanta."

U doba vladanja Nemanjića odluči se Srbstvo konačno za iztočno pravoslavlje, iako je Nemanja — utemeljitelj vladarske kuće Nemanjića — bio u Duklji odgojen katolički. "Za vladanja ove narodne kuće srasla je država i Crkva, vjera i narod kod Srba tako čudesno, da je to za svakoga zapadnjaka gotovo nepojmljivo. Dinastija kao takova opredielila se izričito za iztočnu Crkvu, te započela prema katolicizmu onu politiku koju je kasnije Srbstvo tako često i uspješno vodilo. Ona se približi katolicizmu i nastoji u njega potaknuti što više nade i očekivanja. Sad nastoji Srbstvo susretljivost, koja je posljedica tih očekivanja, izkoristiti što se više može, te se onda u odlučnu trenutku povuče na stranu ili čak i neprijateljski izstupi protiv katolicizma. Tako se Stjepan Prvovjenčani približio papinstvu, da stekne protutežu Bizantu. Za uzdarje dobi on od Rima krunu i kraljevski naslov, što je mnogo pridoneslo učvršćivanju dinastije i dizanju srbskoga naroda. Čim bijaše ta prednost stečena, otuđe se Srbi od pape i započnu provoditi onu politiku, koja je u vrieme Stjepana Dušana Silnoga dovela do okrutnoga progona katolika."

Treći i najmlađi Nemanjin sin Rastko, koga Srbi zovu sveti Sava, uspije srbskoj Crkvi pribaviti autokefalnost to jest samostalnost. "Ni Nemanja, ni Stjepan Prvovjenčani nisu pravi osnivači dinastije Nemanjića, nego skromni, ali pametni i rodoljubni monah Sava. Svi kasniji vladari iz dinastije Nemanjića trošili su samo glavnicu, što je ovaj narodni vođa bijaše namro srbskomu narodu. Stvaranje dinastije i rješenje vjerskoga pitanja zapravo su uglavnom zasluge Savine. On je položio temelje, stvorio početak, a

svi kasniji Nemanjići idahu jednostavno putem, što im ga on bijaše utro. Poimence bijaše njegovo i samo njegovo djelo ona tiesna sveza između države, naroda i Crkve, koju susrećemo kasnije u svima daljnjim razdobljima života srbskoga naroda. Sv. Sava stvorio je i uredio srbsko-grkoiztočnu Crkvu, a stvorio ju je tako da je uviek morala stajati u službi srbskoga naroda i srbske države."

Nemanjići su bezobzirno radili na promicanju svojih ciljeva. Njihova bezobzirnost bijaše tolika da je hladna okrutnost, neiskrenost i nevjera postala najvažnijom oznakom nemanjičkoga doba. Mračno nemanjičko doba nije prestalo njihovim izumrćem, ono u srbskoj povijesti traje do danas.

Srbstvo pod Nemanjićima popelo se na vrhunac svoje moći. "Blizu bijaše da se Srbija popne na mjesto Bizanta, podigla je ruke za najvišim što je čestohleplje i mašta iztočnoga kršćanina mogla zamisliti. Sva sjajna tradicija, sva snaga i bogatstvo, sva kultura i savršenstvo državnoga i crkvenoga uređenja, koje Srbin mogaše zamisliti, bijaše utjelovljeno u Bizantu i sve se to činilo sigurnim plienom. Tko pozna dušu ovoga naroda, koji je kao malo koji drugi gramziv za vlašću i tašt, moći će zamisliti koliko je njega obuzeo i zanio ovaj vanjski uspjeh u svezi s dobrim nutarnjim uređenjem i dotada još neviđenim blagostanjem. Predočba nekadašnjega velikoga doba, koja je razprostranjena u čitavomu narodu, temeljem je takozvane zavjetne misli, to jest narodne dužnosti svakoga Srbina da poradi na ponovnu uzpostavljanju nekadašnje veličine i snage. Ona je postala političkom krilaticom, koja još i danas snažno živi i djeluje."

Poslije smrti Dušana Silnoga naslijedio ga je sin Uroš. U deset godina vladanja ovoga slabića razpala se srbska država. Na srbskoj se pozornici pojaviše dva plemića, braća Vukašin i Uglješa Mrnjavčević, koji prije bijahu Dušanovi namjestnici u Macedoniji. "Prvi od njih, koji bijaše u neku ruku skrbnik i suvladar nesposobnomu caru Urošu, primi kraljevski naslov i stade samostalno vladati. Zanimljivo je da obojica bijahu očito Hrvati, jer — kako piše Orbini — potekoše iz hrvatske župe Hlievno (Livno), a ime Mrnjevac, Mrnjavić spominje se opetovano u hrvatskoj poviesti."

Brzo propadanje srbske države prouzročila je i ova okolnost. "Unatoč svemu nastojanju sv. Save i kulturnomu podizanju, što ga Srbi imaju zahvaliti njemu i od njega utemeljenoj narodnoj Crkvi, bijaše kulturni stupanj Srbstva razmjerno još uvijek prilično nizak. Jer Srbi bijahu po položaju i kulturnomu stupnju svoje domovine neuglađeni osvajački narod gorštaka, komu Bizantinci, Grčići, primorski Romani i Hrvati ostadoše kulturno nadmoćni. Zbog toga podnašahu ovi nerado i protiv svoje volje njihovu vlast, koja im se činjaše, neuglađenom, surovom i manje vriednom, pa zato imađahu svi Srbima neprijateljski pokreti velike izglede u uspjeh."

* * *

Ivo Mijo ANDRIĆ

Dojmljive depresije

Mjera za ludost ne postoji
Postoji samo ispremiještan
Red malih veličina
U kome se nalaze strogo
Nekontrolirani psihijatri.

Zvjerinjak

Svemogući Bože,
Razborita silo,
Oprosti nam grijehe
Prevare i bludi.
Vrijeme nam je tešku
Kaznu dosudilo:
Sve smo više zvijeri
A sve manje ljudi.

Trpimir MACAN

Anno Domini MDCLXXI

U Europi se potkraj XVI. st. odnos između staležâ i monarha poremetio u korist vladarâ, koji su se nastojali osloboditi utjecaja staleža i okupiti vlast u svojim rukama. Formirala se apsolutistička kraljevska vlast. Nastojanje da se poprave opće prilike, da uprava postane djelotvorna i da se organizira jaka stajaća vojska nije uvijek vodilo idealno zasnovanu cilju nego je - uz rastrošan dvorski život - silno povećavalo financijske potrebe države. Stoga je valjalo izgraditi porezni sustav i državnom politikom reorganizirati i aktivirati gospodarstvo. Centralizacijom političke vlasti moglo se, dakle, sjedinjivati područje, poticati njegov napredak. Međutim, u višenarodnim državama apsolutizam je na autonomnim područjima ukidao ne samo staleške povlastice nego i njihov politički temelj. Tako je u Hrvatskoj uvođenje apsolutizma pogađalo i plemstvo i narodnu cjelinu, pa otpor nije značio samo obranu staleških plemićkih povlastica i osobnih probitaka nego i obranu od politike koja je izravno pogađala bitna obilježja tadašnje hrvatske državnosti.

Bečki je Dvor još za uspjele protureformacije i za Tridesetogodišnjeg rata (1618-1648) uništio oporbu staležâ u zapadnim zemljama svog carstva i uspostavio apsolutističku vladavinu. U istočnima je ugarsko i hrvatsko plemstvo čuvalo staleške povlastice i sabore, što je ograničavalo vlast Habsburgovaca kao kraljeva Ugarske i Hrvatske. Za Leopolda I (1657-1705) jača apsolutistička politika i receptu - uništiti velike rodove, prisvojiti njihove posjede te tako slomiti feudalnu državnost i vladati osloncem na jaku kraljevsku vojsku - nužno se oduprlo domaće plemstvo.

Ondašnje hrvatske zemlje, "reliquiae reliquiarum inclyti olim Regni Croatiae", turska je najezda dekomponirala teritorijalno, gospodarski i narodnosno. Njihova posvemašnja obnova bila je povijesni imperativ i još jedan od razloga velikaškog pokreta, što se na svoj način izrazilo i u velikaškim zavjernicama, urotničkim pismenim sporazumima.

Hrvatsko se plemstvo uzalud odupiralo bečkom nastojanju da se Vojna krajina izdvoji ispod vlasti bana i Sabora, da se izravno podredi Dvorskom ratnom vijeću i da se viši časnički položaji podjeljuju Nijemcima. Bujalo je neraspoloženje, njemačke se časnike nazivalo žabarima i cifrakima, a napetost je produbljivala pasivna bečka politika prema Turskom Carstvu, koje je duboko zasjeklo u hrvatsko državno i narodno tijelo. Dok hrvatsko i ugarsko plemstvo traži oslobodilački rat, Austrija, iscrpljena Tridesetogodišnjim ratom, pokušava miroljubivom politikom riješiti svoje vanjskopolitičke probleme na Zapadu. Na sjeveru je zbog švedske težnje za baltičkom hegemonijom i neriješnoga poljskog prijestolnog pitanja bila uvučena u Prvi sjeverni rat (1654-1661). Sa zapada joj je prijetila politika francuskoga kralja Luja XIV, koji je htio biti europskim hegemonom, a izravno je konkurirao Habsburgovcima, pretendirajući na njihovu španjolsku baštinu. Stoga Austrija nije planirala veći ratni pothvat na Istoku. Pa ipak, baš je protuturski rat (1663-1664) bio povodom protuhabsburškoj uroti, a međunarodni odnosi znatan faktor u njezinu tijeku i propasti.

U ratu, koje je hrvatsko i ugarsko plemstvo dočekalo kao početak oslobođenja od turske vlasti, vojnički nadarena i bojovna braća Zrinski, Nikola i Petar, imala su

uspjeha na štajerskim hrvatskim i ugarskim bojištima, što je odjeknulo Europom. Pobjedu pak austrijska vojska nije iskoristila, a Dvor je sklopio mir, dijelom i stoga što mu nije odgovaralo da pobjedonosni rat proširi područnu i ojača gospodarsku osnovicu plemićke moći. Plemstvo je mir držalo povredom svojih staleških prava, jer nije sudjelovalo pri njegovu sklapanju i jer je on raspršio nade u oslobođenje. Jedan od bitnih razloga takvu sklapanju mira nalazimo u izvješću francuskog poslanika u Beču, Jacquesa Brethela de Gremonvillea, koji je Parizu javio: "Sve u svemu, svrha je careva da u Ugarskoj i Hrvatskoj provede najapsolutističkije vladanje." Tako je ratni ishod postao povodom protuhabsburškoj uroti hrvatskih i ugarskih velikaša, kojoj su u Hrvatskoj na čelo stala braća Zrinski i kojima se poslije pridružio Fran Krsto Frankapan.

Zrinski i Frankapani bili su najmoćniji hrvatski velikaši, nositelji plemićke tradicije i državne politike. Zrinski su uoči urote imali goleme posjede od zapadne Ugarske do Jadranskog mora. Oni su bili materijalna podloga moći i samostalnoj politici Zrinskih. Na njihovim posjedima govorilo se hrvatski i na njemu su se vodili gospodarski i upravni spisi, a u ozaljskom se središtu - gdje se oko Petra i Katarine Zrinski, Frana Krste Frankapana i leksikografa Ivana Belostenca okupljao književni krug - izgrađivao književni jezik uklanjanjem dijalektalnih međa.

Zrinski i Frankapani dosta su novca, doduše, trošili na raskošan plemićki život, ali i za ratovanje, politiku i kulturu. Njihovi su posjedi povezivali hrvatske zemlje politički, vojnički, gospodarski i kulturno. S druge strane, takvo bogatstvo privlačilo je pozornost Dvora, koji je oskudijevao novcem zbog slaba gospodarenja, kronična rasipništva, ratnih troškova te slabo i neredovito utjerivanih poreza. Velikaško bogatstvo poticalo je habsburški tek i nakanu: napuniti blagajnu i dati zastrašujući primjer ostalim plemićima. Urota je bila izvanredna prilika.

Urota - možda kao i svaka druga - traži vanjske saveznike. Unutrašnja moć rijetko jamči uspjeh proti organiziranoj državnoj moći u razmjerno sređenim mirnim prilikama. Tako su se i ugarsko-hrvatski urotnici obzirali za potporom.

Pariško-bečki rivalitet poticao ih je da snuju savez s francuskim "kraljem suncem", Lujem XIV. Vjerovali su da bi im on mogao pomoći. Francuska je diplomacija nastojala oslabiti Habsburgovce hoteći pomaknuti francusku granicu na ušće Rajne, tj. steći Belgiju, posjed španjolskih Habsburgovaca. Stoga je računala s hrvatsko-ugarskim nezadovoljstvom.

Međutim - iako je Luj XIV. nagradio Nikolu Zrinskog za ratne podvige i novcem i naslovom *pairea,* iako su francuski diplomati slušali i natucali o ponudama tajnog saveza, o izboru Luja ili nekoga drugog francuskog kandidata hrvatsko-ugarskim kraljem, ili o preuzimanju protektorata nad Ugarskom i Hrvatskom, ili huškali na bunu, provjeravali mogućnosti buntovnika pa i razgovarali o nacrtu oslobođenja od Habsburgovaca i Turaka - Francuska nije nikada dala jasan odgovor. Vodila je računa o svojim probicima, o tekućim odnosima s Austrijom, i najposlije 1668. sklopila s Austrijom tajni ugovor o diobi španjolske baštine i - nakon gotovo četiri godine diplomatskih igara - prekinula svaku vezu s urotnicima, ili kako je de Gremonville pisao svome kralju da je Petru Zrinskom jasno rekao da više i ne sanja o ikakvoj pomoći. Velesila je tako igrala i odigrala svoje karte. Njoj su urotnici doista trebali samo kao jedna od karata u europskoj politici.

Kada je 1664. Nikola Zrinski poginuo u lovu, njegovom kontroverznom smrću urotnici su izgubili najsposobnijeg vođu, europski popularnog ratnika i osobu jasnih

političkih nazora, koja ih je mogla držati na okupu. Urotnička je akcija ostala bez jedinstvena nacrta, a na čelo joj je došao Nikolin brat Petar.

Uzaludnima su pokazali i doticaji s rajnskim knezovima i Venecijom, koja nije, prezauzeta Kandijskim ratom proti Turcima, bila pripravna pomoći. Propali su i Petrovi pokušaji da se o uzajamnoj pomoći sporazumi s jednom od stranaka u Poljskoj, koja nakon ratova i unutrašnjih napetosti nije imala razloga da se sukobljuje s Austrijom. Pobuda pak da se potraži oslonac na sultanovoj Porti dolaziła je iz Ugarske, ali i istočna velesila, također zauzeta Kandijskim ratom, mogla je urotnike ovijati lažnim nadama i usput nalaziti način da bečki Dvor bude obaviješten o njihovim akcijama. Uzaludnosti nastojanja na Porti ugarski su velikaši postali svjesni na početku 1668.

Neuspjeh u inozemstvu pratile su osobne ambicije ugarskih urotnika. One su se prepletale s doušničkim brbljanjem i napokon 1669. iz ugarskih su redova Dvoru podastrti urotnički spisi, pouzdan dokaz.

Stara je urota doživljavala slom. Stoga je Dvor mogao dopustiti da Petar Zrinski - koji još nije ni pomišljao koliko je urota postala prozirnom, a ni sam nije umio šutjeti - bude najposlije instaliran za hrvatskog bana. Kada pak nije bio imenovan karlovačkim generalom, Petar obnavlja urotu, u nju uvlači Frankapana i ponovno pokušava nešto postići u Poljskoj, Francuskoj i na Porti.

Odluku nepomirljiva turskog neprijatelja da zatraži pomoć u sultana može se različito tumačiti, ali su svakako nesigurni dojmovi Petrova izaslanika s primanja na Porti, koje je on pretvorio u povoljne vijesti, utjecali na urotničku proljetnu akciju 1670.

Beč je o svemu bio informiran. Za opći ustanak u Hrvatskoj nije bilo uvjeta. Uz urotnike nije pristalo plemstvo, ni Crkva, ni gradovi, ni sva krajiška i druga područja. Bez saveznika, sužena domaća temelja, bez novca za izdržavanje veće vojske, bez dobro organizirana vojnička otpora, a i bez samouvjerena i odlučna vodstva, urotnička je akcija ubrzo propala.

Istraga, koja je potrajala godinu dana iako je odluka o pogubljenju bila već prije donesena, bila je procedura pravnih formalnosti, prokušanih istražiteljskih trikova i sudačkog oportunizma rigorozno provedenih.

Smrt Petra Zrinskog i Frana Krste Frankapana odjeknula je Europom, a smrt veleizdajnika popratila je neviđena pljačka njihovih imanja.

Njihovom smrću iz hrvatske je povijesti nestalo dvaju moćnih rodova s teškim političkim gospodarskim i kulturnim posljedicama. Beč je tim smaknućem hrvatskom plemstvu oduzeo vodstvo i moć što su čuvali sustav te slobodu odlučivanja, oslabio obranu municipalnih prava i ojačao apsolutističku vlast u Hrvatskoj. Propast urote imala je i druge posljedice. Zapljenom imanja bila je prekinuta unutrašnja hrvatska kopnena trgovina i veza obale sa zaleđem, a prihodi s imanja trošili su se ponajviše izvan Hrvatske što je nepovoljno utjecalo na njezin gospodarski napredak. Također je bio prekinut proces prinarodnjivanja novog pučanstva na golemim zrinsko-frankapanskim posjedima, slabio je otpor reorganiziranjem Vojne krajine koja postaje tuđim vojničkim taborom, a banovima postaju ugarski velikaši, koji su imali posjede u Hrvatskoj, ali su živjeli izvan nje i bili dvorski eksponenti. Čak se pokušalo predobiti hrvatsko plemstvo za odvajanje Hrvatske od Ugarske i na taj je način izjednačiti s drugim austrijskim zemljama pod izravnom habsburškom vlasti.

Predstojala je nova i dugotrajna borba za okupljanje hrvatskih zemalja, njihovo državno osamostaljivanje, materijalno uzdizanje, za njihov kulturni identitet i deprovincijalizaciju.

Franjo ĆURIĆ

Snovi

Magleno jesenje popodne
asfaltirano sivo dvorište
visoka željezna ograda
rđava barokna vrata
Kroz rešetke na prozorima
raskuštrane glave
isplaženi jezici
oči krvavo plave.
Spektakl tuđih snova
jata crnih ptica
sive misli u dubokoj niši na sivoj jesenjoj kiši suznih
bljuzgavica.
Kada se vrata zatvore scena dana prestaje.
Pomrčina hladnih prostorija proguta žive lešine.
Izlaz nemoguć.
Barem ne za života.
Propuhno prazni prostori kao u kavezu
Samo mrtve ptice sahranjuju na slobodi.
Internirci mogu sanjati do mile volje.
Ne svoje snove.
Vlastite im snove ubijaju
beznađem, elektrošokovima, bubnjevima
odmjerenim kapima vode
a potom ih brišu
spedom, tavorom, apaurinom
i nude im ersatz snove svježe podgrijane
tri puta dnevno.

Ante MARINOVIĆ-UZELAC

Ninske lađe

Sad u muzeju, skršene,
Hrvatske spavate lađe.
Tisuć' ste ljeta ležale
Ninskom lagunom skrivene,
Bez da ste sunca gledale,
Vi hrvatske brze lađe,
Vitke, crne i drvene.
Tko je na vama plovio?
Ratnik u žičanoj košulji,
Branjen srcolikim štitom?
Možda je ribar lovio
Ribu u gustoj travulji?
Ili ste s kraljevskom svitom
Vi jedrili uznositom?
Recite hrli brodovi,
Da li ste morem gonili,
Brodovlje kralja franačkog?
Ili ste kao orlovi
Jedrilje mrsko lomili
Himbenog dužda mletačkog?
Brzi hrvatski brodovi,
Srebrnim valom nošeni,
Jadranskim morem brzali,
Krvavom soli rošeni,
Jeste li u mulj propali,
Pusti, stari i sustali?
Ili ste onda zastali
Kad je Kraljevstvo nestalo,
U mraku mrtvačke škrinje?
Je li vas tada prestalo
Nositi more sinje?
Da li vam barem je malo
Sjećanja tužnog ostalo,
Na bijelo hrvatsko žalo?
(1995)

Nefreteta

Kraljice prelijepa, evo sred Berlina,
Pod pogledom praznim muzejskog čuvara,
Od Tebe me dijeli samo još vitrina
I prolazi drhtaj ledenoga žara.

Može li se ljubit tek ljepotu praha?
No, da mi je bilo živjet s Tvojim dobom,
Da l' bih ikad mogo ćutit Tvojeg daha?
Možda ne bih bio čak ni Tvojim robom!

Bolje je ovako; vremenom se gubi
Razlika što tone u tamnu davninu
Pa je i moguće živ da mrtvu ljubi.

O ljepoto vječna, uzrok si mi sjete,
Nedohvatom kraja ispunjaš prazninu
Zagrljaja hladnog davne Nefretete.
(1995)

Stanislava ČARAPINA

Rastoke

Zažuborila Slunjčica
Čudnom tugom vode...
Odakle tolika divljina
U njenom zrcalu ljepote?

Rastoke tako pitome
Zaboravit će njezine muke,
Mlado je sunce nad Slunjčicom
Raširilo svoje nevine ruke.

Pavao GALIĆ

Vjera privatna stvar - eufemizam za vjerske progone

(Prilozi građi za povijest progona vjere u boljševizmu)

U Manifestu komunističke partije, koji su napisali Marx i Engels, doslovno piše: *komunisti preziru prikrivanje svojih pogleda i namjera.* Boljševizam nije krio ni svojih namjera prema vjeri, koju je proglasio *opijumom* za narod.

Općenito je poznato, na koji je način komunizam ostvarivao svoje namjere prema vjeri. Sjetimo se samo Staljinskoga sovjetskog ustava iz 1936. godine, u kome je bilo zapisano: *svim građanima priznaje se sloboda savjesti i sloboda antireligiozne propagande.* A antireligiozna propaganda najprije se ostvarila u španjolskome građanskom ratu! Spomenimo nadalje, da je u središtu Moskve 1934. godine srušena crkva sv. Spasitelja i da je na njezinu mjestu bilo izgrađeno javno kupalište.

U sjećanju nam je zacijelo i način, kako se boljševizam ostvarivao nakon II. svjetskog rata u raznim državama (Mađarskoj, Čehoslovačkoj, FNRJ itd.) - po istom ili sličnom scenariju. Svima su poznati bezbrojni, spektakularni primjeri diljem svijeta - Stepinac, Mindszenty, Beran, Vovk, Munzani i dr. I još gori primjeri - skinute glave! Za dobivanje točne i sažete informacije korisno će biti pročitati *sjećanja* primasa Mađarske mučenika Mindszentyja.

Posebno bih istaknuo Albaniju toga vremena, koja je u svojim namjerama prema vjeri bila najiskrenija. Enver Hoxha pretvorio je skadarsku katedralu u športsku dvoranu, a Albanija je sebe proglasila prvom ateističkom državom na svijetu.

Istina je također, da je boljševizam vodio računa i o novim okolnostima, u kojima se ostvarivao. Zato u mnogim ustavima komunističkih država nije naglašena antireligiozna propaganda (što je bio eufemizam za progone na svim razinama), nego je odnos komunizma prema vjeri bio formuliran na ovaj način: *vjera je slobodna, ali je privatna stvar građanina.*

Nije teško shvatiti, da je prva rečenica bila napisana za izvoz, za strani svijet, koji je hranio komunističke pokušaje i promašaje. Morao se dobiti dojam, da je ispovijedanje vjere uistinu slobodno u raznim državama komunističke zajednice. A neki su povjerovali!

U drugoj pak rečenici (*privatna stvar*) bio je formuliran odnos komunizma prema vjeri, jer - svaki je vjernik veoma lako mogao izaći iz svoga "privatnog vjerskog ponašanja" i slijedom toga biti proglašen *narodnim neprijateljem,* uz odgovarajuće posljedice. Naime, teško je, a čak i nemoguće, postaviti granicu između *privatnosti i javnosti,* kada je riječ o ostvarivanju vjerskih prava i sloboda. To drugim riječima znači, da je na temelju ustava svatko mogao biti proglašen kršiteljem ustava i zakona - od biskupa, pa do one stogodišnje pobožne starice.

Nas ovdje zanimaju samo nepoznati, ili manje poznati, sustavni, sitni progoni (dakako, sitni samo u odnosu na one *velike!*), da se vidi, kako se boljševički ateizam ili antiteizam ostvarivao u svakidašnjem životu na leđima obična čovjeka. Oni se moraju proučiti, kako bi se dobila cjelovitija slika odnosa boljševizma prema vjeri i vidjelo, da negativne posljedice tih odnosa nisu bile nekakva sporedna stvar u životu ljudi.

Općenito uzevši, danas mnogi ne bi znali kazati, što je bio svakidašnji progon vjere na svim razinama. Prije svega iz razloga, što se mnogi događaji brzo zaboravljaju, ali i zato, što u većini slučajeva nema nikakve dokumentacije. Treba imati na umu, da su se mnoge naredbe izdavale telefonski, ili usmeno na raznim sjednicama i sastancima. Prema tome - *nije postojalo ono, što nije zapisano,* kako bi kazali stari činovnici.

Ovdje ću iznijeti nekoliko primjera malih progona, kako bi ostalo sačuvano ono, što se uistinu dogodilo. Možda će ih povijest jednog dana proučiti i ocijeniti...

I. *"Božićno drvce" - zabranjena sintagma u komunističkoj školi*

Bilo je to godine 1948. ili 1949., kada sam bio đak VI. ili VII. razreda gimnazije. Profesorica iz hrvatskog jezika bila je gospođa Viktorija Tomić.

Pri kraju školske godine pisali smo pretposljednju školsku zadaću iz hrvatskog jezika. Mislim, da je bila slobodna tema. Sada više ne bih znao, što sam napisao u toj zadaći, ali se dobro sjećam, da sam upotrijebio jedan jedini pridjev, koji je bio zabranjen, pa sam zbog toga imao veliku neugodnost, koja se srećom završila bez štetnih posljedica.

Napisao sam ovu rečenicu: "Priroda je bila okićena kao božićno drvce".

Nakon par dana uslijedio je ispravak zadaće. Svatko je dobio svoju bilježnicu, da vidi i ispravi pogreške. Prof. Tomić je i komentirala pogreške. Pretpostavljam, da se i danas tako radi u školama. Meni je kazala: *Galiću, pa takvu je zadaću mogao napisati samo fratar ili jezuit. Što ti je trebalo to "božićno drvce".* Znači, trebao sam napisati "novogodišnja jelka" ... a drugih "ideoloških" primjedaba nije bilo. Budući da je moja bilježnica bila sva ispisana, profesorica je zatražila, da donesem novu za posljednju školsku zadaću.

Razmišljao sam tog dana, zašto je profesorica glasno reagirala na moju pogrešku. Da li zato, što je htjela sebe zaštititi "za svaki slučaj" (naime, razredni je Komitet kontrolirao ne samo đake, nego i profesore), ili zato, što je njoj osobno bio mrzak taj pridjev? Ne bih znao, ali to nije ni važno.

Baš toga dana poslije podne susreo sam svoga školskog druga F., koji mi je usput kazao: *Pa što si to, budalo, napisao, gotov si!*

Te su riječi bile početak mojih nemirnih dana ...

Sutradan smo nastavili s ispravkom zadaće, jer prvoga dana taj posao nismo završili. U torbi sam imao novu bilježnicu. Gospođa Tomić podijelila je opet bilježnice za ispravak.

Pri kraju sata profesorica je preuzela školske bilježnice, a ja sam joj uručio - samo onu novu, neispisanu, dok sam onu drugu zadržao. Na tu sam spasonosnu zamisao došao svega nekoliko minuta prije ... odvažio sam se ... Božje nadahnuće!

Vratio sam se kući i stavio bilježnicu s inkriminiranim pridjevom na stol uz ostale svoje knjige. Dani su prolazili, a opomena moga druga stalno mi se motala po glavi. Želio sam zaključiti, da se on našalio po službenoj, skojevskoj ili partijskoj, dužnosti, ili da me htio prestrašiti.

Jednoga sam dana kraj bivše crkvice Sv. Dimitrija, tj. kraj naše Gimnazije, susreo gospođu Tomić, koja mi je prišla i počela plakati (ona je često znala zaplakati i u razredu), te kazala: *Galiću, pa gdje je ona tvoja bilježnica, tražim je, ali je ne nalazim u zbornici - policija i Komitet žele vidjeti tu bilježnicu.* Bio sam odmah načisto i uspio

sačuvati hladnokrvnost. Odgovorio sam: *gospođo profesor, kako bih mogao znati gdje ste Vi stavili moju bilježnicu, ja sam Vam je predao, a Vi ste po običaju pobrojili bilježnice, da se vidi, da li njihov broj odgovara broju đaka.* No, ona je zaboravila, da sam ja trebao predati dvije bilježnice ... Otišla je od mene sva prestrašena, a kako ne bi ...

Proradile su obrambene snage mog organizma. Što učiniti s tom nesretnom bilježnicom? Jer, oni, kojima je trebala, mogli su doći kod mene kući ... Mislio sam dva ili tri dana, što bih s bilježnicom, a onda sam konačno odlučio. Stavio sam je u štednjak, ad comburendum, pa je tako nestao *corpus delicti*.

Svojima nisam ništa kazao, jer sam smatrao, da ih ne smijem uznemiravati. Tà, bili su i suviše opterećeni životom u novom sustavu.

Ništa se nije dogodilo, tj. nitko nije došao tražiti bilježnicu. Uvjeren sam da prof. Tomić nije mjesecima mirno spavala zbog tog slučaja, koji je sama skrivila, točnije zbog toga *pridjeva* ...

I meni je trebalo dosta vremena, dok sam zaboravio minulu opasnost. Policiji i Komitetu na čast, što su se bavili pridjevom *božićni* ... Kako je kratak put od - *privatnosti do javnosti!*

II. *Mi vam možemo zabraniti školovanje ...*

Bilo je to godine 1951. Jednoga sam se ljetnog dana u jutarnjim satima našao u župnom uredu na Voštarnici i razgovarao s o. Robertom Škuncom. Netko je pokucao na vrata, a župnik je kazao "naprijed". Ušla su dva uniformirana udbaša, a svaki je od njih bio visok oko dva metra. Tražili su baš o. Roberta, da bi ga poveli na preslušavanje. Ja sam ustao, pozdravio sve i zaželio u svom srcu čim prije otići od toga neželjenog društva. No jedan me od te dvojice zaustavi i reče: "Ostanite i vi s nama, ovo je baš lijepa prilika, da se upoznamo". Tako otprilike. Bez ikakva pismena naloga poveli su i mene u svoj ured, koji se nalazio u gradu, preko mosta, na "murajama", kod novih vratiju. Fratar i ja koračali smo između dva uniformirana gorostasa, pa nas je vidjelo mnogo ljudi.

U svojoj rezidenciji udbaši su me poveli u jednu sobu, gdje je bilo i drugih ljudi; jamačno su i oni bili istog zanimanja. Neki su sjedili ispred mene, a neki iza mene. Stara pravila! Tu su me ispitivali nekoliko sati. Htjeli su znati, o čemu razgovaram s fratrima. Rekao sam im istinu, naime, da sa svećenicima razgovaram samo o vjerskim stvarima, jer da svećenik postoji samo zato, "da zadovolji vjerske potrebe vjernika". Tako bi kazali marksisti. Svaki razgovor o drugim temama (književnosti, umjetnosti, povijesti ili politici) nema nikakva smisla u današnje doba, kada postoji specijalizacija raznih struka. Tako sam mislio tada, a tako mislim i danas, kada se više ne moram bojati policije.

Nisam ih uspio uvjeriti, pa smo se zato natezali više sati. Jedan od njih mi je zaprijetio: *Znate, mi vam možemo zabraniti školovanje, ako se budete i dalje družili s tim ljudima.* Ja sam odgovorio otprilike ovo: *U toj stvari ne mogu pomoći ni vama, ni sebi.*

Konačno, čini mi se, da je netko sa strane dao neki znak glavnom istražitelju, pa su me pustili. Bilo je poslije podne. Još kasnije pustili su i oca Roberta. To sam saznao slijedećeg dana.

Loš se glas nadaleko čuje. Kada sam se vratio kući, moji su već znali otprilike odakle dolazim, jer im je netko javio, kako sam koračao preko drvenoga mosta ... Svatko može sebi predstaviti, kako su im sati bili dugi i kako se to redovito odražava na zdravstveno stanje čovjeka.

Ali, ta prijetnja ... Znao sam, da su je mogli ostvariti i po ustavu i po zakonu - i mimo toga. Više sam mjeseci živio u očekivanju nečega, što je moglo dovesti do zabrane moga školovanja. Nije bilo ugodno živjeti u toj psihozi.

Da, možda nisu krivo postupili ... Vjera je morala biti privatna stvar građanina, a ja se zatekao u - *javnom župnom uredu!*

Nakon više godina jedan od te dvojice udbaša, koji su me poveli na preslušavanje, dođe k meni u Znanstvenu knjižnicu i zamoli me, da mu poučim sina u talijanskom jeziku. Iz više sam razloga udovoljio njegovoj želji (nije teško pogoditi pravi i glavni razlog ...). Iza toga uvijek me je veoma ljubazno pozdravljao na ulici. Danas taj gospodin počiva na zadarskom groblju. Zvao se: S. Ć.

III. *Poništeni natječaj i prijetnja policajca ...*

Jednog dana 1954. godine, mislim, da je bilo proljeće, vozio sam se u zagrebačkom tramvaju i našao se baš kraj svoga sveuč. profesora dr. Mirka Deanovića. On je na Sveučilištu bio poznat i po tome što se uvijek zanimao za sve svoje bivše učenike i nastojao im pomoći u njihovu radu. Upitao me, što je s mojom sestrom (koja je također bila njegova studentica), gdje radi i sl. Odgovorio sam mu da radi u jednoj zadarskoj školi. Profesor mi reče otprilike ovo: *Recite svojoj sestri, da će se u Zadru uskoro otvoriti Institut za historijske nauke; kada bude objavljen natječaj, neka se natječe za asistenticu. Ona je sposobna za taj posao, a ja ću preporučiti njezinu molbu.*

Neka mi bude ovdje dopuštena veća digresija, kako bi se događaji bolje razumjeli. Moja je sestra bila primljena u državnu službu i postavljena u Talijansku osmogodišnju školu u Zadru za profesorskog pripravnika Rješenjem Savjeta za prosvjetu, nauku i kulturu NRH od 18. III. 1953. Rješenjem pak Narodnog odbora gradske općine Zadar od 1. IX. 1953. bila je premještena po potrebi službe u II. osmogodišnju školu grad u Zadru. Profesorski je ispit položila na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 14. III. 1955.

U listu ocjenjivanja II. osmogodišnje škole u Zadru za šk. g. 1954./55. od 27. VI. 1955. piše da je predavala francuski jezik. Za "moralno-političke osobine" dobila je ocjenu - *politički nije zainteresirana,* što je zapravo bila krajnje negativna ocjena elegantno formulirana. Oni koji su tada živjeli znaju što to znači: *politički protivnik* ili sl., jednom riječju - nogom na stubištu tamnice! Pretpostavljam, da je istu ocjenu dobila i prošle školske godine ...

I fašizam je poznavao ocjenu iz moralno-političkog ponašanja, ali je ona bila nedvosmislena. Takvu je ocjenu dobio, kao stranac, moj otac Paško 1933. godine. Na listu "Soggiorno degli Stranieri in Italia" talijanska je policija zapisala: *"Galić Pasquale ... risulta di regolare condotta morale e politica"*.

Vratimo se zadarskom Institutu i natječaju, koji je objavio "Vjesnik".

Evo teksta: "Natječaj (Fakultetski savjet Filozofskog fakulteta u Zagrebu raspisuje natječaj za popunjavanje dvaju mjesta asistenata ... te jednog od tih mjesta za romansku filologiju u Institutu za historijske nauke u Zadru. ...) Fakultetski savjet Filozofskog fakulteta."

Dakle, po savjetu prof. Deanovića moja se sestra natjecala za asistenticu pri spomenutom Institutu u Zadru, koji je bio osnovan s ciljem, da posluži kao jezgra budućega Filozofskog fakulteta u Zadru, a bio je u sklopu Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Nije bilo drugih natjecatelja za romansku filologiju osim moje sestre, pa nije bilo nikakva razloga, da ne bude primljena, posebno iz razloga, što je njezinu kandidaturu podržavao prof. Deanović. A tih godina još nije bilo famoznog samoupravljanja! Međutim, natječaj je za romanskog filologa poništen, pa je bio izabran jedan asistent za neku drugu struku!

Nisam uspio utvrditi razloge poništenja tog natječaja, ali smijem zaključiti, da je na to poništenje utjecala ocjena iz "moralno-političke podobnosti", "privatno-javno" vjersko ponašanje moje sestre i mišljenje svemoćnih boljševičkih gospodara zadarske prosvjete i kulture.

Spomenuti je Institut svečano otvoren 1. studenog 1954.

A sada nešto o putovnici. Mislim, da je moja sestra bila jedna od rijetkih, koja je u onim godinama imala volje i strpljenja zahtijevati putovnicu za putovanje u inozemstvo. Naime, tada je za tu ispravu bilo potrebno imati desetak raznih uvjerenja, a bilo je gotovo sigurno, da će molba biti odbijena. U Zagrebu joj je jednom uspjelo, uz pomoć odvjetnika, dobiti putnu ispravu, pa se ponadala, da će uspjeti i u Zadru 1955. godine.

Zadarske su joj policijske vlasti molbu odbile, pa je poslala žalbu u Split na drugi stupanj. Pošla je i osobno u Split, da bi i usmeno zamolila za pozitivno rješenje žalbe.

Nakon nekoliko dana pozvali su je u zadarsku Policiju, gdje joj je svemoćni policajac, mašući putovnicom, srdito kazao otprilike ovo: *Kako ste se usudili poći osobno u Split na policiju i tražiti putovnicu, evo vam je, ali dobro upamtite, da vam je ovo posljednje putovanje u inozemstvo.* Taj je gospodin umro u Zadru 1994. godine.

Onaj, koji je na svoju nesreću živio u tim godinama zna, kako su te ili slične prijetnje mogle prestrašiti čovjeka. Tada se čovjek strašio baciti samo pogled na zgradu policije. Mlađima sigurno ne će biti razumljiv taj osjećaj iz toga mračnog doba nedavne prošlosti ...

Sjećam se dobro, da je iza toga moja sestra došla k meni u Znanstvenu knjižnicu, a ja sam sjedio za stolom bibliotekara u čitaonici. Ona mi pokaza putovnicu, još uvijek ustrašena ...

Otišla je u inozemstvo - i nije se više vratila. Premda bih mogao jedan od razloga za njen nepovratak naći u njenoj dinamičnoj naravi (svakako dinamičnijoj od moje), ipak smatram da su vlasti krive, što se ona odlučila na taj korak, koji nije željela. Vjerski progon, prijevara s natječajem, drskost policajca, a sigurno i sjećanja na ranije obiteljske nevolje u novom sustavu - kakvu su posljedicu mogli imati?

Nije potrebno posebno dokazivati, kako smo mi doživljavali njezin nepovrat ...

Ali, nije time sve kazano. Mi smo mjesecima živjeli u strahu od mogućeg pretraživanja stana. Naime, tada je vladao zakonski/nezakonski običaj ili propis da se pretraži stan odbjeglog građanina, ili onoga koji se nije vratio, premda je zakonito prešao granicu. Osim pretraživanja, bilo je i zapljene njegovih predmeta. To se npr. dogodilo zadarskom svećeniku don Ivi Gregovu, koji je s propisnom putovnicom otišao u Italiju, ali se nije vratio. Policija mu je u njegovu stanu u Zadru zaplijenila knjige,

predala ih Općini, a ova Znanstvenoj knjižnici u Zadru uz popratni dopis, koji je otprilike ovako bio stiliziran: ... *u prilogu vam se šalju za vašu upotrebu knjige zaplijenjene u stanu odbjeglog popa Gregova* ...

Kod nas srećom nije bilo pretresa ...

IV. *Kratkotrajni sveučilišni lektor*

Kad je osnovan u Zadru Filozofski fakultet, zamolio me u ime Fakulteta asistent Vinko Valčić, da im pomognem kao lektor za talijanski jezik.

Dana 28. XI. 1956. potpisao sam ugovor o honorarnoj službi za šk. god. 1956./57. (6 sati na sedmicu). Točka 9. ugovora glasi: *Honorarna služba prestaje po isteku ugovornog roka, ali može unutar ugovornog roka jedna i druga strana dati otkaz s otkaznim rokom od mjesec dana.* Rješenje o službi izdano mi je 30. IX. 1956. br. 762/56.

Jednoga sam dana prolazio zadarskim mostom u društvu o. Roberta Škunce. Na mostu sam susreo dekana Fakulteta dr. Miroslava Kravara. Uobičajeni pozdrav.

Sutradan mi je predstojnik Katedre za talijanski jezik dr. Žarko Muljačić, dakle moj pretpostavljeni, prenio poruku dekana, kojom mi se otkazuje služba, i to odmah! Bez otkaznog roka. Morao sam uvažiti tu naredbu, premda je ugovor predviđao otkazni rok od mjesec dana. Do kraja školske godine - manjkalo je također oko mjesec dana!

Nakon par dana primio sam pismo dr. Miroslava Kravara, u kojem se kaže: "U vezi s prestankom Vašeg rada na ovom Fakultetu srdačno Vam se zahvaljujem na dosadašnjoj suradnji". Pismo nosi nadnevak od 27. IV. 1957.

Rješenje o otkazu ne postoji, ili barem meni nije poznato ... Jer, u rješenju je trebao postojati i razlog otkaza. Neću biti previše zloban, ako otkaz povežem sa svojim prolazom mostom u društvu jednoga redovnika ... Nisam vodio dovoljno računa da sam po ustavu smio samo privatno poznavati redovnika ...

V. *Vjeronauk u školi 1945. i 1946. godine*

Na temelju izloženoga bit će nam mnogo razumljiviji događaj, koji bi kronološki morao biti na početku ovoga članka.

U Zadru je školska godina 1944./45. zbog ratnih i poratnih neprilika počela tek 12. ožujka 1945., a završila je 21. srpnja. Dakle, trajala je nešto više od četiri mjeseca. *U Izvještaju Gimnazije u Zadru za 1944-45 školsku godinu na str. 9 piše: 3. VII. počeo se predavati katolički vjeronauk.*

Da li je potreban komentar? Par dana prije završetka školske godine-počela je nastava vjeronauka!

U mojoj godišnjoj svjedodžbi za III. razred (šk. g. 1944./45.) vjeronauk je posljednji u nizu predmeta, ali nije zapisana ocjena iz vjeronauka, pa se to može protumačiti na više načina. U svjedodžbi za IV. razred, opet na kraju niza predmeta, šk. g. 1945./46., zapisana mi je ocjena iz vjeronauka. To je ujedno posljednja školska godina vjeronauka, jer već slijedeće godine više nema tog predmeta na formularu svjedodžbe ...

VI. *Zatvorena kapela u zadarskoj bolnici ... kipovi svetaca kroz prozor ...*

U zadarskoj je Bolnici do 1947. postojala kapela na I. katu upravne zgrade. Bila je posvećena sv. Ivanu od Boga, zaštitniku svih bolnica i bolesnika, a imala je i svoje matične knjige od 1878. godine nadalje.

Jednog je dana, na temelju ustavnih načela o privatnosti vjere, došla naredba, da se kapela zatvori, da nestane!

Kroničar je zapisao: "Krasna je bila slika, kada se rashodovala bolnička kapela. On je lično bacao svece i drugi inventar kapele kroz prozor. Tu je bilo nekoliko drvenih svetaca sa šeširićima na glavama. Ne znam, kojem su umjetničkom stilu pripadali. Tuda je slučajno prolazio jedan seljak iz predgrađa sa svojim neuglednim karićem koji je potezao magarčić. On je samoinicijativno pokupio sve te svece i ostalo i odvezao u nepoznatom pravcu. Nikad se nije saznalo gdje su sveci konačno svršili. Kako je mali korak od oltara do karića s magarčićem! Ovaj podvig bio je odgovarajuće valoriziran od mjerodavnih".

Tako je razmišljao kroničar. Meni se pak na kraju nameće ovaj zaključak: kako je kratak put od progona do nestanka!

Nestao je berlinski zid (1989.), nestali su u Tirani spomenici Staljinu (1990.) i Hoxhi (1991.), a u Moskvi je nestalo javno kupalište (1995.), kao predradnja za gradnju crkve sv. Spasitelja ... U bivšu prvu ateističku državu na svijetu došao je 1993. sâm Papa i tu opet uspostavio crkvenu hijerahiju!

Rajko GLIBO

Sjajna rana

radost bijelih zubi
progutala tama
grickaju se blijedunjave usne
uvele od šutnje

pjesma zebnje blago
treperi na obalama bajke
nejak plamičak svjetluca
po bijelim ranama proljeća

pepeo sna miga se
nagrižen zanosom smrti
kužni zadah nemira
na dašku snova
sjaj procvalog bisera
uz liticu gura

Rađanje znaka

iznad beskraj neba
ispod bezdan mora
kašljuca bolesna java
pijanstvo sunca
svjetlo svjetla isijava

proljeće u pogledu veselo
u zagrljaju mira
razgrće drač u buri
sluša plač kamenjara
i šumove svemira

zazvoniše zvona duši sklona
začu se glas zornjaka pijetla
nutrinom draškanja silnica
moćnih koraka svjetla
(Biograd n/m (31/12/94)

Milan RADIĆ

Uskrsni stol

Svojim sam malim
radoznalim
dječjim prstima
tako radosno
milovao naš dragi
seljački stol.

On za Uskrs nikada
nije ni bio
gol.

I danas se
u njegovim tanjurima
smješkaju rumena šunka,
vitki hren, suha kobasa,
šarene pisanice i brdo kolača
i cijela se soba
mirisom talasa.

Ivana RADIĆ

Poslije oluje

Hrastovice, cvijete moje mladosti,
Hrastovice, izvore moje radosti,
satkana si od mjesečine
i tišine!
Tebe su srušili,
izranili i spalili,
obraze tvoje
suzom zalili.
Sad izmučena
stijeg slobode viješ
i punim se njedrima
širiš i smiješ.
Iako su te srušili,
izranili i spalili,
obraze tvoje
suzom zalili,
sad ponovno širiš grudi,
Hrastovice, blagoslovljena budi!

Ružica HERCEG

Katedrala

Tjeskoba u zraku, vjetar nosi prašinu.
Teški oblaci lete nad gradom,
i krupne kapi prve nose.

Katedrala je u polumraku.
Voštane svijeće, suze tope na oltaru,
kipovi povijesti, sjene lome.

O, kako je malena moja figura
dok koraci kamenim pločama zovu
i svodom lebdi polumrak.

Iz dubine hladne školjke,
baršunasti glas pratio je orgulje,
pa se lomio zidovima meko,
kao sunčev trak na morskom dnu.

I ljudi, pognutih glava sjede,
sklopljenih ruku,
očima punim zvijezda - mole.

Pred njima prolaze slike života,
bljesak neba i strah na dlanu,
bijele ruke koje zovu.

Voštane svijeće tiho gasnu,
kao kad umire cvijeće,
naše riječi sa sobom odnose,
u topli vosak na hladnom kamenu.

Nikica TALAN

Život i djelo Luísa Vaza de Camõesa - II.

Camõesovo djelo

Govoreći o Luísu Vazu de Camõesu August Wilhelm Schlegel je izjavio kako njegovo pjesničko djelo samo po sebi vrijedi čitavu jednu književnost. Razlog takve Schlegelove tvrdnje zasigurno treba tražiti u činjenici da je Camões u svom djelu asimilirao gotovo sva artistička i ideološka strujanja u Portugalu šesnaestog stoljeća, ugradivši u nj, kako smo vidjeli, i vlastito, izuzetno bogato životno iskustvo, što se, prema sudu književnih povjesničara, ne bi moglo reći ni za jednog drugog portugalskog autora onog vremena. Pritom je sve te ideje i topose svog doba uspio izraziti na tako lapidaran način da u tom pogledu nema premca u sveukupnoj povijesti portugalske književnosti. "Gotovo sve što se pojavilo u (portugalskoj) književnosti šesnaestog stoljeća, u stvaralaštvu autora tako raznolikih poetika, kao što su Bernardim Ribeiro, António Ferreira, Fernão Mendes Pinto, João de Barros, pa čak i Garcia de Orta ili Duarte Pacheco Pereira, nalazi odjek u lirici ili epici Camõesa. U usporedbi s njim bilo koji od najistaknutijih (portugalskih) književnika šesnaestog stoljeća čini nam se necjelovitim iako je katkad produbljeniji u ovom ili onom pojedinačnom vidu..."[1] S druge pak strane (kako nas u svojoj *Povijesti portugalske književnosti* uvjeravaju A. J. Saraiva i Ó. Lopes[2]), nitko nije tako znalački sintetizirao domaću portugalsku, odnosno, točnije, ibersku pjesničku tradiciju s talijanskim poetičkim inovacijama. Camões je istovremeno najbolji portugalski pjesnik petrarkističke škole i najveći umjetnik tzv. "stare mjere" (medida velha), odnosno pjesništva sakupljenog u *Glavnom kanconijeru* (Cancioneiro Geral) Garcie de Resendea iz 1516. Jednaku je pažnju posvećivao drevnim domaćim oblicima (kao što su, primjerice, *redondilha maior* i *redondilha menor*) i onim "uvezenim" iz Italije (upravo Camões se smatra najvećim majstorom soneta unutar portugalskog jezičnog izraza!). I u starom (iberskom) i u novom (talijanskom) metru izražavao se na oba poluotočna idioma: portugalskom i kastilijanskom, predstavljajući tako svojevrstan most između poluotočne tradicije što je sažimlje *Cancioneiro Geral* i šesnaestostoljetnog ("zlatnostoljetnog") pjesništva.

Prema Antóniu Joséu Saraivi, u Camõesovom se književnom stvaralaštvu (kako lirskom, tako i epskom i dramskom) mogu zapaziti tri glavna stila: dvorjanski (o estilo palaciano), "oštroumni" (o estilo engehnoso) i klasični (o estilo clássico).[3]

Dvorjanski se stil (po majstorstvu usporediv sa stilom Camõesova suvremenika Jorgea Ferreire de Vasconcelosa) najviše uočava u Camõesovim pismima i pojedinim dijelovima komedija, dok se u lirici javlja samo u rijetkim ludističkim sastavcima. Riječ je o stilu što "jezik obogaćuje novim slikama, približavajući se osjetilnoj zbilji... U usporedbi s njime stari stil *Glavnog Kanconijera* čini se suhoparnim, siromašnim i zastarjelim, dok se klasični stil doimlje poput književne konstrukcije veoma udaljene od živog jezika."[4]

Tzv. "oštroumni" stil u Camõesa je naročito karakterističan za kraće pjesničke oblike, kao što je, primjerice, *redondilha* ili, u nešto manjoj mjeri, sonet. To je stil koji je po većini svojih odlika najbliži i najsrodniji stilu *Glavnog kanconijera*: jezgrovit,

dosjetljiv, krajnje oskudan pjesničkim slikama, gotovo bez ikakvih deskriptivnih pretenzija... "S druge pak strane, u oštroumnom stilu susrećemo platonistički realizam koji je vrlo suptilno prožimao cjelokupno srednjovjekovno duhovno ustrojstvo, a koji se sastoji u supstancijaliziranju univerzalija, u poimanju osjetilnih predmeta kao pukih akcidensa u kojima počivaju zajednička svojstva što predstavljaju supstanciju."[5] Camõesov platonizam pritom je zapravo, kako ističe A. J. Saraiva, i više od obične (filozofske) doktrine: "on je duhovni ustroj, postupak ulančavanja pojmova, jezik sam..."[6]

Klasični stil Camõesova stvaralaštva oblikovan je pod snažnim utjecajem latinske i talijanske književnosti. Prema mišljenju A. J. Saraive, karakterizira ga relativno duga i "zaokružena" rečenica, dominacija narativnog diskursa, te gotovo kartezijanski "racionaliziran" i "geometriziran" ustroj misli, pri čemu Camões nastoji uvjerljivo prikazati neku doktrinu, pazeći istodobno da se očuva izvjesna "plemenitost, veličanstvenost i smisao za cjelinu", što podsjeća na klasičnu arhitekturu.[7] Za klasični stil Camõesova pjesništva karakteristična je, isto tako, i obilna uporaba pridjeva i onomatopeja. "Pjesnička slika igra u klasičnom stilu ulogu koja nema ništa zajedničko s ulogom što je vrši u oštroumnom stilu. Ona više nije osjetilni simbol neke esencije, već, naprotiv, puko deskriptivno sredstvo."8 Velik dio navedenih odlika klasičnog stila može se uočiti u jednom od najpoznatijih Camõesovih soneta "Océu, a terra, o vento sossegado...":

Nebesa, zemlja i lahor što sniva;
vali što pješčanim žalim puze;
ribe u moru što san ih obuze;
noćna tišina što spokoj cjeliva...

Ribar Aónio, što valu dopusti
da, ležeć na žalu, igra se njime,
zaludu šapuće ljubljeno ime,
što ne može doli da se izusti.

"Vali, prije no ljubav zada mi smrt,
vratite moju mi Nimfu predragu,
što prerano zbog vas smrt je pokosi."

Tišina. Tek more oplakuje rt;
a gaj se prepušta lahoru blagu
što glas ribarev daljinom raznosi...

Klasični stil Camõesova pjesništva zapravo je dvojake naravi. S jedne strane izrazito deskriptivan, s druge pak strane izrazito ispovjedni (čime se, na neki način anticipira poetika romantizma). S tog stanovišta Camõesovi preteče (poput Petrarce ili Garcilasa) ili pak suvremenici (poput, primjerice, T. Tassa), u usporedbi s njime, predstavljaju tek blijede naznake spomenute camõesovske stilske dvojnosti.

Ukratko, stilske razlike u Camõesovu pjesničkom djelu toliko su izrazite da bi se, prema A. J. Saraivi,[9]smoglo govoriti o gotovo heteronimski uobličenoj poetici

(kakvu, nekoliko stoljeća kasnije, nalazimo u Fernanda Pessoe). "Ne mogu se zamisliti dva toliko različita pjesnika kao što su ovi što zajedno stanuju u istome tijelu. Za jednoga svijet je iskustveno poznat, za drugoga svijet je nešto što iznenaduje. Za jednoga sve je svedeno na simbole ili znakove pomoću kojih se može sagraditi (stvarno ili pretpostavljeno) logički lanac; za drugoga stvari ne podliježu izričaju. Jedan želi raspravljati s našim poimanjem, kao da su stvari o kojima govori neovisne o njemu; drugi osjeća potrebu da govori sa sobom, da viče, da se ispovijeda, trpeći što ne nalazi riječi za ono neizrecivo."[10] Mnogi će, na tragu spomenutih Saraivinih zapažanja, isticati kako naglašen "dramatizam" Camõesova pjesničkog stvaralaštva (pogotovo kad se usporedi s, u tom pogledu, daleko "pitomijim" Petrarcom ili Garcilasom) potječe upravo iz žestokog "sudara" različitih, dapače po mnogo čemu i krajnje oprečnih stilova, odnosno (lirskih) "svjetova" što ih susrećemo u stihovima najvećeg luzitanskog pjesnika. "U cjelini, moglo bi se reći da Camõesovo lirsko pjesništvo i nije lirsko, već dramsko, što proizlazi iz tog bolnog prijepora između ja i izvanjskog svijeta. U pozadini Camõesove stilske dvojnosti naslućuje se suštinsko proturječje."[11]

Upravo ovo proturječje je, kako se čini, osnovno ishodište filozofskog obilježja Camõesove lirike, napose njegovih soneta (koji nas, u ovom kontekstu, i najviše zanimaju). Iako će o tom obilježju još biti riječi, valja odmah napomenuti da "filozofičnost", odnosno specifična refleksivnost Camõesove lirike ne znači da se ta lirika može svesti na puki filozofski monolog, jer bi u tom slučaju Camões bio filozof, a ne pjesnik. Činjenica je, međutim, da je njezin autor svoje bogato životno iskustvo (uključujući, dakako, i ono ljubavno) uvelike formulirao pomoću filozofijske (dijelom i religijske, odnosno teološke) terminologije onog vremena, po čemu se razlikuje od većine svojih (iberskih) pjesničkih suvremenika. Od njih se razlikuje i po naglašeno ludističkom karakteru svog lirskog stvaralaštva. Iako, naime, već pjesništvo sakupljeno u *Glavnom kanconijeru* Garcie de Resendea pokazuje stanovito ludističko obilježje, "poigravajući se" antitezama, paradoksima i komparacijama, ludizam će, kao jedno od temeljnih poetičkih načela, razviti tek Luís de Camões, zbog čega ga s pravom smatraju pretečom sedamnaestostoljetnog konceptizma.

Što se tiče sadržajnog aspekta Camõesova lirskog pjesništva (uključujući, naravno, i sonete), njegov nedvojbeno najučestaliji motiv jest ljubav (razloge za to, vidjeli smo, valja potražiti u pjesnikovu životopisu). Camões se, kao, uostalom, i svi ostali renesansni petrarkistički pjesnici, uvelike zanimao za neoplatonizam, naročito u njegovoj (neo) trubadurskoj varijanti provansalske provenijencije, gdje je žena anđeosko, netvarno biće što uzdiže i oplemenjuje dušu zaljubljenika. Takav provansalski kodeks udvorne ljubavi, koji je neizravno, posredstvom Dantea (Beatrice) i Petrarce (Laura), dopro do mnogobrojnih iberskih petrarkista, uskoro će posve "kontaminirati" Camõesove, prije svega, sonete, ali i ode, popijevke (canções), *redondilhas* i druge lirske "žanrove". Štoviše, njegov utjecaj na najvećeg luzitanskog pjesnika toliki je da većina portugalskih književnih povjesničara upravo Luísa de Camõesa drži najvećim ne samo portugalskim, nego i iberskim petrarkistom svih vremena. Portretirajući u petrarkističkom svjetlu, voljenu ženu (identitet koje nam je, vidjeli smo, danas poznat zahvaljujući istraživačkim naporima J. H. Saraive), Camões redovito, u većoj ili manjoj mjeri, oponaša uzorak Danteove Laure, odnosno Petrarcine Beatrice. Pritom i Camões, kao i njegov pjesnički učitelj Petrarca, ili filozofski Leon Hebrejac, neprestano ističe činjenicu kako se ljubljeno biće, paradoksalno (sic!), istinski voli tek kad je odsutno.

Tek tada ono, naime, postaje uistinu dostupno pravom duhovnom promatranju (kontemplaciji). Bilo bi, međutim, posve pogrešno zaključiti da je Camõesovo poimanje ljubavi u potpunosti svodljivo na petrarkistički, odnosno neotrubadurski koncept. Camões ne bi bio Camões kad bi se do kraja pomirio s takvim (neo)platonističkim viđenjem žene. Njegovo prebogato osobno ljubavno iskustvo nije se "bez ostatka" dalo sputati onodobnim pjesničkim konvencijama. Upravo zbog toga u Camõesovom pjesništvu dolazi do stalnog dramatičnog sukoba između tjelesne i duhovne ljubavi, odnosno "bezinteresnog sviđanja" (da namjerno posudim Kantovu sintagmu), čime to pjesništvo dobiva posebno, prepoznatljivo obilježje koje ga razlikuje od pjesništva svih ostalih Camõesovih suvremenika što su naprosto "šablonski petrarkizirali".

Postoji nekoliko osnovnih poetičkih odrednica (nazovimo ih tako) koje portugalskog pjesnika bitno udaljuju od autora *Rasutih rima*. Prije svega, Petrarcina ljubav nema povijesti. Ona zapravo ne poznaje kategoriju vremena. U Camõesovu pjesništvu, naprotiv, kategorija vremena je gotovo sveprisutna, što autoru omogućuje da pjesnički razvije, ponajprije, povijest svoje ljubavi, odnosno da u svoj, u pravom smislu, empirijski svijet uvede događanje i s(S)udbinu. U tom svijetu, međutim, središnje mjesto ne pripada isključivo (Petrarcinoj) "kršćanskoj" Lauri, nego i "poganskoj" Veneri. Pritom valja napomenuti kako, usprkos upornim nastojanjima, Pjesniku nikako ne polazi za rukom da ta dva osnovna ishodišta svog pjesničkog nadahnuća - oličena u dva "hipostazirana" ženska bića - sjedini i tako stvori jedinstven kršćansko-poganski obrazac idealne žene. No upravo "ova nezaključenost, neodlučnost, jalova potraga za sjedinjenjem (Laure i Venere), te tjeskoba što izvire iz svega toga, jest ono što Camõesa čini suvremenim i originalnim u odnosu na Petrarcu. Nikada nećemo uspjeti shvatiti Camõesa ako ga svedemo na platonizirajući petrarkizam..." - zaključak je Joséa Antónia Saraive.[12]

Od tog "platonizirajućeg petrarkizma" Luísa de Camõesa je, čini se, ponajviše udaljila baš figura Venere, što se tako učestalo javlja u njegovim stihovima, bilo pod vlastitim imenom, bilo pod imenima njezinih mnogobrojnih rođaka i "satelita" (kao što su, primjerice, Tetida i razne nimfe). Venera je za Camõesa, kako ističe J. H Saraiva,[13] "predodžba", odnosno ideal u hegelijanskom smislu riječi. Ona predstavlja suštu suprotnost onodobnoj društvenoj zbilji, gdje je "tjelesna ljubav neostvariva zbog rodoslovne ili ekonomske hijerarhije. U Venerinu kraljevstvu nema hijerarhije, dokinuto je feudalno nadlensko gospodstvo... Nasuprot tome, kult Laure je sublimacija veza što vazala vežu uz gospodara... Postoji, dakle, duboka opreka među dvjema idejama (Camõesove) lirike: Laurom i Venerom. Jedna je centrifugalna u odnosu na zemlju, druga centripetalna; jedna je negacija osjetilnosti, druga pak njezina afirmacija; jedna se uklapa u okvire feudalne hijerarhije, druga ih lomi; jedna je transcendentna, druga imanentna. Camõesovo pjesništvo razdijeljeno je po sredini. Pjesnik pak nastoji ponovno objediniti te dvije polutke razlomljenog svijeta."[14]

Da u središtu Camõesovih "lirskih refleksija" nije toliko "Laura", koliko snažno proturječje između "Laure" i "Venere" (proturječje poetizacija koja je Camõesa znatno udaljila od Petrarce i konvencionalnog petrarkizma, osiguravši mu pjesničku originalnost u europskim i svjetskim razmjerima), mogli smo se uvjeriti i u okviru prethodnog poglavlja, gdje smo, uz pomoć Saraivinog kapitalnog djela, opširno ukazali na izrazito autobiografski značaj cjelokupnog Camõesova književnog stvaralaštva, napose onog lirskog. Stoga ćemo ovdje tek ukratko upozoriti na tu neobično važnu

činjenicu, zahvaljujući kojoj Camõesov (pjesnički) opus postaje izuzetno interpretativno poticajan.

Najznačajnije je pritom možda upravo to što autobiografska dimenzija Camõesova djela daje ujedno i ključ za dešifriranje "Laure" i "Venere", koje time prestaju biti puki simboli, odnosno alegorije. "Sudar" Camõesa sa zbiljom urodit će "pjesničkim kricima" posve nepoznatim u Petrarce. "Nisu to više naprosto uzdasi i uzvici nezadovoljene ljubavi, već očitovanja očajnog i nemoćnog gnjeva":[15]

Život mi bješe vrludava barka;
priuštio ja sam povod Sudbini
da kazni moje jalovo ufanje.

Ljubav mi bila tek prolazna varka.
Oh, tko bi to mogo da u cjelini
odagna moje osvetničke sanje![16]

Posebno je zanimljiv, kad je riječ o autobiografskom pristupu Camõesovu pjesništvu, način na koji se portugalski pjesnik odnosi prema smrti. Taj odnos u njega je, za razliku od Petrarce, krajnje ambivalentan. S jedne strane smrt je tek prijelaz iz ovozemaljske u onkrajzemaljsku egzistenciju, kao, primjerice, u najslavnijem Camõesovu sonetu "Alma minha gentil, que te partiste...":

O dušo moja, uresu vrline,
što tako rano u nebo preseli,
počivaj ondje, miru se veseli,
a ja ću zemne tugovat gorčine.

Ako li ondje, u nebeskom stanu,
spomen na zemlju duše još dijele,
tad sjeti se one ljubavi vrele
što s očiju mojih blago te ganu.

Pa ako te ičim dostojna bude
bol, što poslje smrti tvoje me prati,
od rane gubitka, preljute hude,
tad moli Boga, što ljeta ti skrati,
da digne me s ove zemaljske grude
i tebi snova u zagrljaj vrati.

S druge pak strane smrt znači konačan svršetak ljudske egzistencije, lišene svake prekogrobne "iluzije" (zvala se ona "kršćanski raj" ili platonističko "carstvo Ideja"). Možda najbolji primjer za to je sonet "Cara minha inimiga, em cuja mão...", što smo ga citirali u prošlom poglavlju, govoreći o Dinameni, odnosno o Joani de Noronha. Teško da bi se mogli naći "poganskiji" stihovi od onih iz posljednje strofe spomenuta soneta, gdje jedina vječnost u koju Pjesnik vjeruje kad je u pitanju njegova pokojna ljubav jest ona što je tvore njegovi "versi". U svakom slučaju, camõesovska je smrt,

prema A. J. Saraivi, "okrutan događaj što se uvlači u duhovni ustroj Pjesnika",[17] koji tu "graničnu situaciju" redovito dovodi u vezu sa Sudbinom. Tako, pored smrti, upravo sudbina postaje jedno od najučestalijih "općih mjesta" Camõesove lirike, pri čemu je njezino djelovanje, kad je riječ o Pjesniku, uvijek negativno. Uz to što je slijepa, ona je redovito i "zla":

Spomene sreće, srezane u cvijetu
nalogom nujne i zle mi sudbine,
pusti da spokojim svoje gorčine
u ljuvenom ovom nemiru kletu.[18]

I "smrt" i "sudbina" ne mogu se, međutim, promatrati odvojeno od središnjeg motiva Camõesova pjesništva - ljubavi. Oba su, naime, pojma u Camõesa bitno imanentna tom središnjem motivu što će obilježiti cjelokupno Pjesnikovo stvaralaštvo, skladno se nadopunjujući s drugim, karakteristično camõesovskim motivom - "rastrojem svijeta" (desconcerto do mundo).

Camões, naime, svijet ne doživljava kao ures, nakit, već kao proizvod iracionalne sudbine (sic!). "Možda bi se opreka između Petrarce i Camõesa mogla sažeti u tvrdnju da za Petrarcu ne postoji problem poretka svijeta, dok je u Camõesa, naprotiv, problem rastroja svijeta neprestano prisutan. Za Petrarcu se sve, uključujući i samu smrt, odvija u okviru tradicionalističkog bivanja svijeta (mundivivência), Camões se, naprotiv, na svakom koraku sudara s njime, udarajući glavom o zidove apsurda koji za Petrarcu uopće ne postoji. Za nj su 'biti' i ''treba biti' istovjetni, za Camõesa oni stoje u silovitoj opreci."[19] Čitajući njegove stihove neizbježno ćemo steći dojam kako spomenuta suprotnost između "biti" i "trebati biti", odnosno između zbilje i ideala, ostaje nerješiva. Jedini izlaz iz te krajnje frustrirajuće situacije bio bi možda, prema samom Camõesu,[20] posvemašnji skepticizam i povlačenje u bukoličku idilu, uz omiljenu lektiru (Petrarcini *Soneti*, Sannazzarova *Arcadia*, Vergilijeve *Ekloge)* i zaštitništvo nekog mecene. No čak ni to ne može Pjesnika trajno zadovoljiti. Otud njegovi potresni pjesnički iskazi tjeskobe, tako majstorski sročeni da, prema nekim književnim povjesničarima, ni do danas nisu nadmašeni na čitavom portugalskom jezičnom području (u tom se pogledu posebno ističu Camõesove pjesničke parafraze pojedinih biblijskih tekstova, kao, primjerice, Knjige o Jobu ili Psalma 136."Super flumina Babylonis"). Po fragmentarnosti, kontradiktornosti i problematičnosti "raštimanog" svijeta Luís de Camões je zapravo bliži manirističkom nespokoju negoli optimističkom renesansnom svjetonazoru s njegovom vjerom u svijet kao "kosmos". Za Camõesa je, naime, sav svijet satkan od vječitih promjena, od dijalektičke smjene "da" i "ne", odnosno afirmacije i negacije, pri čemu i sama mijena krši uobičajene zakone mijene, kao, na primjer, u jednom od najpoznatijih Camõesovih soneta "Mudam-se os tempos, mudam-se as vontades...":

Mijenja se vrijeme, mijenjaju se ćudi,
mijenja se biće, mijenja i uzdanje;
svijet je tek vječitih promjena stanje,
što uvijek nove kvakvoće budi.

Neprestance nove viđamo težnje,
baš nimalo nalik gajenoj nadi;
zlo nas tek bolnim sjećanjem nagradi,
od rijetkog dobra ostaju tek čežnje.

Uz zelen plašt vrijeme zemlju oblači,
što studenim snijegom skrita je bila,
dok pjesan mi slatku u plač inači.

No osim što ova mijena se zbila,
još jedna mijena pažnju privlači:
mijena u novu što mijenu se slila.

Jedan od najuočljivijih "simptoma" rastroja svijeta, prema Camõesu je, moglo bi se reći, "reverzibilno" poimanje ludosti, odnosno mudrosti svijeta. U duhu *Pohvale ludosti* Erazma Roterdamskog (čiji je utjecaj, po A. J. Saraivi, očit u Camõesovoj lirici), Pjesnik se obraća pojedinim društvenim staležima (kraljevima, plemićima, dvorjanicima, trgovcima, običnom puku), razotkrivajući bezumnost kojoj ti staleži robuju.[21] Da bi ukazao na relativnost granice između ludosti i razbora, odnosno da bi potkrijepio tvrdnju kako je istinska razboritost zapravo utemeljena na ludosti, Camões pjesnički parafrazira priču o nekom Grku kojem je brat učinio "medvjedu uslugu" izliječivši ga od ludosti, tj. prisilivši ga da se suoči sa zbiljom koja se nije podudarala s idealom što ga je gajio kao "luđak".[22] Stoga će Pjesnik na kraju zaključiti kako je čovjek kojem je stalo do razbora, istine i ljubavi neminovno osuđen na to da postane žrtvom iracionalnog spleta događaja. Nasuprot tome, luđak koji se nimalo ne čudi svršetku svijeta ili narušavanju prirodnih zakonitosti ostaje spokojan.

Te su pak prirodne zakonitosti već toliko narušene i svijet je, uslijed toga, toliko "zbrkan" da se čini kako ga je i sam Bog zaboravio. Taj zaborav je, međutim, samo prividan, jer Božji putevi nadilaze ljudsku spoznajnu moć. Vjerovati u Boga, prema onom što se može otčitati iz Camõesovog lirskog pjesništva, ne znači otkriti razloge rastroja svijeta, već prihvatiti iracionalnost na području iskustvene zbilje, gajeći povjerenje u ono što transcendira logiku "zdravog razuma". "Pjesnik odlučuje uteći se Bogu jer se ne miri s predodžbom o besmislu svijeta: razumnost koja se ne nalazi u svijetu nalazi se u Bogu. Današnjim bi se rječnikom njegova misao možda mogla izraziti tvrdnjom da je Bog matematička granica razumskog poimanja."[23]

Postoji, međutim, još jedan značajan aspekt te tipično camõesovske "granične situacije" zvane *desconcerto do mundo,* aspekt koji se može uočiti na mnogim mjestima Camõesove lirike, naročito u sonetima. Riječ je o opreci između sretne prošlosti i nesretne sadašnjosti. Budući da smo se tim problemom opsežno bavili već unutar prethodnog poglavlja, govoreći o autobiografskoj orijentaciji Pjesnikova stvaralaštva, odnosno o ljubavnoj tragediji koja je Camõesov život raspolovila na dvije "ere" - "sretnu" i "nesretnu", ovdje ćemo ukazati tek na nekoliko činjenica koje bi eventualno mogle rasvijetliti bit sukoba prošlost-sadašnjost - sukoba koji će postati dominantno čvorište Camõesovih lirskih refleksija.

Polarizacija "pozitivne" prošlosti i "negativne" sadašnjosti, kao proces koji odražava rastroj svijeta, u Camõesa ima, čini se, dva osnovna idejna ishodišta. Prvo je

Biblija, i to, prije svega, starozavjetni tekstovi. Uz Knjigu Postanka s njezinim "edenskim sindromom" koji se Camõesu (bio on kršćanske ili, što je znatno manje vjerojatno, židovske vjere) već samim odgojem uvukao u (pod)svijest, na Pjesnika je naročito potresno djelovala sudbina židovskog naroda čija je povijest babilonskim sužanjstvom nasilno raspolovljena na dvije "ere". Taj će kobni događaj nadahnuti više Camõesovih pjesama, među kojima i čuveni sonet "Na ribeira do Eufrates assentado...", gdje, pjevajući o kobi izraelskog naroda, pjeva zapravo o vlastitoj (ljubavnoj) kobi:

Uz Eufrat rijeku sjedeć do žala,
sjetan mi spomen se najednom javi
o kratkoj sreći i iščezloj slavi,
što je sa preslatkog Siona spala.

Za razlog me moje zapita kobi:
"Zašto ne pjevaš prohujalu sreću
i stih ne posvetiš onom umijeću
kojim baš svaku zlosreću zarobi?

Zar ne znaš: tko pjeva zaboravlja zlo,
ma kako da teško ono uvrijedi?
De pjevaj, i sionski ne plači vrt."

"Ak čežnja u plodno uvuče se tlo
-uzdišuć bolno, glas mi proslijedi-
tad lijek je jedini pjevati smrt."

Drugo ishodište Camõesove polarizacije "sretne prošlosti" i "nesretne sadašnjosti" filozofijske je naravi. Riječ je o Platonovoj teoriji sjećanja prema kojoj se duša gledanjem vanjskih predmeta prisjeća carstva ideja u kojem je boravila prije čovjekova rođenja. Camõesov susret s Platonovom filozofijom nije, međutim, bio izravan. Zbio se, naime, najvjerojatnije posredstvom djela *Razgovori o ljubavi* (Diálogos do Amor) Leona Hebrejca (Leo Hebraeus),[24] koji je, prožimljući grčku i židovsku misao, osavio vidan utjecaj na Camõesovu filozofsku orijentaciju, kao i na poimanje u Camõesa gotovo "opsesivne" opreke prošlost-sadašnjost. "Opreka između prošlosti i sadašnjosti svodi se, na kraju krajeva, na opreku između sreće i nesreće. Sreća je istovremeno i sjećanje i nada. Njezina vremenita narav u konačnosti je iluzorna" - zaključuje A. J Saraiva, analizirajući temeljnu opreku i ujedno jedan od središnjih "toposa" Camõesove lirike.[25]

Tako su starozavjetna židovska predaja i filozofija platonizma poslužile Pjesniku da svoju životnu tragediju autobiografski ugradi u opće civilizacijske stečevine mediteranskog kulturnog kruga i obrnuto, čime je još jednom došla do izražaja njegova pjesnička inventivnost s kojom se neće moći mjeriti nijedan luzitanski autor, sve do pojave Fernanda Pessoe.

Ta je inventivnost napose očita u sonetima čiju je tehničku zahtjevnost Camões svladavao krajnjom lakoćom. Kako sve što je dosad izneseno o Camõesovoj lirici općenito vrijedi i za njegove sonete, preostaje nam da navedene spoznaje dopunimo

zaključkom do kojeg je u svojoj doktorskoj radnji, objavljenoj pod naslovom *Os Sonetos de Camões e o Soneto Quinhentista Peninsular* (Camõesovi soneti i poluotočni[26] sonet šesnaestog stoljeća),[27] došao pjesnik i književni kritičar Jorge de Sena. Istražujući, naime, Camõesove sonete u kontekstu šesnaestostoljetnog iberskog sonetizma (Juan Boscán, Garcilaso de la Vega, Diego Hurtado de Mendoza, Cetina, Sá de Miranda, Andrade Caminha, António Ferreira, Diogo Bernardes, Aldana, Herrera i drugi) i uspoređujući ih sa sonetima trojice talijanskih sonetista - Petrarce, Ariosta i Bemba, J. de Sena zaključuje kako se u sonetima Luísa de Camõesa (objavljenim u razdoblju od 1559. do 1663) mogu uočiti stanovite metričke posebnosti koje tog portugalskog pjesnika odvajaju od svih ostalih majstora soneta, približavajući ga u najvećoj mjeri "kanonskom obrascu" Petrarcinog soneta. Posebno se to odnosi na sheme rima u tercetima.[28] Prema mišljenju de Sene, sa 119 Camõesovih soneta (koliko ih je de Sena obuhvatio u svom istraživanju) mogu se uspješno takmičiti (i to ne u svim aspektima!) samo još 154 soneta Williama Shakespearea. Premda se Camõesovi i Shakespeareovi soneti mogu ravnopravno mjeriti elegancijom i "strukturnom izvedbom", ipak među njima postoji znatna razlika. Naime, "većina Camõesovih soneta dramatično i epigramski odražava tragediju jedne jedine, uz to izuzetne ličnosti, čijem se ispitivanju i analizi Pjesnik opsesivno posvetio: ličnosti njega samog."[29] Zato je biografska metoda istraživanja Camõesovih tekstova, unatoč njezinoj pozitivističkoj ograničenosti i nerijetko "žabljoj perspektivi", kad je riječ o najvećem piscu portugalskog jezika i, prema mnogima, jednom od najvećih pjesnika svijeta, ne samo poželjna, nego i neophodna kako bi Camõesova književna baština napokon bila do kraja odčitana kao ono što ona doista i jeste: svojevrstan dnevnik Pjesnikova života.

Autobiografizam je, iako u manjoj mjeri, uočljiv i u Camõesovu epu *Luzitanci*, kao i u njegovim kazališnim komadima.[30] Premda je zamisao o junačkom spjevu posvećenom portugalskoj kolonijalnoj ekspanziji prisutna već potkraj petnaestog stoljeća, i to ne samo u Portugalu nego i u inozemstvu,[31] njezina se ostvarenja, za vrijeme svog indijskog izgnanstva, latio tek Luís Vaz de Camões. Srž *Luzitanaca* (portug. *Os Lusíadas*[32]), epa od čak 1102 oktave i gotovo 9000 stihova, čini prvo putovanje Vasca da Game u Indiju g. 1497-98.[33] U D. Vascovu putovanju, o kojem je inače postojao priličan broj iscrpnih izvještaja,[34] Camões je, međutim, imao tek puki kronološki slijed događaja, dok stvarni sudionici tog putovanja uglavnom uopće nisu bili prikladni za epske junake. Da bi riješio ovaj ne mali problem, L. de Camões poseže za "receptom" koji mu nudi antička epika: događajima, naime, ravnaju nevidljive mitološke sile. Svi zapleti i raspleti radnje rezultat su njihova djelovanja. Dio bogova na strani je Portugalaca, a dio spletkari protiv njih. Glavni zaštitnik portugalskih moreplovaca jest boginja ljubavi Venera (uvelike im, naravno, pomaže i bog rata Mars), dok im je glavni neprijatelj Bakho, koji im, prerušen, gdje god može podmeće zamke.[35] Treba napomenuti da je Camões u da Gamino putovanje nastojao utkati cjelokupnu povijest Portugala, pri čemu se pjesničkom ljepotom i sveopćom popularnošću posebno izdvajaju dvije epizode: epizoda o nesretnoj Inês de Castro i epizoda o divu Adamastoru - personifikaciji rta Dobre Nade. Uz spomenute epizode, "galantnošću" se napose ističe posljednje - deseto pjevanje, gdje se opisuje čarobni otok s nimfama i svakovrsnim ljubavnim užicima kojima je Venera nagradila luzitanske pomorce na povratku iz Indije. Riječ je o jednom od najljepših opisa (ako ne i najljepšem) "ljubavi na luzitanski način", u stilu tradicionalne portugalske ljubavne lirike, dok predjeli koje Camões tu opisuje

neobično podsjećaju na krajolike iz Ribeirove novele *Menina e Moça*. Zanimljivo je pritom da Camões u svom epu bajoslovnim pejzažističkim nevjerojatnostima antičkih autora suprotstavlja vlastiti "zemljopisni realizam" (nazovimo ga tako), namjenjujući *Luzitancima* ulogu ne samo svojevrsne povijesne, nego i zemljopisne enciklopedije. Vidi se to iz brižljivih opisa pojedinih regija i prirodnih fenomena (gotovo sasvim nepoznatih široj javnosti), uokvirenih tada još uvijek važećom ptolomejskom slikom svijeta (na Camõesove opise hrvatskih i okolnih krajeva osvrnut ćemo se ukratko u sljedećem poglavlju). Općenito bi se moglo reći da L. de Camões antičkoj knjiškoj znanosti u *Luzitancima* neprestano suprotstavlja (vlastito) životno iskustvo i izravna zapažanja (što će posebno doći do izražaja u opisima mora i morskih oluja, kao i svagdašnjeg života i poslova na brodu). Takvi realistički opisi snažno kontrapunktiraju imaginaciji kojoj se Pjesnik prepušta u mitološkim dijelovima fabule, kakav je primjerice onaj o čarobnom otoku nimfa i ljubavnih slasti. Ljubav, međutim, nije tek usputni motiv u Camõesovu epu. Za autora Luzitanaca ona je, moglo bi se reći, središnji zakon svemira, zbog čega se govori o panerotizmu Camõesove epopeje koja po toj svojoj odrednici vjerno odražava "duh vremena" u kojemu je nastala. "Duh vremena" u *Luzitancima* odražavaju i neke ideološke postavke što stoje u pozadini tog epa. Mnogi "toposi" (opća mjesta, učestali motivi) nazočni kod Zurare, Vicentea ili Barrosa, primjerice, ugrađeni su u Camõesov junački spjev. Tako npr. i Luís de Camões vidi povijest Portugala kao križarski rat što ga je otpočeo D. Afonso Henriques, a koji bi trebao služiti kao primjer drugim, tada međusobno zavađenim kršćanskim državama. I Camões, poput našeg Marulića, potiče kršćanske vladare da zaborave međusobne razmirice i da se udruže protiv zajedničkog neprijatelja - Turaka, umjesto da se spore s Petrovim nasljednikom. Iako nije uspio objediniti kršćanski europski Zapad, uspio je, vidjeli smo, očvrsnuti portugalsku nacionalnu samosvijest, spriječivši tako posvemašnju kulturnu (i ne samo kulturnu) kastilijanizaciju Portugala.

Narastajućem procesu kastilijanizacije Camões se neizravno suprotstavio i u tri kazališna komada, u kojima, slično svom velikom prethodniku Gilu Vicenteu, koristi oba poluotočna idioma: portugalski i kastilijanski, ali tako da kastilijanski (što je itekako znakovito!) koristi isključivo u groteskne svrhe. Njime naime, radi postizanja komičnog učinka, najčešće govori društveni ološ. Riječ je o komadima *Anfitriões* (Anfitrioni) - komediji koja pokazuje snažan utjecaj Plautova *Amfitriona* (travestije tragedije - i jedine Plautove i rimske komedije s mitološkom tematikom), te *El-Rei Seleuco* (Kralj Seleuk) i *Filodemo* (Filodem) koji su, za razliku od *Anfitriona*, više nalik vicenteovskom teatru negoli klasičnoj, odnosno antičkoj komediji. Iako su spomenuta Camõesova kazališna djela "više plod mode vremena negoli autorova dramaturškog opredjeljenja" (kako to u svom pregledu portugalske književnosti ističe i Mirko Tomasović[36]), ipak ona, u kontekstu nacionalne književnosti, znače prilično velik napredak u pokušaju sinteze domaće kazališne baštine i antičkih uzora.

Camões i Hrvati

O sudbini Camõesova djela u Hrvatskoj opsežno je pisao, još pred dvadesetak godina, prof. Tomasović u tekstu pod naslovom "Camões i Hrvati".[37] Stoga smo ovo posljednje poglavlje zamislili kao sažetak Tomasovićeve studije - sažetak koji bi trebao pokazati što je učinjeno kako bi se vidjelo ono što (još) nije učinjeno glede recepcije najvećeg pjesnika portugalskog jezika u Hrvatskoj.

Prije svega, valja napomenuti da je Camões, opisujući (od 6. do 20. strofe trećeg pjevanja *Luzitanaca*) zemljopisni položaj europskog kontinenta, spomenuo i Dalmatince. "Kao što je očevidno, najveći portugalski pisac spominjući Dalmatince u prvom stihu četrnaeste kitice trećeg pjevanja svojega remek-djela, čini to bez ikakvog pobližeg određenja, osim što ih geografski locira između Makedonije i Italije. To znači (...) da su mu o našim krajevima nedostajale informacije, koje je on inače, pri ovoj kratkoj geografsko-historijskoj deskripciji Europe, crpio većinom iz antičkih povjesnika. (...) Zašto je Camões žitelje s naše obale nazvao baš Dalmatincima, može se objasniti time što on svugdje, poput ostalih humanista, rabi antičko, posebice rimsko zemljopisno nazivlje, a evidentno je da u mnogo navrata i ne zna za druga imena. Isto tako u jednom stihu[38] iz drugog pjevanja navodi da je Antenor 'prodro u ilirske zaljeve sve do izvora Timava',[39] a kad spominje Panonce, on pod tim pojmom vjerojatno obuhvaća i stanovnike sjeverne Hrvatske. Neporecivo je, dakle, da je autor *Luzitanaca* imao neke predodžbe o Hrvatima i njihovoj postojbini, te općenito o južnoslavenskim prostorima, kao što je i istina da su te predodžbe bile dosta maglovite i veoma manjkave."[40]

Što se tiče prijevoda Camõesova djela na hrvatski jezik, Hrvati se nažalost ne mogu pohvaliti ni njihovom promptnošću ni brojnošću. Prvi se, naime, hrvatski prijevod Camõesa pojavljuje tek 1894. Riječ je o prijevodu dviju epizoda iz petog pjevanja *Luzitanaca* (18-22, 31-61). Autor prijevoda je književnik Ante Tresić-Pavičić koji je ulomcima što ih je preveo (ukupno 288 stihova) dao naslov "Morska pijavica i Adamastor", objavivši ih u "Vijencu".[41] Usporedbe radi, navest ćemo samo da se španjolski prijevod *Luzitanaca* pojavio već 1580, talijanski i engleski u sedamnaestom, a francuski u osamnaestom stoljeću. Talijani imaju osam verzija tog djela, Francuzi jedanaest i dvije knjige prepjeva soneta, dok Nijemci, kako ističe Tomasović, mogu na svojem jeziku čitati cjelokupnu Camõesovu baštinu.[42]

Drugi hrvatski prijevod Camõesa ponovno je prijevod ulomaka iz epa *Luzitanci*, a autor mu je splitski profesor romanistike Petar Jurišić (1900-1964). Jurišić je preveo veću cjelinu iz *Luzitanaca* koja se, međutim, izgubila. Sačuvani dio objavio je njegov sin prigodom četiristote obljetnice tiskanja spomenutog epa.[43] Radi se o pet strofa što se odnose na najlegendarniji lik epa - Inês de Castro.[44]

Za *Luzitancima* će pedesetih godina ovog stoljeća posegnuti i "hrvatski poliglot, prevoditelj golema opusa, plodnog iskustva i istančanog smisla za zakonitosti naracije i jezične nijanse"[45] - Josip Tabak, kongenijalno prevevši proznu adaptaciju Camõesova epa što ju je načinio lisabonski akademik Jõao de Barros. Iz spomenute Barros-Tabakove verzije *Luzitanaca* (izd. Mladost, Zagreb, 1952) pokojni Antun Šoljan će preuzeti jedan ulomak iz posljednjeg poglavlja, gdje je riječ o slavnoj budućnosti Portugalaca, za izdanja *100 najvećih djela svjetske književnosti*,[46] "ne želeći da taj ep izostavi iz uskog izbora slavnih književnih ostvarenja koje je čovječanstvo dalo od pamtivijeka."[47]

Povodom četiristote obljetnice tiskanja Camõesove epopeje, uz navedeni Jurišićev prijevod (objavljen u "Književnim novinama" i "Nedjeljnoj Dalmaciji"), u "Telegramu" (od 8. rujna 1972) izlazi i Tomasovićev prijevod osam strofa (V, 37-44) iz glasovite epizode o Adamastoru. Prijevod je u jampskim jedanaestercima i s jednakim rasporedom rima kao u izvorniku. Dvije godine kasnije isti prevoditelj, u okviru knjige prepjeva pod naslovom *Pet portugalskih pjesnika* (Zagreb, 1974), svoj raniji prijevod Camõesa (tek neznatno prepravljen) dopunjuje sa šesnaest novih strofa, tako da sada spomenuta epizoda o Adamastoru broji ukupno 24 prevedene strofe (V, 37-60). Osim

te epizode, Tomasović je u Pet portugalskih pjesnika uvrstio i svoje prepjeve ulomaka iz još dviju čuvenih epizoda: "Inês de Castro" i "Oluja" (III, 118-136; odnosno VI, 70-83), poprativši ih nizom komentara i opsežnom uvodnom studijom.

I bilo bi to nažalost sve što je u nas prevedeno od gotovo 9000 stihova Camõesova epa.

Više od prijevoda Camõesove epike, nas, u ovom kontekstu, zanimaju prijevodi njegove lirike. Zanimljivo je da se prvi prijevod iz Camõesove lirike javlja iste (1894) godine kad i Tresić-Pavičićev prijevod dvaju ulomaka iz petog pjevanja *Luzitanaca*. Riječ je o prepjevu antologijske pjesme *Endechas a Bárbara escrava: Kitice Luiza De Camõesa jednoj robinji, po imenu Barbara, preveo s portugalskog A. Kriletić.*[48] Kriletićevo ostvarenje djeluje, međutim, "dosta arhaično, izražajno siromašno i srokovno nategnuto, te nije čudo da za njim nije posegnuo nijedan kasniji antologičar.[49]

Sljedeći se prepjev iz Camõesove lirike pojavljuje tek nakon više od šezdeset godina, i to u Ježićevoj Antologiji svjetske lirike,[50] gdje je najveći portugalski pjesnik predstavljen s dva soneta ("O céu, a terra, o vento sossegado..." i "Sete anos de pastor Jacob servia...") u prijevodu Ante Cettinea. Kako se, međutim, "taj treći po redu splitski interpret Camõesa,[51] koji se inače dosta bavio prevođenjem moderne poezije portugalskog jezika, dosta teško nosio s metričkim i srokovnim zahtjevima",[52] na doista kvalitetne prijevode Camõesovih soneta valjalo je pričekati još desetak godina - do pojave jednog od najvećih poslijeratnih hrvatskih prevoditelja i antologičara Nikole Milićevića.

Po sudu prof. Tomasovića, N. Milićević je u razdoblju od 1965. g. preveo 18 Camõesovih soneta i *Endechas a Bárbara escrava,* ukupno 292 stiha.[53] "Konkretno, u transpoziciji sviju 18 soneta on gradi veoma zvučne i pravilne jedanaesterce, prenosi šesterac *Robinje Barbare;* rimovanje mu ne daje dojam ishitrenosti i nategnutosti već je djelatan konstituens pjesme. Petrarkistička atmosfera, nadopunjena Camõesovom posebnom dubokom sjetom i domotužjem, također je vješto reproducirana..." Stoga su Milićevićevi prepjevi - zaključuje Tomasović - "premda u relativno malom izboru, dali vrijedno obavještenje o lirskim dostignućima znamenitoga portugalskog pisca našem kulturnom općinstvu, koje, ako je tog pisca poznavalo, onda ga je tradicionalno poznavalo kao auktora *Luzitanaca.*"[54]

Da bi se stekao cjelovit uvid u recepciju Camõesa u Hrvatskoj, spomenutim bi prijevodima valjalo pribrojiti i nekoliko tekstova posvećenih Pjesnikovom životu i djelu nastalih u razdoblju od 1926. do, koliko nam je poznato, 1980. godine.[55] Zanimljivo je pritom da "portugalski Dante",[56] usprkos malom broju stihova prevedenih na hrvatski, nije bio nepoznat hrvatskim književnim stvarateljima. Naprotiv. U svojim ga djelima spominju, primjerice, Ivan Mažuranić,[57] Miroslav Krleža,[58] Tin Ujević[59] i drugi, dok mu pjesnik Ljubo Wiesner posvećuje sonet pod naslovom "Čitajući Camõesa".[60]

Ipak, svi su ti prijevodi, komentari i napisi krajnje nedostatni imajući u vidu značaj najvećeg portugalskog pjesnika i jednog od najvećih pjesnika renesanse u kontekstu europske i svjetske književne povijesti. Neka stoga i ovo bude tek skroman prilog upoznavanju naše javnosti s tim izuzetnim autorom.

Literatura:

1. Andrade, Eugénio de: *Versos e Alguma Prosa de Luís de Camões*, Moraes Editores, Lisboa,1978.
2. Baras, Frano: "Pjesnik novih svjetova", "Vjesnik", Zagreb, 3. lipnja 1980.
3. Braga, Teofilo: *História da Literatura Portuguesa* (II. sv.), Imprensa Nacional - Casa da Moeda, Lisboa, 1984.
4. Camões, Luís de: *Líricas* (ur. Rodrigues Lapa), Livraria Sá da Costa, Lisboa, 1981.
5. Camões, Luís de: *Lírica Completa II* (ur. Maria de Lurdes Saraiva), Imprensa Nacional - Casa da Moeda, Lisboa, 1980.
6. Camões, Luís de: *Rimas* (ur. Álvaro J. da Costa Pimpa), Atlântida Editora, Coimbra, 1973.
7. Cunha, Arlindo Ribeiro: *A Língua e a Literatura Portuguesa*, autorova naklada, Braga,[3] 1948.
8. Milićević, Nikola: "Luís de Camões", "Forum", br. 11-12, Zagreb, 1965.
9. Saraiva, António José: *Luís de Camões - Estudo e Antologia*, Livraria Bertrand, Lisboa, 1980.
10. Saraiva, António José; Lopes, Óscar: *História da Literatura Portuguesa*, Porto Editora, Porto, [13]1985.
11. Saraiva, José Hermano: *Vida Ignorada de Camões*, Publicações Europa-América, s. 1., 2s. a.
12. Sena, Jorge de: *Os Sonetos de Camões e o Soneto Quinhentista Peninsular*, Edições 70, Lisboa, [2]1980.
13. Tomasović, Mirko: "Luís de Camões", "Telegram", Zagreb, 8. rujna 1972.
14. Tomasović, Mirko: *Komparatistički zapisi* (članak "Camões i Hrvati"), SNL, Zagreb, 1976.
15. Tomasović, Mirko: "Portugalska književnost" (poglavlje "Camões), Mladost, Zagreb, 1974.
16. *Dicionário de Literatura* (ur. Jacinto do Prado Coelho), Figuerinhas, Porto, [3]1983. (sv. I)

Bilješke:

1 Saraiva, António José; Lopes, Óscar: *História da Literatura Portuguesa*, Porto Editora, Porto, [13]1985, str. 325.
2 Isto, str. 326.
3 V. Saraiva, A. J., sp. dj., str. 29-49.
4 Isto, str. 31.
5 Isto, str. 40.
6 Isto, str. 40.
7 Isto, str. 29.
8 Isto, str. 43.
9 Isto, str. 47.
10 Isto, str. 48-49.
11 Isto, str. 49.
12 Isto, str. 60.
13 Isto, str.68.
14 Isto, str.68.
15 Isto, str. 76.
16 Posljednje dvije strofe soneta "Erros meus, má fortuna, amor ardente...".
17 V. sp. dj., str. 79.
18 Prva strofa soneta "Memória do meu bem, cortado em flores...".
19 Sp. dj., str. 83.
20 V. sp. dj., str. 15-16, te str. 89.
21 Isto, str. 86. i dalje.
22 Isto, str. 87-88.
23 Isto, str. 98.
24 Pravo mu je ime bilo Juda Abravanel. Rođen je oko 1463, a umro oko 1520. Nakon protjerivanja Židova iz Španjolske prebjegao je u Italiju. Djelo *Razgovori o ljubavi*, po ideji blisko filozofskom sistemu Giordana Bruna, bilo je prevedeno na mnoge jezike, donijevši autoru veliku popularnost gotovo diljem cijele Europe.
25 V. sp. dj., str. 108.
26 Misli se na Pirinejski, odnosno Iberski poluotok.

27 Izd. Edições 70, Lisboa, 1981.
28 V. o tome u sp. de Seninoj knjizi, poglavito na str. 146.
29 Isto, str. 217.
30 Kako je to u već spomenutoj knjizi pokazao i António José Saraiva.
31 Tako je, primjerice, talijanski humanist Angelo Polaziano ponudio D. Ivanu III. da će u latinskim stihovima opjevati njegove podvige.
32 Taj za ono doba neologizam skovao je André de Resende, htijući njime naznačiti da su Portugalci potomci Lususa, sina ili pratioca Bakhova.
33 Da Gama je na svoje prvo putovanje u Indiju oko Rta dobre nade isplovio 8. srpnja 1497. s flotom od četiri jedrenjaka. U indijski grad Calicut (danas Kozhikode) stigao je 20. svibnja 1498.
34 Kao što su, na primjer, *Roteiro da Viagem de Vasco da Gama* (Izvještaj o putovanju Vasca da Game) Álvara Velha (koji je inače i sam bio sudionik tog putovanja), *História do Descobrimento e Conquista da India pelos Portugueses* (Povijest otkrića i osvajanja Indije od strane Portugalaca) Fernaoa Lopesa de Castanhede ili pak *Décadas* (Dekade) Joaoa de Barrosa.
35 Sadržaj epa nećemo prepričavati jer to izlazi iz okvira i namjere ovog teksta. Svi koje to zanima mogu se u tu svrhu poslužiti proznom adaptacijom *Luzitanaca* što ju je načinio lisabonski akademik Joao de Barros, a na hrvatski preveo Josip Tabak (izd. Mladost, Zagreb, 1952).
36 V. *Povijest svjetske književnosti*, knjiga IV, Mladost, Zagreb, 1974, str. 446.
37 V. Tomasovićevu knjigu *Komparatistički zapisi*, izd. SNL, Zagreb, 1976, str. 173-197.
38 *Os Lusíadas*, II, 45.
39 "Timavo (slovenski:Reka) izvire na Pivskoj visoravni, ponire u Škocijanske jame, te se ponovno pojavljuje kod Monfalconea u Italiji, da bi se ubrzo ulio u Jadran." (V. sp. Tomasovićevu knjigu, str. 177)
40 Tomasović, M., sp. dj. str. 176-177.
41 Broj 20, str. 315-318, Zagreb, 7. travnja 1894.
42 Tomasović, M., sp. dj. str. 173.
43 V. "Književne novine", br. 413, Beograd, 16 aprila 1972. Isti prilog objavljen je i u "Nedjeljnoj Dalmaciji", br. 45, Split, 19. VII. 1972.
44 III, 124, 125, 129, 130, 133. "Sin portugalskog kralja Alfonsa IV (1325-1357) Pedro potajno se oženio Španjolkom Inês de Castro i s njom imao četiri sina. Kralj da spriječi tu vezu, dade, na nagovor savjetnika i puka koji nije htio tuđinku za kraljicu, Inês okrutno pogubiti; čim je Pedro uzašao na prijestolje, pronašao je ubojice i kaznio ih smrću, a Inês je, kako predaja tvrdi, izvadio iz groba i njezin kostur s punim ceremonijalom okrunio za kraljicu. Dogodilo se to tri godine nakon njezinog pogubljenja." (Isto, str, 183)
45 Isto, str. 184.
46 Prvo izdanje 1962, drugo 1964, Zagreb, str. 231-238.
47 Tomasović, M., sp. dj., str. 185.
48 Broj 3, str. 1, Zadar, 20. veljače 1894.
49 Tomasović, M., sp. dj., str. 186.
50 Prvo izdanje 1956, drugo 1965, Zagreb.
51 Prva dva "splitska interpreta" su Ante Tresić-Pavičić i Petar Jurišić.
52 Tomasović, M., sp. dj. str. 186-187.
53 Popis objelodanjenih Milićevićevih prijevoda Camõesa v. u sp. Tomasovićevoj knjizi, str. 188.
54 Isto, str. 189, odnosno 190.
55 Prvi takav tekst jest onaj što ga je g. 1926. u časopisu "Omladina" (br. 1, str. 9-13, Zagreb) objavio Vinko Pavičić. Riječ je o kratkom osvrtu na Pjesnikov život i ep (lirika se uopće ne spominje), "protkanom pedagoškim naputcima i propovijedničkim tonom." Camõesa (iako u veoma nejednakom obujmu - od dvije rečenice do dva stupca) spominju i sve veće enciklopedije i leksikoni izašli u Hrvatskoj, počevši od *Leksikona Minerva* (Zagreb, 1936), preko *Hrvatske enciklopedije* (Zagreb, 1942) do *Enciklopedije Leksikografskog zavoda* (prvo izd. 1955, Zagreb), *Pomorske enciklopedije* (prvo izd. 1955, Zagreb) i leksikona *Strani pisci* (prvo izd. 1961, Zagreb). Od povijesti književnosti najviše mu pažnje posvećuje, dakako, Mirko Tomasović u svom već spomenutom pregledu portugalske književnosti, a na Camõesovo se djelo ukratko (ukupno 25 redaka) osvrće i Slamnigova *Svjetska književnost zapadnog kruga* (Zagreb, 1973). Biobibliografske bilješke o najvećem pjesniku portugalskog jezika susrećemo i u pojedinim antologijama, kao što su, primjerice, *Antologija svjetske lirike* S. Ježića (prvo izd. 1956. Zagreb) ili *Sto pjesnika svijeta* (ur. Antun Šoljan, prvo izd. 1971, Zagreb). Kratak Camõesov "profil s točnim i provjerenim sudovima" donosi i *Čitanka iz stranih književnosti za škole drugog stupnja* Nevenke Košutić-Brozović (prvo izd. 1970, Zagreb). Uz svoje već spominjane prijevode Camõesove lirike i epike, portugalskog pjesnika "portretiraju" i Ante Cettineo ("Zadarska revija" br. 3, 1956), Nikola Milićević ("Forum", br. 11-12, 1965) i Mirko Tomasović ("Telegram", Zagreb, 8. rujna 1972). Napomenimo na kraju da Camõesa (u vezi sa stancom, sonetom i epom) spominje i Petre-Škrebov *Uvod u*

književnost (prvo izd. 1961, Zagreb), a povodom 400. obljetnice smrti, 1980. godine, prigodni mu članak posvećuje Frano Baras (v. "Vjesnik", Zagreb, 3. lipnja 1980. str. 12).

56 Sintagma M. Tomasovića.

57 V. Mažuranićevu pjesmu pod naslovom "Filozofija i pjesništvo" (izvorni naslov: "Philosophia i Poësis"). Rukopis pjesme nalazi se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, pod oznakom R 6431, a tiskana je i u knjizi: Ivan Mažuranić: *Pjesme* (priredio Milorad Živančević), SNL i NZMH, Zagreb, 1979, str. 291.

58 V. Krležin esej "Uspomeni Karla Krausa" (*Eppur si muove*, Zagreb, 1939).

59 V. Ujevićeva *Sabrana djela*, VI, Zagreb, 1965, str. 287. Tin (kako na str. 195, u svojim *Komparatističkim zapisima*, navodi Tomasović) spominje Camõesa i kad govori o povijesti Indije (*Sabrana djela*, XVI, str. 360), te dva puta u recenziji Zweigove knjige o Magellanu (*Sabrana djela*, VIII, str. 386. i 387).

60 Evo tog soneta, preuzetog iz Wiesnerove zbirke *Pjesme* (Zagreb, 1943, str. 48):

Bolno, kao glazba, idu i vraćaju se
I opet odlaze, kao dan proljetan,
Uspomene. Oko obraća se u se,
Da obnovi koji bol ili sanak cvjetan.

Ovdje pogledi i ruke sreli su se.
Dodir tu, i čitav lik joj bješe sretan.
Ovdje bješe tužna. Ovdje ko u snu se
Spustio na mene osmijeh zagonetan.

Ovdje sjajile se njene kose ruse.
Ovdje smijala se u društvu. Ja nesretan.
Ovdje bješe prpošna. Pa stroga. A tu se

Sruši moja nada, kano hrast stoljetan.
Tako mi ide život. Idu i vraćaju se
Uspomene. Glazba. Roj uzdaha sjetan.

Alojz BULJAN

Prozor

Sjen
prozor njen
otvoren
prozračna stoji
pred nebo laka
šapat koraka
do mraka
spava
suzom usnula trava
java
mjesečev put
cijel
bijel
rose
me nose
do sna
i nje

Preko Cresa

Belej
bijel
kamen
siv
kameni mozaici kuća
oko zvonika bijela
dolina
jezero drži
u svinutoj šaci
iznad brda more
s jezerom
promiješano
u izmaglici

Stanislava ADAMIĆ

Iza

Rješavamo rebuse
križaljke
Što sve ne!
Igramo se zviždaljke
robota
horoskopa -
Svatko jednu jamu kopa
i zvjezdani uzlet traži
u cvjetnjaku svih svjetova
prepoznatljive nisu,
jao!
sve latice
Laži ...

Igram se s plavim
Odbacujem bijelo -
I plamen - i kamen
u igri su dana i noći
Jučer smo na raskrižju
pogađali smjer vjetra
domet staze
Pitali se što je IZA.

Festina lente

Očekivao je proročki stih
Mašta mu s oblacima
plijenila svemirske prostore
Izmišljao je boje
dosađujući se s postojećima.
Ptici je zavidio let
miris cvijetu -
stablu razgranatost krošnje
Sve je moje!
uvjeravao je srce.
Izmišljao
zamišljao
loveći - plijenio.

Spotaknuo se
o ogoljeni korijen

Pao - na kamen.

Radovan TOLJANIĆ

Spokojstvo

Sivobijeli obrisi Prvića
rasplinjavaju se
u modrim nijansama sumraka

Bijela jedra jedrilica
što promiču morem
čeznu za vjetrom...

... A večeras
vjetra nema niotkud
Lađe se vraćaju u luku
i ribari se dozivlju,
a njihovi se glasovi
kotrljaju uvalom

Prvić više ne vidim.
U noći treperi rumeno svjetlo
svjetionika
pod svodom punim zvijezda

U studenom

Otac je obrao masline
na brdu ponad mora.

U masliniku su ostali
refuli bure.

Božidar BREZNIŠČAK BAGOLA

Oslobađanje za darove srca

(esej o neobjavljenom romanu Side Košutić VELIKA ŠUTNJA)

Uvodna bilješka

Sida Košutić - (Radoboj 20. III. 1902. - Zagreb 13. V. 1965.), hrvatska književnica iz jeronimske sredine koja je u najljepšim godinama spisateljske zrelosti pala u nemilost komunističkih vlasti te bila desetljećima nepravedno prešućivana, objavila je za života slijedeća djela: K SVITANJU (drama) 1927., PORTRETI (roman) 1928., SLUGA VJEČNE MUDROSTI (hagiografija) 1930., JASLICE (roman) 1933., PLODOVI ZEMLJE (roman) 1935., MAGLE (roman) 1937., BIJELE TIŠINE (roman) 1940., OSMIJESI (pjesme) 1940., MIMOZA SA SMETLJIŠTA (novele) 1942., VJERENIČKA ŽETVA (pjesme u prozi) 1942., VRIJESKA (priča) 1942., S NAŠIH NJIVA (trilogija) 1944. i JEZERO MRTVO (pjesme u stihu i prozi) 1956.

U neobjavljenoj ostavštini ove neprijeporno nadarene i vrijedne autorice svjetlo dana još uvijek čekaju rukopisi KOLIJEVKA (roman), POGAŠENA SVIJETLA (roman), VELIKA ŠUTNJA (roman) i LIRIKA (izabrane pjesme).

Društvo Kajkaviana i Općina Radoboj objavili su 1995. u povodu tridesete obljetnice smrti poemu JEKA SVE TIŠA u želji da potaknu zanimanje čitateljske i stručne javnosti za književni rad Side Košutić. Poemu je za tisak pripremio te potrebnim napomenama i izvrsnim pogovorom popratio prof. Ivan Cesarec koji me za vrijeme tog posla jednom zgodom zamolio da uzmem od njega kopiju romana u rukopisu VELIKA ŠUTNJA i napišem o tom djelu zaslužen osvrt, esej ili kritiku. Poslušao sam ga, pročitao roman jedanput, dvaput, triput. Poslije prvog čitanja sadržaj romana ostavio je u meni tek pokoji miris lirskog pronicanja u autoričin svijet "blažene tuge". Drugo čitanje privuklo je moju pažnju na autoričinu životnu i stvaralačku dosljednost. A tek trećim čitanjem bivao sam ozaren spoznajom o "gaženju Golgotske suze" i o "životu vrijednom ni više ni manje od breskvina cvijeta na dlanu".

Želja mi je da ovim esejem potaknem kojeg hrvatskog izdavača na hvalevrijedan čin tiskanja romana VELIKA ŠUTNJA, a više njih zajedno na razmišljanje o skoroj stotoj obljetnici rođenja Side Košutić i tiskanju njezinih sabranih djela.

Teški udarci života

Sida Košutić rodila se u Radoboju, slikovitom mjestašcu i općinskom središtu u srcu Hrvatskog zagorja. Pučku školu završila je u rodnom mjestu, a prvi razred male realne gimnazije u obližnjoj Krapini. Obitelj je 1914. preselila u Zagreb gdje je Sida nastavila daljnju naobrazbu i 1921. postigla zvanje učiteljice. Ne dobivši mjesto u prosvjeti, prihvatila je posao dnevničarke u Gradskom poglavarstvu Zagreba.

Svojim književnim prilozima počela se javljati 1925. po raznim onodobnim listovima, časopisima i kalendarima, a svoje temeljno ljudsko i stvaralačko nastojanje zavjetovala je 1929. riječima evanđeoskog predanja Isusu Kristu: "Služiti Njemu!

Izražavati ljepotu Njegovih zakona, kojima vrvi dubina Njegove duše u nama i život kojim nas je okružio za naše dobro". U tom služenju i predanju Njemu, Bogočovjeku, sretno je živjela i pisala do 1946. kad su je "vjernici bezvjerja" izbacili s posla u Nakladnom zavodu Hrvatske, jer je odbila potpisati zahtjev za smrtnom presudom nadbiskupu Alojziju Stepincu. Došavši tako u nemilost komunističkih vlasti, preostale godine života provodila je u svojoj skrovitosti, razmišljajući o "gaženju Golgotske suze" i pišući svoja nova djela, do danas neobjavljena, među inima i roman znakovita naslova VELIKA ŠUTNJA.

Riječ je o romanu osobnog izbavljenja, bolje rečeno, izbavljenja autoričine duše u koju se "uvalio neki crni strah, strah pred onima koji su joj umrtvili krila".

Roman ima dva dijela. Prvi dio podijeljen je na četrnaest poglavlja, što me podsjeća na četrnaest postaja Križnoga puta, a drugi, opsežniji dio, nije podijeljen na poglavlja, i moje misli upravlja na uskrsnuće, utoliko više što autorica u njemu opisuje napor uspona i radost duhovnog preobraženja na zagorskim bregima s procvalim breskvama.

No, vratimo se "crnom strahu" i ljudima koji su "rastrgali sve ono profinjeno tkivo svrhovitosti, koje je satkano u pravjekovnoj Šutnji, još prije sunaca i gora i mora". Tko su ti ljudi? To su "oni gore, oni kojima je lako reći da nisu krivi", jer oni nisu izravni počinitelji zla, oni su učitelji, širitelji novih svjetonazora, utemeljitelji ideologija, "sijači vjere bezvjerja", ljudi sliveni sa svojim krinkama koje autorica s posebnom pozornošću raskrinkava. Nije nju strah pred tim ljudima i nisu joj "sijači bezvjerja" umrtvili krila. Njoj su poslije II. svjetskog rata krila umrtvili njihovi učenici, "ubojice kojih su pune ulice, pune kuće, pun grad". Učenici koji imaju "i krvavu dušu i krvave ruke", za razliku od učitelja kojima je samo duša krvava, premda su "i jedni i drugi braća po zlu". Ti sljedbenici "vjere bezvjerja", osorni partizani i komunisti, stvorili su brže-bolje svoje dogme i proglasili ih istinom pod prijetnjom gladi, zatvora i smrti.

Između ganutljivog moraliziranja i uvjerljivog pjesničkog govora u ovom romanu možemo naslutiti koliko je Sida Košutić u poslijeratnim godinama patila zbog hrvatske tragedije u Bleiburgu i na križnome putu od Dravograda preko Osijeka do Valjeva i ostalih srbijanskih gradova. S osobitom je pak tugom morala pratiti nasilničko primjenjivanje opake "vjere bezvjerja" s kojom je komunistička vlast naoko krenula novim putevima čije obilježje je bio zapjenjen udarnički rad. Te nove putove i njihovo u biti zločinačko obilježje vrlo je temeljito prozrela.

"Radom se samo otjelovljuje duboki nemir nikada zadovoljnog nasilnika, nemir koji ne prestaje" (84)

"Usporedno s nemirom korača laž..., laž proučena, smišljena, hotimična, bezgranično lukava i bestidna" (85).

"Laž koja dolazi iz tajnih odaja u kojima se pred likom paralitičnoga božanstva skupljaju tajanstveni apostoli, vjerni nasilniku, i dugo se u noć propinju i dogovaraju kako bi s lika čovjeka uklonili čovještvo... Započeli su borbu beskonačnu, da bi gaženjem Golgotske suze obezvrijedili čovjekovu dušu, dali joj trajnost raspadljive tvari i tvorničkom joj bukom zagušili težnju za Kraljevstvom nebeskim" (86).

U toj udarničkoj zapjenjenosti, u bezdušnom veličanju radničke klase i prevarantskoj borbi za prava radnika "najbolnijim plačem zaplakali su oni koji su svoje ruže zalijevali rosom Getsemanskog vrta, jer su, podignuti uzvišenom ljubavi na stupanj vidovitosti, ugledali povorke milijuna braće koja će stradati bespomoćno".

Sida Košutić je svakako prednjačila u zalijevanju svojih ruža rosom Getsemanskog vrta, a ako je doista bila svjesna svoje vidovitosti, onda je njezina sućut morala prodrijeti sve do naših dana, do raspada komunističkih režima i njihove "vjere bezvjerja" koja je u XX. stoljeću uistinu pogubila na milijune svojih vjernika, jadne bespomoćne braće, od Vladivostoka, preko sibirskih gulaga, do hrvatskoga Golog otoka.

Materijalističko, bezbožno ozračje zacijelo je u Sidi Košutić, književnici izrazito kršćanskog, evanđeoski širokog svjetonazora, moralo izazivati opravdani gnjev i razočaranje, zbog čega je ponekad upadala u teške duševne krize. Iz tih kriza izlazila je doduše prilično opterećena moraliziranjem, ali ipak kao vrsna pjesnikinja koja gorke životne istine iznosi u lirskim iskazima trajno svježeg nadahnuća. I kad ljudski vapije: "Živote, živote, kako su teški tvoji udarci!", ona svojim vapajem ne pristaje na dolinu suza, ne miri se sa svijetom koji je okružuje, već svojom pjesničkom darovitošću budi u sebi čežnju za predjelima ljepote: "Pčele oblijeću cvjetove, ptice oblijeću oblake, vjetrovi prolijeću kroz srebrne prostore i proljeće trči po vinogradima u odjeći rascvalih bresaka, a ja više ne znam puta do njih". Roman VELIKA ŠUTNJA svjedočanstvo je autoričina osobnog pronalaženja tog puta, svjedočanstvo susreta i prijateljevanja sa Znancem koji je povede u berbu ljepota.

Znanac lijep kao suza

Znanac s kojim roman započinje i završava je "prosjak u dronjama, kralj bez kraljevstva, pjesnik po rođenju, lijep kako samo može biti lijepa jedna jedina suza - blažena tuga".

Ovakav sažeti opis glavnog lika priziva u mojim mislima usporedbu s Pjesmom nad pjesmama, pa vjerujem da se Znanac pojavio i kao Zaručnik, koji s Pjesnikinjom, vjernom zaručnicom, na stranicama ovog romana veliča mistično jedinstvo duše s Bogom. Srebrna boja njegova glasa simbolizira ga kao Pobjednika, ljepota blažene tuge kao Sina Božjega u ovozemaljskim prilikama, a vjetar kao Duha Svetoga. Slično kao što u Pjesmi nad pjesmama Zaručnica poziva Dragoga: "Dođi, dragi moj, ići ćemo u polja, noćivat ćemo u selima. Jutrom ćemo ići u vinograde da vidimo pupa li loza, zameće li se grožđe, jesu li procvali mogranji" (7,12-13), u romanu VELIKA ŠUTNJA Znanac poziva, hrabri i podsjeća umornu i posustalu Pjesnikinju.

"Ne žali za minulim nikada. Što je bilo uistinu lijepo ostalo je u tebi, a svaka doživljena ljepota je priprava za još savršeniju, koja tek dolazi.

Znaš li da će doskora breskve planuti na vrhuncima?

Takve svijeće užiže sunce u proljeće.

Znaš li da će zatvoreni pupovi otvoriti slijepljene oči i pustiti mirisavu suzu?

Tada će vjetar na leđima pronijeti oblake - raščešljane pupove bijelih ruža.

Ovog ćeš proljeća, na gorućim bregovima, u mirisu pupova i pod raščešljanim ružama u zraku doživjeti - Sebe.

Dođi praznoruka.

Ponesi tek sjećanje na djetinjstvo.

Pita li te tko, kamo si se zaputila, reci: na berbu ljepota" (3).

Sadržaj romana je dakle berba ljepota, od ljepota s "prosunčanom vedrinom djetinje vjere", preko ljepota "bolnih i stravičnih" do ljepota "mirnih, u koje su vjekovi unijeli toliko čvrstoće da nas te ljepote poništavaju svojim nehajem".

Put na bregove, koji po opisima mogu biti samo zagorski bregi, započinje sjećanjem na djetinjstvo, na "jorgovane uz stari zid koji su pjevali o proljeću", na "drvene kućne pragove pozlaćene i tople od sunca". Bez takvih sjećanja Pjesnikinji ne bi moglo biti lijepo na Znančevim bregovima. A zašto? Zato jer su takva sjećanja "uvijek djetinje svježa svojim stvaralaštvom, a u njima je praslika našega nepatvorenoga Ja, upravo ono, što se je snagom prirođenosti uspjelo probiti kroz gomilu životnih utjecaja te je sačuvalo svoj istinski lik". Sjećanje na djetinjstvo potrebno je kao polazište na putu do uzvišenoga cilja - istinskog doživljavanja Ljepote. Međutim put ne vodi izravno na bregove. Uz sjećanje na djetinjstvo potrebno je prije samog uspona "oživjeti umrtvljena krila", slobodu misli i maštanja, potrebna je katarza, čistilište ili pročišćenje duše od tjelesnih sklonosti i strasti.

Prijetvorni ljudi i njihove ćudi

Znanac i Pjesnikinja silaze u grad "u pakao toliko svakidašnji da su ga ljudi iz navike nazvali običajem". Ulaze u "golemu prostoriju nalik na dvoranu koju je rasvjetljavalo stotinu svjetiljaka" i u koju se slio "profinjeni svijet", uglednici iz oblasti politike, gospodarstva, znanosti i umjetnosti, uglavnom ljudi puni sebe, a nesposobni da "osluhnu unutarnji govor žrtava". To su zapravo svakidašnji ljudi, koje svugdje susrećemo, ali ih ne prepoznajemo, jer smo suviše navikli na njih, a "navika ubija poticaj za istinom". Navika nas obmanjuje običajem ili našim svakidašnjim paklom, a za berbu ljepota treba se prethodno domoći istine Života, božanskog podrijetla osjećajnosti u čovjekovom konkretnom i izvornom opstanku, u njegovoj autentičnoj individualnosti.

Pjesnikinja se teška srca, ali s velikim pouzdanjem u Znanca, pojedinačno suočava s najtipičnijim nositeljima zla, kojima se na licu ne vidi, ili svakako premalo vidi, njihova krvava duša. Iza naoko profinjenih ljudi kriju se užasna sudbinska stanja pojedinaca, njihovih svjesnih ili nesvjesnih žrtava, čiji unutarnji govor nisu sposobni osluhnuti.

Tako ugledni gospodin, vlasnik tvornice, ničim ne odaje svoje pravo lice, istinu o sebi: činjenicu da se danomice časti i naslađuje jelom i pićem, dok njegovi radnici u znoju i prljavštini izvlače svoj obrok iz novinskog papira; činjenicu da se, nasićen svojom ženom, često odveze u ulicu javnih kuća, gdje su dvije jednokatnice njegovo vlasništvo; činjenicu da slasno uzima novac od upraviteljice i da je jedno vrijeme strasno uživao s ljepoticom koju je doveo iz inozemstva, ali se i te budalaste djevojke brzo zasitio, zbog čega je ona popila otrov i umrla.

Do uglednog tvorničara sjedi gospodin ministar, bučna pojava, čovjek koji je prije ministarske časti rješavao u svojem odvjetničkom uredu sudbine mnogih zavađenih, pa tako i sudbinu jedne dobre starice u crnini, koja je njegovom nepravičnom presudom izgubila sina jedinca i sada se poput sjene žalosna prikrada gradskim ulicama od uspomene do uspomene.

U velikom rodoljubu za susjednim stolom, književniku, krije se lukav, površan, slavičan, gramzljiv kradljivac tuđih tekstova. Kod ovog tipa posebno je zanimljiv razgovor između njega kao uvaženog književnika za radnim stolom, njegova portreta na zidu i njegova brončanog poprsja između dviju polica za knjige, razgovor kojim se ta umišljena veličina "unosi u svijet neumrlosti i doživljava odraz svoga lika".

Rodoljubu i književniku približi se njegova obožavateljica i njih dvoje "smiju se kao dva okrugla mjeseca". Ovim prizorom, razgovorom nadarene književnice i slavičnog književnika, te opisom njihovih pojava i životnih opterećenja, Sida Košutić, po meni, previše jednostrano, u crno-bijeloj tehnici prikazuje svoje suvremenike. Nadarenoj i lijepoj književnici predbacuje pobačaje s tolikom revnošću kao da joj maltene zavidi, a sve to potkrepljuje više nego površnim spominjanjem pravih uzoraka tome (nedostatkom ljubavi prema djeci i tajnom preljuba s mladim stricem).

Iza okrupne gospođe koja s drugom, tankostrukom, sjedi za stolićem do književnika, krije se nevidljiva sjena njene služavke, "mlade djevojke sa sela, blijede, upalih očiju, koja često kašljuca", nad čijom žalosnom sudbinom i skorim smrtnim časom gospođama "puca srce" na riječima, ali ne i na djelima milosrđa. Priče o sušičavoj djevojci sa sela i živčano bolesnom dječaku, sinu tankostruke gospođe, prenategnute su i prepoznatljive iz daleko slabijih knjiga od ovog romana.

Malo dalje od prijetvornih gospođa sjedi jedan zlatni par, poznati kompozitor i njegova supruga, čas zlatno stvorenje a čas obična guska. Njih dvoje svaku večer za istim stolom čekaju pojavu orkestra i povlađuju jedno drugome kako imaju slatku kćerkicu i dragog zeta, koji je ugledna ličnost i kao takav poznat među učenim i kulturnim ljudima, kakvi su dva novinara i dva vlasnika tiskare za stolom do njihovog, koji također čekaju orkestar i pomalo "pijuckaju te se naprežu teškim pretresanjem pitanja kakvim bi sve sadržajima mogli nadalje prosvjećivati poluobrazovane slojeve naroda".

Sida Košutić pozabavila se tek s nekolicinom izabranih tipova iz mnoštva prijetvornih ljudi u rasvjetljenoj dvorani. Pozabavila se uglavnom s obrazovanim i stvaralačkim osobama, o kojima izriče jedinstven osobni sud:

"Oni su Život suzili granicama vlastitog božanstva. Ljepotom zovu ono što im se svidi, ali svidi im se ono što nikako ne ugrožava, ni jednim dodirom, njihov životni nazor.

Njihov životni nazor nije nikao na podvrgavanju vremenitoga vječnom, što bi nužno dovelo do bitke sa samim sobom, nego su radije odabrali takav životni nazor koji ne će ugroziti način njihova života.

S takvim lagodnim životnim nazorom nije suviše teško savijati se smjerom svakoga vjetra, zvao se on vlast ili društvo.

Tako se u susretu s njihovim djelima možemo naći pred prazninom, koja je nastala od odsutnosti bogata značaja, te nam i savršen stih zazvoni, a da nam nije takao srce, nego samo uši. Takvim zvonkim praporcima možemo okititi naše znanje o poeziji jednog imena, drugog imena, trećeg imena, ali nismo ušli, kao ni ime, u životnu cjelovitost velikog dana" (65)

Ovim sažetim i jasnim sudom Sida Košutić izrekla je svoj životni i stvaralački c r e d o koji bismo mogli definirati, prvo: Najveći razlog postojanja je svjedočenje i prikazivanje vječnoga u sebi, drugo: Za svjedočenje i prikazivanje vječnoga u sebi potrebna je osjetljivost za očitovanje duševnosti i prepoznavanje sebe u naletima svakojakih struja i vjetrova, i treće: Osjetljivost za očitovanje duševnosti i prepoznavanje sebe vodi nas od uspona do uspona u "cjelovitost velikog dana", u vječnost. Takvim poimanjem stvaralačkog življenja uzdigla se visoko iznad onovremene partijske niskosti i katoličke plitkosti velike većine svojih suvremenika.

Tužaljka nad domovinom u crnini

Dugo je u Pjesnikinji, zaprepaštenoj Znančevoj suputnici, uskrsavala slika rasvjetljene dvorane s "razbijenim smijehom i luđačkom muzikom, s opakim krinkama i sotonskom igrom na pozornici". Ta slika, po meni, nije ništa drugo do alegorija autoričina doživljavanja društvene zbilje u Zagrebu pedesetih godina XX. stoljeća. Bile su to za spisateljicu "Mimoze sa smetljišta" uistinu crne godine. Godine suđenja, nepravedne presude i zatvorskog ponižavanja kardinala Alojzija Stepinca, godine gromoglasnih mitinga i nasilničkog poništavanja najvećih svetinja hrvatskoga naroda, godine izgubljena mira, godine u kojima su se sve autoričine želje slile "u jednu jedinu suzu, u kojoj više ne plačem ja, nego moja nepoznata braća".

Sida Košutić je umjesto plača "u blagdanskim satima svoje osame" pjevala tužaljke nad žalosnom sudbinom svoga hrvatskoga naroda i njegove Domovine u crnini.

Domovino moja, srce moje drago,
razapeta nemaš do Golgotske suze.
Tko će uskrisiti tvoju mrtvu djecu?
Tko život će obraniti onima koji žive?
Tko će vratiti čast poniženom robu kog
Čovjekom zovu, a mora biti nijem?

Rijeke tvoje, srebrne do jučer,
postale su lješinare puste.
Mirisne i sočne tvoje šume
smrdljivo su grobište nevinih.
Domovino moja, nijema sirotice,
samo si Bogu nalik na Golgoti.

Jude tvoje trideset srebrnika zgrću.

Bože, kao noć je Domovina crna.
Više od svih plaču najmanje krivi.
Više od svih smiju se najviše krivi.

U njezinom srcu zaplakala su srca drugih, kraj nje je prošla "Smrt svijeta, užasna, kruta, jednom s lažima na ustima, drugi put s nožem u srcu". I upravo u tom mimohodu Smrti svijeta i suosjećanju s nepoznatim stradalnicima doživjela je Pjesnikinja svoju katarzu, svoje pročišćenje, sebe u vječnosti, kao najveći razlog življenja, stradanja i nadanja.

Što si izgubila? Ništa, tek smijeh.
Što si stekla? Istinu, zato trpiš.
Što te čeka? Radost, zato se nadaj.

U ponoćnim stihovima našla je "mir posljednjeg uporišta i posljednjeg trenutka nad Ponorom". Počela je ponovno "disati dahom čežnje za bregovima", spoznavši da je ljepota "vječno proljeće božanske misli, a ljudski duh na zemlji, može ovladati tek njenom malenom pojedinosti... opalom laticom, da bi po njoj naslutio cvijet".

Suočena sa svim oblicima, licima i naličjima Zla u prvom dijelu romana, Sida Košutić nam u drugom dijelu, na preko stotinjak kartica, predočava u razmišljanjima, razgovoru i pjesničkim slikama tajne mudrog življenja, radosti uspona i posvemašnjeg predanja Istini i Ljepoti.

Put u berbu ljepota na Znančevim bregovima vodi ih uzanom ulicom čiji stanovnici žive tako tiho i jednostavno da im "ruže svijetle a sunce miriše". U toj jednostavnosti življenja posebno se ističe jedna prizemnica i njena vlasnica - tajanstvena žena, dobročiniteljica i posvetiteljica. Ona se brine za dječaka sa sela koji donosi u grad cvijeće. Svako jutro prima od njega stručak visibaba i jaglaca. Taj prizor zadivi Pjesnikinju. Znanac zamoli dječaka da i njemu proda jedan stručak, a ovaj odgovori da mu ne može prodati, nego će im badava dati nekoliko cvjetova, što ih još više zadivi i ispuni čudesnim blagoslovom. Tom uzbuđenju pridruži se uzbuđenje susreta sa staricom koja je sva sretna pričala prolaznicima kako ju je jedan čovjek pozdravio s "Hvaljen Isus". Obrati se Pjesnikinji s pitanjem koliko je sati, jer bi htjela namjestiti kazaljke svoje stare ure na vrijeme kad se to zbilo pa da je na taj sretan trenutak posjećaju sve do smrti. Pjesnikinja joj odgovori, poljubi jaglac i osjeti da je u staričinom pitanju zapravo prepoznala samu sebe.

"Ništa nije tako potresno kao susretanje sa samim sobom u drugima. To je radosna jeka nas samih, proširenje granica naše opstojnosti, što nam daje veću sigurnost da pođemo za svojim glasom. Crte našeg lica prestaju biti samo naše, u njih je ušla i duša drugih te se stopila s našom dušom u jedan veliki lijepi svijet. U takvim zbivanjima počinje život sklada, kad duša nije ni živa ni mrtva, nego vječna. U takvom osjećaju već je proključala sposobnost za jedno malo doživljavanje neba" (107).

Pjesnikinji sposobnoj za malo doživljavanje neba Znanac nastavi pripovijedati o tajanstvenoj ženi koja se brine za siromašnog dječaka i slijepu djevojčicu sa sela. Živjela je uz osamljena oca, imala opaku majku, mlađa sestra joj se udala, a brat je otišao u samostan. Ona se nije udavala, zato jer nije mogla prepustiti oca hirovima majke koja za nj nije marila. Brinula se za oca i živjela skromno od prodaje cvijeća. Međutim tu skromnost nisu mogli podnijeti brat redovnik i prenaglašeno pobožna sestra. Po njima ona bi se morala udati ili postati redovnicom. A pošto nije učinila ni jedno ni drugo, počeli su sumnjati u njezino katoličanstvo i okrivljavati je "da ne odlazi u crkvu, pa čak da se možda ni Bogu ne moli". U opisu mlađe sestre koja je izmolila devetnice i devetnice te proklečala sate i sate pred svim postajama Križnoga puta za što skoriju udaju starije sestre, i to po mogućnosti za brata njezina muža!, Sida Košutić se kritički osvrnula na praktično, previše praktično katoličanstvo kao molitveno ulagivanje sebi samome i najoštrije ga osudila prijekornim riječima starije sestre: "Ti si uistinu praktična katolkinja, bolje bi bilo da nisi, više bi upoznala svetost". Mlađa sestra i brat redovnik lutaju u mraku neistinite pobožnosti koja ne vodi do visokih uspona.

"Napor uspona i bogatu radost duhovnog preobraženja može doživjeti ličnost, izgrađena ne na načelima prirode, nego na načelima, koja su prirodu sebi podredila. Uvjeti za takve uspone i takva doživljavanja postoje na svakom mjestu, u svakoj zajednici, u svakoj osamljenosti, svagdje, gdje diše čovjek. Da bi čovjek iscrpio dobre uvjete, nije mu potrebno znanje, već tiha mudrost. U duši priprosta čovjeka mudrost često procvjetava ljepše i potpunije, nego iz usta poznatih učitelja. Mudrost je duša,

čitav čovjek, um i srce usklađeni u nedjeljivosti istine, ljepote i dobrote. Odvojiti sebe samo od jedne od tih vrednota, dovodi do nesklada, u kojemu nagonski čovjek, svijesno ili nesvjesno, prisvaja sebi prvenstvo nad božanskim čovjekom kojega očekuje Kraljevstvo nebesko" (132).

Starija sestra uzmiče pred obrascem ljubavi mlađe sestre i brata, svjesna da je "dronjav i da bi je osiromašio". Ona se radije brine za siromašnog dječaka i slijepu djevojčicu. U skrovitosti svoje prizemnice uči djevojčicu svirati na klaviru, priča joj lijepe i poučne priče, dijeli sa njom nevidljive ali i te kako živahne i raspjevane radosti, odlazi u crkvu, njeguje cvijeće u malome vrtu i živi gotovo neprimjetno.

Susret sa slijepom djevojčicom i njezinim vjernim pratiocem psom, koja je tako lijepo pričala o svojoj gospođi, o sviranju sonata, o tonovima i njihovim bojama, o bojama i njihovim dušama, ispuni Pjesnikinju čuđenjem i zanosom. Sva sretna počela je izjednačavati sadržaj svoje duše sa sadržajima najvišega uspona.

Dolazim u susret samoj sebi.
Saznajem sve više tajnu - Sebe.
Tajnu Sebe, tugo moja topla!
Tajnu Sebe, radosti sretna!

Sadržajima najvišeg uspona pripada susret, razgovor i noćenje na imanju jednog "krasnog starca", koji ima doduše veliku kuću, ali ne živi u njoj, nego u stajskoj sobici, sav uronjen u svijet bajki i priča. Naročiti utjecaj na njegovo čudaštvo imala je Priča o čovjeku s fenjerom, čovjeku koji je hodao svijetom i živio od ljubavi prema djeci, te je u očima onih koji se svađaju i mrze jedni druge bio radije budala, nego li da živi bez svog fenjera, vlastitog svjetla. Taj čovjek bio je možda "samo toliko lud koliko je potrebno da bi mogao biti krasan". Središte njegova svijeta bilo je srce, a radost življenja djeca. S tom spoznajom, tako bliskom Isusovom pozivu: Budite kao djeca!, Pjesnikinja je sa Znancem dospjela na bregove s procvalim breskvama. Ušli su u dvorište "u kojemu se s desne strane zabijeli niska seljačka kućica pokrivena slamom, već odavno posivjelom od dugih kiša". Iza kućice pojavi se slijepa djevojčica, "obasjana smijehom koliko i suncem". Na kućnome pragu dočeka ih gostoljubiva seljanka u bijelom. A malo dalje od kućnoga praga ukaže se žena s dječakom. Kretnje te žene bile su toliko životne, a izraz njezina lica tako cjelovit i usklađen "kao da je nikad nije razdirao nijemi bol, koji nas tako rado odnosi i koji uvijek ostavlja na nama pečat nekih uzaludnih dozivanja". Pjesnikinja je odmah prepoznala u njoj tajanstvenu ženu, obradovala joj se jednako kao i dječaku, slijepoj djevojčici i njihovoj dobroj materi. Svi se nađoše na okupu, sretni i radosni, puni ljubavi "za sve što je u životu jednostavno". Pred počinak, kad su drugi otišli na spavanje, Pjesnikinja se, ozarena ljepotama prirode i jednostavnih ljudi, zagleda u Znanca.

"Iz njegova oka bljesne kroz suton svijetla munja, ali ne dakako munja neke srdžbe, nego munja nadmoći. Tada, iznenada, polako me prihvati za ruku te mi, ne znam odakle, položi na dlan breskvinu grančicu s nekoliko otvorenih cvjetova. - Donio sam je iz vinograda - reče i pusti moju ruku. U taj čas čitavo moje biće utone u velikoj šutnji. Bože, dosad nisam znala, da postoji takva velika šutnja. Poznavala sam tek kratko zaustavljanje sata. Tada mi se činilo da mi nebo otvara svoja vrata i da povirujem u njegove drhtave tajne. A sada, s breskvinim cvijetom na dlanu, bude mi kao da je sat

zauvijek stao i kao da me nebo poziva neka uđem i zauvijek saznam da je život vrijedan samo toliko koliko i taj rascvali simbol na mome dlanu" (213).

A kad je breskvin cvijet na dlanu stao tonuti u noć i Pjesnikinja osjeti kako mu noć oduzima ime, Znanac joj mirno reče: "Sad je to Bezimeni cvijet. Tražit ćeš ga i pronalaziti dok živiš, jer je postao tvojim srcem" (214). I Znanac nestane kao vjetar.

Završne misli

Roman VELIKA ŠUTNJA nije samo roman osobnog izbavljenja, nego roman kršćanske epifanije, otkrivenja, objavljenja Boga, Istine i Ljepote u vječnosti trenutka. Sida Košutić je pisanje romana orijentirala na dva osnovna fokusa prema kojima, po Petru Šegedinu, treba orijentirati svako umjetničko djelo, a to su: osjećanje stanja i doživljaj vječnosti.

U prikazivanju jednoga i drugoga mjestimice je doduše preopširna, a u razmišljanjima preopterećena moraliziranjem, što će joj svaki dobronamjerni čitatelj na kraju rado oprostiti, zadivljen jednostavnom i jakom pjesničkom riječi s kojom nam dočarava blaženstva duše u usponu od prolaznosti životnih pojava do epifanijskog doživljaja Boga i vječnosti u nama.

Ljiljana VASILJ

Pozdrav iz Hrvatske

Djevojčici Ajmara
u Marijapolju na Andama

Ja dolazim
pod tvoj slamnati krov sestrice
i putevima tvojim
već sam razvijala
miris proljeća
iz mog kraja

ja sam tu
ispod tvog krova
uz tvoj prozor
uz svjetiljku i slova
orošena radosnim suzama
bliža od zvijezde
koja ti svijetli
utjehom i nadom

u mom kraju
cvjetaju ruže
i život je pun bola
i neskrivene ljepote
usamljena
u patnji i traganju
kao i ti
jednako ištem
kruh i mir
blagoslovljen križem Jaganjaca

Marija UDIKOVIĆ MATEK

Breme ljubavi

Kuda s ljubavima

Gdje god ih sijem
među ljudima
tlo je suho
ili smrznuto
ograničeno, usko,
kameno
računicom poplavljeno
udaljeno

Kuda s ljubavima

Predat ću ih nebu
i zvijezdama
moru i oblacima
cvijeću na rosnim livadama
lahoru u zorama
I ponosnim jelenima
na žubor - vodama
raspjevanim na grani pticama

I svojim iskrenim,
ranjenim pjesmama
One neće dopustiti
da ljubavi umru
od stida postojanja.

Iznenađenje

Donijelo ih na proplanak
istočno sunce
rosnim cvijećem raja

Zjene su se njihove
srele zatečene
u čuđenju
dremljive grlice
pile su ljubav
u buđenju

Dani su ih predali
zavjetu kiše
i dužnosti punom
zdencu zaborava
Vjetar će tek noću
šaptom dizati sjene
i vraćati ih vjernoj tuzi
daljine i odricanja

Ivo BALENTOVIĆ

Kraj mora

Zanjihala se mala barka.
A u duši - ziba se tuga neka.
Po površini svjetlost jarka.
Čuje se dječja cika iz daleka.

U tami strepnja opet budna.
Krčma prepuna. Harmonika.
Tu vrišti jedna žena bludna.
Večer. I smiraj. Stara slika.

Rastanak

Jučer na rastanku bijela ruka
mahnula ispod bora.
Danas je pusto u maloj luci.
Tišina pokraj mora.

Jučer rastanak. I smjesi.
Danas tek mrtve stope.
Oblaci i šumor kiše.
Šutnja. Gorčina. Čovjek sam.
I upit: zar doista
ljubavi nema više?

Trpimir MACAN

Pisma N. Subotića Vlahu Turčinoviću - II*

Makarska, 6. (drugi dan Uskrsenja) 1942.

Dragi Vlagjo!

Danas prestaju naši napori Velike Sedmice koja je i ovdje završila mirno i uredno, bez smetnja koje smo nekako očekivali od onih koji su naoružani proti Bogu i svojoj domovini. Baš danas vraća se preko Trpnja i Stona natrag u Dubrovnik padre Gerardo,[1] naš ovogodišnji predikatur.[2] Neke dane, pogotovo na zaključku jučer na večernjem Blagoslovu, crkva sv. Marka dupkom puna - kao svake godine tako fala Bogu naročito ove. Crkva je ipak bila neka božja privlačiva svijeća. Duše su kao večernji kukci: idu oko svijeće i bježe, a samo neki ostanu u božjem plamenu i svijetlu. "Crveni"[3] su pravili neki tihi bojkot, ali svijet je ipak bio vjeran većinom starim kršć[anskim] običajima... Nije im uspjelo, da crkvu - izoliraju.

Sad mi je lakše, pa mogu da ti se na dulje javim.

Pisao sam ti kartu za Uskrs. Tu sam ti naznačio, da činovništvo nagomilano ovdje iz Splita duhovno (vjerski) ne znači ništa, osim dobrih iznimaka. Za tu vrst modernih pogana, koji i svoju domovinu pri poslu sabotiraju, po sugestiji našeg biskupa dolazi nam u ovu subotu poznati konferencijer jezuvit Padre Poglajen,[4] koga su u Splitu puno hvalili slušajući njegova osobito socijalna predavanja. Nadamo se uspjehu. Ostat će u M[akarskoj] 6 dana; na naš račun bit će gost kod franjevaca, jer mi ostali svećenici nemamo hrane. Da li će se svijet odazvati javnom našem pozivu? To ćemo vidjeti...

Za godišnjicu uspostave hrvatske Nezavisne Države - u ovaj petak Makarska se pripravlja u većem stilu. Dakako da glavnu ulogu igraju ustaški omladinci. Ovdje i treba radi domaćih grobara a i radi naših "tutora".

Prošlog mjeseca komunisti su u Makarskom Primorju bili inscenirali uz pomoć dolutalih četnika oružani puč proti Hrvatskoj. Pobunila se cijela općina Gradca. Dezerteri sela Baćine su vodili puč. Naoružano je bilo oko 400 ljudi. U Baćini su ono jutro ubili 4 žandara i 1 ustašu. Baćina (seljaci čisto poludili!) se proglasila komunist[ičkim] sovjetom i ne dali nikom pristupiti u mjesto (raspršeno u 4-5 komšiluka).

Napokon se naša vojna vlast prenula i poslala domobransku bojnu i ustaše iz Imotske krajine i Ljubuškoga. Pridružilo se talijansko topništvo. Operacije je vodio polit[ički] stožernik Markotić iz Omiša (ovaj je neko vrijeme vodio operacije oko Rumanije [!] blizu Sar[ajeva]) i borba je počela od strane Vrgorca, Pasičine i Ploča - uz more. Ali buntovnici su svi utekli put Bikova, prije nego su počele operacije. Ostalo ih je oko 60 u okolici Baćine - svi su poginuli. Jedan dio sela Pasičine je razoren od topništva, a ustaše su uništili i spalili cijelo mjesto Baćinu - ostalo je još samo nekoliko kuća. Našli su puno hrane, i sve su ustaše to zapalili (20/3 42).

Sada je sve mirno. Seljaci su Makarskog Primorja silno prestrašeni od ustaša i tekar sada komunisti ovih strana vide istinu, da ne mogu biti komunistička država u državi, te da je Hrvatska ipak jedna - stvarnost. Seljaci Podgore i Gradca su poslali deputaciju na ovo Poglavarstvo, da se pokoravaju vlastima i da su poručili svojim

* Autorovu popratnu bilješku donijeli smo u "Maruliću" br. 1/1996., str. 115.

mladićima (vojnim bjeguncima) da se vrate kući i da idu u vojsku. Ove dane su mnogi mladići ostavili svoje vođe i pošli u vojnu službu.

Dakle razlozi više kod mase ne pomažu, te poživinčenoj gomili danas imponira samo oganj i puška. Žalosno, ali istinito. Bilo kako bilo, ali sigurno je samo jedno. Hrvatska će se bez pardona braniti proti svakomu pa i proti izdajicama domaćim. To još većina ne razumije, ali će razumjeti, kad dođe na njih red. Onda će mnogi kazati, da su ustaše - zvjeri, jer su prisiljeni da brane krvavo stečenu hrv[atsku] slobodu drakonskim mjerama proti - živinama ...! E se non duoli[5] ... Evo 10 s[ati] večer. Gasi se elektr[ična] struja, ne mogu naprijed, nego - tiriamo avanti[6] sutra. I laka noć!

Makarska! dne 7/4.

Iz tvoje zadnje "epistole" razabrao sam nešto vrlo pametna i korisna za našu recimo dubrovačku "uljudbu": Da imaš u projektu nastaviti Bersinu[7] kroniku "Dubrovačke slike i prilike" od 1880 pa amo.

Bravissimo!

Ja sam opet preuzeo čitanje Bersine kronake. To su doista prave slike velikog duhovnog dubrovačkog svijeta. Oteti su zaboravu oni dubrovački kampjuni[8] koji moraju živjeti u našim očima vazda kao ljudi, patrioti i učitelji. Kao velika bića koja su onako žilavo i uporno reagirala proti "nejunačkom vremenu".

Bersa, vidi se, nije bio romanopisac ni pjesnik u formi utopiste. Da je Bersa u svojoj kronaci (dnevniku) nastupio fantazijom pjesnika, bio bi sa svojim dekorativnim aparatom mašte iskrivio ljude i prilike: bilo bi toliko magle, da bi nam figure bile postale sjenama, koje ne poznamo i ne razumijemo. Ovako je on izbjegao i suvišnu retoriku i sa malo poteza (koji su krupni, jednostavni i značajni) dao pravu sliku ondašnjih ljudi, kao da su živi, pa ih vidimo u njihovom pravom biću. - Divota je sve ono čitati stranicu po stranicu. Bersa kao da je bio, premda Nedubrovčanin, srastao sa dubrovačkim tlom kao da je drugi gospar Marko Bruerović.[9] Ja ti kažem, da je ovo knjiga koja nadilazi sve knjige Matice Hrvatske od zadnjih izdanja. I potrebna nam je, jer izbliza razabiremo što je zapravo bio duhovni Dubrovnik in illo tempore.[10] Valjalo bi čestitati Tijasu što mu je uspjelo urediti za tisak i ovo Bersino djelo i to baš u Matičinom izdanju.

I ja ti kažem, da bi i ti učinio jedno veliko kulturno i patriotsko djelo, kad bi nam u svom ustrpljivom dnevniku ostavio slične kronološke bilješke o ljudima i prilikama u Dubrovniku i u dubrovačkoj okolini od 1880. pa dalje. Ne bi se smjeli izostaviti ni toliki "origjinali" à la Vlaho Slijepi[11] i "Karulina", Gjuro Burato (onaj što je redao od crkve do crkve svaki dan za služit mise ...), pa razni obrtnici, kafanari, kapobande[12] (n.p. Božo Moretti, sakristijan sv. Vlaha), pjevači, nastrane žene à la Kate Maćelina što je hodila sa lukernalom[13] u ruci, a o mnoštvu čudnih poplava i fratara nello stile di Padre Gaudenzio Barbić regens chori u Maloj Braći[14] itd. da ne govorim. A poznaš i Medovića, Bukovca,[15] Paška Vučetića,[16] Domu Suhor,[17] možda Iku Bizzarro,[18] koje su baratale - penelom.[19] Ti bi znao toliko kazati o srpskoj najezdi preko Antuna i Jera Pugliesi, Vecchiottija, Krista Dominkovića, Antuna Fabrisa[20] i o otporu pravaša - Frana Supila,[21] Pera Čingrije[22] i tolikih drugih.

Sav taj "emporij"[23] lica i događaja znao bi ti zahvatiti i manjifiko snimiti pogotovo u raznim vicevima i anegdotama.

A onda zahvatiti domaću plutokratsku, bankarsku i framasonsku korupciju u grobarskom nastojanju Beograda kroz 24 godine, da ubiju ili bar oslabe sve što je

naše: hrvatsko, katoličko i čestito. Ne bi smio nikako izostaviti famozne figure dubrov[ačkih] armatura "stile Federico Glavić"[24] koji je oko 1906 u Maloj Braći učio frančezi kod Padre Tadina[25] i kad je vidio (ovo možda ne znaš) iza par mjeseca učenja jednu knjigu - zbirku arija - na trpezi Padre Kalista, koja je imala naslov glazbenika Suppè-a,[26] začudio se gospar Federiko: "Ala su ovi Frančezi[27] strašno pametni, kad pišu spečiala libra[28] o jusi" (la suppa, souper). Samo takav teoretski neznalica mogao je imati onako silno praktično znanje za sticanje novca, a da privatna imovina nema nikakvih socijalnih dužnosti.

Bilo je i ima ličnosti uglednih koje treba dobro zapaziti i orisati, n. p. pok. Liepopili, Padre Talija[29] (u moje doba živa enciklopedija à la Pero Budmani[30]), iako možda sada mladi dalmatinski fratri na njega gledaju s visoka ignorirajući što je Talija značio nekoć u Maloj Braći i u Dubrovniku - zatim pok. biskup Marčelić,[31] koji je upio u svom vladanju i nastupu stari duh dubrovačkog gosparstva, a zaista je bio i svet biskup (ljubitelj siromaštva i skromnosti) i zapravo najsjajniji govornik pučkih homilija prigodom krizme po župama - svakoga je njegova čisto apostolska i svečana besjeda koja je zadirala svestrano u obični težački i dnevni život - čisto zanosila - ogni volta ogni discorso un capolavoro[32] - da to nikada čovjek ne će zaboraviti i - tu veličinu apostolske riječi moglo se je još više upoznati kad je došlo ono silno siromaštvo u homilijama još živućega ex biskupa Carevića: kolos i pigmej.

A u tvoje doba je bila u Gradu čitava povorka odličnih ličnosti koje su davale intonaciju ondašnjem društvu. Tu su i dva brata Vojnovića, Ivo[33] i Lujo[34] - a prije njih njihov otac Kosto.[35] Sva trojica - menti elevate, talenti di grido,[36] otac stup čvrstog značaja, ali Lujo ... hm! ... možda ni Ivo nije bio daleko (u značaju) od Luja. Upoznao sam u Karlsbadu kao student pok. Vlaha Bogdana.[37] Imponirao mi je kao patriot i bistar um. S njime sam upoznao i njegovu otmjenu gdju Linu. Je li još živa? Nemoj zaboraviti Iva Saraku,[38] koji svaki dan skoro zalazi u spičariju[39] Male Braće i tu u pluralu govori (namjerio sam se nekoliko puta) o dubrovačkoj vlasteli, identificirajući te slavne suverene dubrov[ačke] republike sa vlastitim obično nastranim idejama, što obično znači "un onta"[40] za reputaciju umrle vlastele: "mi smo u ono doba učinili to i to, mi prevarili s jedne strane Papu, s druge Turčina etc.". Prof. Krista Krilu[41] smo još kao mlada profesora zapamtili i mi đaci kao odvažna katolika, koji se u ono doba nije strašio, da ga oni iz "Lože" Dra Čingrije uvrste među "klerikale" i vazda je nešto nova i vesela znao donijeti sa svojih putovanja u svoja predavanja u "Boškoviću".[42]

Ja sam spomenuo par njih, a ti ćeš se na sve ovo nasmiješiti i promisliti: "hajde bolan, nijesi arivo ni do Kyrie a kamoli do Ite missa est".[43] Znam ja to, ali ovo samo onako po nekoga spominjem, samo da te malo podražim i potegnem za paletun[44]: uzmi tvoj dnevnik i piši! Ne zaboravi staru "Faljen Jezus" ...

*Ja sam poznavao pok. Marka Pozzu[45] (ja mislim, da je umro verso[46] 1910) koji je - pitaj Joza Mičića - također zalazio u spičariju Male Braće svaki dan i davao razloge, a inače je običavao dnevno poći u Gruž i otvoriti tu neku svoju kuću ili villu, malo se po njoj prošetati, vratiti se u grad, da bude miran. To je moralo biti svaki dan. U Maloj Braći - spičariji - sam se ja namjerio jednom i jedan mladi fratar natukne: "ima ih koji govore i rovare proti Austriji". Marko Pozza je uhitio, da je to rečeno njemu. Kao da ga je osa ujela, skopijo[47] i pobijesnio kao tigar, uzeo štap i stao kričati proti fratrima: "fratacci, carogne, ruffiani, **calunniatori** della gente onesta ..."[48] pa onda izlazeći desetak puta: "Evviva Francesco Giuseppe!"[49] ... Nestalo ga. Bučio je*

preko Straduna.[50] Bilo je to ljeti oko 1 s[at] iza podne. To mi je bio dokumenat, koliko su ti zadnji ostaci vlastelinstva u Gradu mrzili - Austriju, koja im je nakon Frančeza ugrabila vlast.

Što je bio taj Marko Pozza? Mata "Neruna"?

Baš kad smo na Pucićima, da ti spomenem Gildu, kontesu Pozza. Ona se kašnje udala za bogatog armatura Tripkovicha[51] u Trešu. Bila je krasna djevojka kad je Padre Celestino Medović radio u svom ateljeru u villi Mata Neruna Pozza na Pilama[52] i tu mu je više puta pozirala kao model. Savjetnik Bijelić u Splitu upozorio me na njenu adresu i zbilja - javila mi se je dugim pismom 1937 o Medoviću koga je - obožavala. "Alte Liebe rostet nicht!"[53] ... Ona o njegovoj ličnosti daje sjajno svjedočanstvo: "Bio je 'čovjek neoskvrnjenih osjećaja', amante del bello e buono,[54] sjajan, vedar, nježan, prijatan, uljudan, uglađen, un vero cavaliere,[55] pravedan. U dopisivanju aveva un stile elevato, quasi poetico-romantico[56] ... Bio je ne samo un religioso mistico nego - anche un asceta[57] - u manastiru Skta Anna u Münchenu spavao je na kamenu ispod glave ..."

Jesi li ti ovu Gildu Pozza poznavao? Ona je bila (izgleda) kći pok. Rafa Pozze, nekoć načelnika dubrovačkog (spominje ga Bersa), ali reci mi, što je Rafo Pozza bio pok. Matu Nerunu, s kojim se je Medović na koncu svadio i ostavio villu Pozza na Pilama?

Meni to služi znati.

Ona mi je pisala i to: "Cienim da imaju bit još žive Ika Bizzarro i Dome Suhor, koje je Padre Celestino učio slikati. Gdja Giannina sad Ivka Berić koja živi u Slavoniji ima njegovih radnja, disegni, abbozzi,[58] a i njegovih slika. Ona je rodom Grgurević iz Rijeke Dubrovačke... A njegova pisma koja sam ostavila u mojoj kući u Dubrovniku iščezla su... Ja sam se udala 1891 - poslije ga nikad nijesam više vidjela."

Sad mi reci: koja je to Ika Bizzarro, jer bi je upitao glede slika Medovićevih. U palači Bizzarro59 ima nekoliko slika od C. Medovića. Također u palači Giorgi[60] na Lapadu (Gružu). Ja bi te zamolio da se interesiraš kod vlasnika za te slike: meni treba znati njihovu dužinu i visinu u cm., što prikazuju i po mogućnosti koje godine su izrađene, da ih mogu uvrstiti u moj katalog Medovićevih slika.

A glede Medovićevih slika u dubrovačkoj biskupskoj pinakoteci: kad pođeš u Collegium Ragusinum - u Don Frana našeg prijatelja, zamoli ga u moje ime ovo: "Kad pođeš na Kuriju, uzmi malo karte i lapis[61] i 1 metar, uspenji se gori na pod u bisk[upsku] pinakoteku, prošetaj se, nađi Medovićeve slike, koje su na teli[62] i koje su potpisane od njega, izmjeri im metrom širinu i visinu, naznači što prikazuju", i taj opis neka ti naš Don Frano dade, pa mi pošalji za moj katalog Medovićevih slika.

Jesmo li se razumjeli? Grazie anticipate![63] Tebi i vrlomu Don Franu, koga ćeš mi pozdraviti.

Evo zvonilo 11 ura večer - idem spati Boga zvati i Buona notte"[64] ...

Mak[arska] dne 8/4 1942.

Andiamo avanti![65]

*Stari Miho Škvrce,[66] kako mi javljaš, otvara radionicu kralješa u nadi, da će mu se vratiti **stari mačak.**[67] Ima ih od te sorte puno, misleći da je današnje stanje samo - provizorno! Pa da nije prava potreba, da nam Bog prosvijetli pamet!*

Dakle Padre Ćirilo[68] od fratara bijelih i fra Lujo[69] u Maloj Braći odoše Bogu na račun. Ipak to su bili ljudi, koji bi trebali vazda da žive, tako se je okolina bila na njih

navikla ... No eto: sve jedan po jedan...

Don Milan ti odvraća s vrećom pozdrava i kaže: gospodin Vlaho Turčinović, da sam ga zaboravio? Nikada za nikada!

Don Milan je svoje bivše šterline[70] okrenuo u krasne sobe, kuhinje, tinele[71] i smočnice svoje ville, koja je vazda puna afitala[72] za visoke najmove - a drugi neka se frigaju - Don Milanu je pod stare dane - lijepo.

Stop! Ne mogu dalje. Počekajmo!

Makarska, 10/4 1942.

U 9 1/2 s. večer.

Danas smo svi mi pošteni Hrvati starog i mlađeg kova potpuno zadovoljni sa veličanstvenim uspjehom današnje svečanosti - I godišnjice uskrsnuća Hrvatske. - Silna povorka kakovu Makarska nije još vidjela. Potpun red. Savršena disciplina. Neobično oduševljenje. Sve je to imponiralo našim talijanskim gostima - vidjeli su, kako baš u odlučnom momentu ipak probudi se i u zavedenom narodu dobra klica - i sve je bilo danas pod hrv[atskim] zastavama na nogama. Zajedničko gromko pjevanje uz pratnju hrv[atske] glazbe - pri čemu se je odlikovala ustaška omladina - razlijegalo se na zborovanju da je divota. Defilé ustaša i djece, govori, iluminacija, koncerat, glagolska misa u crkvi (mješoviti četveroglasni zbor), vijanje zastava - klicanje, sve je bilo ganutljivo i sjajno. Čak je i dio razorene Baćine (pokajnici!) došao amo pod vlastitom hrv[atskom] trobojnicom. Bilo nam je svima vedro u duši, kao što je i vrijeme bilo sjajno i vedro, kao veliki dar Božji. Danas su nas obuzele velike nade i radosni pogledi u - našu budućnost.

Talijani nijesu danas sudjelovali službeno u našoj svečanosti. To smo i volili. Nijesu htjeli ...

Došao nam je danas čuveni konferencijer jezuvit Padre Poglajen, za koga vlada veliki interes u publici. Sutra u večer počinju njegove propovijedi u crkvi, a onda predavanja u našem novom hrvat[skom] katol[ičkom] Domu.

Jučer sam čuo od jednog Stonjanina, koji je bio tamo da je Mussolini[73] toliko namuran na Dubrovnik, da je odredio za prehranu Dubrovnika 400 vagona narodnog brašna. To mi je prodao kao "un fatto di verità"[74] i da do par dana dolazi tamo ta darovana hrana.

Ja sam zaklimao glavom, jer neke stvari ne mogu prožvakat. Javi mi, je li to baš "un fatto di verità" ili ...

Onu traženu knjižicu - Kuhačevu[75] "Anarhiju u hrv[atskoj] knjiž[evnosti] i umjetnosti" (1898) dobio sam iz Zagreba iz Sveučilišne knjižnice. Prolego sam je i vrnuo natrag. Zato ne traži više tamo.

*Ovdje se otvorila jedna diletantska **knjigoveznica** (i to je jedan korak - naprijed) pa ne trebam više da mislim drugamo.*

*Gledo sam u Berse (Slike i prilike), što piše glede ljetnikovca Vita Gozze u Trstenomu: malo je i suhoparno, a o starom Vitu ništa, pa treba da ga barem ti malo u svojoj kronaci - napituraš.[76] A nećeš zaboraviti niti Marka Murata. Jednom prigodom (ima nekoliko godina) čuo sam na Brsaljama[77] jedan **grohotan** smijeh.*

"Ko se ono strahovito smije?" - pitam susjeda.

"Ono ti je grohot Marka Murata iz Busovine!"

Uzeo sam taj odgovor za šalu, ali kad sam ga kašnje čuo u Busovini kako se ori njegov smijeh, pomislio sam, da bi onaj odgovor na Brsaljama mogao biti - istinit. On

je čudak ako ništa barem zato, što je vjerovao (možda, ako je imbečio,[78] još vjeruje), da se Duždev dvor[79] u Dubrovniku može spojiti sa Kosovom, a sv. Vlaho sa sv. Savom... Dakle: luk i - oči zajedno!

*Još čekam na odgovor: koje je godine počeo "Slovinac",[80] a koje **svršio?** Je li vlada popunila praznu stolicu dubrovačkog načelnika?*

Finiamola una volta![81] Kad je pok. Dum Pepo Crnica držo jako dugu prediku u Grudi,[82] jedan stari Konavljanin, komu se je bilo dodijalo slušat - zavikao: "Fini više!"[83] Tako ćeš i ti promislit! A kad sam već arivo[84] na 11 stranicu, imam pravo da prestanem i počinem, ali i pravo očekivati tvoju - osvetu, koja će me baš razveseliti.

Uz bratski pozdrav Tvoj sam odani

Don Nedjeljko S.

Makarska, dne 7-VII-1942

Dragi Vlagjo!

Žurim se da odgovorim na tvoje pismo, a da ne čekam in saecula saeculorum[85] kao ti. Ostao sam iznenađen, da je jubilej Padre Urbana bio i prošao, ali u mraku, da ja ništa nijesam znao, ne znam da li si mi bio to spomenuo u onoj tvojoj davnoj karti.

Ja sam se odma požurio i opremio jučer čestitku mome nezaboravnom učitelju i znamenitom Dubrovčaninu naših dana, koji danas još prkosi starosti u Maloj Braći kao poštovana relikvija.

Drago mi je ipak da se eto s tvojim samoprijegorom (Ko će nakon tebe u Gradu[86] ispuniti tvoju prazninu?) spasilo u zadnji čas situaciju i svečaru prema prilikama odalo poštu i sačuvalo uspomenu na njegovo misničko dijamantno slavlje. Moramo ti puno zahvaliti, jer Talija kao umnik, redovnik, pisac i uzgojitelj pripada cijelom hrvatskom narodu.

Ovo u kratko. Sačuvao sam kao uspomenu onu tvoju prigodnu elegiju. Previše je duga. U poetskoj formi nije dotjerana, ali se osjeća istinitost izloženoga i toplina osjećaja koja drugo nadoknađuje. I trebala je da tvoja elegija dođe na zid. Zar nije bilo drugih sastavaka? Vidi se, kako se radilo žurno, u zadnji čas ... No eto, ipak je bilo prikladno prema prilikama teškim i opasnim u kojima živimo.

Prekosutra idem u Trpanj, iz Trpnja u Zagreb, da vidim svoju nećakinju udatu olani u Zagrebu, da tu nešto počinem i s visoka gledam na razvoj opasnih prilika u našim stranama. Dakle imam dopust za jedan mjesec. Vraćam se iz Zagreba opet preko Trpnja. Pa i akademija u počast padre Urbana bila je prilično obilata. Je li bilo puno publike? A opć[inska] Glazba nije sudjelovala?

Hvala ti na izvještaju i na uspomenama iz toga slavlja, to ću s tvojom elegijom sve lijepo sačuvati kao milu uspomenu.

Kod nas ima svega i svašta, pomamila se vlaška krv u partizanskom toru, pa pored talij[anske] lukave apatije nastale su opasne komplikacije, ali hrvatska će sveta stvar na koncu s Božjom pomoći ipak pobijediti. Ali bojim se, bit će još dosta žrtava, a to najviše zato što naši nemaju u svojim rukama potrebnu policajnu vlast.

Baš sinoć došla naredba II tal[ijanske] armije, da se posijeku sva stabla u makarskom primorju uzduž ceste, dakle od krša do mora - što znači potpuno opustošenje kraja, tako da pučanstvo mora seliti ili umrijeti što je isto. Sada smo bili i dovršili sjednicu u općini, da se poduzmu kod naših vrhovnika u Zagrebu potrebne mjere i zapriječi bar djelomično ovaj vandalizam. Komandant veli da su to vojničke mjere, a

mi kažemo, da se iza tih nepotrebnih vojnih mjera krije namjera: uništićemo vas prije nego odemo, ako uopće odemo. Eto što smo dočekali od njih i što ćemo još dočekati. Sječa šume je već počela u Baškavodi. Što će na ovo naši, to još ne znamo.

Puno pozdrava o. Marijana[87] i u Collegiumu kod Jezuvita vrloga prijana Don Frana.

Čuvaj svoje zdravlje za ljepša vremena i uz pozdrav vjeruj svome vjernomu

Don Nedjeljku S.

P. S.

Svoju studiju (u 5 dijelova) o C. Medoviću svršio sam. Konačna riječ o C. Medoviću. Tehničku stranu je pregledao jedan akad[emski] slikar i dao svoje mišljenje, da je izvrsno i da se štampa. Nosim taj sastavak sobom u Z[agreb], da plasiram, ako se bude moći. Tako isto moje djelo (potpuno gotovo): "Valovi svijetla i sjene"[88] - zbirka studija i članaka od g. 1923-1942. Tu je i moj esej "U dubrovačkoj Maloj Braći kod filozofa Urbana Talije", što sam svršio koncem prošle godine.

Pozvan sam nazad mjesec dana, da surađujem u "Hrv[atskoj] Enciklopediji". Molim te pomozi u tom pothvatu.

Zamoli u moje ime P. Urbana Taliju, ako može on ili koji mlađi, da mi iscrpi podatke biografske ovih slikara i umjetnika drugih iz samostana Male Braće, koje ti navađam na posebnoj noti. Moramo u enciklopediji sačuvati njihovu uspomenu.

Suviše mi pošlji podatke rođenja

1. Flore Jakšić[89] i 2. Dome Suhor. Pitaj ih, da li su slikanje učile i kod o. Celestina Medovića (koji ih je po nekim.podacima podučavao) - i koji su njihovi glavni radovi.

Osim toga obavijesti me, molim te

1) ima li Medovićevih slika u palači-villi Giorgi na Lapadu,

2) u palači Bizzarro u Gradu.

Po jednoj vijesti o. Cel[estin] Medović je podučavao u slikanju i neku gđicu (onda!) Iku Bizzarro.

Je li živa i udata, gdje je? Pisao bi joj.

(Nastavlja se)

Bilješke

1. Gerardo Barbir, franjevac (ubili ga komunisti 1944)
2. *predikatur*, propovjednik
3. *"crveni"*, komunisti
4. Stjepan Poglajen, isusovac, tada boravio u Splitu
5. *e se non duoli*, vjerojatno prema stihu: Ben se' crudel se tu già non duoli (O tvrd si, ako još ti bol ne zada; Dante, Pakao, XXXIII/40)
6. *tiriamo avanti*, nastavit ćemo
7. Josip Bersa, pisac i arheolog, njegove "Dubrovačke slike i prilike" priredio je i tiskao T. Mortigjija u Zagrebu 1941 (umro 1932)
8. *kampjun*, prvak
9. Marko Bruerović (Bruère Desrivaux), pjesnik i diplomat, rođen u Francuskoj, umro 1823.
10. *in illo tempore*, u ono vrijeme
11. *oriđinali*, osebujni ljudi, čudaci; jedan od najglasovitijih bio je Vlaho Slijepi Obuljen, sastavljač pjesmica i glumac dubrovačke praizvedbe Vojnovićeva "Ekvinocija" 1903. God. 1904. u Dubrovniku je tiskana "Autobiografija Vlaha Slijepog".
12. *kapobanda*, kolovođa, kapelnik
13. *lukernal*, svijećnjak
14. *nello stile di Padre Gaudenzio Barbić regens chori u Maloj braći*, u stilu oca Gaudencija Barbića, ravnatelja crkvenoga zbora u franjevačkom samostanu

15. Vlaho Bukovac, slikar (umro 1922)
16. Paško Vučetić, slikar (umro 1925)
17. Dome Suhor, slikarica
18. Ika Bizzaro, kći Lujova. Medović je portretirao 1887; portret u dubrovačkoj Umjetničkoj galeriji.
19. *penel*, kist
20. Antun i Jere Pugliesi, Vecchiotti, Kristo Dominković, Antun Fabris, pripadnici nekadašnje skupine Srba katolika u Dubrovniku
21. Frano Supilo, političar (umro 1917)
22. Pero Čingrija, političar (umro 1921)
23. *emporij*, mnoštvo
24. Federiko Glavić, dubrovački brodovlasnik (umro 1941)
25. Kalisto Tadin, franjevac (umro 1935)
26. Franz von Suppé, austrijski skladatelj (umro 1895)
27. *frančezi*, francuski; *Frančezi*, Francuzi
28. *speciala libra*, posebne knjige
29. Urban Talija, franjevac, učenjak (umro 1943)
30. Pero Budmani, filolog i leksikograf (umro 1914)
31. Josip Marčelić, dubrovački biskup (umro 1928)
32. *ogni volta ogni discorso un capolavoro*, svaki put, svaki govor remek-djelo
33. Ivo Vojnović, književnik (umro 1929)
34. Lujo Vojnović, pravnik i povjesničar (umro 1951)
35. Kosta Vojnović, pravnik i političar (umro 1903)
36. *menti elevate, talenti di grido*, uzvišeni umovi, glasoviti talenti
37. Vlaho Bogdan, diplomat i novinar (umro 1910)
38. Ivo Saraka, dubrovački vlastelin (umro 1948)
39. *spičarija*, ljekarna
40. *un onta*, sramota, uvreda
41. Kristo Krile, pisac (umro 1948)
42. "Bošković", prostorije Katoličkog društva "Anica Bošković"
43. *nijesi arivo ni do Kyrie a kamoli do Ite missa est*, nisi stigao ni do pola mise a kamoli do kraja
44. *paletun*, kratki kaput
45. Marko, Mato Nerun, Rafo, Vito Pozza, pripadnici dubrovačkoga vlasteoskog roda
46. *verso*, oko
47. *skopijo*, prasnuo
48. *fratacci, carrogne, ruffiani, calunniatori della gente onesta*, fratri, ljenčine, svodnici, klevetnici poštena svijeta
49. *Evviva Francesco Giuseppe!* Živio Franjo Josip! (austrijski car i hrvatski kralj; umro 1916)
50. *Stradun*, Placa, glavna drubrovačka ulica
51. Bogdan Tripković, tršćanski brodovlasnik (umro 1925)
52. *Pile*, zapadno dubrovačko predgrađe
53. *alte Liebe rostet nicht*, stara ljubav ne umire
54. *amante del bello e buono*, ljubitelj lijepa i dobra
55. *un vero cavaliere*, pravi kavalir
56. *aveva un stile elevato, quasi poetico-romantico*, imao je uzvišen stil, gotovo pjesnički romantičan
57. *un religioso mistico (...) anche un asceta*, religiozan mistik (...) također asket
58. *disegni, abbozzi*, crteži, skice
59. *palača Bizzaro*, palača Skočibuha (Bizzaro-Ohmučević), najbolje sačuvana privatna zgrada građena prije potresa 1667. u Dubrovniku.
60. *palača Giorgi*, ljetnikovac obitelji Đurđević na Lapadu, poluotoku, danas dijelu grada
61. *karta i lapis*, papir i olovka
62. *tela*, papir
63. *grazie anticipate*, hvala unaprijed
64. *buona notte!* dobra noć!
65. *andiamo avanti*, idemo naprijed, nastavimo
66. Miho Škvrce, dubrovački političar, član Hrvatske seljačke stranke
67. *stari mačak*, Vladko Maček, političar, vođa Hrvatske seljačke stranke (umro 1964)
68. Ćiril Duhović, dominikanac (umro 1942)
69. Lujo Riva, franjevac (umro 1942)
70. *šterline*, engleske funte (novac)
71. *tinel*, blagovaonica
72. *afitali*, stanari zakupnici
73. Benito Mussolini, talijanski diktator
74. *un fatto di verità*, činjenica

75. Franjo Kuhač, muzikolog i skladatelj (umro 1911)
76. *napiturati*, naslikati
77. *Brsalje*, dio zapadnoga dubrovačkog predgrađa Pile
78. *imbečio*, glup, glupak
79. *Duždev dvor*, Knežev dvor u Dubrovniku
80. *Slovinac*, dubrovački časopis 1878-1884.
81. *finiamola una volta!* završimo već jednom!
82. *Gruda*, selo u Konavlima
83. *fini više!* završi već jednom!
84. *arivati*, stići, doći
85. *in saecula saeculorum*, u vijeke vjekova
86. *Grad*, Dubrovnik
87. Marijan Blažić, franjevac, pisac (ubili ga komunisti 1944)
88. *Valovi svjetla i sjene*, knjiga tiskana u Zagrebu 1944.
89. Flore Jakšić, slikarica (umrla 1943)
90. *Ston*, parobrod
91. *"prijatelji" su forza maggiore*, Talijani su viša sila
92. *karabinieri*, talijanski oružnici
93. *per tirar avanti*, za preživjeti; kako bih nekako preživio
94. *klačinara*, žbuka

Malkica DUGEČ

Pjesma buđenja

Riječi nabacane
U gromadu nedorečenosti
Trunu.
Paučina vidike obavija.
Djevojčica, lastama uspavana
Drhturi
Nad ambisom neotkrovenosti.
Tko će riječi poslagati
U mozaik snova?
Tko će se
Kroz paučinu već zatrovanu
Do srca ljudskog probiti?
Tko će iz krčaga mijena
Kaplju životvornu popiti?
Riječi,
Pratilje umornih,
Zrnevljem nada vrludaju.
Gromada
Nedorečenosti
Vidike pritišće
I rosne trave vlati.
Tko će, tko će
Djevojčici snenoj
Pjesmu
Buđenja
Zapjevati?

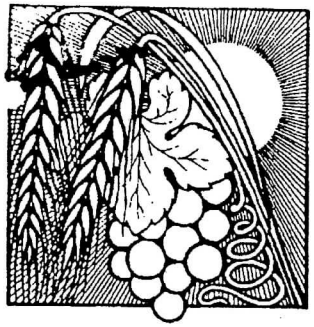

Ante PROLIĆ

Moja Hrvatska

Uvijek ista
u meni moja Hrvatska prebiva,
ja nju,
a ona mene
željna sniva.

Ja sam joj plodna njiva,
morski val,
ona je tkivo moje,

u zagrljaju samo
postojimo oboje.

Šimun JURIŠIĆ

Sjećanja na profesore

"Mnogo je teže dječaku bilo sa profesorom matematike, mršavim i dobroćudnim starcem, koji ga je zabrinuto gledao preko zlatnog okvira svojih bistrih i nekako dobrih i veselih naočara.

- Šta je s tobom Latkoviću? Ja sam navikao da od tebe dobivam drugačije odgovore. Preni se, čovječe!"

(Ivo Andrić: *Knjiga)*

U zborniku *290 godina Klasične gimnazije u Splitu* (Split, 1990) u dva članka dana su sjećanja na profesore te ugledne škole.[1] Neke podatke o nekim profesorima te škole dao je dr. Zdravko Mužinić.[2] Najviše sjećanja na jednog profesora dao je književnik Živko Jeličić u sastavku *Tri susreta*.[3] Za Jeličića je književnik i njegov profesor Nikola Lopičić (Podgorica, 1909-Lepoglava, 1945), autor zbirke pripovjedaka *Seljaci* (1939), "čovjek koji obavezuje" i "bolji dio mene".

U novinama ostaše rasuti članci koji predstavljaju pojedine profesore. Publicist, prevoditelj i kazališni redatelj Davor Šošić (1932-1992) ocrtao je neke svoje profesore koji su predavali od 1942. do 1951.[4] Profesora Slavka Mijića (1905-1981) pamtio je po starom mehaničkom gramofonu. "Često je znao u razred donijeti taj gramofon. S maksimalnom bi koncentracijom vratio ručku gramofona, a zatim poput kirurga koji vrši delikatan zahvat stavljao iglu na ploču, i mi bismo slušali Šaljapina u Borisu Godunovu. Sve je to nadahnuto komentirao. Slušali smo ruske i talijanske opere na satovima hrvatske gramatike! Prije svake operne premijere u Narodnom kazalištu detaljno nam je govorio o skladatelju, uvertiri, najvažnijim arijama, duetima, tercetima, zborskim dionicama. A kad je uoči premijere *Ere s onoga svijeta* došao u Split Jakov Gotovac, prof. Mijić je bio izvan sebe. Nekoliko dana nije bilo gramatike."[5]

"Posebice zanimljiva ličnost bio je prof. vjeroučitelj don Mladen Alajbeg (1899-1964) koji nam je uz vjeronauk svakog sata govorio o najraznovrsnijim civilizacijskim dostignućima. Tako nam je pričao o proizvodnji orijentalnih tepiha, o knjigama Giovannija Papinija ili o dopremanju svile iz Kine u Europu."[6]

Pjesnik dr. Ilija Despot bio je "drukčiji od svih ostalih članova nastavničkog zbora. Odjeven je bio starinski, sa širokom leptir mašnom i šeširom prilično širokog oboda. Najčešće nam je recitirao narodnu poeziju, posebice stihove Andrije Kačića Miošića. Pričao je zanimljivo o hrvatskoj narodnoj tradiciji u Dalmaciji, o velikanima naše književnosti (Šenoa, Kranjčević, Matoš), govorio je o Makarskoj itd."[7]

Profesor povijesti Josip Posedel (1923-1990) gotovo cijeli radni vijek proveo je u Klasičnoj gimnaziji i ostao je u sjećanjima mnogih naraštaja. "Bio je vrlo široko obrazovan, neobično društven. Prilikom zamjene pitao bi nas o čemu želimo da nam govori tih 45 minuta. Nije bilo teme ni naše želje koju bi nam uskratio."[8]

Akademik i sociolog Josip Županov sjeća se velikog ugleda Klasične gimnazije. Između dvaju ratova u "vrijeme moga školovanja direktor Klasične gimnazije bio je po ugledu čovjek broj 2 u Splitu. Što danas znači direktor gimnazije u bilo kojem hrvatskom gradu?"[9] Skladatelj Jakov Gotovac sjeća se profesora Marina Rabadana i

Ante Belasa. "Nismo imali puno predmeta, jezike smo učili, hrvatski, njemački, talijanski, grčki, latinski, što se tada naučilo, uvijek se pamti."[10]

Pravni povjesničar i sveučilišni profesor Ante Cvitanić (r. 1920) maturirao je 1939. i to istog dana kad se rodila kći njegova razrednika prof. Petra Kurira (1906-1970). Sjeća ga se kao vrsna govornika i predavača. Hrvatski jezik i jugoslavenske književnosti predavali su mu pok. dr. Jakša Herceg (r. 1900) i spomenuti književnik Nikola Lopičić. Dr. J. Herceg, autor knjige *Ilirizam, preteča jugoslavenstva,* nije predavao, lekciju bi iz čitanke čitao učenik. Prof. N. Lopičić svečano je bio odjeven za 1. svibnja, veoma se ljutio kad bi učenik upotrebljavao izraz zarez i dr.[11] Umirovljenom odvjetniku Miroslavu Peri (r. 1914) najdraži je bio profesor Ivo Juras (1887-1948). Prije mature kazao je: Učite, obarati vas neću, jer znam što je popravni ispit.[12]

Prevoditelja i sveučilišnog predavača Vedrana Gliga (1918-1994) doimala su se predavanja prof. Berislava Lukića, đaka Bogdana Popovića, jer nisu bila suhoparna.[13] Prof. Vladimir Rismondo, ako je vjerovati školskim izvještajima, kratko je vrijeme predavao u Klasičnoj gimnaziji hrvatski jezik, i to u školskoj godini 1931-1932. Kako se radi o istaknutom i dugogodišnjem profesoru (najduže je predavao u muškoj realnoj gimnaziji i na Pedagoškoj akademiji), autoru nekoliko knjiga, zanimljivo je što je o njemu zapisao liječnik Milovan Tomić (r. 1920), njegov učenik u realnoj gimnaziji. "Morali smo učiti napamet čitave odabrane prozne literarne odlomke. - U želji da nas što više približi kulturi, nije propustio ni jednu likovnu izložbu u Salonu Galića a da nas nije poveo. Tada bi raspravljao o pojedinim izlošcima da nam ih učini razumljivim i da osjetimo smisao estetskog izraza. Zahvaljujući njemu, barem za sebe mogu tvrditi, stekao sam i do danas neugasivu želju za lijepim umjetnostima, posebno likovnim, pa bih, došavši kao turist ili po poslu u neki veći grad, odmah tražio gdje su galerije umjetnina i posjećivao ih."[14]

Među popularne profesore Klasične gimnazije, barem u ovom stoljeću, idu: Josip Barač, Petar Kurir i Josip Posedel. Od njih je samo prof. Josip Barač više pisao i prikazan je u Hrvatskom biografskom leksikonu i u još nekim leksikonima i enciklopedijama. Nešto radova prof. Posedela ostalo je u časopisima i novinama.[15] Prof. Petar Kurir je bio stručni recenzent za dvije ili tri školske knjige. U sjećanju generacija ostali su kao ljudi zaljubljeni u svoj poziv. Kad smo već kod te popularnosti profesora ne možemo ne spomenuti Stjepana Boškovića, Splićanina, profesora kemije na šibenskoj gimnaziji oko trideset godina (1933-1963). Umro je 1971. i pokopan na groblju Lovrinac u Splitu. Svake godine njegovi učenici hodočaste na grob i kite ga cvijećem.[16]

II.

I na kraju iznio bih neka sjećanja na svoje profesore iz vremena kad sam učio u Klasičnoj gimnaziji (1953-1961). Ravnatelj je bio prof. Rudolf Dumičić (1904-1973). Zamjenjivao je profesore kad su bili odsutni ili bolesni. Predavao je lekcije iz filozofije i književnosti. Tada sam od prof. Dumičića prvi put u školi čuo za Ibsena i Strindberga. Prof. Ivanka Parać (r. 1926) predavala mi je od prvog do osmog razreda tri predmeta: povijest, povijest umjetnosti i ustav, a razrednica mi je bila šest godina. Bila je uvijek korektna i lijepo odjevena. Prof. Jerko Matošić (r. 1929) predavao mi je hrvatski jezik pet ili šest godina. Predavanja su bila zanimljiva i primjerena našim godinama. Vodio

je "literarnu grupu" i đački časopis *Mladi klasičar*. Kad se sjetim tog časopisa (s prekidima i pod raznim urednicima izlazio je možda oko deset godina), onda se sjetim i naše nepažnje prema tom časopisu i njegovim urednicima. Naime, taj časopis ne možete naći ni u jednoj našoj javnoj knjižnici, pa čak ni u Naučnoj biblioteci u Splitu. Kad je prof. Matošić postao urednik *Školskog vjesnika* god. 1960 (i na toj će dužnosti ostati do 1969) ponudio sam mu jedan članak, koji je ubrzo i objavio. Valjda sam bio prvi učenik koji se našao u listu "prosvjetnih i naučnih radnika Dalmacije". I kasnije mi je prof. Matošić objavljivao priloge u svojemu listu. Više od deset godina (1967-1978) obnašao je dužnost ravnatelja najstarije i najuglednije splitske srednje škole. Prof. Matošić bio je učenik mojega oca, i naše poznanstvo, da ne kažem prijateljstvo, traje do današnjih dana. Unatoč svemu, unatoč godinama i promjenama, u nama i oko nas.

Prof. Elizabeta Špicer (1925) oduševljavala je učenike za prirodopis. U tajne latinskog jezika uvodio nas je pok. Ante Palavršić (r. 1917), koji je kasnije bio dugo godina (1960-1980) ravnatelj Povijesnog arhiva u Splitu. Bio je strog, volio je učenike i lako je tumačio. Oblačio je jakete od sivog ili tamnocrvenkastog veluda, imao je karakterističan hod. Kao umirovljenika vidao sam ga na Marjanu, rado je šetao i srdačno mi odzdravljao. Na Marjanu se često susrećem s prof. Ivanom Krešićem (r. 1902). U školi mi je ponekad zamjenjivao odsutnog profesora. U mladosti športaš, do duboke starosti je sačuvao zdrav i vedar duh i duhovnu radoznalost.

Profesorica Anka Šegvić (r. 1911) predavala mi je grčki jezik, a zapamtio sam je zbog njezine duhovitosti, duhovnosti, takta i čovjekoljublja. Strogi matematičar Milan Andrić (r. 1915) na maturalnoj zabavi bio je "drugi čovjek": vedar i izvrstan pjevač. Pokojni profesor (zapravo dipl. ing. agronomije) Stjepan Harlović (r. 1907) upozorio me na Miljenka Vidovića i njegov etički pokret. Komunisti su Vidovića sustavno ignorirali; iako je autor oko trideset knjiga i knjižica, nije ušao u leksikone i enciklopedije Leksikografskog zavoda u Zagrebu. Pokušao sam tu nepravdu ispraviti, i dr. Trpimir Macan dat će mu prostora u svojem Hrvatskom biografskom leksikonu. Pokojna profesorica Antica Zlatar (1927), članica ugledne obitelji, kratko vrijeme predavala nam je engleski jezik. Bila je mlada, šarmanta i duhovita. Takva je ostala, šarmantna i duhovita, i kao voditeljica Brodograđevnog školskog centra, kako se neko vrijeme zvala Klasična gimnazija, koju je Šuvar "preobrazio", i u kojemu sam pet godina (1979-1984) predavao neke bibliotekarske predmete.[17]

Što je čovjek stariji, češće se sjeća i prisjeća svojih profesora. Oni su dio naše mladosti, godina koje smo skloni idealizirati.

Bilješke

1. Radi se o člancima Nede Pavešković (*Đačke uspomene*, str. 363-371) i Živana Bezića (*Sjećanje na gimnazijske dane i profesore*, str. 373-380).
2. Z. Mužinić: *Bilješke o profesorima splitske Klasične gimnazije*. Školski vjesnik, 1988, br. 3-4, str. 225-237.
3. Ž. Jeličić: *Tri susreta*. Spomenica 150-godišnjice Klasične gimnazije u Splitu. 1817-1967. Split, 1967, str. 80.
4. D. Šošić: *U povodu 290. godina klasičnog obrazovanja u Splitu. Enciklopedisti iz Klasične*. Slobodna Dalmacija, 14. XII. 1990.
5. D. Šošić, vidi bilješku 4.
6. D. Šošić, vidi bilješku 4.
7. D. Šošić, vidi bilješku 4.
8. D. Šošić, vidi bilješku 4.

9. J. Županov: *U devet đaci u krevet!* Slobodna Dalmacija, 11. I. 1995.
10. Vidi razgovor s Jakovom Gotovcem, Nedjeljna Dalmacija, 12. X. 1980.
11. Usmeno priopćenje prof. Ante Cvitanića.
12. Usmeno priopćenje odvjetnika i povjesničara Miroslava Pere.
13. Usmeno piopćenje V. Gliga.
14. Dr. Milovan Tomić: *Sjećanje na moje učitelje* ('u rukopisu). Split, (oko 1990?), na str. 17.
15. Vidi nekrolog Nevenke Bezić-Božanić: *U povodu smrti prof. Josipa Posedela. Pedagog i znanstvenik.* Slobodna Dalmacija, 1. IX. 1990.
16. Opširniju bilješku o prof. Stjepanu Boškoviću dao je Ivo Livaković u svojoj knjizi *Šibenska gimnazija.* 1806-1864-1909-1979. Šibenik, 1979, na str. 131.
17. Barem u još dvije knjige naći ćemo sjećanja na profesore Klasične gimnazije u Splitu. Dr. Ivan Bulić u vlastitoj nakladi objelodanio je knjižicu (24 str.) *Uspomene sa splitske gimnazije* (Split 1938). Autor je sinovac don Frane Bulića i učenik je razreda koji je prvi imao maturu (1888) na hrvatskom jeziku. Prikazao je četiri svoja profesora: Nikolu Ivanovića, ravnatelja don Franu Bulića, Simu Rutara i Milana Rešetara. Jedino je kod Rešetara prikazao njegov rad u razredu. "Tako nam je n. pr. naglašavao da je Ante Starčević jedan od najboljih hrvatskih stilista i govorio nam da čitamo njegova djela." - "U splitskoj gimnaziji bila je novost nauka o hrvatskom akcentu koju je Rešetar kao vrsni poznavalac te nauke zaveo i prevodio." U opširnoj je knjizi *Uspomene jednog liječnika* (325 str., Split 1965) i poglavlje *Klasična gimnazija u Splitu* (ima 17 str.). Prikazao je više svojih profesora, a najviše prostora dao je trojici: prof. Josipu Baraču, prof. K., koji je predavao zemljopis i povijest, i o ravnatelju svećeniku prof. Lukšiću. Sa svojim nekadašnjim ravnateljem sretao se u Firenzi jer je prof. Lukšić svoje umirovljeničke dane provodio u obilasku galerija slika, muzeja, knjižnica i institucija. Liječniku Škariću dao je novce za osnutak zaklade za liječenje tuberkuloznih đaka, posebno iz Vrbanja, rodnog mjesta prof. Lukšića.

Ivna TALAJA

Nebeska radost

Osjećam da živi
čudesno saznanje
negdje u dubini kao dio mene.
Ugnijezdilo se nježno,
ovilo oko srca,
i raste... i sja... i progovara...

Moja lepeza sreće
od prozirna ritma
širi se blještavim sjajem
jer znam -
u meni se nastanila
nebeska radost
i ja sam zapečaćena Bogom.

Na ulazu noći

osluškujem
neizgovorene riječi
neobjašnjiv šum

osluškujem
unutrašnji i vanjski
dio križa

osluškujem
jeku tvoje krvi
što se potpisuje
na moj bijeli papir

Na oblaku

u
mislima
svibnja
sjedim
na
oblaku
i
narančasto
se
osmjehujem
maestralu
koji
se
oblijepio
Ave
Mariom

Ivo BALENTOVIĆ

Minirani put

Topao proljetni dan. Omarina. Zgusnut zrak. Tiho. Pod sunčanim žarom kao da uzdišu sparušene krošnje, trava uz rub poločnika, cvijeće u dugim lijehama.

Ilijas nijem. Ilijas zbunjen, k tome i veoma rastrese.

Vedran nestrpljiv i znatiželjan. Zuri u Ilijasa i pita ga odmah iza pozdrava:

- Gdje si, pobratime? Dugo se već nismo vidjeli! Što radiš? Čime si sada zaokupljen?

- Ne znam, brate, gdje sam. I ne znam što radim i da li uopće nešto radim. U stvari ništa ne radim. Lutam kroz maglu.

- Zdrmala te strašna groznica, koja se zove rušenje prijestolnog grada?

- Zdrmala me, priznajem. Iz temelja.

- Vjerujem ti, i shvaćam te - šaptom izreče Vedran. - I mene je stresla naša uzastopna tragedija koja je još u tijeku i odjekuje u svakoj duši onih što pate s patnicima, i plaču s obespravljenima i pregaženima... - Za tren se zamisli. Tada proslijedi: - Sjećaš li se kako sam ti ono govorio da čovjek ne može biti bez svoga "ja", bez svoga identiteta, bez svoga oslonca? A ti? Gotovo si bez predomišljanja priznao da ploviš po nekakvom svome svešrju, kao po nekoj beskrajnoj arapskoj pustinji, ali nikada nisam kod tebe primjetio stabilnijeg životnog smjera, a sada je, možda, došlo vrijeme da ga potražiš i pronađeš.

Vedranove riječi još više zbuniše Ilijasa. Ništa nije odgovorio. Opet je potonuo u svoju šutnju koja nije bila znak neke njegove mudrosti ali ni protesta.

- Nije to tako jednostavno - oglasi se otežući svaku pojedinu riječ. -Ne može čovjek sebe prekrajati po potrebi vremenskog trena, pa makar se taj tren zvao i veliki povijesni tren.

Sjedili su pred malenom kavanom kraj Save, na uzvisini nasipa, a nad njima su tiho šumorile krošnje staroga kestenja. Sunce je i dalje izdašno širilo toplinu.

- Može! - Vedran je tu riječ izgovorio tvrdo i s nešto prkosa. - I može, a i mora! Unatoč tome što si i ti sve do nedavno nosio uniformu jedne vojske koja se godinama nazivala imenom iz davnašnjeg južnoslavjanskog brevijara. Bila je to jednosmjerna hunta u kojoj su naši ljudi ubrzo iza 1918. prepoznali gospodare, a ne čuvare i zaštitnike. Došlo je do sveopćeg razočaranja. Zatim drugi svjetski rat. Opet traženje puta, devijacije, greške, katastrofa. I tada slijedi "socijalistička" poema u znaku monstruoznog đugišvilijevskog obmanjivanja koje je potrajalo dugo, dugo... I ti si stekao čin pukovnika, a bio si stručnjak, inženjer, s tim si se spašavao od sive, jednosmjerne politike. Bio si zadovoljan svojim činom, ali ja sam ti jednom prišapnuo da nikada nećeš postati general. Sjećam se: jednoč smo sjedili u tvom voćnjaku uz Savu, a ja sam ti pričao o nekim tvojim prijateljima koje je razočaranje otrijeznilo, pa su bez mnogo premišljanja svoje šarene kamenčiće presložili u sasvim novi mozaik. Bili su to naši vršnjaci, mještani. Ti znaš da sam i ja rođen u gradiću gdje se rijeka Bosna ulijeva u Savu. I rekoše mi da se i oni usmjeravaju mojim pravcem, premda taj pravac nisu nazivali njegovim pravim imenom. - I Vedran ispitljivo pogleda Ilijasa. - Kažu doduše da su oni Bošnjaci kao tobože po nacionalnosti, ali i ono treće što počinje sa slovom H, mnogi već prihvaćaju, a dotle im je u svijesti samo tinjalo. A ti?

- Odgovor bi morao smisliti, a ne da mi se. I politika i političari, sve je to jedna velika šarlatanija. Uzmi eno ono kad nam malo slovo "m" pretvoriše u veliki "M". Danas je to smiješno, ali onda - nije bilo.

- Politika nema veze sa šarlatanijom, ali ima s različitim opasnostima u koje baca čovjeka. Mene oduvijek zanima kamo bi, na primjer, mogao tebe svrstati? Koliko znam, nisi osobito bogobojazan, jer u džamiju ne svraćaš, bajrame uopće ne slaviš, već i zbog bezbožničke ideologije u tvome soju, a da li hodžu novčano podupireš, ni to mi nije poznato. I sada, ako mi rekneš da si onaj s malim slovom "m", šta bi to moglo drugo značiti, nego da si neki folklorni pripadnik... Ne znam kako da se izrazim.

Ilijas se tvrdo nasmija, ali s tračkom negodovanja u zelenim očima. I ne reče ništa - ni riječi.

- Zaključak koji slijedi - nastavi Vedran - ne može glasiti drukčije nego: ateist!

- Slušaj, - progovori Ilijas - počeo sam se osjećati kao da se nalazim kod nekog policijskog istražitelja. I predložio bi ti da prestaneš igrati ulogu znatiželjnog analitičara.

- Ne mogu da prestanem, a da ne donesem neki umjestan zaključak. Jer, ipak, bio si, htio ili ne htio, privrženik bratije koja je živjela, uživala, i rasipala narodni novac... Danas ta razmažena i pogospođena družina ruši crkve, džamije, blagoslovljene težačke i radničke kuće, a u ime čega? Osveta? Bijes? E, što? I jedno veliko pitanje: kakva krv teče u žilama takvih ljudi?

- Kao što znademo - prihvati Ilijas - teško da igdje ima čistokrvnih. Uvijek se radi o miješanoj krvi, sa slijedom raznih genetičkih nasljeđevina. I nailaze pojave nejasnoća i nerazjašnjivosti. Ali ipak, barem donekle stoji činjenica, da je vjera kojoj pripadam u mnogome bila zapreka miješanja starobosanskog elementa s vlaškocincarskim pastirima koji su dva tri stoljeća nadirali s moldavskih i besarabskih stepa, u dva smjera: jedan prema Egeju, a drugi prema Jadranskom moru. Konačno, kakva krv teče u mojim i u tvojim žilama?

- To je složeno pitanje! - Vedran će sa smiješkom. - Među daleke praoce svakako treba uvrstiti srednjovjekovne Bogomile. Ali u diskusijama o tome ima mnogo teoretskih nagađanja. I kakav se zaključak može donijeti nakon takve jedne diskusije dvojice šezdesetgodišnjaka, opterećenih vremenskih nepogodama koje su bile tako jezive da ti se zaustavljao um?

- Neki dan čitam u novinama čudan intervju. Poznati političar izjavljuje da je sve do svršetka drugog svjetskog rata mislio da pripada toj i toj narodnosti, a kad je svršio rat, on zapravo nije znao kamo pripada. Novinar se čudio, a on mu je rekao: "Takva su bila vremena, prilike, povijesna orijentacija"... I vidiš, nije ni to objašnjenje sasvim netočno. Taj problem pripadništva, nejasan i čudan prožeo je naš duh još u pradavne dane, to je jedna širina i dubina tromog istočnjačkog mentaliteta, filozofija nirvane... I zbog toga stradamo poslije prvog, zatim tijekom drugog svjetskog rata, zatim poslije 1991...

Ušutiše obojica. Toga trena im kroz svijest klizi i kulja rijeka užasne katastrofe...

Nakon kratke šutnje Vedran podiže glavu i s blagim smiješkom izbaci pitanje:

- Tebi je, valjda, poznato kad su tvoji preci napustili Srbiju i doselili se u ovu našu Posavinu?

- Da. Nekako godine 1862., ili godinu dana kasnije.

- Točno tako je bilo. - nastavi Vedran. - U te dvije godine je srpski knjaz Miloš izagnao Bošnjane iz Srbije, a Osman Šerif paša ih naselio u gotova, pripremljena naselja:

Brezovo Polje, Orašje, Bosanski Šamac, i još neka naselja sve tamo do gornjeg toka Save. Muhadžiri dođoše ovamo i s nadom i s tugom u srcu. Pa eto, mnogi ne znaju ni dandanas tko su i što su.

- I u mojoj kasabi reče Ilijas - među ulicama bila jedna ulica po imenu "Užička". Čudno, zar ne? Knjaz im dao nogom u tur, a oni njemu ulicu. Godinama sam se tome čudio, ali dosjetih se. To je progovorio nutarnji poriv njihove sentimentalne bosanske duše. Oni su u Užicama živjeli dugo i dobro, a tada odjednom: "Odlazite!" Ime užičke ulice je samo spomen na doba njihova dobra života u Užicama i ništa drugo.

- A vidiš - primjeti Vedran - Miloševi potomci ni dandanas ne daju nam mira i spokoja. Bosnu pregaziše i pogaziše, iz domova svijet izagnaše...

Obojica umuknuše. Taj suviše tužni razgovor o zlu koje se valja našim putovima vodili su cio sat i pri tome obojica osjećali na duši duboku tugu.

Ilijas pogleda na svoj sat i reče da će odmah, dok nije pao mrak, krenuti put Zagreba, s poslom. I dogovoriše se da će se sastati kroz osam dana na određenom mjestu - zasigurno. Na rastanku, Vedran je onome "zasigurno" dodao tri riječi "Ako Bog dâ", a Ilijas se na to nasmijao kao najveći optimist i podigao ruku na pozdrav. Pa je namah i krenuo, i za tren oka se izgubio na prvome zavoju puta.

Ali, već slijedeće večeri Vedran je saznao da je Ilijas smrtno stradao na putu. Negdje, na nekom punktu gdje je morao napustiti magistralnu cestu i nastaviti sporednom, on je iz tko zna kakvih razloga svrnuo na neki uski seoski put, i naišao na minu. Ostao je na mjestu mrtav.

Iste večeri, Vedran i nekoliko Ilijasovih poznanika, u malom bunker-buffetu u Orašju, sjedili su, pričali, pili ljutu rakiju i brisali suze.

Ljiljana VASILJ

Privlaka u Slavoniji

Zeleno moje
moje malo mjesto pod suncem
tiha, uspavana rijeka
moj mali, zeleni raj

i dvorište mog djetinjstva
moji prvi koraci
hrvatska riječ mila i draga
prašnjavi putevi
kroz ravnicu
zeleni moj orah pred kućom
miris božićnih kolača
moj prvi grijeh
razbijen tanjur
iza starog kredenca
mačak uz krušnu peć

zeleno moje
moje malo mjesto pod suncem
spokoj života pod niskim
krovovima
u zvjezdanim večerima
u stoljetnim šumama oko njega
u mome sjećanju

Marija CRVELIN

Jer postojiš u meni

Ne znam u kojem
vrtu nebeskom
stanuješ
da li sjediš na prijestolju
od zlata
okićenom zvijezdama
da li anđeli pjevaju
i udaraju u
citre i harfe
hvaleći slavu Tvoju.
Ne znam u kojem
vremenu si se
javio i da li si
nam dao znak
na pločama Sinaja
ili u rođenju Boga-Sina.
Povijest ima mutne izvore
koji sežu u davna stoljeća
ima pisma zamršena
riječi zakučaste.
Nisam čula sve riječi
koje si izrekao
i ne znam sva čuda
koja si stvorio.
A čudo je sve oko mene:
sva zlatna zviježđa
i mliječni putovi
boje i mirisi cvijeća
Ikarski letovi
avioni
svladana sila teža
atomi
neutroni
ova ukradena iskra
Sunca
što svijetli na mojem stolu
na mojem stropu
okus ljeta
u grozda čehulji
kristalna zvijezda
u snijega pahulji.
Svako biće različito
od milijardi drugih
nevinost djeteta
bezazlenost koja izgleda
ludost
a ipak pobjeđuje.
Moj um te ne može
obuhvatiti
moj razum te ne zna
shvatiti.
Ali znam da jesi
jer postojiš u meni
u mojemu ganuću
nad svijetom
u mojem svakodnevnom
radosnom susretu
sa Suncem
u mojoj spremnosti
da dajem
dobrotu
u mojem kriku i plaču
zbog nepravdi.
Ti jesi
jer jesi
u mojoj
iskonskoj
neodoljivoj
želji
da jesi.

Ivan PEKLIĆ

Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka

(prigodom 50. obljetnice smrti)

"Rat je otac svemu, svemu kralj; jedne je iznio kao bogove, druge kao ljude, jedne učinio robovima, druge slobodnima." Ova Heraklitova misao čini se uvijek je aktualna i sveprisutna. U proteklih pedeset godina ime biskupa Janka Šimraka nije se smjelo spominjati osim kao sinonim za "klerikalizam", "klerofašizam", "genocid" i sl. Takve epitete donijeli su mu djelatnost u drugom svjetskom ratu i komunistički i srpski povjesničari (V. Novak, V. Dedijer, M. Bulajić i dr.). Na žalost tek novi rat je omogućio da se o biskupu Šimraku može progovoriti objektivnije i znanstvenije. Namjera mi je u ovom radu osvijetliti život i djelo biskupa Šimraka. Njegov životni put bio je ispunjen širokom lepezom aktivnosti: znanstveno-povijesnom; pastoralnom kao svećenika i kasnije kao biskupa; novinarskom kao urednikom nekoliko časopisa (Hrvatska straža, Narodna Politika, Žumberačke novine); političkom kao člana Narodnog vijeća S. H. S., član najužeg vodstva Hrvatske Pučke Stranke. Povijesno istraživanje je otežno jer je Eparhijski arhiv u Križevcima pokraden i uništen kao i radna soba biskupa od strane OZNA.* Nemoguće bi bilo navesti sve pojedinosti iz biskupova života, jer to bi zahtjevalo još nekoliko godina rada i puno više ispisanih stranica. U ovom radu navesti ću samo najvažnije momente iz života biskupa dr. Janka Šimraka.

Život i djelo dr. Janka Šimraka

Janko Šimrak rodio se 29. svibnja 1883. u Šimracima. Pučku školu pohađao je u Mrzlom Polju. Gimnaziju je pohađao kao pitomac grkokatoličkog sjemeništa u Zagrebu.[1] Studirao je dvije godine bogoslovije na zagrebačkom fakultetu a onda odlazi na studije u Innsbruck gdje 28. V. 1910. stječe doktorat. Vladika Julije Drohobecki podjelio mu je postriženje i hipođakonat u crkvi sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu 16. VIII. 1908. Na Preobraženje isti vladika ga je rukopoložio za đakona a 23. VIII. 1908. za svećenika. Dana 12. X. 1908. postavljen je za duhovnika u eparhijskom sjemeništu.[2] Za zamjenika upravitelja župe sv. Ćirila i Metoda postavljen je 11. II. 1913. Vladika Drohobecki imenuje ga namjesnikom nauka u grkokatoličkom sjemeništu. Apostolski Administrator dr. Dionizije Njardi povjerava mu da izradi naputak za uređenje dieceziske biblioteke 10. IX. 1914. Istog mjeseca postavlja ga vlada učiteljem vjere u gornjogradsku gimnaziju za grkokatoličku mladež.[3]

Janko Šimrak je na skupštini od 27. V. 1913. Hrvatskog katoličkog narodnog saveza izabran u upravni odbor kao podpredsjednik.[4] Za osmi mjesec 1913. pripremao se Drugi katolički kongres u Ljubljani. U odbor za pripremu sastanka ušli su: S. Korenić, dr. Svetozar Rittig, S. Markulin, dr. Kamilo Dočkal, dr. Velimir Deželić st. i Janko Šimrak. Kongres je održan u Ljubljani od 24. do 27. kolovoza 1913. Šimrak je održao referat pod nazivom "Religiozno jedinstvo Slavena"[5] U izlaganju je dao kratki povijesni pregled od Crkvenog raskola (1054. g.) do osnutka unije u Hrvatskoj (1611. g.). U referatu se naglašava jedinstvo svih Južnih Slavena što je bila tedencija grupe članova Hrvatskog katoličkog pokreta, naročito onog djela okupljenog oko "Riječkih novina".[6]

Nakon što su se ugasile Riječke novine pokrenut je novi katolički tjednik "Novine" čiji prvi broj izlazi 8. rujna 1914.[7] J. Šimrak je ušao u uredništvo "Novina", a 1915. g. postaje glavni urednik te "Novine" postaju najčitaniji dnevni list u Zagrebu.[8] Napad na uredništvo "Novina" bio je žestok i to od članova katoličkog seniorata i od frankovaca. Šimrak je za vrijeme ljetnih praznika sam bio izvjestitelj. U zimi 1916. došlo je do sastanka hrvatskih političara. Sastanak je održan u župnom dvoru sv. Blaža, osim Šimraka sastanku su prisustvovali: Ivica Perišić, dr. Ante Pavelić st., Cezar Akačić, Dragutin Hrvoj i dr. Velimir Deželić sin. Ovi političari su se zalagali za oslobođenje malih naroda, oni se također smatraju pretečom Narodnog vijeća SHS.[9] U godini 1917. Šimrak je imenovan od pape Benedikta XIV. kapelanom "d'onore extra Urbem". Iste godine objavljena je u Beču "Svibanjska deklaracija" koju "Novine" oduševljeno pozdravljaju.[11] Krajem kolovoza 1917. došlo je do sastanka između J. Kreka i hrvatskih političara (J. Šimrak, J. Andrić, S. Barić, Lj. Marković) u franjevačkom samostanu u Zagrebu.[12] Nakon sastanka došlo je do razgovora između J. Šimraka i J. Kreka u Maksimiru.[13] Godina 1918. bila je burna za hrvatski narod pa tako i za Janka Šimraka. Pokret za ujedinjenje Južnih Slavena postaje sve izrazitiji. 2. i 3. III. u Zagrebu održan je sastanak političara južnoslavenskih zemalja koje su se nalazile u sklopu Austro-Ugarske monarhije u kojoj je značajnu ulogu uzeo J. Šimrak.[14] Nakon toga dolazi do sastanka Hrvatskog i Slovenskog katoličkog seniorata u Zagrebu 21, travnja 1918.[15] I jedan i drugi sastanak je bezrezervno podržao "Svibanjsku deklaraciju". Za ideju jugoslavenstva osobito se založio biskup Mahnić u seriji članaka objavljenih u "Novinama" u svibnju 1918. Na te članke polemički je odgovorila "Hrvatska Njiva". Na kritiku "Hrvatske Njive" pak odgovara J. Šimrak člankom "Rimski Drah nach Osten - vetrenjača"[16] Novim političkim člankom "Narodna koncentracija", javlja se dr. Šimrak krajem lipnja u "Novinama" i ponovo podržava "Svibanjsku deklaraciju"[17] Dana 8. listopada 1918. održana je osnivačka skupština Narodnog vijeća SHS, dr. Šimrak je ovo osnivanje popratio riječima: "historijski događaj u našoj narodnoj politici".[18] Dr. Šimrak se izrazito protivio ulasku Hrvatske stranke prava u Narodno vijeće. Sastavljen je i Središnji odbor N. V. S. H. S. u kojeg ulazi i dr. Šimrak kao šef novinskog ureda.[19] Narodno vijeće je održalo sastanak 24. IX. 1918. na kojem se očitovalo glede mirovne note austro-ugarske vlade. Narodno vijeće ističe da o sudbini Slovenaca, Hrvata i Srba, može odlučivati samo sam narod. Potpisnik tog dokumenta je i J. Šimrak.[20] Devetoga listopada u Zagreb je doputovalo mađarsko izaslanstvo njih je dočekao i dr. Janko Šimrak.[21]

Svakako najznačajnija sjednica Narodnog vijeća održana 23. na 24. studenog kada je donešena odluka o ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom. Odbor je također izabrao delegaciju od 28 članova (u delagaciji je i dr. Šimrak). Za riječ se na toj sjednici javio i Janko Šimrak te govorio o narodnom jedinstvu i zalaže se za federalizam.[22] Na sjednici održanoj 25. XI. založio se je, da se napravi plan za kolonizaciju kako bi se riješilo agrarno pitanje.[23]

Dvadeset šestog studenoga odlučeno je da se sutradan ide u Beograd. Po dolasku u Beograd osnovana je stalna poslovna kancelarija kojoj je na čelu bio J. Šimrak. Regent Aleksandar primio je 30. XI. 1918. u audijenciju J. Šimraka te mu obećao da će hrvatski katolici uživati sigurnu zaštitu.

Nekoliko dana kasnije (6. XII.) izabran je uži odbor od delegata Narodnog vijeća koji će i dalje ostati u Beogradu zbog formiranja zajedničkog ministarstva. U odbor su ušli: A. Korošec, F. Barac i J. Šimrak.[24]

Hrvatski katolički pokret osnovao je 9. rujna 1919. svoju tiskarsku organizaciju pod nazivom "Narodna Prosvjeta" u revizionalni odbor ušao je i dr. Šimrak.[25]

Godine 1917. javila se ideja o osnivanju zajedničke stranke Hrvata i Slovenaca pa je tako na sjednici Slovenske pučke stranke 21. veljače 1919. J. Šimrak podnio referat o potrebi osnivanja Jugoslavenske pučke stranke.[26]

Sljedeći pokušaj je bio za vrijeme vijećanja Jugoslavenskog kluba 9. i 10. IV. 1919. čiji je član bio i dr. Šimrak.[27]

Na sastanku Hrvatskog katoličkog seniorata 7. V. 1919. donešena je odluka da se osnuje nova politička stranka - Hrvatska pučka stranka.[28]

Glavna skupština Hrvatskog katoličkog narodnog saveza održana je 8. V. 1919. i na njoj J. Šimrak govori o agrarnoj reformi ističući da zemlju treba podjeliti seljacima.29 Dr. Šimrak se vrlo aktivno uključio u rad Hrvatske Pučke. Stranke Prvi Seljački sabor održan je u Zagrebu 3. XII. 1919.

Na sabor je stigao i dr. Šimrak iz Beograda. Kada je ušao u dvoranu pozdravljen je glasnim odobravanjem. Šimrak je pročitao pismo dr. Korošeca koji je bio spriječen zbog bolesti te predložio nekoliko rezolucija koje su prihvaćene.[30]

Osim ovog održani su još sabori u Sarajevu, Mostaru, Splitu.

Osim rada u Hrvatskoj pučkoj stranci dr. Šimrak se istakao u radu Privremenog narodnog predstavništva i Jugoslavenskog kluba. Na Hrvatsku je otpalo 60 poslanika u P.N.P.-u, a dva mjesta skupini oko "Narodne Politike" koja su dobili dr. Šimrak i dr. Deželić ml. Dana 4. III. formiran je Jugoslavenski klub a dr. Šimrak je imao mjesto potpredsjednika.[31]

Sastanak Središnjeg vijeća H.P.S. bio je zakazan za 2. V. 1920. g. Međutim on nije održan jer je na snazi bila zabrana o sastajanju. Dr. Šimrak je osobno protestirao kod hrvatske vlade. Sastanak je održan sa zakašnjenjem od pet tjedana 6. lipnja 1920. J. Šimrak je izabran u Vrhovno vijeće.[32] U osmom mjesecu 1920. došlo je do pobune seljaka u Hrvatskoj. J. Šimrak je otišao do bana te protestirao protiv onih koji huškaju narod na nemire ali je i prigovorio vlasti da nisu narod uputili što to znači žigosanje stoke. Na sastanku P.N.P. Šimrak također govori o pobuni seljaka, ističući da je njihov položaj težek, te se izjasnio protiv beogradske štampe koja nesavjesno napada hrvatske seljake. Šimrak je izabran u devetočlanu komisiju sa zadatkom da se taj slučaj ispita, ali od svega nije bilo ništa.[33] P.N.P. je 28. X. 1920. raspušten, a mjesec dana nakon toga održani su prvi izbori na kojima je Šimrakova Hrvatska pučka stranka dobila samo devet zastupničkih mjesta a Šimrak nije ušao u skupštinu.[34] H.P.S. je osnovala parlamentarni klub u kojem se nalazio i dr. Šimrak, a taj klub je izradio nacrt ustava koji je predviđao podjelu države na šest pokrajni od kojih bi tri bile s katoličkom većinom.[35] Šimrak također sudjeluje u radu Ustavnog odbora. Na jednoj od sjednica (18. II. 1921.) Šimrak se zalaže za narodno jedinstvo te predlaže da se nova država zove Jugoslavija.[36] Šimrak je bio žestoki protivnik kancelparagrafa koji zabranjuje crkvenim osobama da djeluju politički. Osobito ga je oštro osudio na sjednici Ustavnog odbora od 4. travnja 1921. Protiv kancelparagrafa Šimrak je još govorio na sjednici

parlamenta 20. IV. 1921. Usprkos tome kancelparagraf je usvojen kao dodatak dvanaestog člana ustava.[37] Šimrak se također zalagao da u novi ustav budu ugrađene pokranjske autonomije. Na sjednici Ustavotvorne skupštine održane 20. IV. 1921. Šimrak ističe da do sada skupština uopće nije razgovarala s Hrvatima i Slovencima, te se bori protiv svake majorizacije.[38] Delegati H.P.S. su glasali protiv Vidovdanskog ustava. Hrvatska pučka stranka jedina je od hrvatskih stranaka ostala u parlamentu jer ona se zalaže za parlamentarnu borbu dok je Hrvatski blok izašao iz skupštine.

Vrhovno vodstvo H.P.S. sastalo se 17. i 18. listopada 1921. g. u Sarajevu a izvješće je podnio i dr. Šimrak. U srpnju 1921. došlo je do sastanka između Radića i članova H.P.S. na kojima je prisutan i dr. Šimrak. Do dogovora nije došlo.[39] Treba reći da su predstavnici H.P.S. nekoliko puta intervenirali kada je došlo do hapšenja Radića, tako je J. Šimrak 24. listopada 1919. g. interpelirao kod ministra unutrašnjih poslova Pribićevića dok je Radić zatvoren.[40]

Dana 15. I. 1922. u Zagrebu je održana sjednica izvršnih odbora H.P.S., Slovenske ljudske stranke, Bunjevačko-šokačke stranke gdje je podržan rad Jugoslavenskog kluba u parlamentu. J. Šimrak se bori protiv teritorijalnog komadanja Hrvatske, pa je tako na sjednici Zakonodavnog odbora od 24. III. 1922. ustao protiv predložene teritorijalne razdiobe Hrvatske. "Parcelizacija Hrvatske bit će stalna zapreka svakom sporazumu između Srba i Hrvata. U Hrvatskoj se neće moći naći ni jedna politička stranka koja bi mogla voditi politiku sporazuma dok traje parcelizacija.[41] - tvrdi Šimrak.

Vladika Dionizije postavio je 4. XII. 1922. dr. Šimraka kanonikom čuvarom. "Nakon dugog promišljanja i nakon savjetovanja s Preč. Gospodom članovima Križevačkog Kaptola odlučio sam imenovati Vas kao što ovim i imenujem kanonikom čuvarom Kaptola križevačkog sa svim pravima i dužnostima, što Vam ih kao takvomu daje crkveno pravo i posebni kaptolski propisi nakon ustoličenja i položene prisege."[42]

Na izborima održanim 1923. g. J. Šimrak je bio nosilac liste za srijemsku županiju i travnički okrug ali H.P.S. nije dobila ni jedan mandat. Zbog dobrih izbornih rezultata H.P.R.S.S. u Srbiji se počelo govoriti o amputaciji Hrvatske. Za Šimraka takva varijanta riješenja hrvatsko srpskih odnosa nije dolazila u obzir, on je strogo za očuvanje Jugoslavije, samo je treba preurediti na autonomističkom načelu. "Ali nema takove inteligencije u nas ni u jednoj pokrajni, ali nema u nas takova naroda ni u jednoj pokrajni koji bi bio zadovoljan Vidovdanskim ustavom i njegovom centralističkom politikom. Amputacija bi dovela do revizije međunarodnih ugovora na kojima se osniva naša država."[43] - piše Šimrak. Sredinom ožujka 1924. g. Šimrak putuje u Dalmaciju i Hercegovinu gdje sudjeluje u radu Pokranjskih vijeća H.P.S.

Krajem ožujka došlo je do prvog ulaska zastupnika H.P.R.S.S. u skupštinu, Šimrak je taj postupak ocjenio kao neuspjeh Radićeve politike: Tako je Radićeva taktika dovela njegovu stranku u Zagrebu na mrtvu točku, a djelove revizionističkog bloka u Beogradu u situaciju splendid isolation."[44]

Predsjednik S. Barić sazvao je Veliko vijeće H.P.S. na kojem je izabrano novo predsjedništvo stranke J. Šimrak je postao glavni tajnik stranke.[45]

Dr. J. Šimrak postavljen je od Pape Pija XI. za njegovog tajnog komornika 1. ožujka 1924. g.[46]

Novi izbori održani su 8. II. 1925. na kojima je J. Šimrak bio nosilac liste u modruško-riječkoj županiji, srijemskoj i u banjalučkom okrugu.[47]

Na izborima H.P.S. nije ponovno dobila ni jedan mandat.[48] Četrnaestog srpnja 1925. g. potpisan je sporazum između Radikala i Radića i istog dana je održan sastanak Građanskog kluba na kojem je Šimrak osudio takvu Radićevu politiku. Koristeći se novonastalom situacijom odlaska Radića u Beograd H.P.S. pojačava aktivnost, pa tako Šimrak drži sastanke u Vinkovcima, Šidu, Đakovu, nakon toga po zagrebačkoj županiji, pa ponovno putuje po Međimurju.[49]

Dana 29. VIII. 1925. g. dr. J. Šimrak nakon što je prije toga bio izvanredni profesor nasljeđujući dr. Aurelija Palmierija postaje redovitim profesorom na Bogoslovnom fakultetu za katedru istočnog bogoslovlja Sveučilišta u Zagrebu.[50] Aktivnost H.P.S. se nastavlja i početkom 1926. g.; Šimrak putuje u Našice gdje 17. siječnja prisustvuje zboru H.P.S i u govoru se zalaže za suradnju sa Slovenskom ljudskom strankom s kojom je suradnja počela već sredinom 1925. g.[51] Šimrak sudjeluje na zborovima H.P.S. u Velikoj Gorici, Presmostici, Drinovcu. Na sastanku Vrhovnog vijeća (25. III. 1926.) iz Šimrakova izvještaja je vidljiva velika aktivnost H.P.S. Rezultat toga je bio uspjeh u Dalmaciji na oblasnim izborima od 16. V. 1926. S.L.S. ulazi u koaliciju sa Radikalima ali je brzo došlo do razlaza pa ponovno dolazi do pregovora u Zagrebu koji je ostao bez rezultata. Pregovori se vode i s Hrvatskim blokom, ali bez uspjeha. U lipnju 1927. g. održan je sastanak Vrhovnog vijeća, a glavni izvještaj o radu stranke podnio je J. Šimrak. Korošec je ponovno zaključio sporazum s radikalima (Vukičevićem). Šimrak je konstatirao da su H.P.S. i S.L.S. dvije odvojene stranke te da je sporazum Korošec-Vukičević udarac velikosrbima.[52]

Na novim izborima od 11. rujna 1927. Hrvatska pučka stranka dobila je samo jedan mandat.[53]

Šimrak nije bio aktivan samo u političkoj stranci nego i u katoličkom pokretu. Bio je član odbora Hrvatskog katoličkog narodnog saveza, te sudjeluje u radu Hrvatskog katoličkog seniorata; na skupštini H.K.S. početkom rujna 1928. g. dr. Šimrak je izabran u središnji upravni odbor kao blagajnik.[54] Šimrak je također bio na čelu uprave Mahnićeve baštine koja je imala zadatak pomagati katolički pokret.[55]

Situacija u H.P.S. sve je teža i dolazi do sukoba između onih koji žele suradnju sa Koroščem, i onih koji su protiv toga. Na vijećanju Vrhovnog vijeća H.P.S. 29. VI. 1928. o političkim pitanjima govorio je i dr. Šimrak.[56]

Nakon Radićeve smrti došlo je do susreta između nadbiskupa Bauera i Pribičevića na kojem su navodno osudili Korošecovu vladu i njezinog koalicijskog partnera H.P.S.. Da bi se dogovorili s Nadbiskupom H.P.S. šalje dr. Šimraka na razgovore te je ta vijest opovrgnuta, ali je kasnije opet i to demantirano tako da se prava istina ne zna.[57] Kriza u državi bila je sve teža i 6. siječnja 1929. kralj Aleksandar proglašava diktaturu. Petnaest dana nakon toga redarstvenik je donio u sjedište H.P.S. odluku o njenom raspuštanju. Odluka je krivo naslovljena na predsjednika dr. Janka Šimraka koji je redarstvenika jasno uputio da odluku preda predsjedniku Bariću.

Nakon što je rad stranaka obnovljen (nakon atentata na Aleksandra) bivše vođe H.P.S. Šimrak i Grgec dali su izjavu da ne namjeravaju obnavljati rad stranke nego da priznaju političkog vođu dr. Vladimira Mačeka.[58]

U katoličkom pokretu pojavila se potreba za pokretanjem novog katoličkog dnevnika. Tada je donedavni stranački dnevnik "Narodna politika" pretvoren u katolički dnevnik. List je još neko vrijeme zadržao staro ime, a onda je od 2. VII. 1929. promijenio

ime u Hrvatska straža, u redakcijskom odboru su bili D. Premuž, V. Deželić st., V. Deželić ml., J. Šimrak.[59]

Djelovanje dr. Šimraka od šestosječanjske diktature do početka drugog svjetskog rata

Pošto je zamro politički život dr. Šimrak se više posvećuje znanstvenom radu, baveći se poviješću Unije, temama iz hrvatske i katoličke povijesti. Svoje radove objavljuje u Hrvatskoj straži, Katoličkom listu, svoje veće radove objavljuje u Spomenicama grkokatolika križevačke biskupije, čiji je ujedno i glavni urednik. Također vodi polemike od kojih je svakako najteža ona protiv dr. Gavrančića oko izgona isusovaca iz Hrvatske.[60]

Međutim Karađorđevićev režim ga sve više progoni. Godine 1933. policija je izvršila pretres u njegovoj sobi, tražeći božićne čestitke koje je raspačavala H.S.S. Velikosrbi su se nastojali riješiti dr. Šimraka 28. II. 1934. postavljajući ispred zgrade u kojoj se nalazio njegov ured pakleni stroj. Na jednom skupu u Sošicama 1935. g. na njega su pucali četnici pošto je uzviknuo: "Živio Maček!"[61]

Od 1934. g.[62] dr. Šimrak se nalazi i u uredništvu Žumberačkih novina do 1939.[63] Vjerojatno zbog sve većeg političkog pritiska 1940. g. dr. Šimrak napušta uredništvo Hrvatske straže.[64] U školskoj godini 1940/41. dr. Šimrak dobio je dopust od dva semestra zbog naučnog studija u Rimu. U svibnju 1940. dr. Šimrak je prekinuo svoj dopust.[65]

Rad dr. Šimraka u vrijeme drugog svjetskog rata i kao biskupa grko-katoličke križevačke biskupije

Dekretom Svete Kongregacije za Iztočnu Crkvu od 14. X. 1941. g. dr. Šimrak je postavljen Apostolskim Administratorom Križevačke biskupije. Upravu biskupije preuzeo je 22. XII. 1941. g. Dekret mu je uručio Apostolski legat u Zagrebu Preuzvišeni Opat dr. Ramiro Marcone 15. I. 1942.[66]

Dekret je objavljen u Eparhijskom vjesniku za 1942. g. br. 3. str. 23.

Dakle promjenom političke situacije u Hrvatskoj i Europi djelatnost dr. Šimraka se pojačava. U sedmom mjesecu 1941. dr. Šimrak putuje u Rim gdje je primljen kao persona gratissima. U Rimu je boravio od 7-18 srpnja te ga je primio i papa Pijo XII.[67]

Dr Šimrak izvještava da se priprema proslava biskupskog jubileja 13. svibnja 1942. g. pape Pije XII.[68] Proslava je i održana tog datuma, a 17. svibnja u crkvi sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu.[69] Iz Eparhijskog vijesnika se vidi da Apostolski Administrator piše većinu članaka, zatim da se sprema na obnavljanje biskupije u Marči, te osnivanje župe Lepavina. J. Šimrak donosi odredbu o postupcima za prijelaz grkoistočnjaka na katoličku vjeru s grkokatoličkim obredom u Srijemu, Slavoniji i Bosni. Ukinuo je Julijanski kalendar za župe Drage i Radatovići. Najavio je da će u ožujku 1942. vršiti kanonske vizitacije u župama: Hrvatska Mitrovica, Bačinci, Berkasovo, Šid, Mikluševci, Petrovci, Sošice, Kašt, Radatović, Drage. Na dekret koji je primio od Svete stolice dr. Šimrak je počeo sa uvođenjem gregorijanskog kalendara.[70]

Rad J. Šimraka kao Apostolskog Administratora se nastavlja; za lipanj 1942. g. sazvao je Dekanski sastanak koji nije bio sazivan već dvije godine; za 18. kolovoz 1942. g. sazvao je duhovne vježbe za svećenstvo križevačke biskupije. Na veliki petak

primio je Apostolskog legata i pomoćnog lavovskog biskupa dr. Ivana Bučka. Apostolski Administrator je podnio izvješće sa svoje kanonske vizitacije ističući da grkokatolički vjernici žive sa svojom braćom Hrvatima ne samo u najvećoj slozi nego da i s njima surađuju oko izgrađivanja Nezavisne Države Hrvatske i oko održanja reda i mira. Posebno treba istaći da je dr. Šimrak nastavio uređivati Diecezansku biblioteku i arhiv. U prostorijama biblioteke osnovat će eparhijski muzej, a isto tako je počeo preuređivati stari eparhijski arhiv koji je obogaćen dokumentima iz Vatikanskih arhiva, zatim iz arhiva Kongegracije De Propaganda Fide, iz zagrebačkog Nadbiskupskog arhiva, iz arhiva Akademije znanosti i umjetnosti, te bečkih arhiva. Dr. Šimrak započeo je sa izdavanjem šematizma križevačke biskupije. Apostolski Administrator dr. Šimrak posjetio je poglavnika dr. Ante Pavelića 23. travnja 1942.[71]

Nakon toga počinje priprema za proglašenje dr. Šimraka za biskupa. Papa Pijo XII. uputio je tri bule kojim postavlja J. Šimraka za biskupa: "Pijo Biskup Sluga Slugu Božjih, ljubljenim Sinovima Kaptolu Katedralné Crkve Kleru i Narodu Eparhije Križevačke Rutena pozdrav i apostolski blagoslov. Danas Mi, posavjetovavši se s ljubljenim sinom Našim Eugenom Tisserantom, Kardinalom S.R.C., Tajnikom Sv. Kongregacije za Istočnu Crkvu, za Vašu Eparhiju Križevačku za vjernike bizantskog obreda ljubljenog Sina Janka Šimraka, Kanonika Čuvara u Kaptolu Vaše Katedrale, apostolskom vlašću izabrasmo te istog njoj za Biskupa i Pastira na čelo postavismo."[72] Dane 2. VI. 1942. g. posjetio je Apostolskog Administratora dr. Janka Šimraka u Zagrebu u Eparhijskom sjemeništu Apostolski Legat Opat Ordinarij Preuzvišeni Josip Ramario Markone u pratnji svog tajnika Josipa Masucci i javio mu da ga je Sveti Otac imenovao križevačkim biskupom i da se rukopoloženje mora obaviti za tri mjeseca.[73] Rukopoloženje je održano 16. VIII. 1942. Već raije 2. VIII. stigao je u Križevce mons. dr. Ivan Bučko da uredi sve što je potrebno za rukopoloženje. Na dan rukopoloženja (2. kolovoza) stigli su još Apostolski Legat Marcone u pratnji svojeg tajnika Masucci; mitropolit i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac, u pratnji svojeg tajnika Stjepana Lackovića, zagrebački pomoćni biskup mons. Barun dr. Salis-Seewis u pratnji Ive Šalića, državni tajnik Ministarstva prometa za Javne radove ing. Ivan Bulić i dr. Katedrala je bila svečano okićena, a osim crkvenih lica bila su prisutna i građanska lica predstavnici Društva Žumberčana, načelnik Križevaca dr. Đuro Bičanić i dr. Novi vladika je zatim održao govor u kojem je govorio o povijesti Unije te istakao vjernost papi i novoosnovanoj državi.[74]

Vladika J. Šimrak bio je 26. po redu i prvi koji je posvećen u svojem sjedištu. Apostolski Protunotar i ravnatelj zavoda sv. Jeronima u Rimu poslao je darove i čestitku novoposvećenom vladiki.[75] Zanimljivo je ovdje naglasiti da vlada Nezavisne Države Hrvatske bila protiv imenovanja Šimraka jer Vatikan ne želi priznati N.D.H.[76] Novi vladika nastavlja sa svojim radom kako duhovnim tako i materijalnim; nastavljaju se radovi na popravljanju biskupske rezidencije i katedrale. Radove vodi arhitekta Stjepan Podhorski, a izvode ih križevački graditelji V. Slavinec, M. Gorički, Jurak i dr. U jesen iste godine vladika J. Šimrak osnovao je u Križevcima Konvikt pod zaštitom Presvete Bogorodice. Taj je konvikt napravljen uglavnom za prelazničku djecu i izbjeglice iz Žumberka. Nastavlja se sređivanje biblioteke i prikupljanje arhivske građe; tako doznajemo da je nabavljen prijepis apologije Dimitrija Kydona u kojoj brani sv. Tomu Akvinskog protiv napada Kabasila i ostalih Grka; Biblija iz 1581. g. i dr. Odmah poslije rukopoloženja obavljene su duhovne vježbe klera i redovita godišnja konferencija.[77]

Zbog teške ratne situacije vladika J. Šimrak osnovao je humanitarnu organizaciju "Dobrotvornost" na čijem je čelu bio on sam. U radu su mu pomagale Časne sestre Reda sv. Bazilija, čiji je samostan u Sošicama stradao, i Časne sestre Presvete Bezgrješno Začete Djevice. Organizacija se starala oko školovanja i prikupljanja pomoći za stradale u ratu. Vladika također izvještava o teškom stanju u grkokatoličkim župama: Bačka, Makedonija i u prnjavorskom i banjalučkom dekanatu.[78] Na kraju 1942. g. vladika je zaredio završenog bogoslova Marka Badovinca. Rad u teškim ratnim uvijetima se nastavlja i u 1943. g. Vladika izdaje za Uskrs Velikoposnu poslanicu pozivajući na vjeru u ratnim vremenima. Rad "Dobrotvornosti" se nastavlja uz pomoć Časnih sestara. Kanonski pohod vladike u ovoj godini obavit će se u novo osnovanim parohijama u Koprivničkom, Križevačkom, Bjelovarskom i Garešničkom kotaru. Uređena je parohija u Velikim Zdencima, otvorena crkva u Sv. Ivanu Žabnu.

I ove godine održan je dekanski sastanak duhovne vježbe za kler.[79]

Restauracija i popravak katedrale su se nastavili. 12. IV. 1943., katedrala se mora potkopavati zbog vlage. Uređuje se dvorana biblioteke prema nacrtima arhitekte Podhorskog. Također se vrši uređenje dvorišta biskupske rezidencije. Zbog velikog broja đaka vrši se proširenje eparhijskog sjemeništa.[80]

Osim rada u biskupiji Vladika surađuje s tadašnjim vlastima, pa tako 13. X. 1942. g. posjećuje ministra unutrašnjih poslova Antu Nikšića s kojim raspravlja o događajima u Žumberku; 12. X. 1942. posjetio je Nadbiskupa Stepinca; 15. X. 1942. Vladika posjećuje predsjednika sabora Marka Došena; 21. X. 1942. primljen je u audijenciju kod Poglavnika; 24. XI. 1942. primljen je kod ministra prosvjete Mile Starčevića te ga obavjestio o teškom stanju u Eparhijskom sjemeništu i Biskupskom konviktu u Križevcima; dana 9. I. 1943. primljen je na dvoru kod Poglavnika a 12. siječnja 1943. kod ministra pravosuđa i bogoštovlja Artukovića; cijelo vrijeme Vladika izvještava vladu o teškom stanju u Žumberku.[81] U petom mjesecu Vladika je ponovno posjetio Ministra pravosuđa i bogoštovlja A. Artukovića i državnog tajnika A. Seitza.[82]

U novoj školskoj godini 1943/44. rad Konvikta se nastavlja, a osobito pomažu Časne sestre Bazilijanke. Novo obnovljena katedrala blagoslovljena je 31. listopada 1943.83 U katedrali su tokom 1944. godine vršeni samo manji popravci. Velik posao je rađen oko popravka biskupske rezidencije, potpuno je obnovljen drugi kat i veći dio prvog. U biblioteku i arhiv i dalje se prikupljaju vrijedne knjige, npr. velik broj knjiga predao je dr. Dane Šajatović.[84]

Dana 10. II. 1944. Vladika je imenovao dr. Gabru Bukatka čuvarom Stolnog Kaptola križevačke biskupije. Peta obljetnica ustoličenja Pije XII. proslavljena je 12. III. 1944. Nakon devetnaest godina službe dr. Šimrak je obavjestio dekanat Bogoslovnog fakulteta da ne može više vršiti dužnost profesora. U šestom mjesecu 1944. posjetio je Apostolskog Legata i Nadbiskupa A. Stepinca.[85]

Problem prelazaka pravoslavaca na katoličanstvo predstavlja posebni problem i zahtjeva poseban studij. Ovdje ćemo samo napomenuti neke probleme vezane uz ličnost dr. Šimraka. U tome postoji dosta problema, jer beogradski arhivi su nedostupni, arhiv križevačke biskupije je pokraden, a dosadašnja historiografija (V. Novak, M. Bulajić, D. Živojinović, V. Dedijer) se prema tom problemu odnosila propravoslavski. Na zasjedanju katoličkih biskupa održane 17. XI. 1941. izabran je Središnji odbor za prijelaze u koji su ušli: 1) Predsjednik biskupske konferencije dr. Stepinac; 2) biskup senjski dr. Viktor Burić; 3) Apostolski administrator dr. J. Šimrak.[86] Međutim ovdje

nije riječ o "prekrštavanju, jer 1) Katolička crkva priznaje taj sakrament u pravoslavnim crkvama; 2) ti prijelazi bili su dobrovoljni. Navedimo samo jedan primjer: V. Novak piše da je dr. Šimrak postavio Nenada Gavrilovića u parohiju Bolfan, ali pri tome ispušta drugi dio dokumenta "na osnovu želje žiteljstva te parohije koja je izražena u više navrata pismenim i usmenim putem."[87]

Ovdje treba istaći da je za prijelaz bila potrebna i dozvola države. No biskup Šimrak nije se strogo držao tih propisa nego je primao one koji su zatražili prijelaz na katoličku vjeru. To su državni organi vjerojatno brzo saznali jer su počeli zabranjivati prijelaz na katoličanstvo. Jedan takav primjer je poništavanje prijelaza svih vjernika iz Velikih Zdenaca na grkokatoličku vjeru.[88] Još jedan tobožnji veliki grijeh je bio taj što je potpisao Poslanicu Hrvatskog Katoličkog Episkopata. "On je bio sastavljač teksta biskupske rezolucije u martu ove godine, kojom se utopljenik Pavelić htio da posluži kao posljednjom moralnom podrškom sa ciljem N.D.H. i prljavog optuživanja NOP-a."[89] Zanimljivo je da se u cijelom tekstu NOP uopće ne spominje, već se kaže da je neprijatelj Katoličke crkve materijalistički komunizam kojeg je hrvatski narod plebiscitarno odbio. Poslanica samo traži da se prestane sa ubijanjem i mučenjima. "Ali danas moramo najodlučnije prosvjedovati pred Bogom i svjetskom javnošću protiv sustavnog ubijanja i mučenja nevinih hrvatskih katoličkih svećenika i vjernika, od kojih je velik broj živio upravo svetim životom a mrzitelji Katoličke Crkve oduzeli im život protupravnim osudama osnovanim na fiktivnim krivicama."[90] Biskup Šimrak završio je u istražnom zatvoru.

Zbog bolesti prebačen je u bolnicu u vinogradskoj ulici. O ovom nemam nikakvih pisanih dokumenata osim jednog kratkog sjećanja Dr. Giusseppea Masucci u njegovom dnevniku iz 1967. On se sjeća posjeta biskupu Šimraku 30. siječnja 1946. g. u bolnicu i taj susret opisuje kao vrlo dirljiv. Osim toga postoje i sjećanja živih svjedoka Časnih sestara Bazilijanki. Vrativši se u Križevce umire 9. kolovoza 1946. g.

Zaključak

Život i djelovanje biskupa Šimraka vjerna je slika političkih zbivanja u Hrvatskoj u razdoblju od početka stoljeća do 1946. J. Šimrak se u početku zalagao za narodno jedinstvo Slavena. Šimrak je u početku svojeg političkog djelovanja donio dvije lošije procjene: a) parlamentarna borba u Beogradu, b) suradnja sa Slovenskom ljudskom strankom.

No već nakon donošenja Vidovdanskog ustava Šimrak započinje borbu za Hrvatsku. Bori se protiv podjele Hrvatske od strane srpskih hegemonista.

Svoju borbu nastavio je kao urednik Hrvatske straže.

Po uspostavi Nezavisne Države Hrvatske Šimrak je potpisao prisegu vjernosti državi Hrvatskoj.[91] Nakon uspostave novog režima 1945. g. Šimrak zajedno sa mnogim drugim katoličkim dostojanstvenicima izveden pred sud.

Napomene

* Treba napomenuti da su biskupovu sobu nanovo uredile Časne sestre Bazilijanke kojima ovom prilikom zahvaljujem na pomoći pri izradi ovog rada.

1 Podaci o Šimrakovu rođenju i djetinjstvu pronašao sam u njegovu dosjeu koji se čuva u Rektoratu zagrebačkog sveučilišta. Krsni list koji tamo postoji izdan je 25. lipnja 1895. u Župnom uredu, datum rođenja na domovnici koja je izdana 1925. g. slaže se sa datumom na Krsnom listu. O Šimrakovu djetinjstvu također možemo saznati iz "Curriculum vitea" kojeg je napisao sam Šimrak prilikom natjecanja za mjesto profesora na Bogoslovnom fakultetu 1925. g. O završetku srednjoškolskog obrazovanja govori Svjedodžba zrelosti čiji prijepis sa ovjerom javnog bilježnika postoji iz 1935. g.
Penić, Janko, "Biskupsko posvećenje dra Janka Šimraka", *Katolički list*, 93/1942. br. 35. str. 409-410.
2 O imenovanju J. Šimraka za duhovnika u eparhijskom sjemeništu postoji prijepis potvrde Ordinijata grčko-katoličke biskupije u Križevcima iz 1925.
3 Prijepis ove odluke Apostolskog administratora također postoji s ovjerom bilježnika duhovnog stola iz 1935. g. pod brojem 966-1914.
Eparhijski vjestnik križevačke biskupije, br. 3. Križevci, 1943. str. 161. također vidi: Josip Buturac, "Katolički dnevnik Hrvatska straža (1929-41)", *Croatica Christiana Periodica*, XIII/1989, br. 23/24, str. 150-151.
Ivo Bogdan, "Mons, Dr. Janko Šimrak (1883. - 1946.)", *Hrvatska revija* V/1955, br. 20. str. 363-365.
Kraći zapis nalazi se i u *Enciklopediji Jugoslavije*, Zagreb, 1971. str. 248. i u *Zaslužni i znameniti Hrvati* 925-1925, Zagreb, 1925. str. 254.
4 Zlatko Matijević, *Hrvatska pučka stranka* (1919. - 1929. g.), doktorska dizertacija, Zagreb, 1993, str. 462. bilj. 67.
5 J. Šimrak, *Spomen knjiga o Drugom katoličkom kongresu u Ljubljani* 1913, Rijeka, 1913. str. 13.-34.
6 Z. Matijević, nav, dj. str. 23/24.
7 isto, str. 30. bilj. 116. na strani 479.
8 isto, str. 38.
9 isto, str. 39/40. bilj. 156-160. J. Šimrak, "Neke uspomene iz godine 1916. - 1918., *Narodna Politika*, 5/1923. br. 109, str. 3.
10 *Eparhijski vjestnik križevačke biskupije*, Križevci, 1942., br. 3.
11 Z. Matijević, nav. dj. str. 51.
12 isto, str. 55.
13 J. Šimrak, "Neke uspomene iz godine 1916-1918" *Narodna Politika*, 5/1923, br. 109. str. 4.
14 isto, str. 3.; F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine S.H.S. Zagreb*, 1920. str. 125-126.
15 kao član H.K.S. sudjelovao je i J. Šimrak vidi Z. Matijević nav. dj. bilj. 225.
16 Z. Matijević, nav. dj. str. 66. J. Šimrak, "*Novine*" 5/1918. br. 191. str. 2-3.
17 Z. Matijević, nav. dj. str. 67-68.
18 Dr. K. B. "Jedinstvena politika", *Novine* 5/1918, br. 221. str. 1
19 Z. Matijević, nav. dj. str. 71. bilj. 302.
20 F. Šišić, nav. dj. str. 165-167.
21 isto, str. 255-256, 273, 275, 278.
23 B. Krizman, *Zapisnici središnjeg odbora Narodnog vijeća SHS*
24 Z. Matijević nav. dj. str. 75. Šišić, nav. dj. str. 284-285.
Narodna Politika br. 14. 15. 21. vidi: J. Krišto, *Prešućena povijest*, str. 366.
25 Z. Matijević, nav. dj. str. 93. bilj. 74.
26 isto, str. 105; Sastanak sveslavenske pučke stranke, *Jadran*, 1/1919. br. 17. str. 1.
27 O djelovanju Jugoslavenskog kluba i J. Šimraka u njemu vidi B. Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji* 1919-1929, Beograd, 1979. str. 40, 122, 276, 287.
28 Z. Matijević, nav. dj. str. 96, 114. Osnivanje Pučke stranke, *Narodna politika*, 2/1919, br. 122. str. 1.
O programu stranke vidi: Hrvatska pučka stranka i što ona hoće načela i program stranke, Zagreb, 1927., Glavna načela Hrvatske pučke stranke, Narodna Politka, 2/1919, br. 123. str. 1-2.
29 Glavna skupština Hrv. katoličkog saveza, *Narodna Politika* 2/1919, br. 124. str. 3.
30 Prvi Seljački sabor u Zagrebu, *Seljačke novine*, II./1919, br. 48. str. 1-5. Vidi: Z. Matijević, nav. dj. str. 165-171.; i bilj. 410. Seljački sabor u Zagrebu, *Narodna Politika*, II/1919, br. 288. str. 1-2.
31 Z. Matijević, nav. dj. 183.
32 isto, 125.; Konstituiranje Južnoslavenskog kluba, *Narodna Politika*, II/1919, br. 63. str. 1.
33 Z. Matijević, nav. dj. str. 207-208.
34 isto, str. 221-222.
35 F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, Zagreb, 1961. str. 322, 327.
36 B. Gligorijević, Parlament i političke stranke Jugoslavije 1919-29., Beograd, 1979. str. 276. Z. Matijević, nav. dj. str. 231.
37 Z. Matijević, nav. dj. str. 223-236.
38 isto, str. 239-242. "Protiv nepravednog nacrta ustava", *Narodna Politika*, 4/1921, br. 98, str. 2; br. 99. br. 100. str. 2; br. 102. str. 2; br. 105. str. 2.

39 Z. Matijević, nav. dj. str. 250, 697. i bilj. 738.
40 isto, str. 702. bilj. 765.
41 isto, 257, 260. citat iz J. Šimrak. "Parcelizacija Hrvatske", *Narodna Politika*, VI/1923, br. 99. str. 1.
42 Iz prijepisa izvornika kojeg je izdao Ordinijat grčko-katoličke biskupije br. 270-1923.
Odluku je potvrdilo i Ministarstvo vera u Beogradu 1. maja 1924. br. 1559. *Eparhijski vjestnik križevačke biskupije*, Križevci, 1943. br. 3. str. 161.
43 Z. Matijević nav. dj. str. 283, 290. bilj. 927., citat: J. Šimrak, "Prijetnja amputacijom" *Narodna Politika*, VI/1923, br. 86, str. 1.
44 isto, str. 292, 731. bilj. 945. citat: J. Šimraka, "Rezultati jedne političke pogreške", *Narodna Politika*, VI/1923, br. 84. str. 1.
45 isto, str. 295, 732. bilj. 951.
46 *Eparhijski vjestnik križevačke biskupije*, Križevci, 1934, br. 3. str. 161.
47 Z. Matijević, nav. dj. str. 1038. prilog. XVII.
48. F. Čulinović, nav. dj. str. 455.
49 Z. Matijević, nav. dj. str. 309, 310, 312, 313.
50 O imenovanju dr. Šimraka izvanrednim a zatim redovnim profesorom Bogoslovnog fakulteta postoje dokumenti u njegovu dosjeu, a to su odluke Državnog savjeta, Dekanata bogoslovnog fakulteta, prijedlog profesorskog zbora.
51 Z. Matijević, nav. dj. str. 309, 313.
52 isto, str. 314, 316. 318, 326, 327, 328, 329.
53 F. Čulinović, nav. dj. str. 501.
54 Z. Matijević, nav. dj. str. 385.
55 isto, str. 815-818.
56 isto, str. 401.
57 isto, str. 409.
58 isto, str. 419.
59 J. Buturac, "Katolički dnevnik Hrvatska straža (1929.-41.)", *Croatica Christiana Periodica*, XIII/1989, br. 23-24, str. 143.-201.
60 J. Šimrak, "Dr. Gavrančić i izgon isusovaca", *Katolički list*, LXXXIV/1933. br. 28, str. 333-335. isto, *Hrvatska straža*, IV/1933, br. 87. str. 10; br. 97, str. 1-2; br. 102, str. 1-2; br. 108, str. 1; br. 114, str. 1-2; br. 119, str. 1-2; br. 125, str. 1-3; br. 135, str. 1-2; br. 141, str. 1-2; br. 146, str. 1-2; br. 152, str. 1-2.
61 J. Šimrak, "Izjava dr. Janka Šimraka" *Hrvatska straža*, XI/1939. br. 268, str. 3. isto, J. Šimrak, "G. dr. Janko Šimrak odgovara G. dr. Krnjeviću" *Politika*, XXXVI/1939, br. 11307, str. 6.
62 J. Šimrak, "Što hoće Žumberačke novine?", *Žumberačke novine*, I/1934. br. 1. str. 1.
63 J. Šimrak, "Zašto je nastao spor u društvu Žumberak" *Žumberačke novine*, VI/1939, br. 36. str. 5-6.
64 J. Buturac, nav. dj. str. 151.
65 Banska vlast Banovine Hrvatske odjel za prosvjetu u Zagrebu odluka od 6. ožujka 1940. i zamolba Dekanata bogoslovnog fakulteta Rektoratu sveučilišta da prekine dopust.
66 *Eparhijski vjestnik križevačke biskupije*, Križevci, 1943, br. 3, str. 161. O postavljanju za Apostolskog Administratora piše sam Šimrak u prvom broju Eparhijskog vijestnika: J. Šimrak, "Prečasnom i velečasnom kleru i vjernicima križevačke biskupije, Eparhijski vjesnik, Križevci, 1942, br. 1. str. 1., isto piše *Blagovjest, kalendar za grkokatolike križevačke biskupije za godinu* 1942. str. 54.
67 V. Novak, *Magnum Crimen*, Sarajevo 1961, str. 980.
68 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 1. str. 4.
69 "Proslava jubileja Pije XII. u križevačkoj biskupiji", Nova Hrvatska, br. 116, str. 6.
70 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 2. str. 10.-14.
71 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 3. str. 30.-38.
72 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 4. str. 40.-41. Ovo je navod iz druge Papine bule.
73 isto, str. 43. tu vijest prenosi i Vrhbosna, 1943, br. 1-2, str. 38.
74 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 4. str. 43-47; isto Vrhbosna, 1943, br. 1-2, str. 38-40. J. Penić, "Biskupsko posvećenje dra Janka Šimraka" Katolički list, 93/1942, br. 35, str. 409-410. Govor dr. Šimraka naveden je na latinskom jeziku, a prijevod za potrebe ovog rada uradio je dr. Ljudevit Plačko.
75 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 4, str. 48-49.
76 Lj. Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade* (1941-43), Zagreb, 1985, str. 161.
77 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1942, br. 4. str. 57-64.
78 isto, str. 100-105.
79 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1943, br. 2, str. 45; br. 3, str. 83.
80 *Eparhijski vjestnik*, Križevci, 1943, br. 2, str. 61-62. i 73.

81 *Eparhijski vjesnik*, Križevci, 1943, br. 1, str. 28-30. i 42-43.
82 *Eparhijski vjesnik*, Križevci, 1943, br. 2, str. 73.
83 *Eparhijski vjesnik*, Križevci, 1943, br. 3, str. 100-101. i 105.
84 *Eparhijski vjesnik križevačke biskupije za godinu 1945*, Križevci, 1945, str. 76.-81.
85 isto, str. 81.-85.
Odluku o odlasku u mirovinu donjelo je Ministarstvo narodne prosvjete u Zagrebu Odjel za visoku nastavu, Dana 3. kolovoza 1944. br. 46058-1944.
86 V. Novak, nav. dj. str. 629. Tomislav Vuković, "Križevački biskup Janko Šimrak i "prekrštavanja u N.D.H." *Glas koncila*, 1922, br. 3, str. 13.
87 T. Vuković, nav. dj. *Glas Koncila*, 1992, br. 4, str. 13.
88 T. Vuković, nav. dj. *Glas Koncila*, 1992, br. 5, str. 13.
89 Dokument iz Odjeljenja Zaštite Naroda-OZNA ZA Hrvatsku, br. 1214/45.
90 A. Stepinac, I. Šarić, J. Gabrić, A. Akšamović, J. Šimrak, "Poslanica Hrvatskog Katoličkog Episkopata", *Katolički list*, 96/1945. br. 12.-13. str. 93-95.
91 *Rektorat sveučilišta Države Hrvatske dokument* br. 3415/1941.

Ante DABO

Turobne sličice

Iz neobjavljene zbirke haiku pjesama.

Ugasla ljubav:
na zgarištu dragosti
sažgano cvijeće.
*
U oku mržnja,
kažiprst na orozu,
smrt na potezu.
*
Cva(s)t perunike,
modra krila leptira,
grobišna slika.
*
Na gradskom groblju,
među spomenicima,
ocvala tuga.
*
Ponad križeva,
vršjem vitkih čempresa,
tuguju vrane.

***

Isteklo vrijeme,
presahnuo
studenac,
usahla smokva.
*
Zamnio lavež,
iza lajave hajke
nijema tihoća.
*
Zastrašna pustoš:
po vihornoj oluji
leleču polja.
*
Staze mladosti
obraslo divobilje,
jalovo cvjeta.
*
Nagovijest kiše!
Gatalinka krekeće
u krošnji lijeske.

***

Život ko rijeka:
do utoka vijuga
svojim koritom.
*

Mrtva utrka:
surovo nadmetanje
života i smrti.
*
Strpljiva roda
u presahlom
ribnjaku:
ustrajna nada.
*
Divan svršetak!
Niz klisku provaliju
bučanje slapa.
*
I gorski potok
kad siđe u nizinu,
smiren zašuti.

Danijela MIJAČ

Noćas

Savit ću se noćas
oko tvoga
glasa
i
slušati sjene
u kutu sobe
zarobljene,
zamršene u klupku
jednog uzdaha.
Savit ću se noćas
oko tvoga
pogleda
i tražiti kapi
u mislima raspršene,
vjetrovima
ulovljene,
visinama
pobijeđene.
Savit ću se noćas
oko nas
i
tišinom dozvati
plavu svjetlost
izvora

Igra koralja

Napuknuta dobrota
starih mornara
izmolila je osmijeh
nevine djevojke
dok je na doku čekala
svoju Ljubav.
Primicala se iskri
njihova pogleda
i mladošću pokrila
davno odsanjane sne.
Čekala je -
Otkucaj sata u
kamenu,
Odsjaj školjke u
plamenu,
Omirisan dodir na
ramenu.
Dočekala je igru koralja
i pjev parnasovih muza
dok u skrivenoj tišini
otoka
odzvanjalo je zvono
njenim imenom.

Radovan TOLJANIĆ

Šumorenje

Slutim šumorenje
i znam da se mokri obluci
svijetle u predvečerje...

Ožednjeli borovi
napit će se
iz bezdana neba
Samo posvećeni vidjet će
pir jugom urešenoga mora
i žala

Slutim šumorenje
i znam da nad Vrženicom
pjevaju kiše...

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - VII.

Propali đak i čoldar

Kad sam završio osnovnu školu, tada četverogodišnju, roditelji su odlučili da nastavim daljnje školovanje u brodskoj gimnaziji. Polagao sam neki prijamni ispit, položio ga i upisao se u prvi razred.

Profesori u brodskoj gimnaziji bili su većinom dobri znalci svoje struke i uglavnom dobri pedagozi, svi su bili autoriteti, pogotovu za učenike nižih razreda, ali su prilike u političkome pogledu bile loše.

Direktor je gimnazije bio Lazar Ćelap, zvan Lazo, Srbin. Što je kralj Aleksandar bio u Beogradu, to je Lazo bio u Brodu: diktator. Njegova se diktatura očitovala ne samo u strogoći i oštrini primjenjivanja školskih pravila, nego u nastojanju da bude dosta srpskih profesora, da u upotrebi bude podosta srpskih udžbenika, da se knjižnica dobrano puni srpskim knjigama, da se slave srpske svečanosti... Već školski izvještaji za školsku godinu 1937./38. i 1938./39., koje sam sačuvao, mnogo govore o srpskome duhu u hrvatskome Brodu, kojemu je Jugoslavija nametnula ono Slavonski umjesto Hrvatski, ako mu je uopće trebalo novo ime, jer je Brod na Savi bilo potpuno jednoznačno, ali se trebalo znati tko je gazda (Brod na Savi još se i danas ponosi tom srpskom tekovinom). A tko je gazda, Lazo je pokazao i udžbenicima iz zemljopisa i povijesti, najvažnijih predmeta za nacionalnu svijest. Prepisujem iz "Izvještaja za školsku 1937-38 godinu". Dok se u svjedodžbama predmet još zvao zemljopis i prirodopis, u izvještaju je pisalo:

Geografija
I. razred Radivojević: Osnovi geografije
II. razred Đorđević-Sokolović: Evropa
III. razred Đorđević-Sokolović: Vanevropski kontinenti
IV. razred Đorđević-Sokolović: Naša Kraljevina
V. razred Radivojević: Osnovi fizičke geografije
VI. razred Radivojević: Osnovi kozmografije
VII. razred Erdeljanović: Osnovi etnologije
VIII. razred Radivojević: Kraljevina Jugoslavija

Istorija
II. razred Vulović: Istorija staroga veka
III. razred Lazarević: Istorija Jugoslavena I dio
IV. razred Lazarević: Istorija Jugoslovena II dio
V. razred Vulović-Suhotin: Istorija starog veka
VI. razred Radonić-Suhotin: Istorija srednjeg veka
VII. razred Popović Vasilj: Istorija novog veka I dio
VIII razred Popović Vasilj: Istorija novog veka II dio.

Dobar dio i ostalih udžbenika bio je srpski.

Đaci su se opirali srpskomu duhu, a kako su najborbeniji bili komunisti, to su poprilično proširili svoj utjecaj i Brod dobio naziv "crveni Brod". (Brod je dao šest narodnih heroja!) Bilo je napada učenika na profesore, ali ne znam pojedinosti. Vjerojatno je to opisano u partizanštini Mike Babića (nije mi nikakav rod) i drugova.

Profesori su se vladali različito. Gotovo trećina profesora bili su Srbi, a mnogi koji nisu bili, vladali su se tako da sam mislio da su Srbi.

Branko Kikerec, profesor prirodopisa, bio je blag čovjek i dobar profesor, ali mi je ostao u sjećanju kao Srbin, ne znam zašto. Možda zato što je udžbenik iz zoologije bio srpski? Kod njega sam doživio pjesničku pohvalu, a da to nije znao. Dao nam je kao domaći zadatak da posijemo nekoliko zrna graha, pšenice, kukuruza i slično, da redovito zalijevamo i opisujemo što se zbiva. Ja sam posijao kukuruz, ali sam zaboravio zalijevati i niklo nije ništa. Kad je trabalo predati zadaću, ja sam jednostavno izmislio kako niče moj kukuruz. Nije mi to bilo teško jer sam to više puta vidio u polju, a čini mi se da mi pisačke vještine nije manjkalo. Od svih zadaća odabrao je moju i pročitao je u razredu kao najbolju.

I Ivan Švabić, profesor a) istorije, b) jugosl. književ. (u svjedodžbama je pisalo srpskohrvatskoslovenački jezik, ali u ostalim tekstu srpskohrvatski, često kraticom srp.-hrv. jezik.), u jednom razredu bio mi je profesor, sada ne znam kojemu od tih dvaju predmeta. Iako se zvao Ivan, ostao mi je u sjećanju kao Srbin. Dok nisam pisao ove retke i pogledao u školski izvještaj, čak sam mislio da se zvao Mihajlo, očito sam ga pomiješao sa srpskim komunističkim političarom Mihailom Švabićem i dugo se pitao je li to bio moj profesor. Ta zabuna, ako je bio Hrvat, ne će biti slučajna zaključujući i po jednome podatku koji sam zapamtio. Rekao je da je ispravno *znam da radim,* a nekako sam u isto vrijeme pročitao u Hrvatskoj straži da je ispravno znam raditi. I sjećam se da sam bio zbunjen. I profesor i Hrvatska straža za mene su bili autoriteti pa nisam znao komu da vjerujem, a nisam znao koga bi trebalo pitati da mi to razjasni.

Godinama me mučila ta zagonetka.

Suprotnost Ivanu Švabiću bila je Gabrijela Podtoptani, profesorica a) srp.-hrv. jezik, b) jugosl. književ. Mislim da se kao udana zvala Sekardi i da je poslije profesorovala u Zagrebu. Ostala mi je u sjećanju kao dobra predavačica, posebno što je imala dobru metodu da nas drži smirenima i pažljivima. Obećala nam je da će nam svaki sat po pet-deset minuta čitati, ako pod satom budemo dobri. I uspijevala je u tome. A čitala nam je Urotu zrinsko-frankopansku. I to tako dobro da smo s nestrpljenjem očekivali te minute i slušali njezino čitanje suspregnuta daha.

Kad je čitala odsijecanje glava, svi smo bili ganuti, a jedan se učenik čak rasplakao, ona ga zamoli da ode na hodnik, a za njim izađe mali Milić, Antun, sin čistačice u brodskoj Ložionici, i ja, ja zato što je to bio moj sumještanin Zvona Marinić, a Antun mu kaže:

- I ja sam Hrvat, ali to se ne smije pokazati.

Komentar nije potreban pogotovu kad se zna da je Lazo profesorici bio direktor.

Ne treba ni isticati da je dobar Hrvat bio i vjeroučitelj dr. Josip Gunčević.Bio je veliki znalac, pravedan kao profesor, a blag kao čovjek, kao što se od vjeroučitelja i očekivalo i katoličkim je učenicima bio posebno drag. Svi su profesori bili autoriteti, a on posebno, pravi gospodin, pogotovu što je jedini od redovitih nastavnika imao titulu dr.

Navest ću jednu zgodu koja to potvrđuje. Đaci koji nisu bili iz Broda (đaci vlakaši), morali su donositi potvrde od župnika svojih mjesta da su bili na misi. Poslije mise bilo je važno otići župniku da nam potpiše potvrde. Jednom zaboravih na potpis pa ga potpišem sam. Naučili me drugi đaci kako se to radi. S druge strane potpisa namaže se papir finom olovkom, prijeđe se preko potpisa, olovka kao indigo ostavi trag, zatim se preko traga prijeđe tintom, a kad se tinta dobro osuši, pažljivo se izbriše olovka i evo potpisa. Ipak je Gunčević zapazio da potpis nije župnikov. Stao me saslušavati, a ja stadoh tvrditi da sam na misi bio. Vidio on da ne lažem, nego da prešućujem, ali me pustio bez posljedica misleći da će mi to biti dovoljna pouka, ali se prevario.

Poslije Laze dr. Gunčević je postao direktorom brodske gimnazije, ali je svoje hrvatstvo platio glavom. 1945. ubili ga partizani u maceljskoj šumi kod Krapine.

Mirko Pleša, profesor matematike i fizike, debeo, lijepo odjeven, pravi gospodin (u Slavoniji su debljina, zdravlje i ljepota istoznačnice), šepurio se kao paun, nastojeći učenicima imponirati svojim znanjem i svojim sposobnostima. Mislim da je u tome uspijevao jer je bio dobar znalac svoje struke i dobar pedagog.

Profesor pjevanja bio je Zvonimir Stopić, poslije je postao, mislim, član zagrebačke opere. Ne znam kako mi je iz pjevanja uvijek davao dobar. Možda zato što sam kao dječak nešto sam znao pjevati, osobito rodoljubne pjesme.

Iz crtanja Rizah Štetić: a) prostor. crtanje, b) geom. crtanje. Taj je bio takav crtački pedagog da je i netalentirane za crtanje naučio naslikati pristojne crteže. Meni je ipak na dva polugodišta dao slab iz crtanja, jer ni za crtanje nisam imao smisla, ali me ipak toliko naučio da mi je na kraju godine bez grižnje savjesti mogao dati dao dobar. Bar sam se ja divio svojim crtežima nacrtanim pod njegovim vodstvom. Sjećam se i danas Alibabe na magarcu, mislim da je po njegovim uputama geometrijskim crtama bila dobro nacrtana, ali slikara od mene nije uspio napraviti. On je poslije postigao i slikarske uspjehe, čak tolike da je ušao i u Enciklopediju Jugoslavije.

Profesori uglavnom dobri, ali što vrijedi kad sam ja bio loš učenik. Nisam znao da treba učiti, a bez učenja ocjene su bile kojekakve, katkada sam preko polugodišta imao i po sedam jedinica, ali se na kraju polugodišta i na kraju godine sve znatno popravilo tako da mi je ostala samo jedna.

Otac me je uvijek pitao imam li što učiti, a ja sam mu govorio da nemam i on mi je vjerovao na riječ: ako ne treba učiti, posla uvijek ima dosta. Zbog slaboga učenja i mojih nestašluka dobivao sam opomene i ukore, ali otac nije mogao znati kakav sam đak kad to do njega nije dolazilo. Razrednik mi je to doduše upisivao u školsku knjižicu da otac vidi i potpiše, ali sam to ja činio umjesto njega. Načinom koji sam opisao, potpisivao sam oca tako vješto da razrednik nije posumnjao, a otac je znao da knjižicu treba gledati samo za polugodište, a na polugodišu sam imao dobre ocjene, osim iz francuskoga, samo sam jedanput imao slab iz matematike i dvaput iz crtanja pa sam knjižicu tako natraške otvarao i stiskao da se automatski otvorila na polugodišnjim stranicama. Donesem knjižicu ocu u ložionicu, gdje je radio, on uzme knjižicu u ruke, ona se otvori i na polugodišnjim stranicama kao da je na oprugu, on je pogleda, malo priupita, ali kako ocjene nisu bile strašne, vrati mi knjižicu. A ja sretan: sve je dobro prošlo. Kad se otac vratio iz službe, reče da u ložionici nije imao vremena dobro pogledati knjižicu pa zamoli da mu je opet pokažem. Ja protrnuh jer sam slutio što se može dogoditi. Otac poče pregledavati stranicu po stranicu. Gleda on opomene i ukore

pa ne može sebi vjerovati: potpisi su bili tako vješto krivotvoreni da nije posumnjao u njih, nego u sadržaj, on mu je bio nepoznat, to je za njega bilo novo. Dobio sam takvih batina da nikada više nisam nikoga potpisivao, ali učenju nije pomoglo. Bio sam dijete koje nije shvaćalo važnost učenja. Zanimalo me samo čitanje, i to romana. A to je za oca bio najveći grijeh.

Jednom sam marljivo "učio". Klečim ja tako pred kredencom otvorenih vrata i čitam. Klečim tako da mogu knjigu odmah staviti u kredenc ako tko iznenada dođe u sobu. Sjećam se i danas. Bio je to neki napeti roman u tri knjige od kojih je svaka imala po 900 stranica, ukupno 2 700 stranica, jedan od najdužih romana za koji znam. Knjige su bile tako debele da su bile čavlima spojene. Pisan je bio tako vješto da je izazivao nepeto čitanje. Sjećam se ove pojedinosti: voze se ljudi automobilom, a protivnik napeo preko ceste žicu da im odreže glave, oni se voze, naiđu na žicu, žica cak i poglavlje završi i nastavi se iduće sasvim bezazleno. Trebalo je marljivo čitati dalje cijelo novo poglavlje da se vidi što se dogodilo. A dogodilo se nije ništa jer je glavni slutio što se može dogoditi pa je na automobil stavio branik protiv žice i čak je značio da je branik prerezao žicu, a nije žica odrezala glave.

Čitam je tako pa i ne primjećujem da otac zaviruje u sobu jer me trebao za neki posao. Učini se ocu čudno da se sin najedanput tako provrijednio pa se došulja iza leđa i uhvati me na velikome nedjelu. Ne samo da ne učim nego čitam romane, a romani su za njega bili najpokvarenija roba. Dobio sam velikih batina, a knjigu je htio spaliti. Jedva sam ga namolio da to ne učini jer knjiga nije bila moja pa sam je morao vratiti. Mislim da mi ju je posudio uja Tina.

Kakva je bila moja glad za čitanjem u školsko doba, vidi se i po tome što je nadvladala glad za jelom. Ako sam morao ostati cijeli dan u Brodu, a otac nije bio u službi, davao mi je 10 dinara za jelo. A to je bio golem novac. Ručak je stajao oko šest dinara pa sam ocu morao položiti račun. A ja umjesto da ručam, odrekao sam se ručka i kupovao kojekakve šund-romančiće i čitao. Bilo mi je svejedno bili latinicom ili ćirilicom, važno je bilo da nisu bili skupi, da ih mogu kupiti što više. Neki su bili i pol dinara. Bojeći se da ih otac ne nađe, kad sam ih pročitao, bacao sam ih iz vlaka. Kakva je to žrtva bila za mene, vidjet će se kad poslije pokažem kako je glad odlučila o mojoj sudbini.

Ali vratimo se školi. Evo ocjena i podataka kako ih pokazuje Obrazac 2 (umetak) za gimnaziju:

I. r. veronauka vrlo dobar, sve ostalo dobar, samo francuski slab, vladanje odlično. Napomene: učenje: osrednje nadaren, dosta marljiv. Vladanje: dobrog vladanja. Prilike pod kojima se školovao: slabe.

Ponovljeni I. r.: veronauka, zemljopis i prirodopis vrlo dobar, sve ostalo dobar, vladanje: odlično. Napomene: osrednje nadaren, nemaran. Vladanje: dobro. Prilike pod kojima se školovao: slabe.

II. r. Sve dobro, francuski slab, vladanje vrlo dobro. Napomene: Učenje: slabo darovit, promenljive marljivosti, Vladanje: brbljav, nemiran. Prilike pod kojima se školovao: osrednje. Krivice i kazne: Ukor starešine radi smetanja obuke pod satom crtanja.

Dok je kod ostalih profesora išlo nekako i bez učenja, zbog kakve-takve pažnje za predavanja i ispitivanja jer je teško bilo biti nepažljiv kad je tada stega bila velika, podosta sam zapamtio što se čulo u razredu, francuski nikako nije išao bez učenja.

Mojom je sudbinom odlučila Amalija Kojdl, mlada profesorica francuskoga jezika. Kažem mlada jer je 1936. imala četiri godine nastavničke službe i nije u meni uspjela vidjeti budućega jezikoslovca, sveučilišnoga profesora i akademika. Njezin je grijeh toliko veći što je bila i profesorica srp.-hrv. jezika. No nije ona kriva. Ja ne samo da nisam učio, nego sam još na francuskom pravio kojekakve huncutarije. Jednom me profesorica prozove da čitam domaću zadaću, a ja ne samo da nisam ništa napisao, nego to nisam ni priznao pa stadoh čitati iz prazne bilježnice pouzdajući se u šaptanje. Vidi ona da nešto nije u redu pa me pozove da joj pokažem zadaću. A ja hrabro nosim praznu bilježnicu, a ona mi preko cijele jedne stranice crvenom olovkom napiše veliku jedinicu. A to je značilo rđav, slab je bila dvica, a dobar najniža prolazna ocjena.

Drugi sam je put preplašio na smrt. Nije tada bilo školskih kuhinja pa smo užinu nosili u papirnatim vrećicama. Kad se papirnata vrećica napuše i otvor stisne pa udari o što tvrdo, pukne s dobrim pucnjem. Kako je tada bila velika napetost između đaka i nekih profesora, brodski su đaci neke profesore i vrećovali, nabili im vreću na glavu pa tukli, to se moja Amalija dobro prestrašila. Dobio sam ukor i na kraju jedinicu iz francuskoga. Tako me je zapamtila po lošem i nije čudo što sam dobio popravak i na popravku pao. Trebalo je ići ponovno u prvi razred. Išao sam i prošao. Za dvije se godine i bez učenja može završiti jedan razred. Ali u drugom sam razredu opet pao iz francuskoga. I na popravku. I tako završio brodsku gimnaziju za tri godine s jednim svršenim razredom. Otac je doduše za popravak uzeo instruktora, petoškolca Nikolu Mujića, on me učio, ali ja kao dijete nisam to ozbiljno shvatio, čak nisam bio ni marljiv u učenju s instruktorom i ne znam koliko sam znao, a što sam pao, vjerojatno opet ona nije bila kriva, možda nisam znao za dobar, ali mi je ipak načinila veliku nepravdu. Za školske godine svladali smo 24 vježbe iz vježbenice i mi popravkaši lijepo smo je pitali je li dosta da za popravni naučimo te 24 vježbe, ona je rekla da je dosta. Ja mislim da sam ih nekako naučio, a ona me je pitala jednu poslije 24., ne sjećam se sada koju, 25., 27. ili 29., i jasno je da sam pao. Oca je to teško pogodilo, ali nije mene previše krivio. Rekao je:

- Kad nisi sposoban za školu, onda ćeš u zanat. Ne mogu te ja slati šesnaest godina u školu da bi završio osam razreda. Ako se ovdje smijem poslužiti velikim primjerom, Matoš je završio šest razreda gimnazije, sedmi je ponavljao, a imao je negativnu ocjenu iz hrvatskoga.

Kad sam bio malo odrasliji rekao mi je da je otišao k direktoru da vidi može li se što učiniti. Ne može. Pita ga direktor ima li zemlje, on kaže da ima - imao je malo, za Slavoniju sirotinjskih tri i pol jutra, a direktor mu reče da ne moraju svi biti intelektualci, da netko mora i zemlju raditi. Vjerojatno je otac mislio da je dobrim dijelom i politika kriva što sam pao. Školski izvještaji kao da pokazuju da su srpski đaci bolje prolazili na popravnim ispitima.

Na izgled tragedija. Ali kad se promatra unazad, onda se može reći da je i to imalo svoj smisao. Da sam redovito završavao razrede, 1944. bih maturirao i odmah u vojsku. Kakva bi mi sudbina bila, teško je danas reći, ali veoma vjerojatno bleiburška. Ovako je moj životni put išao sasvim drugim smjerom.

Valjalo je početi nešto drugo. Ali što? Kad sam bio loš đak, prijetili su mi da ću biti seoski čoldar (čordar, govedar). I to sam bio.

Selo je imalo na Jelasu veliki pašnjak, danas zapadni dio ribnjaka, urija se zvao, na njemu su pasle seoske krave, dvjestotinjak krava, a samo jedan čoldar, čič-Aja.

Ujutro bi prošao selom trubeći, selo istjeralo stoku, uglavnom krave, junice i stariju telad, a on s njom na uriju. Urija je bila velika pa je stoku lako čuvao jedan čovjek. Imao je neku plaću u novcu, mislim deset dinara na dan, punu torbu s hranom i pićem. To je svaki dan davala kuća na koju je došao red jer je torba išla od kuće do kuće, a red se zvao poredovnica. Kad je čič-Aja postao stariji, morala je kuća dati i pomoćnika. Tako je došao red i na našu kuću i mene zapalo čoldarstvo. Samo jedan dan, ali ipak. Da se ispune proroštva.

Božena KRUZ

Kapelica ranjenog Isusa

Tam pri Placu Jelačića bana
Kapelica Ranjenog ISUSA stoji,
skrita med starim hižama grada
vre duga i duga leta broji.

Babica s košarom v'jutro rano
BOGU se moli za milosti dane
sela se v'kutek kapelice stare
Zagrebu dragom tak dobro znane.

Dišiju rože i ljubice plave
božuri črleni oko oltara,
Devici Mariji tu se moli
da nas pri ISUSU zagovara.

Pod Križem SINA Majka Božja stoji
šepčeju usta pobožnoga puka,
vu Kapeli staroj pri Jelačić Placu
tu vidi se Ranjenog ISUSA muka.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

Diana DOBRAN

Zašto

... Zašto u tim tužnim očima kriješ tugu jednog davnog proljeća? Zašto ne možeš shvatiti da je ponekad život lijep i da se ne vrijedi skrivati iza goleme ljušture strasti u kojoj skrivaš tvoje tajne ...

... Kad bih znala pisati, pisala bih duge memoare, kojima bi dala jedno jedino ime: "Život se rađa sa proljećem, a umire u nama. Ono malo što mi je ostalo da živim provest ću u sjećanju, u svojim mislima."

Josip ROGIN

Teniski lakat

Moj mikrovalni i sofisticirani želudac svario je mnoge stvari koje sam progutao sirove, kuhane, pečene, dimljene, svario je velike ideje, velike riječi i mala djela, sve gospodske izmišljotine koje se trpaju pod rubriku ideologija. Iz svega toga nastao je čisti humus samo što su velike riječi kod mene izazvale probavne smetnje pa sam morao progutati ljutu travu za ljutu ranu, ali ima i neprovarljivih ideja koje se ne daju čak ni pojesti a nikle su iz naroda.

Lijepo su meni moji seljoberi govorili: Trebaš se gospodin roditi, pa će te onda voljeti Bog i narodna vlast, a kobasica će ti biti dulja od tanjura. I njih je svarila crna zemlja i žuta ilovača pa im danas narodna mudrost ne koristi u Božjem kraljevstvu, ako su se uopće njega dokopali. Kažu da uska stazica vodi do raja nebeskog, a koliko sam ja vidio u ovo malo skoro pola stoljeća, svi su jurišali na široke putove koji su vodili u svjetliju budućnost.

Svanula je i ta svijetla budućnost u zemlji Hrvatskoj, potekao je med i mlijeko pločnicima Zagreba, uz puno galame, oružja i zakona stvorena je nova demokracija, sada ljudi nose hrvatski novac u hrvatskoj lisnici i, umjesto da su sretni i zadovoljni, oni gunđaju. Prigovaraju da su male plaće, da je pao standard iz primaće sobe u podrum, ne poštuju se ljudska prava, ali to je stara bolest otkad je svijeta i vjekova, tako da o tome nije vrijedno ni govoriti. Sociolozi, psiholozi, norcolozi, antropolozi tvrde kako netko nekoga mora tlačiti da bi poredak na zemlji bio po mjeri čovjeka.

U ovo malo pola stoljeća stekao sam nešto iskustva. Lagao sam više a krao manje, jer kad god bih došao do neke kase, ili je bila prazna ili su na njoj visjela tri lokota.

Zadovoljan sobom i cijelim svijetom, išetam ja svoj mikrokozmos na pločnik central-parka zvanog Zrinjevac, i još nisam zakoračio ni poštenih deset koraka, kad me netko mune pod rebra, pogledam ga kao zmija žabu ali ga moje oči zapravo ne vide. Šubara mu je nabijena do obrva, ispod nosa mu strši žuta kefa, bradurina mu kô u vlaškog popa, prednjih zuba nema pa zviždi i kako da u njemu prepoznam Želimira Žgelu zvanoga Žugec. Nekada uvaženi profesor komparativne književnosti, predsjednik skupštine SIZ-a za kulturu jedne zagrebačke općine, tajnik društva za očuvanje prirode, društva koje nikada nije preraslo u snažni pokret Zelenih tako da u našem parlamentu nema zelenog tepiha a kamo li zelene stranke koja bi sudjelovala u vlasti.

Otišao sam sa Želimirom na kavu i kuhanu rakiju, ali taj dan u Splendidu nisu imali ni kuhanog vina ni kuhane rakije pa se Želimir morao zadovoljiti s pivom. Potekla je bujica riječi, sve optužbe protiv onih koji čine stupove društva a kupili su radnike s tvornicama, sportske terene, hotele, aerodrome. Ja nikada nisam mislio da je moguće kupiti gradsku četvrt, aerodrom, stadion ili pak gotov teniski teren. Želimir je znao toliko toga o nepravdama koje se čine malom čovjeku da sam se osjetio tako sitan, ali sam se poveselio kako će konačno i mene netko kupiti, a onda mu jadna majka, maćeha i ostala rodbina. Trebat će mu gomila novca da me nauči materinji jezik, privede u civilizacijski krug pa čak i tada neću na ulici moći raspoznati čovjeka s grbom i grbovnicom jer na plemenitim licima s titulama ništa ne piše, oni su blindirani i zabarikadirani u svojim dvorima. Mene će i dalje gradska sirotinja žicati kunu-dvije, a

ja ću davati šakom i kapom dok budem imao jer milostinja je samo posudba gospodinu Bogu.

Želimir je zabrundao protiv milostinje kao lički medvjed govoreći kako bi trebali svi prosjaci nestati onda bi se, kao, očistilo lice zemlje, ali naravno, mi bi trebali biti pošteđeni. On koji prosi u ime propale države, ja piskaralo koje žicam u ime hrvatske kulture. Rastali smo se iznenada kao što smo se i sreli, a u moje se srce uvukao čemer i jad zato što nemam hotel, tenisko igralište, a dobro bi mi došao i aerodrom makar za one manje čarter-letove. Sram me bilo, nemam ni tvornicu, a to barem danas ima svaka šuša.

Ništa nisam uradio za sebe. I u lijenosti sam ostao amater, nisam lijenost podigao na višu razinu svijesti. I eto me sada na izmaku mjeseca siječnja frustriranog i umornog od povijesti i zemljopisa. Žiga me u ruci, a nije natečena, na koži nemam nikakvog a kamoli gadnog osipa. S tim mislima otišao sam doma. Kako ću doći doktoru, isplaziti mu jezik i reći A kad me boli lakat? Drugi dan, nabrušen i bijesan, urlao sam po kući spominjući ime moje ljubljene u negativnom kontekstu. Rekao sam joj kako na planeti Zemlji ima Ana ko vrana i grbavih grana, na što mi ona ništa pametno nije mogla odgovoriti jer i njoj je jasno kako je za promjenu imena kasno i sumnjam da bi odjedanput htjela postati Karmelita ili Simplicija.

Otišao sam od kuće u žalosnom stanju noseći diplomat torbu u lijevoj ruci. Olinjala torba, ostario ja i to je valjda ta obećana bolja budućnost. Jedino je utješno bilo to što je bilo snijega, pa ako ništa drugo, onda je budućnost bila svijetla, zapravo snježna.

Kao pokisla kokoš došao sam u Pajcek-city ili Sesvete, kako hoćete, mračan kao najmračnija noć bez zvijezda i mjeseca ili bilo kakvog svijetla. Kad me gospodin doktor Tonković vidio u tako žalosnom izdanju ne znam što je pomislio, ali mislim da ni drugi nisu u nekom blještavilu pa je to za njega normalna stvar. Na ulici bljuzgavica a u kavani forum, toplo ko u lastavičjem gnijezdu, pa smo krenuli u kavanu. Gospodin doktor počastio me kavom, a ja sam njemu pokazao moju novu knjigu "Moda i modeli", što je gospodina doktora obradovalo.

- Krasno, svake godine nova knjiga - kaže gospodin doktor - ali ja sada nisam pri novcima.

- Nije važno, doktore, platit ćete do Badnjeg dana bilo koje godine i bilo kojeg Božića.

- U redu, Josipe, onda mi se potpišite.

Stisnuo sam zube i teškom mukom potpišem svoju knjigu, ali vražju mater. Gospodinu doktoru to nije dovoljno pa sam nekako dodao još posvetu, datum i mjesto. I sve tako iskitim, a u ruci me žiga kao da sto vragova kopa na jednome mjestu bunar. A onda mi sine pred očima i u mozgu. Sjetim se kako razgovaram s liječnikom, a ne doktorom političkih nauka iako gospodin Tonković radi u ministarstvu kao zamjenik ministra. I opet se u meni probudi onaj nesigurni mali seljoberić koji gužva kapu u ruci i prvo kuc-kuc, a onda muc-muc i trta-mrta, a otmjeni gospodin obično gleda kako seljak traži riječi ne bi li objasnio svoju muku. Meni je to ipak malo lakše išlo pa pitam gospodina Tonkovića otkud bol u mom laktu kad već danima nisam ništa teško radio. Zavrnem rukav na košulji pa prstom pokažem doktoru svoju muku.

- Ooo, gospodine Rogin, pa vi imate "teniski lakat".

- Što, kakav vražji lakat, ja nikad nisam igrao tenis, a ni ne namjeravam. Pa zar

u mojoj domovini nema dovoljno ljudi koji se razmeću reketima, čak ih prodaju i na aukcijama.

- Da, da, vi imate bolest koja se zove "teniski lakat" - ponovi gospodin Tonković i doda kako je to gospodska bolest i kako je to sada veoma šik oboljeti od takve bolesti.

Istog trena meni je zasjalo sunce usred oblačnog neba. Dogodio mi se povijesni datum i to meni kraj kojeg su prošle sve oluje, svi bljeskovi, kraj koga su protutnjale sve ofenzive, jer čim su bili neki povijesni datumi u igri, ja sam imao hunjavicu, gripu, probavne smetnje, curilo mi iz nosa od prehlade, suze mi udarile na oči pa na TV-ekranu nisam mogao vidjeti povijesna događanja. A sada odjednom u Sesvetama prije podne po mirnom vremenu imam gospodsku bolest zvanu "teniski lakat" i, koje li sreće, za to nema pravog lijeka.

- Probajte ovako, gospodine - kaže mi ozbiljnim glasom gospodin Tonković - utrljajte tigrovu mast na bolno mjesto i nadajte se čudu Božjemu.

Još smo malo porazgovarali o bolestima, čistim prijelomima, frakturama, o tajnama profesije, a onda smo se u miru Božjem razišli. Ja sa svojom gospodskom bolešću već za koji dan počinjem obilaziti metropolu Zagreb, onako nenametljivo s visoka, davit ću bližnje svoje "teniskim laktom". Po Božjoj pravici, rekli bi moji seljaci, nekome tenisko igralište, a meni barem gospodska bolest zvana "teniski lakat".

Ivan SVETIĆ

Pogibija dana

Iz zasjede, tamo iza gora,
dan je ubijen.
Sumrak mu krv pije ko mora -
već je opijen.

Oškrnut žut mjesec kroz granje
začuđen zuri.
Iz treptave visine zvjezdane
noć plava curi.

Netko je na uzbunu zanjihao
svemirska zvona.
Dan je ubijen i srušen
sa sunčanog trona.

Pjesma

Pjesma, to je mudro sjeme,
zrno malo,
koje čeka da bi na tlo
plodno palo.

Ona šuti, bistro vrelo
brižno skriva,
i bez tebe ne postoji,
nije živa.

Tek u srcu, kad je shvatiš,
ona klija.
Od nje duša bude jača
i hrabrija.

Pjesma želi da si uvijek
svjestan, budan,
da ti život nije pospan,
uzaludan.

Đuro BOŠNJAK

Bok stari, žurim...

Utorak je prije podne. Nešto iza jedanaest sati. Na ulicama gužva veća od uobičajene. Trg (stari su ga zvali Jelačić Plac, mi srednji Trg Republike, da bi ga od nedavno nakon masovnih krstitki ponovno prozvali Trg Bana Josipa Jelačića) nalik je velikom mravinjaku. Ljudi, zaokupljeni svojim brigama, ne primjećujući jedan drugoga žure i guraju se.

I tako u toj sveopćoj gužvi našao se i firciger Marko. Izašao je još na Frankopanskoj i polako se Ilicom zaputio prema Trgu. Sudarivši se nekoliko puta s prolaznicima, polako, naoko nezainteresirano "giba" prema "špici". Pa, i nema nekog naročitog posla. Ta danas je ionako "dugi dan" u firmi. Radi "pokrića" sjetio se nekog "važnog" sastanka s poslovnim partnerom ovdje u gradu, a u biti, jednostavno mu se ne sjedi u uredu. U svakom slučaju bolje je malo protegnuti noge, a možda i naleti netko od poznatih pa će pasti kavica ili gemišt i sve što uz to već ide. A na kraju krajeva, ako nitko i ne naiđe, "ubiti" će koji sat pa će i taj dugi dan već nekako proći.

Razmišljajući tako stigao je i na trg. Obišavši Konjanika, produži do Manduševca a kako nitko zanimljiv nije naišao ili se barem tu našao, produži do Petrinjske. Petrinjskom će, ako baš nitko ne naiđe, polako do Glavnog kolodvora, ovdje kao slučajno propustiti nekoliko tramvaja a onda kad se već nema kud ni kamo, polako se ukrcati u jedan od njih i "odfurati" u ured.

Više automatski negoli svjesno, zaustavi se na semaforu kod Amruševe i nezainteresirano pogleda na drugu stranu. Kad gle?! Vidi li to on dobro? Na suprotnoj strani isto tako stoji, gleda a ne vidi, glavom i brkom, Tomo Ćosić — Ćos (tako su ga zvali još u davnoj osnovnoj, tamo daleko u njihovom rodnom selu). Ma je li moguće da je to on? Istina, "ožeravio" je kako bi to govorili njihovi seljani, tu je i dugi nakostriješeni brk, ali crte lica, oči i karakterističan nos koji može biti samo Ćosov. To mora biti on. E ne!. Neće Marko odmah kad se na semaforu upali zeleno jurnuti na drugu stranu. Ima toliko vremena. Lijepo će pričekati i uvjeriti se. Pa ionako, nikamo se ne žuri. Ta posao nije zec. Uostalom, koliko ga plaćaju, dosta i radi. A kažu ljudi: ne mogu me tako malo platiti, koliko malo mogu raditi. A na kraju krajeva, zašto bi baš on, Marko, bio veći katolik od pape. Sa svojih četrdeset i kusur godina postigao je uglavnom što je planirao a sada treba hvatati zalet za penziju. Praviti karijeru u ovim godinama a pogotovo sada u ovim nesigurnim vremenima ne izgleda mu baš odviše razumno. Neka to rade drugi. On je svoje učinio.

A na drugoj strani — Ćos. Prijatelj iz djetinjstva. Zajedno su trčali po selskim livadama, zajedno išli u razred, četiri godine u istoj klupi sjedili i prepisivali jedan od drugoga. Imali su svoje male tajne i velike planove... A od tada je prošlo nešto više od trideset godina. Kao da je to bilo jučer. Još uvijek mu je pred očima uplakani dječak, još uvijek su mu u ušima riječi: "E moj druže (tako su se onda još i klinci nazivali i ne misleći da je to u ono vrijeme bilo i vrlo službeno oslovljavanje) zbogom! Možda se više nikada nećemo vidjeti." Te dvije rečenice zarile su se duboko u čisto dječačko srce. Ostale su tu još do danas. Što je najgore, čini se da je Ćos u pravu.

Posljednje što je o njemu čuo, jest da je s roditeljima odselio nekamo u Bosnu, Javio mu se razglednicom, kasnije su razmjenili nekoliko pisama a onda se zameo svaki trag. Adrese zagubljene, komunikacije prekinute. A godine prolaze. Škola, vojska, studij, posao i kao da si udario dlanom o dlan prohujalo toliko vremena. Gotovo trideset godina.

Ali ono prijeko je on. Sigurno je on. Ako oči varaju, ono nešto u nutrini ne može prevariti. Čekat će ga i prići. Istina obojica su se promijenila. Teško da će ga Ćos i prepoznati, ali kad se prepoznaju, to se mora proslaviti. Nije važno ako danas i ne stigne u ured, ovo se ne događa baš svaki dan. To je događaj. Njegov Ćos je tu, samo da prijeđe što prije prijeko. Pretresti će sve ove godine, od onih dječačkih lutanja i maštanja do ovih srednjih, "ozbiljnih" godina. Samo da se već jednom upali zeleno i da on prijeđe prijeko.

I, upali se zeleno. Gomila ljudi, kao po zapovjedi jurnu s jedne na drugu stranu. Samo što se ne sudaraju. A Marko stoji na ivičnjaku i čeka. Ćos ga mora primjetiti. Pa nije baš tako nevidljiv. Međutim prosjedi brko progura se pored njega i ne primjetivši ga. Marka prođoše trnci. Toliko iščekivanja a kad tamo ništa. Zar ga nije prepoznao? Ili ga nije htio prepoznati. Ovo prvo — moguće, a o drugom neće ni misliti. Ipak su protekle godine i Marko se upravo kao i Ćos promjenio pa je moguće da ga nije prepoznao. Ali ipak... Neki crv sumnje počeo se uvlačiti u Marka. Da bi to prekinuo prodere se iz sveg glasa: — Ćos!!!

Brko se trgne i na čas zaustavi. Tako ga godinama nije nitko oslovljavao. Što je sad to? Vidi kako mu prilazi nepoznati čovjek i širi ruke na zagrljaj. I to baš sada i baš je našao mjesto. Pa što ako se i znaju, ako su i familija ne mora se biti familijaran na ulici...

Marko raširenih ruku i još šireg osmjeha prilazi začuđenom gospodinu i kliče:

— Ćos! Jesi li to ti? Što me tako gledaš? Nemoj mi reći da me ne poznaješ...

— Oprostite, gospodine, vi ste?

— Ma, Ćos, de ne pravi se lud. Ti me stvarno ne prepoznaješ ili me zezaš? Sjeti se samo onih naših lutanja po poljima i trčanja po livadama. Sjeti se naših velikih planova. A kome si odavao one "važne" tajne? Sjeti se, Ćos, čovječe, pa pogledaj. Na što ti sličim? Zar sam se toliko promijenio?...

Sada se Tomo trgne, uozbilji. Licem mu preleti neka sjena, oči odlutaju nekamo daleko. Ali, Bože moj, nije otmjeno sada, tu na ulici pokazivati emocije. Otmjeno je ostati hladan. Treba špilati Engleza ili u najmanju ruku gospodina, uvijek trijeznog i odmjerenog. Brzo se vrati u prvobitno stanje i nekako suzdržljivo pruži ruku.

— A, Marko, to si ti? Pa, Bok stari! Kak si kaj? Si tu v Zagrebu? Ideš li kaj tam dole? Kaj ima novoga?

— Ćos, zaboga? Što je to s tobom? Ili možda sa mnom?

— Ne idem ti ja nikamo, ni gore ni dolje. Od nedavno sam ti postao Zagrepčanac, ili kak bi vi to rekli purger. A ti? Gdje si? Što radiš, kako živiš? Imaš li obitelj?

— Pa, stari, kaj bi ti rekel? Tu sam v Zagrebu već deset let. Oženil sam se, imam dva komada dece. Šljakam ti još uvek u nekoj državnoj firmi. Dobil sam stan, kupil novi auto i tak... Furam. A ti? Gde si ti? Imaš ti familiju?

— Imam, Ćos, imam. Udao sam ti se po drugi puta. Nisam dobio stan, vozim starudiju od auta a najčešće koristim ZET. Eto tako, guram. Nisam hvala Bogu podstanar, nešto smo se skućili, malo kredita i puno odricanja i imamo svoj krov nad glavom. A

znaš kako je, djeca rastu a mi starimo i tako to već ide. No mogu ti reći da sam prilično zadovoljan. Ne daj Bože gorega. A ovdje sam ti u Zagrebu tek dvije godine, i mogu ti reći da sam se prilično uklopio. Znaš ima ovaj grad nešto u sebi, ne mogu ti to objasniti, znaš uostalom...

— Znam, stari, znam. Kak ne. Pa mi smo ti metropola a ne neka tam selendra balkanska...

Marka nešto nezgodno stegne oko srca pri spomenu selendre i još k tome balkanske, ali, zna i on kad treba zatomiti osjećaje, pa da bi skrenuo temu, predloži:

— Čuj prijatelju, toliko se dugo nismo vidjeli, to jednostavno moramo proslaviti. No s obzirom da si ti ovdje više domaći od mene, izbor lokala prepuštam tebi. Bolje znaš i poznaješ. Nakon tolikog vremena, stvarno moramo nešto trgnuti... i popričati, na dugačko i široko. Hajde, predloži...

— Drage volje stari, ali znaš kaj? Već sam se i onak preveć zadržal. Šef bu digel fajer kad se vrnem. Drugi put. Znaš kak je. Služba je služba. Ne smeš se šefu zameriti.

— Pa dobro kad je baš tako, ali barem jednu s nogu...

— Ne, nemrem stari, žurim. Ajd, Bok. Pa se čujemo...

I ode Ćos. Taj njegov Ćos kojega je toliko želio vidjeti. A možda to i nije više Ćos. Možda ga je i uvrijedio s tim oslovljavanjem. Ne, to nije više onaj Ćos. Sada je to Tomek, pardon, gospon Tomek. Pa neka je. Bitno je da se on snašao, i neka samo žuri...

A Marko stoji nijem, nepomičan i gleda u prazno. Toliko se obradovao susretu, toliko je želio osvježiti uspomene, a Ćos, pardon, gospon Tomek, žuri...

— Pa, dobro, stari. Bok! Samo ti žuri. Al nemoj preveć.

Buš si noge strgal... A to ne bu dobro, stari, ne...

KNJIŽEVNE VEČERI HKD SV. JERONIMA (SV. ĆIRILA I METODA) U OŽUJKU

14. III. 1996. - Mr. Nikola Bićanić: Otac domovine dr. Ante Starčević (prigodom 100. obljetnice smrti)

21. III. 1996. - Dr. Drago Rosandić: Duhovno pjesništvo Nikole Šopa

Tatjana KREN

Astronomijsko određenje Mažuranićeva epa - III.

Uloga i značaj Mjeseca i zvijezda u epu "Smrt Smail-age Čengića"

Mažuranić se, uz književnost i politiku, bavio i astronomijom te je vladao astronomijskim sadržajima, poznavao mitološke priče povezane sa zviježđima i nebeskim tijelima i pojavama, što se odrazilo u njegovu epu "Smrt Smail-age Čengića". Kompozicija epa određena je nebom i nebeskim objektima. U prvom pjevanju "Agovanju" i u posljednjem, "Kob", koristio je samo Sunce i nebo, u "Noćniku" je dodao Mjesec i zvijezdu, u "Četi" je istaknuo zviježđe Blizanaca, a u "Haraču", uz Mjesec i zvijezde istaknuo je otvoreni zvjezdani skup Vlašići. Analizom mitoloških priča povezanih uz zviježđe Blizanaca i zvjezdani skup Vlašići, pokazano je da priče daju dodatnu dimenziju zbivanjima u epu[1]. Sunce, također, nije samo formalno uključeno u epska zbivanja, već je njegova uloga sadržajno i značenjski obogatila ep[2]. U svezi s tim saznanjima pokazala se potreba istražiti imaju li i Mjesec i zvijezde određenu ulogu i značaj u Mažuranićevu epu i potvrđuju li uloge i značaj Vlašića, Blizanaca i Sunca u epu.

Mjesec u kompoziciji Mažuranićeva epa

U "Agovanju", zapravo bogovanju na Zemlji i izazovu upućenom Bogu, koje kulminira ubojstvom starca Duraka, sve se odigrava danju, pod Suncem i nebom. Jednaka je situacija i u "Kobi", u kojoj je Smail-aga kažnjen za svoje bogovanje. Noć i nebeski objekti koji je karakteriziraju, prisutni su u preostala tri pjevanja. Mjesec je u epu imenovan tri puta, te jednom kroz pojavu mjesečine, Mjesečeva sjaja koji sve obasjava. U "Noćniku" je gnomski uveden već prvim stihom:

114 Sunce zađe, a Mjesec izađe.

Cijelo se pjevanje, odnosno Novičin teški noćni put, odvija pod okriljem Mjeseca, vladara noćnog neba. Mjesec se potom određenije, u naznačenoj mijeni, pojavljuje u "Haraču", stihovima:

676 A krn mjesec o po neba trepti,
Tužna svijeća pozorišta tužna

U "Haraču" je Smail-aga prikazan kao Antikrist u svom Hadu na Zemlji[3], a pojava mjesečine daje mitsku dimenziju slici turskih šatora:

686 Bijeli se čadorje bijelo
Na tihotnoj mjesečini
Ko golemi grobovi pod snijegom.[4]

U daljnjem tijeku događaja oblaci skrivaju nebo, Mjesec i zvijezde, ali su oni prisutni nad mjestom događaja. Pjesnik to iskazuje stihovima:

814 A na dvoru nebo divno
Crnijem tminam lice sakri,
I da je vidjet proz oblake
Vlašići bi, zvijezde sitne,
Nad čadorom treptili bijelijem,
A mjesec bi vitorog te gledo
Sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh
ko prevodnik ispred stada ovan.

Ubrzo potom odvija se bitka uokvirena olujnom noći, uz bljesak munja, gromove i grad s nebesa, što sve označuje Božju prisutnost.

Zvijezde u kompoziciji Mažuranićeva epa

Zvjezdano nebo naslućuje se u "Noćniku" indirektno, iz samog pojma noći, koji asocira na nebo posuto zvijezdama te potom u činu blještenja neba pred svjetlošću svitanja, kada kao posljednja blijedi, jedina imenovana i istaknuta zvijezda, Smail-agina zvijezda, a svojom prisutnošću potvrđuje prisutnost zvjezdanog neba pri Novičinu noćnom putovanju:

193 A pošljednja iz vidika zvijezda:
Bješe zvijezda age Čengijića.

Zvijezda je uvedena kao stvarni nebeski objekt koji prirodno blijedi pred dolaskom zore, te kao zvijezda prenesenog značenja, život u narodnom vjerovanju, u kojem svaka zvijezda označuje jednu dušu, pa tako ova, koja blijedi pred nastupom zorine svjetlosti, označuje silnikovu skoru zlu kob.

U "Četi" pjesnik daje dojmljivi opis oblačne noći:

231 Doba je gluho tamne noći
Oblak krije zvijezde jasne

čime naglašava oblacima skrivenu nebesku ljepotu, a u biblijskoj reminiscenciji radi se o Jahvinoj nebeskoj vojsci, zaklonjenoj od Zemlje, na kojoj se provodi nasilništvo čovjeka nad čovjekom te je potrebno Božje djelovanje, pri čemu oblaci uvijek potvrđuju Božju prisutnost. Jednako će tako koprena[5] prekriti zvijezde u trenutku konačnog obračuna dobra sa zlom, a oblacima će se pridružiti i oluja, što ponovno, prema Bibliji, navješćuje Božju prisutnost. U "Četi" potom slijedi usporedba čete sa zviježđem Blizanaca:

275 Vjerno uz druga drug koraca
Nerazlučno vjerno i tvrdo.
Ko Blizanci zvijezde jasne
Kad sunčani trak ugasne.

čime pjesnik uspoređuje svoju zemaljsku četu s mitološkim blizancima te nas time upućuje na njihovo mitološko značenje[6].

U "Haraču", zvijezde su u ep uvedene stihovima:

672 Danak minu, za njim sumrak stade,
A za njime tiha noćca pade.
Nebesa se osuše zvijezdama,

U daljnjem tijeku događaja oblaci ponovno skrivaju nebo, Mjesec i zvijezde, u stihovima:

816 I da 'e vidjet kroz oblake
Vlašići bi, zvijezde sitne,
nad čadorom treptili bijelijem
A mjesec bi vitorog te gledo
sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh,

ali je Mažuraniću, očito bilo važno upozoriti čitatelja da su Vlašići prisutni na nebeskom svodu i to nad aginim šatorom. Mjesec vitorog i zvijezde su također prisutni, samo zaklonjeni oblacima. Da su mu Vlašići bili potrebni zbog narodne mitološke priče koja je uz taj zvjezdani skup vezana, već je pokazano[7]. No, bilo je za očekivati da Mjesec i zvijezde nemaju ništa manje važnu ulogu i značaj.

Mjesec na zapadu

Stihom:

114 Sunce zađe, a mjesec izađe,

U "Noćniku" je Mjesec nagoviješten u mijeni dan-dva prije prve četvrti, kada ga možemo vidjeti na nebeskom svodu iznad zapadnog obzora, neposredno po Sunčevu zalasku. Na sjevernoj polukugli odnosno na našoj zemljopisnoj širini (45 stupnjeva sjeverne zemljopisne širine), takav mladi Mjesec, prije nastupanja prve četvrti, ispupčenom je stranom uvijek okrenut nadesno (a stari nalijevo), a vidljiv je navečer na zapadnom dijelu neba. Mjesec na zapadu u noći je, dakle, preuzeo ulogu Sunca na zapadu, koja je ranije analizirana[8]. Mjesec će u jednakoj funkciji pjesniku poslužiti u "Četi", čime je pojačao simboliku zapada kako smo već vidjeli u pitanju Sunca na zapadu, kao i navještaja pobjede Zapada suprostavljenog Istoku, a u mitološkoj sferi ponovo nas je doveo na teren mitološke borbe dobra i zla i pobjede dobra.

Ako bi navedeni stih ipak mogao ostaviti mjesto sumnji da se radi samo o trivijalnom prikazu smjene dana i noći i bilo kojoj Mjesečevoj mijeni, daljnji stihovi:

675 Već što zapad mrki pramen ovi;
A krn mjesec o po neba trepti,

...
819 A mjesec bi vitorog te gledo
Sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh

ne ostavljaju mjesto dovumljenju. Dapače, Mjesečeva mijena slikovito je naznačena krnjim Mjesecom te Mjesecom vitorogom, dakle, Mjesecom zašiljenih rogova što je izrazito u vrijeme dan-dva prije prve četvrti. U narodnoj staroj vjeri to je Mjesec koji se puni dobrim dušama, odnosno rastući Mjesec. U vrijeme Mjeseca vitoroga, prema narodnom je vjerovanju dobro započinjati svaki posao, svaku akciju. Stoga je i Mažuranić izabrao mladi Mjesec za izvršenje Božje pravde[9]. Mladom su Mjesecu Hrvati pripisivali veliku važnost, te je rastući mjesec do prve četvrti, prikazan na mnogim grbovima, između ostalih i na zagrebačkom grbu[10] te na ilirskom heraldičkom simbolu u XIX stoljeću[11].

Noćnik, noć i noćište

Sumrak i zora spone su koje rastavljaju, ali i povezuju, dan i noć. Oni okružuju dan, predstavljajući početak noći i njezin završetak. Te dvije pojave: smiraj dana i njegovo ponovno rađanje, oduvijek su privlačile ljudsku maštu. Značenje sumraka (večernje zore) i zore pokazano je ranije u svezi sa Suncem[12].

Noć prvi puta susrećemo u drugom pjevanju Mažuranićeva spjeva. Njena važnost naglašena je nazivanjem toga pjevanja imenom "Noćnik", koje je Mažuranić iskoristio u njegovom višeznačju. Noćnik je noćni putnik, također i noćna prikaza, ali i oznaka noćnog djelovanja, noćnog događanja. Noćnik je Novica[13] koji

117 Obnoć grede, a obdan počiva,

kojeg nadljudska sila tjera da prevaljuje svoj teški noćni put da bi pred zoru stigao do cilja. Noćnik je i ono mitološko noćno zbivanje koje označuje put sunčanih božanstava kroz tamu podzemlja i oslobađanje otete svjetlosti, Zore[14]. Novica prolazi kroz tamu u smrtnom strahu, ali je snaga koja ga vodi jača od njega samog i noćnikom je sazrio i preobrazio se kao što je Savao, putujući od Jeruzalema do Damaska, doživio preobrazbu ugledavši svjetlost i postao Pavao, bio slijep te Božjom voljom progledao[15].

U "Četi" noć pratimo kroz mrak i tamu. Prvi puta u stihu u kojem se pjesnik obraća čitatelju, od kojeg očekuje sudjelovanje u događanju:

217 Ter gle čuda! proz mrak scijeniš:
Studen kamen prima život

te zatim

226 A što struka o pojasu
Vjerna krije, tvoje oči
Tog ne vidi ... nu mrak gušći
Sve ti ote noćno biće.[16]

Noćnim bićem pjesnik ponovo podsjeća na mitsku ulogu noći. U noći se bog-Sunce bori s noćnim bićima, silama tame. Na Zemlji također pratimo mitsku borbu dobra i zla. Sunčani bogovi, vitezovi[17] se okupljaju:

329 Pak okupiv hrabre vitezove

...
234 Iđe četa noćna, tamna
A pred njome vitez vrli

i kao da slijedimo boga-Sunca s njegovom družbom u njihovom probijanju kroz podzemlje. Četa prelazi svoj stvarni i mitski noćni put, a zora navješćuje pobjedu svjetlosti:

283 A za Rovci družba noćna
U prozorje rane zore
Na Moraču slavnu pade

Pjevanje "Harač" u prvom se dijelu zbiva danju, a dolaskom noći približava se trenutak obračuna. Noć u "Haraču" prvi puta spominje Smail-aga:

495 I za noćcu obredom djevojku[18]

a potom slijede brojni stihovi u kojima je noć tiha, slijepa i gluha, crna je tmina, mrak se gusti, pomrčina je gusta, gluho je doba.

Osim imena noćnik, povezanog s noći, pjesnik je uveo još jedan termin, noćište:

845 Teško onom koga sade
Stiže u putu noćca crna
A noćišta jadan ne imade!

i dalje na više mjesta:

860 Noć je crna, radi bi noćištu
Ter se jadni tminom provuć ištu.

Četa traži noćište koje će joj pružiti zaštitu. Probija se kroz tamu u nadi da će pobjediti noć i osloboditi svjetlost. Njihova je snaga zajedništvo, pobratimstvo:

853 Noć ih luči, al su zato skupa.

Pobjedom nad Smail-agom i njegovim slugama, crnim Arapom naših epskih narodnih pjesama, Vukom čije je značenje isto[19], četa nalazi sigurno noćište, zapravo sklonište pred olujom i gradom, a nije naodmet pritom slijediti Mažuranića i konstatirati da je to isto ono mjesto gdje su bijeli čadorovi[20], gdje je starodrevno drvo lipa[21], oko koje su se vrzli sinovi tame, noćne prikaze, a zemaljski sinovi tame, Smail-aga i njegove zle sluge[22] mučile zarobljenu raju. Sada je pjesnik svo zlo i svu prolivenu krv opro tučom i olujom, a noćište je sigurno sklonište za one kojima je bilo oteto, dok su otimači mrtvi ili su pobjegli[23].

Provodič

Novicu je pjesnik imenovao provodičem:

864 Ter razabrat moreš veće
Tko je vodi i tko š njime hodi
Valja da je jedno družbi glava,
A provodič vjeran drugo.

Dok u "Noćniku" vidimo Novicu kako pun straha prevaljuje svoj noćni put, preobrazivši se, u "Četi" stječe slobodu činom krštenja[24], da bi u "Haraču" bio četi provodič bez straha jer slijedi Krista, koji je put, istina i život, a njegova smrt je novi život u Kristu[25]. Mirko je, međutim, vođa, "četi glava" i novi David koji će osnovati novi Izrael[26]. Mirko i Novica zajedno, ponovo asociraju na mitološke blizance, na jednog koji uvijek pobjeđuje, koji je jači i sretniji, besmrtnik i na drugog koji je privremeno gubitnik i smrtnik, ali združen s pobjednikom stječe besmrtnost.[27] Izvršivši svoj zadatak i dovevši sretno četu do Smail-agine zle čete, Novica umire u borbi, kao što je i Kastor stradao u boju. No, njegova je smrt, poput Kastorove, zapravo put u besmrtnost[28].

1090 Al tko ono pokraj age leži,
Ter na mrtva mrtav gnjevno reži?
Novica je; ljut ga Hasan smaknu.

Uloga provodiča je zanimljiva i u svijetlu klasične literature koju je Mažuranić usvojio. Kritičari se slažu da su Vergilije i njegova Eneida bogato inspirirali Mažuranića[29]. Provodič u Eneidi je Odisejev drug Ahemenid koji je prišao Eneji i sretno proveo Eneju i drugove, kroz opasnu zemlju kiklopa[30]. Također, oštrovidni Linkej, zvan Risje oko, bio je provodič (sprovodnik) broda Argo, uz zapovjednika Jazona, u potrazi za zlatnim runom. Uz Linkeja i Idu u brodu Argo bili su i njihovi bratići Dioskuri.[31]

Novica je jedini provodič u epu te je i time potvrđena njegova iznimna uloga i važnost. Provodičem Novicom Mažuranić ponovo koristi gradaciju u tri stupnja. Dok je Novica zemaljski stvarni provodič, na mitološkom nivou to su Ahemenid u svezi s Enejom te Linkej u svezi s Disokurima, ali i s Jazonom (i Medejom). Na najvišem stupnju provodič je Isus Krist, kojeg treba slijediti jer je on put, istina i život.

Pitanje provodiča povezano je i s provodičem Petrom[32], a također i Pavlom, jer kao što je Savao od zloglasnog krvnika primanjem Krista postao novi čovjek, Pavao, tako i Novica, "kleti krvnik", urastanjem u Krista postaje slobodan i novi čovjek: 434 *Novica sam al' ne koji prije.*

Stado zvijezda, Mjesec prevodnik i dobri pastir

Pred kraj središnjeg dijela epa, "Harača", uvedeni su u ep stado zvijezda i Mjesec kao prevodnik i to u vrijeme nesporedno prije konačnog obračuna:

819 A mjesec bi vitorog te gledo
sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh
ko provodnik ispred stada ovan.

Mjesec je nad zapadnim obzorom (Mjesec vitorog) i polako se približava obzoru, a zvijezde ga slijede kao što stado ovaca slijedi ovna prevodnika. Ova slika nadovezuje se na niz sličnih slika u epu. Na nivou stvarnosti i mjesta događanja, nalazimo se u brdovitoj Crnoj Gori, koja je za Hrvate u XIX stoljeću predstavljala simbol borbe za slobodu, s mnoštvom stada ovaca i ovnova prevodnika, koji se spremaju na počinak:

307 Uto i dan već rudjet poče
I susjednoj u planini
Javit krdo čuješ glas pastijera
Kojemu se zvonko oziva
Prevodnika ovna zvono.

Svako stado ima svojega pastira, čobana. Uloga čobana u hrvatskom je narodu veoma velika i naročito se ogleda u narodnim pripovijetkama, u kojima je pastir redovito mudar, pošten i hrabar junak[33]. Polazeći od narodne predaje Mažuranić gradi sliku čete od stotinu takvih junaka, izraslih iz rodnoga tla, a to stado kao ovan prevodnik vodi Mirko:

234 Iđe četa, noćna, tamna
A pred njome vitez vrli

Za Mažuranića:

412 Dobar pastijer, jer što kaže inom
I sam svojijem potvrđuje činom.

Ulogu pastira dobroga stada preuzima svećenik kao Božji pastir:
312 Kad al eto inoga pastijera
Gdjeno krotak k svome stadu grede.

Nebesko stado predstavljaju zvijezde[34], a u Mažuranića Mjesec je ovan prevodnik. Nebesko stado također ima svojega pastira. Jasno je da se radi o Isusu Kristu, dobrom pastiru, a taj epitet u Starom Zavjetu nosi Jahve.

U pitanju Mjeseca i zvijezda pjesnik se ponovo poslužio s tri stupnja gradacije: na prvom stupnju nalazimo pravo stado ovaca s ovnom prevodnikom i pastirom, na drugom četu s Mirkom kao ovnom prevodnikom i svećenikom kao Božjim pastirom[35], a na najvišem, stado zvijezda s Mjesecom kao ovnom prevodnikom i Isusom Kristom kao pastirom. Da se radi o Mažuranićevom namjernom odabiru Mjeseca kao ovna prevodnika potvrđuje činjenica da je u narodnoj predaji kao prevodnica stada zvijezda većinom navedena Venera odnosno Večernjica ili Danica, a Mjesec je nebeski pastir[36]. Ovakav odabir Mažuraniću nije odgovarao jer je nebeski pastir u kojega vjeruje, Isus Krist, a osim toga Danica s Mjesecom bila je ilirski heraldički simbol, spominjanje kojeg je također želio izbjeći[37]. Spominjanje Prehodnice potaklo bi i asocijaciju na Danicu koja na istoku predstavlja Sunčevu baklju, Sunčevu prethodnicu, te istaklo istok i Sunce na istoku, što je Mažurnić namjerno izbjegao u cijelom epu[38].

Pitanje stada ovim nije do kraja raščlanjeno jer postoji još niz podnivoa. U raščlanjivanju junaka iz čete kao kiklopa pozitivne snage, jasno je da su i kiklopi bili pastiri svojih stada ovaca, a Odisej je iskoristio Polifemove ovce da mu umakne. No, kao što je Odisej neosporno junak, ali istovremeno na određeni način i izdajnik kada se radi o Troji, tako je i Smail-aga junak, ali i izdajnik Bosne i Hercegovine[39], prikazane kao Troje. U kontrastu je Eneja, prevodnik dobre čete koja će, iako privremeno poražena, u konačnici osnovati "novu Troju". U biblijskoj refleksiji David je pastir, koji lukavošću i hrabrošću pobjeđuje daleko snažnijeg Golijata i koji će osnovati "novi Izrael"[40]. Mirko je ovan prevodnik dobrog stada, a Smail-aga svojega zlog stada, čiji je pastir Smrt[41].

Uz stada ovaca pjesnik je na scenu postavio i stada goveda, koja su ponekad zbunjivala kritičare[42]. U "Noćniku":

132 Je li hajduk, il uhoda turska,
što uhodi sviloruna krda,
Il volova stada vitoroga?

a u "Četi":

352 Dok po dragah bujna stada muču

U svijetu mitloških junaka uhođenje stada i krađa stada goveda dovodi nas ponovo do Ide i Linkeja s Kastorom i Poluksom[43], čime se ponovno potvrđuje izbor zviježđa Blizanaca zbog mitoloških priča s njima povezanih.

Bilješke

1 Prikazan je značaj Novice kao provodiča u oslobađanju odnosno pokrštavanju te Mirka kao vođe koji će poput Eneje osnovati "novu Troju". Mažurnić je u ep ugradio i niz pobratimstava: - vidjeti Tatjana Kren, *Astronomijsko određenje Mažuranićeva epa. Značenja Blizanaca i Vlašića u epu "Smrt Smail-age Čengića"*, Marulić br. 4, 1994, str. 675-681.

2 Tatjana Kren, *Astronomijsko određenje Mažuranićeva epa - II. Uloga i značaj Sunca u epu "Smrt Smail-age Čengića"*, Marulić br. 1, 1995, 121-132. - Sunce okružuje ep kao simbol pravde i pravičnosti. Pjesnik je u epu koristio Sunce na zapadu, navješćujući time pobjedu Zapada, suprostavljenog Istoku, u smislu islama, a u mitološkoj nadogradnji razvija temu motiviranu borbom Sunca i Tame za Zoru, ugrabljenu svjetlost. Zoru oslobađaju nebeski blizanci. Niz, postavljen u epu Blizancima, Hektorom, Trojom i Hadom, pjesnik nadopunjuje motivom kiklopa. Junaci iz čete su kiklopi stostruke pozitivne snage, a njima je suprostavljen zli kiklop Samil-aga sa svojim slugama.

3 Smail-aga je zarobljen u Hadu kojeg je sam stvorio na Zemlji: *Smijehom istijem kleti âd se ori,/kad se grešnik s vječnijem mukam bori.*

4 U pjesmi "Smrt vojvode Kaice" koja je, kao i "Smrt vojvode Prijezde", vjerojatno inspirirala Mažuranića za naslov spjeva, opisan je sukob Janka Sibinjanina i Kaice Radonje, kojega Janko ustrijeli. Od poginulih Mađara i Karavlaha (iz Jankove družbe), načinjena je humka i obgrađen veličanstveni Kaičin grob (ponajveći, ponajljepši). Šatori, koji u Bibliji predstavljaju sveto mjesto, crkvu, bijelom bojom naglašavaju kontrast sa zlom u njima. No, nakon bitke oni će postati sigurno skloništе za junake iz čete. Bijela boja naglašena u slici noći (bijeli šatori, vizija grobova pod snijegom), u kojoj se oko lipe i šatora vrzmaju noćne prikaze, ukazuje da se bitka odvija na mitološkom "Beljacu", bijelom polju Božje godine ili Davor-polju. - vidjeti: Natko Nodilo, *Stara vjera Srba i Hrvata*, pretisak, Split 1985, str. 250-252.

5 U Bibliji oblaci označuju Jahvinu prisutnost, kao i koprena: *Ogrnu se krakom kao koprenom,/prekri se tamnim vodama i oblacima tmastim.* (Ps 18,12)

6 Blizanci su zviježđe u životinjskom pojasu (zodijaku). U mitologiji ove su zvijezde pridružene blizancima Kastoru i Polideuku (lat. Castor i Polux), smrtniku i besmrtniku koji zajedno dijele besmrtnost. - vidjeti: T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, str. 676.

7 Vlašići su priča o petoro braće zmajeva koji su se pobratimili s krštenom dušom (čovjekom) i tako zbratimljeni zajedno su oslobodili carevnu koju je ugrabio sedmoroglavi zmaj. - vidjeti: T. Kren, Astronomijsko..., isto, str. 677.

8 Sunce na zapadu Mažuranić je namjerno izabrao da bi naglasio ulogu Zapada, suprostavljenog Istoku te pobjedu Zapada nakon noćne borbe sunčanih božanstava i oslobađanja Zore. Bog Mjesec u noći pritom jezdi pored dvaju konjanika. - vidjeti: T. Kren, *Astronomijsko...II*, isto, str.123.

9 Mjesec je u vrijeme Mlađa, prema narodnom vjerovanju, u podzemlju, gdje otpušta loše duše. Nakon otprilike tjedan dana ponovo se pojavljuje kao tanki srp mladoga Mjeseca, čije su pojavljivanje ljudi slavili, prinoseći mu žrtve. Pomoću boga Mjeseca sve raste, od mladog Mjeseca (mladine) do Uštapa, a to je i najbolje vrijeme za boj. (N. Nodilo, *isto*, str. 599, 604-605)

10 U zagrebačkom grbu lijevo od gradskih bedema je mladi Mjesec, a desno zvijezda Danica, prikazana kao šesterokraka zvijezda. Danica je Zorina baklja (Prethodnica) i Prevodnica stada zvijezda.

11 Za ilirski grb preuzet je motiv iz najstarijeg hrvatskog grba, sada prisutnog na hrvatskoj zastavi, lijevo u pojasu iznad hrvatskog grba. Mladi Mjesec prikazan je kao čun, iznad kojeg je Danica, što je karakteristični položaj za južnije predjele, dok u sjevernim krajevima Hrvatske više podsjeća na srp.

12 Zoru su stari narodi doživljavali u tri vida: kao jutarnju, večernju (sumrak) i noćnu, koja se vjenča s gospodarem tame i podzemlja. Nju spašavaju sunčana božanstva. U Grka Helena stoga ima dvostruku narav: ona je preljubnica Helena, ali i Helena vječito mlada i ljupka koja se bez ikakve štete ponovo vraća mužu. (N. Nodilo, *isto*, str. 229). Jednaki je motiv i epske pjesme "Banović Strahinja".

13 U rukopisu je naslov Novica, no, u konačnoj verziji pjesnik se odlučio za noćnik. Stoga je Barac mislio da je pjesnik namjeravao Novici dati odlučnu ulogu, ali da je promijenio koncepciju djela. - vidjeti: Ivan Mažuranić, *Sabrana djela I, Smrt Smail-age Čengića*, priredili Ivo Frangeš i Milorad Živančević, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1979, str. 174-175.

14 T. Kren, *Astronomijsko...II*, isto, str. 125. - Kroz tamu podzemlja za Jelicom (Zorom) u hrvatskoj mitologiji polazi sunčani blizanac, Prijezda. Mladenci Prijezda i Jelica (Večernja Zora), rastajući se sa svijetom, obaraju se u dubine požarnoga i smrtnoga zapada.

15 Frangeš nalazi da je Smail-aga zapravo Gundulićev Lucifer, "strašnodržac od propasti", A Novičin put povezuje sa Savlovim putom u Damask. - vidjeti: I. Mažuranić, *Sabrana djela I*, nav. dj., str. 63.

16 Pjesnik Mažuranić sanja o pobratimstvu s čitateljima da bi u zajedničkoj borbi protiv ugarske zle sile oslobodili (*Sve ti ote noćno biće.*) zatočenu i porobljenu Hrvatsku. (T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, str. 678.) U svezi kiklopske snage na strani dobra, pjesnik i čitatelje na jednom mjestu u epu doživljava kao kiklope: 850 *Da zjenicu upreš bistru.* (T. Kren, *Astronomijsko...II*, isto, str. 128.)

17 Mirka je pjesnik označio vitezom, ratnim sunčanim božanstvom, također i ratnike u četi. U hrvatskoj mitologiji to su davori koji se mogu usporediti sa skandinavskim tivarima iz Edde. - vidjeti: T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, str. 679, 681.

18 I. Mažuranić, *Sabrana djela* I, nav. dj., str. 207. - Svake noći morala je jedna kuća po određenom redu dati agi djevojku. Zora je također silom nevjesta noćnom Vuku, gospodaru podzemlja.

19 U vedskoj mitologiji ljuti otmičar bio je Vuk. Kada je noć bez mjesečine noćni Vuk utamniči sva tri nebeska jezdioca. U borbi s Vukom, braća nose osobna viteška imena; jedan je Pojezda, jezdilac, brat stariji i dnevni, a drugi, što od njega jezdi, Prijezda, brat mladi i noćni. Jednako se zovu i indijski Asvini. Mjesto Vuka, oličenja noći, u našim je pjesmama kasnije zauzeo troglavi ili crni Arap odnosno Arap-aga. - vidjeti: N. Nodilo, *isto*, str. 233-234, 209.

20. Šator je ne samo skloništе već i Božje prebivalište (Izl 26) te hram, "šator svjedočanstva" u nebu (Otk 15,5) i Njegovo boravište, crkva (Otk 13,5-7).

21 Svjetsko drvo je najsvetije i najveće od svog drveća, a veže nebo, zemlju i pakao. Njegove se grane pružaju kroz svemir. U nas je to često plemenita lipa i ona označava svjetlost, što u cik zore uzlazi na nebo i razgranava se po rasvijetljenim oblacima te simbolizira vječnu pobjedu svjetlosti nad tamom. (N. Nodilo, *isto*, str. 154-155). To je i stablo života koje je slika neumrlosti (Otk 22, 1-3).

22 Zanimljiv kontrast postavio je pjesnik imenicom sluga, kojom započinje ep. Antikrist zove svoje sluge da mu pomognu u zlim djelima. Suprostavljen "*lošim slugama goreg gospodara*" stoji Kristov svećenik: "*vrijedan sluga vrednjeg gospodara*". Isus je pak "Sluga Božji": "*Ovo je sluga moj koga izabrah, ljubimac moj kog mi srce odabra. Duh svoj stavit ću na njega. On će pravdu najvješćivat narodima*". (Mt 12, 18-19). Starješine također moraju biti ponizni, moraju biti sluge (Mk 10, 42-45).

23 Tučom se Jahve oborio na Egipćane: "*Tuča je mlatila, kroz nju munje parale. Strahota se takva nije oborila na zemlju egipatsku otkako su ljudi u njoj. Tuča pobi po svem Egiptu sve što je ostalo vani, ljude i životinje...* (Izl 9,24-26), a biblijska je reminiscencija i voda u rijeci pretvorena u krv (Izl 7, 17), u Mažuranićevoj interpretaciji: *Rijekom krvca poljem teče.*

24 Prema Novom zavjetu svaki čovjek ima slobodu izbora između dobra i zla. Odričući se dotadašnjeg života i krenuvši za Isusom, Novica je slobodno odabrao, postao novi čovjek, mrtav grijehu, a živ Bogu i Kristu Isusu: Novica je pun slobode... Novica sam, al ne koji prije. (T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, str. 680-681.)

25 ... *A ako su dakle umrli s Kristom, vjerujemo da će i živjeti s njime ...* (Rim 6,6)

26 Davidovo kraljevstvo u starozavjetnoj književnosti postaje slikom novoga mesijanskog kraljevstva koje će izrasti iz njegova doma (1 Sam 8, 1).

27 Jedan dan borave u Hadu, a jedan na Olimpu. - vidjeti: T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, str. 676.

28 Vidjeti bilješke 24 i 25.

29 I. Mažuranić, *Sabrana djela I*, nav. dj., str. 66. - Frangeš navodi da je Mažuranić kao i mnogi veliki pisci te kao i njegov mili Vergilije, bio književnik nasljedovanja, upravo asimilacije te su stožeri o koje se njegovo djelo opire klasična i talijanska, kao i starija hrvatska i narodna književnost.

30 Eneja se s kiklopima susreo na Siciliji i zahvaljujući Ahemenidu sretno su napustili zemlju Kiklopa. - vidjeti: T. Kren, *Astronomijsko...*II, bilješka 49, str. 132.

31 Oštrovidni Linkej, zvan Risje oko, bio je spravodnik broda Argo, uz zapovjednika Jazona, u potrazi za zlatnim runom. U brodu Argo, uz Linkeja i brata Idu, bili su i njihovi bratići Dioskuri, Kastor i Polideuk. - vidjeti: Gustav Schwab, *Najljepše priče klasične starine. Priča o Argonautima*, Zagreb 1985., str. 106.

32 Drugi pijetli u "Noćniku" asociraju na Petrovo zatajivanje Isusa, svojevrsnu izdaju. Novica također izdaje Smail-agu, ali zapravo napušta Antikrista da bi izabrao put svjetlosti i pravde i činom krštenja urastao u Krista te će poput Petra biti stijena na kojoj Isus gradi svoju crkvu, provodič koji pokazuje prvi put. (T. Kren, *Astronomijsko...*II, isto, str. 124)

33 Barac navodi da je već u "*Vjekovima Ilirije*" (1838. g.) Mažuranić stvorio apoteozu pastirskog života, prikazujući kao najsretnije doba u razvitku čovječanstva ono razdoblje, kada su ljudi živjeli kao čobani (I. Mažuranić, *Sabrana djela I*, nav. dj., str. 194). Čobani iz hrvatskih narodnih pripovijedaka u stanju su nadmudriti kraljeve, princeze, prinčeve i ostalu carsku i kraljevsku svitu, a Mjesečevo božanstvo Miloš, također je prikazan kao čoban.

34 Zvijezde su nebesko stado, Jahvina vojska (Pos 2, 1).

35 *A kad vidje mnoštvo naroda, sažali se nad njim, jer bijahu satrveni i zapušteni kao ovce bez pastira. Tada reče svojim učenicima: "Žetva je velika, a poslenika malo."* (Mt 9, 35-37)

36 Hrvati su u Mjesecu vidjeli pastira, kao pastira ovaca. Ulogu vođe stada, prevodnika, imala je Venera (Večernjača, Danica). Danica uvečer prati k zapadu hrleću vojsku, stado zvijezda (Prehodnica). Danicu su Hrvati strogo razlikovali od Prehodnice te se one u pjesmama međusobno svađaju. Noću koja započinje vlada Prehodnica, a Mjesec je prvi noćni bog. - vidjeti: N. Nodilo, *isto*, str. 593-598.

37 Godine 1843. zabranjeno je ilirsko ime i pjesnik je doživio razočaranje Gajem i ilirskim pokretom. (T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, bilješka 25, str. 681.

38 Sunce, pri svom izlasku nad istočnim obzorom, ima u islamu izuzetnu važnost pa ga Mažuranić namjerno izbjegava, upotrebljavajući samo zoru, dan, sumrak, Sunce kao izvor svjetlosti i Sunce na zalasku. - vidjeti: T. Kren, *Astronomijsko*...II, str. 124-126.

39 Smail-aga je poturica, a ne Turčin, što je vidljivo iz njegova pristupa guslama i potrebi za "slovinskom pjesmom".

40 Vidjeti bilješku 26.

41 *Poput stada redaju se u Podzemlju/Smrt im je pastir, a dobri njima vladaju.* (Ps 49, 13, 15)

42 Tako je naprimjer Grubor stihovima pokušao nametnuti drugi smisao, a Frangeš misli da je pjesnik pred očima imao novljanske drage, a ne Crnu Goru. Kao i u pitanju Vlašića pjesnik je zacijelo imao pred očima slike iz novljanskog djetinjstva, ali i nadogradnju stečenu klasičnim obrazovanjem i širinom njegova zanimanja za različita znanja poznata u njegovom vremenu. (T. Kren, *Astronomijsko...*, isto, str. 676-677.) Barac je uočio da se stada goveda u sliku idealne Arkadije. - vidjeti: I. Mažuranić, *Sabrana djela I,* nav. dj., str. 194.

43 U Arkadiji je četvorka zarobila (ukrala) krasno stado goveda. Prilikom diobe došlo je do sudbonosne svađe jer su Ida i Linkej okladom dobili stado, a Kastor i Polideuk su im za osvetu oteli zaručnice Febu i Hilairu, što je kasnije dovelo do smrtonosne borbe krvnih rođaka. Krađe stada i otmice djevojaka bile su čest motiv u mitološkim pričama klasične starine.

(Sažetak)

Noć i nebeska tijela koja je karakteriziraju prisutni su u "Noćniku", "Četi" i "Haraču". Pjesnik ih je koristio u njihovoj stvarnoj ljepoti i značenju, no još više u prenesenom značenju, posebice u duhu narodnoga vjerovanja. Tako je u razdoblju mladog Mjeseca dobro započeti svaku akciju, a uz to Mjesec nad zapadnim obzorom preuzeo je u noći ulogu Sunca na zapadu i naviješta pobjedu Zapada suprotstavljenog Istoku.

Važnost noći naglašena je nazivanjem drugoga pjevanja imenom "Noćnik". Noćnik je noćni putnik i noćna prikaza te noćno događanje, a na mitološkoj razini označuje put sunčanih božanstava kroz tamu podzemlja i oslobađanje otete svjetlosti, zore.

U epu važnu ulogu ima provodič. Dok je Novica zemaljski stvarni provodič, na mitološkoj razini to su Ahemenid u svezi s Enejom te Linkej u svezi s Argonautima, time i Diskurima, a na najvišem stupnju provodič je Isus Krist, kojega treba slijediti jer je on put, istina i život.

U pitanju Mjeseca i zvijezda Mažuranić se također poslužio s tri stupnja gradacije: na prvom nalazimo pravo stado ovaca s ovnom predvodnikom i pastirom, na drugom četu s Mirkom kao ovnom predvodnikom i svećenikom kao Božjim pastirom, a na najvišem, stado zvijezda s Mjesecom kao ovnom predvodnikom i Isusom Kristom, pastirom. Dok je Mirko predvodnik dobroga stada, Smail-aga je predvodnik zlog stada, čiji je pastir smrt.

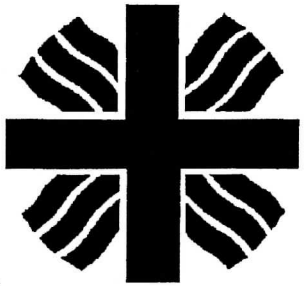

Marija EREŠ

Ogled o nekim književnim predlošcima u djelu Matije Divkovića

I.

Na prijelazu iz 16. u 17. stoljeće živi Matija Divković (1563-1631), pisac, bosanski franjevac, prvi koji je u Bosni pisao narodnim jezikom, pa su mu spisi važni za povijest našeg jezika.[1] S pravom se stoga ističe da njegovom pojavom započinje novo razdoblje kulture na dijelu bosanskog prostora (u središtu franjevačke redodržave), što se očitovalo posebno u književnosti.

Uspoređujući vrijeme Divkovićeva književnog nastupa s književnim gibanjima u Europi toga doba, vidljiv je značajan vremenski otklon.[2] U odnosu na Bosnu, u europskoj književnosti (a isto tako u znanosti i općem napretku) srednji je vijek uvelike uzmakao pred tekovinama nove epohe i novih strujanja. Opće prilike u Bosni tada i u ranijem razdoblju uvjetovale su njezino očigledno zaostajanje, pa bismo, promatrajući Divkovićeve tekstove izvan povijesnih okolnosti, stekli dojam da bi sav njegov rad "po svojemu duhu najbolje pristajao u našu književnost četrnaestoga i petnaestoga stoljeća."[3] Zakašnjenje se dogodilo poradi toga što nova europska kulturna strujanja za dugo vremena nisu dopirala do Bosne.

Zbog toga je srednjovjekovni svjetonazor sporo uzmicao, izgubljeno vrijeme protjecalo, a priključak europskim promjenama bivao neuhvatljiv. Odrazi toga negativno će se reflektirati i u stoljećima iza Divkovića. Jednostavno, prilike nisu dozvoljavale da Bosna uđe u naprednije i kulturom bogatije razdoblje, a ipak se određena etapa povijesnoga puta morala prijeći, premda u nekom skromnijem i bržem obliku.

Od vremena kada je Divković živio i književno djelovao dijeli nas više od tri i pol stoljeća, pa zaboravljanje vremenskih i prostornih koordinata u koje smještamo njegovo djelo onemogućuje njegovu pravu prosudbu. Doživljavajući srednjovjekovnu književnost znanjem i osjećajima današnjeg čovjeka i pokušavajući je tumačiti i ocjenjivati suvremenim književnoteorijskim normama, padamo u zabludu da je proglasimo neoriginalnom i manje vrijednom. Uobičajeni način sastavljanja i pisanja djela u dijelu srednjovjekovne tradicije bilo je prevođenje i kompiliranje drugih autora, pa tu Divković nije nikakav izuzetak.

1 Cjelokupni Divkovićev književni opus čine četiri djela: *Nauk karstjanski za narod slovinski (veliki Nauk), Mleci*, 1611; *Sto čudesa aliti zlamen'ja blažene i slavne bogorodice divice Marie*, Mleci, 1611; *Besjede Divkovića svarhu evanđel'ja nedjelnieh priko svega godišta*, Mleci, 1616; *Nauk karstjanski smnóziemi stvari duhovn'jemi* (mali Nauk), Mleci, 1616.

2 Zoranić je već napisao *Planine* (1536), Gundulić je na vrhuncu slave (živio od 1589-1638), a M. Držić je umro (1567). Glede širih europskih okvira spomenimo samo da je od Dantea (1265-1321) prošlo gotovo tri stoljeća, a on je međaš između srednjeg i novog vijeka.

3 Kombol M., *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, MH, Zagreb, 1961, str. 226.

Osim toga, nabožna utilitarnost njegova književnog rada njemu je važnija od puke originalnosti. Pošto su njegova djela u trenutku nastanka, ali i dosta vremena nakon toga, u potpunosti ispunjavala zahtjeve svojeg autora (da poučno i odgojno djeluju na puk), ona su prema tome i originalna. Prihvatiti se pisanja djela na narodnom jeziku svog kraja i biti prvi u tome, pisati ih osobitim pismom[4], pronalaziti predloške za svoja djela, tiskati ih kod inozemnog izdavača, a pri tome i sam lijevati originalna slova, kao i približavati djela puku, zahtijevalo je i veliki um i golem napor. I kada se svemu tome dodaju prilike u kojima je to uređeno, onda uz Divkovićevo ime uopće ne priliče izrazi koji označavaju puko prevođenje, prepisivanje i kompiliranje. Svojim umom i trudom uspio je otvoriti uski prolaz u debelu zidu bosanske srednjovjekovne kulturne zatvorenosti te tako omogućiti sebi izlazak, ali i ulazak drugima u taj prostor.

Uzimajući, dakle, u obzir religiozno-utilitarni karakter Divkovićevih tekstova i njihovu poučno-propovjedničku namjenu, kao i želju autora da udovolji zahtjevima koje su nametale povijesne prilike i njegove redovničke zadaće, poslije svega rečenog moramo konstatirati da je fra Matija itekako originalan pisac. Zato nam se čini pretjerana ocjena, da se Divković "u građenje stihova nije upuštao već je (...) radije pabirčio po starijem hrvatskom religioznom pjesništvu",[5] ali i mišljenje da je on "od razvijenijih tipova srednjovjekovnih pjesama došao na jednostavniju formu, a osim toga u njegovu tekstu nalazimo iskrivljen sadržaj, pobrkane dijaloge iz ranijih mnogosređenijih tekstova",[6] može biti podsticaj za daljnje proučavanje i dokazivanje Divkovićeve originalnosti.

II.

Neki predlošci Divkovićevih djela poznati su, jer ih i on navodi na početku svojih knjiga, dok za druge kaže samo kako ih "iz razlikieh diačkih k'iga privede, ispisa; i složi". Po onom što nam je poznato Divković se služio latinsko-talijanskim, ali i tekstovima stare hrvatske književnosti. Nije isključeno da se za istu stvar, radi usporedbe, služio paralelno ponekad i jednim i drugim izvorima, jer su mu bila dostupna odgovarajuća djela na latinskom jeziku, ali i njihov prijevod u glagoljskim tekstovima. Pored toga, zasigurno se ("pabirčeći", MK) služio i propovjedima različitih autora ukoliko je to ocjenjivao smislenim i korisnim. To mu je zacijelo bilo mnogo važnije od autentičnosti predloška i vlastite originalnosti. Zar se iz njegovih riječi s početka Besjeda (koje iz različitih knjiga prevede, ispisa i složi) sasvim jasno ne vidi da mu je pouka puka najvažnija.

Ali, ostavimo se rasprave o originalnosti i pokušajmo utvrditi koja i čija djela je izabrao za prijevod i prilagodbu svom bosanskom hrvatskom katoličkom puku (u kojem je samo mali dio znao čitati). Ovim pitanjem bavio se u nas veći broj autora, uglavnom u našem stoljeću. Sva njihova mišljenja teško bi u jednom ovakvom radu bilo iscrpno

4 "Njegova se grafija razlikuje ne samo od izvornog oblika ćirilice nego i od one koja se do tada rabila u Bosni i Hrvatskoj", vidi Moguš M., O grafemsko-fonemskim odnosima u Divkovićevim Besjedama, *Zbornik radova o M. Divkoviću*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, 1982, str. 50.

5 Kombol M., isto, str. 226.

6 Kolumbić N., *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*, Zadar, 1964. 260.

i navesti, a kamoli potanje komentirati, pa to nismo niti uzeli za zadaću. Ovdje ćemo u najkraćim crtama zabilježiti samo neka mišljenja o mogućim Divkovićevim predlošcima, a iscrpnije ćemo usporednom analizom pokušati ući u trag predlošku za njegovu pjesmu *Vele slatko, i Bogolubno prigovaran' je meu križom, i Gospom divicom Mariom.*

Izvor koji je Divković najčešće koristio jest djelo J. Herlota *Discipulus*[7] ili kako ga sam fra Matija naziva *Dišipuo*. Na to upućuju i Divkovićevi proučavatelji (Š. Urlić, M. Kombol, V. Štefanić, S. Stefanović, I. Petrović, H. Kuna). Velika je vjerojatnoća da je ono poslužilo kao izvor u prvom redu za *Sto čudesa* i za *Nauk karstjanski za narod slovinski*, ali i za određeni broj propovjedi u *Besjedama*. Heroltove propovijedi bile su popularne tijekom 15. i 16. stoljeća, a fra Matiji su mogli biti dostupni primjerci i u latinskom originalu i u glagoljskim prijevodima.

Divkovićevo najpopularnije i najopsežnije djelo jesu *Beside*.[8] To je knjiga od 1012 stranica, sadrži 66 besjeda priređenih za propovijed tijekom cijele godine u dane vjerskih blagdana. Obujam djela upućuje na to da se Divković osim Heroltovih propovijedi zasigurno služio i tekstovima drugih autora, što se može naslutiti i iz uvoda Besjedama. Poimence proučavatelji spominju Pepina, Bustia, Ferraria, Iacobusa de Voragine i Nicolausa de Lyre.

Na početku svojeg *Nauka karstjanskog smnoziemi stvari duhovniemi i vele bogolubniemi* Divković je naveo da "Nauk od Ledezmova i Bellarminova Nauka u jedno stisnu i složi".[9] Vjekoslav Štefanić upozorava da se autor nije morao služiti izvornicima, jer su mu bili na raspolaganju i hrvatski prijevodi (*Mali kršćanski nauk* J. Ledesme i Komulovićev prijevod *Bellarmina*). Ipak, govoriti o hrvatskim predlošcima Divkovićevih djela znači posredno doticati se i pojedinih starih latinsko-talijanskih tekstova. Svi njegovi predlošci prostorno su egzistirali na našoj obali bilo u originalu bilo u prijevodu, jer su oči naših pisaca bile uprte prema razvijenijoj latinsko-talijanskoj književnosti. A o originalnosti i svrhovitosti već smo nešto kazali.

Sve što vrijedi za "mali Nauk" vrijedi i za "mnozije stvari" (tekstove uglavnom u stihu, ali i u prozi). Jesu li oni prijevodi s latinskog ili su verzija tekstova koji su književno egzistirali u srednjovjekovnoj hrvatskoj književnosti? Jesu li primjerice Marijini "plačevi" prijevodi latinske pjesme "*Planctus Beatae Virginis*", "*Stabat mater dolorosa*", preradba djela sv. Anselma, ili im predložak valja tražiti u hrvatskim glagoljskim knjigama? Divkovićevi proučavatelji su usporedbama potkrijepili svoje ocjene. Učinili su to i za njegove pjesme "molitava", koje susrećemo u Lucićevu Vartlu, među pjesmama D. Armanova, u glagoljskim rukopisima HAZU i u A. Depope.

Pjesma o Sudnjem danu (Dies irae) koja se pripisuje Tomi Celanskom (oko g. 1250) također je našla svoje mjesto i kod Divkovića (pod naslovom *Pjesan na Dan martvieh*. Od kraja 15. stoljeća ta se pjesma nalazi u pjesmaricama, zbornicima i

7 Puni naslov djela glasi - *Sermones discipuli de tempore et de sanctis cum exemplorum promptuario et miraculis beatae Mariae Virginis* (Rostok, 1476; Mleci, 1584, 1598).

8 Pri pisanju rada služila sam se *Besidama* iz 1704. Ikavski oblik naziva djela otisnut je na prvoj stranici, pa ga poradi toga i sama upotrebljavam.

9 Premda Divkovićeva knjiga nosi naslov *Nauk karstjanski* sam tekst Nauka ne počinje od prve nego od 321. stranice i završava s 407. Ispred su "mnozie stvari", dok su iza *Nauka* samo *Male letan' je gospine*. Sam *Nauk* zauzima manje od 1/5 knjige.

misalima hrvatske književnosti. Jedna je varijanta i u *Lekcionariju* Bernarda Splićanina iz 1495. (tu pod naslovom Sequentia in agenda mortuorum), koja će zacijelo biti predložak Divkoviću. U svoj *Nauk karstjanski* fra Matija je, naravno, uvrstio i božićnu pjesmu *Pjesan na Božić*. Inačice ove pjesme su brojne, a najstarije njene potvrde u hrvatskoj književnosti datiraju iz 15. stoljeća, pa je sasvim jasno da je Divković pred sobom imao širok izbor različitih varijanti pjesme. Uspoređujući tekst pjesme *Va se vrime godišća* iz Beramskog brevijara s Divkovićevom *Pjesan na Božić* primjećujemo veće razlike.

I tekstovi dvaju prikazanja koje je unio u svoj *Nauk karstjanski* iz 1616. (*Život svete Katarine složen u verše i Abramovi verši*), te time bio prvi pisac koji je prikazanja unio kao posebnu vrstu književnih tekstova u prostore književnosti bosanskih franjevaca, svoj su predložak vjerojatno imali u starijoj hrvatskoj književnosti. Također je moguće da je koristio jednu od verzija Vetranovićeva *Posvetilišta Abramova*, dok tekst koji je Divkoviću poslužio za ispisivanje *Života svete Katarine* dosad nije poznat.

Uz Herlota i njegov *Discipulus* kao predložak Divkovićevih *Sto čudesa*, važno je napomenuti kako slični tekstovi egzistiraju u glagoljskim zbornicima mnogo prije Divkovićevih, pa ostaje mogućnost da Divković nije morao samo "privoditi, ispisivati; i slagati" već je imao priliku listati, čitati i birati ono što je njemu kao čovjeku i predstavniku katoličkog puka u Bosni odgovaralo.

III.

Postavili smo zadatak nešto pobliže saznati o predlošku za Divkovićevu dijalošku pjesmu "*Vele slatko, Bogulubno prigovaran' je meu križom, i Gospom divicom Mariom*" iz *Nauka karstjanskog smnoziemi stvari duhovni' iemi i vele bogolubniemi* (1616). Poslije navođenja cjelovitog teksta Divkovićeve pjesme usporedit ćemo je s tekstom istovrsnih pjesama iz Trogirske pjesmarice ("*Prigovaranje blažene dive Marije i križa Isusova*")[10] i Lucićeva Vartla ("*Deveto prigovaran' je blažene Divice Marije i križa Isusa, kô služi niki devot redovnik*")[11].

VELE SLATKO, I

Bogolubno prigovaran' je meu
križom, i Gospom divicom
Mariom.

Križu tvardi i ne mili, mene
mnogo ti rascvieli.
Dasi priao sina moga, Isukarsta
svemogoga.
Koinoje svaka on stvorio, i za nas
karv prolio.
Što učini križu britki, tebi
sin moj slatki.
Grubo tisi vas izranen, luti-
em tarn' jem ti okrunen.
Krkžu moj sinkami povrati, ja-
te molim gorka mati.
Zaštoe on moja velika radost, tere
moga sarca velika sladkost.
Križu gledaj velika čuda, štose
čini sada svuda.
Zemla darhće sva kolika, žalost
ludem bi velika.
Svjetlost sunca potamn' jela, i
kamen' ja jesu pukla.
Ta čuda navještuju, tere svietu
očituju.
Da on jest istiniti sin Boga,
prave nam svi sad koga.

KRIŽ OT GOVARA
Gospi Govoreći.
Moj otgovor slavna divo, ti
slušaj sad pomlivo.
Za narod čovječanski, na meni
svoi Isus slatki.
Koga neću ja vratiti, to mi ne-
moj govoriti.
Zakonmuje na men umrieti; sv-
ieh otsmarti otkupiti.
Bog Svemogi zakon stavi, što je-
st tako po naravi.
Smart svakoga da uzima, nikomu-
re prostit ne ima.
Smart vas sviet podloži, i boga-
ti i uboge.
Prostit sinu nektje svomu, oku-
sitje td svakomu.
Smartje dobru mnogi pokoj, u
nevoli svarha stugom.
Zato divo veće ne pravi, triebaje
nami dase stavi.
Majiko Božja ustarpnice, slavna
divo i pomnise.
Mater Evu i Adama, nih otca i
Abrama.
Tmine limba sloboditi, u vrie-
meće u raj prieći.
Rajse hoće veseliti, terti dvorno
zahvaliti.
Otci dasu oslobođeni, u raj da su
dovedeni.

Otgovara Gospa križu.
Križu rieči tvoe slišu, ali
gorko ja uz dišu.
Jere viđu sinka moga, ja dna divo
ro dih koga.
Da on visi srazbojnice, u tarno-
vje lutie vienicih.

Otgovara križ Gospi.
Bogse u meni ponizio, i po me-
ni radost nebu dao.
A sotoni mnogu žalost, zaštomu
skarši negovu jakost.
Smarcam božja posvećena, i ot
nega naređena.
Ot dobitja orugvasam, i pošen' ja
dostojnasam.
Po meni daje mili sin tvoj, os-
lobo dio dragi puok svoj.
Zato sviet me ima lubiti, i
počten' je men činiti.
Cjeća lubavi slavnoga Boga,
jerno pria nase koga.

Otgovara križ Gospi.

Mier meu nami jur imamo, ve-
ćese tomu nepriečamo.
Stavmo svaka u ruke Boga, stvo-
ritela Svemogoga.
Mise smarti ne strašimo Sveti
križ mi lubimo.

10 Pjesma je u *Trogirsku pjesmaricu* (koja potječe s kraja 16. stoljeća) prepisana iz Armanovljeve zbirke tiskane negdje između 1533-1551. Vidjeti: *Hrvatska književnost srednjega vijeka* (prir.: V. Štefanić), edicija - Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. I, Zagreb, 1969, Zora i Matica hrvatska, str. 393. Iz iste knjige je uspoređeni tekst pjesme, str. 393-397. Verzije te pjesme nalaze se još u pjesmarici M. Vrančića s kraja 16. stoljeća, u *Budljanskoj pjesmarici* iz 1640, u glagoljskim rukopisima HAZU i A. Depope, te u još nekim. Zna se da su slične pjesme (sa sadržajnim karakteristikama kontrasta) egzistirale i u talijanskoj književnosti.

11 Lucić, Petar, Vartal, priredio N. Kolumbić, Split, Književni krug, 1990.

Bogu služmo umileno, nega
lubmo mi svaršeno.
Budi vazda on pohvalen, koino
žive u viek. Amen.[12]

Jezične razlike među trima pjesmama

Stih	Divkovićeva pjesma	Pjesma iz Vartla	Pjesma iz Trogirske pjesmarice
1.	-	-	-
2.	-	-	-
3.	priao sina	prijal sinka	prijal sinka
4.	-	-	-
5.	koinoje, on	kino, oni	ki no j', oni
6.	nas, - ,	narod, je	narod, je
7.	što	ča	ča
8.	- , -,	da, na	da, na
9.	tisi	visi	visi
10.	lutiem tarn'jem ti òkrunen	ljutim tarnom i okrunjen	ljutim tarnom i okrunjen
11.	križu moj sinkami povrati	križu, meni sinka vrati	križu, meni sinka vrati
12.	gorka	gorka	tužna
13.	zaštoe on moja velika	zeč je on mâ vela	zač je on mâ vela
14.	velika	-	-
15.	velika	vela	vela
16.	štose čini sada	ka se sada čine	ka se sada čine
17.	-	-	-
18.	-	-	-
19.	potamn'jela	jest pomarkla	jest pomrkla
20.	-	-	-
21.	čuda navještuju	čudesa navišćuju	čudesa navišćuju
22.	-	-	-
23.	on jest istiniti	'no j' jisti on	on j' isti on
24.	prave nam svi sada Križ ot govara Gospi govoreći.	prijal na se sad si Križ odgovara divi Mariji	prijal na se ti si Križ odgovara divi Mariji
25.	moj	poj	moj
26.	slušaj sad pomlivo	hti(j) slišati sad pomnjivo	htij slišati sad pomnjivo

12 Napomena uz tekst pjesme: stih 11, treba križu; stih 28, treba stoi; stih 34, treba naravi; stih 40, treba to; stih 45, treba Majka i stih 67, treba pošten'je.

27.	- , čovječanski	da, človičaski	da, človičaski
28.	-	-	-
29.	koga, - ,	Boga, t'	koga, t'
30.	nemoj	ne hti(j)	ne htij
31.	zakonmuje na men umrieti	za kô na mni umriti će	zač bo na meni umriti će
32.	svieh, otkupiti	svit, skupiti će	svit, skupiti će
33.	-	-	-
34.	što jest tako	ča jest tukoj	ča jest tokoj
35.	-	-	-
36.	nikomure, ne ima	i nikomur, nima	i nitkomur, nima
37.	smart	smarti	smrti
38.	i uboge	i ubozi	i ubozi
39.	nektje	ne hti	ne hti
40.	-	-	-
41.	mnogi	mnozi	mnogi
42.	u, nevoli stugom	i nevolji konac tukoj	i nevolji konac tokoj
43.	zato, veće	zatoj, već	zato, već
44.	triebaje nami	triba j'na me	triba j'na me
45.	ustarpni se	ustarpi se	ustrpi se
46.	-	-	-
47.	-	-	-
48.	ñih otca	njih otac	inih otac
49.	-	-	-
50.	u vriemeće, prieći	vrime jin je, priti	vrime jim je, priti
51.	-	-	-
52.	-	-	-
53.	otci dasu oslobođeni	da su otci slobodnji	da su oci slobodjeni
54.	- , Otgovara Gospa križu.	i, Odgovara diva Marija križu	i, Odgovara diva Marija križu
55.	-	-	-
56.	ali, ja uzdišu	dali, ja ti 'zdišu	dali, ja ti zdišu
57.	viđu	viju	viju
58.	jadna divo	ja no divom	ja no divom
59.	razbojnice	razbojnici	razbojnici
60.	u tarnovje lutje vienicih Otgovara križ. Gospi.	u tarnovi ljutu vinci Odgovara križ divi Mariji	u tarnovi ljuti vinci Odgovara križ divi Mariji
61.	u meni ponizio	u mni ponizil je	u meni ponižil je
62.	i po meni radost nebu dao	po meni radost nebu dal je	po mni radost nebu dal je
63.	sotoni	hudobi	hudobi
64.	zaštomu skarši negovu jakost	zač mu skrati njega jakost	zač mu skrati njega jakost
65.	Smarcam	smart	smrt

66.	naređena	narejena	narejena
67.	orugvasam	korugva sam	kora ja sam
68.	pošten'ja	pošten'ju	pošten'ja
69.	meni	mni	mni
70.	-	-	-
71.	-	-	-
72.	počten'je men činiti	pošten'je meni činit	pošten'je meni činit
73.	cjeća	cić	cić
74.	jerno pria	ja no p(rij)ah	ja no prijah
	Otgovara križ Gospi.	Odgovara križ divi Mariji	Križ odgovara divi Mariji
75.	mier, imamo	mir, imajmo	mir, imamo
76.	većese tomu ne priečamo	veće o tom ne (pričajmo)	već se ob tom ne pričajmo
77.	u ruke	vruće	u ruke
78.	-	-	-
79.	-	-	-
80.	sveti	sveta	sveta
81.	Bogu služmo, umileno	Boga služ'bo umiljeno	Bogu služ'mo humiljeno
82.	lubmo	ljubeć	ljebeć
83.	-	-	-
84.	koino	kino	ki no

Usporedba pokazuje da se Divkovićeva pjesma razlikuje od drugih dviju pjesama.[13] Sve tri pjesme sastavljene su od po pet dijelova (dijaloških cjelina) na početku kojih (izuzev prve) stoje naslovi (upute). Po svemu sudeći prepisivači su pogriješili kod svih pjesama u uputi (naslovu) na početku pete dijaloške cjeline. Umjesto upute da stihove koji slijede govori kor vjernika stoji da "Križ odgovara divi Mariji" (u Divkovićevoj pjesmi Gospi), dakle kao na početku prethodne cjeline što nije logično. Broj stihova u prvom, trećem i petom dijelu svih pjesama je isti (24, 6, 10), dok se u drugom i četvrtom dijelu razlikuje u Divkovića (30, 14) u odnosu na druge dvije pjesme koje imaju podjednak broj (34, 18).[14]

13 *Vele slatko, i Bogolubno prigovaran'je meu križom, i Gospom divicom Mariom* (Divković), *Prigovaranje blažene dive Marije i križa Isusova* (Trogirska pjesmarica) i *Devoto prigovaran'je blažene Divi-Marije i križa Isusa, kô složit niki devot redovnik.*

14 Kod Divkovića u drugom dijelu pjesme, prema pjesmi iz Vartla i Trogirske pjesmarice (Tr. pjes.) nedostaju slijedeći stihovi:

"Odriš uši zmaja ljuta, (u Tr. pjes. stoji: uzli)
ne čin' da žre veće svita.
Ter ti svit će vazda služit
i dostojno tebe hvalit."
U četvrtom dijelu nema ovih stihova:
"Skala ja sam po kôj gori
nebeskoga gre se k dvori. (U Tr. pjes. stih je bez slova k.)
Imaš dakle ustarpit se (u Tr. pjes. stoji: ustrpi se)
tere, Divo, veselit se". (U Tr. pjes. stoji: veseli se).

U pjesmama iz *Trogirske pjesmarice* i *Vartla* dosljedno je zastupljen rimovani osmerac, dok u Divkovića nije. Dvije prve pjesme imaju dosta istih stihova (63 od ukupno 92). Od stihova koji su im različiti (29) samo ih je desetak s bitnijim razlikama[15], dok su ostale razlike uzrokovane prepisivačevim intervencijama ili pogreškama. Dodamo li da su obje zbirke u kojima se pjesme nalaze s istog područja (Trogir) i iz istog vremena (kraj 16. stoljeća), sve ukazuje da im je predložak isti. (Treba li na temelju iznesenih elemenata odbaciti mogućnost da je jedna pjesma poslužila za predložak drugoj?).

Mogućnost da je jedna od navedenih pjesma bila Divkovićev predložak umanjuje se već time što im je različit broj stihova. Uz to im je i mali broj podudarnih stihova - svega 22.

Predložak za Divkovićevu pjesmu treba potražiti u glagoljskim rukopisima HAZU ili A. Depope, odnosno u zbirci M. Vrančića. U svim tim pjesmama zajedno s Divkovićevom, nedostaje po osam stihova u odnosu na pjesme iz *Trogirske pjesmarice* i *Vartla*. Je li Divkovićevu predlošku najbliža pjesma M. Vrančića? Na tu se pomisao dolazi usporedbom razlika do kojih je došo N. Kolumbić (Lucićeva pjesma i ostale verzije prema Divkovićevoj pjesmi).

Literatura:

Kolumbić, Nikica: *Postanak i razvoj hrvatske srednjovjekovne pasionske poezije i drame*, Zadar, 1964.

Kolumbić, Nikica: *Osobitosti hrvatske srednjovjekovne književnosti i njena aktualna pitanja*, Croatica, 2. god., II., Zagreb, 1971.

Kombol, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961.

Lucić, Petar: *Vartal*, priredio N. Kolumbić, Književni krug, Split, 1990.

Moguš, Milan: *O grafemsko-fonemskim odnosima u Divkovićevim Besjedama*, Zbornik radova o M. Divkoviću, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo, 1982.

Štefanić, Vjekoslav (priredio): *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, edicija - Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1, Zora i Matica hrvatska, Zagreb, 1969.

Zbornik radova o Matiji Divkoviću, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo, 1982.

15 Usp. međusobno stihove iz Trogirske pjesmarice i Vartla: 12, 19, 29, 31, 48, 57, 65, 73, 84, 85 i 89.

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Trpimir Macan: RAT I DOKOLICA,** Matica hrvatska, Split, 1995.
2. **POLJICA**, br. 20, Godišnjak Poljičkog dekanata, Gata 1995.
3. **Alojz Buljan: PEROM SNA,** Novska 1995.
4. **NAPREDAK 1966.**, HKD Napredak, Sarajevo 1996.
5. **ZADARSKA SMOTRA,** 3-4/94, Matica hrvatska-ogranak Zadar 1994.
6. **STUDIA CROATICA, 2 (129),**1995., Buenos Aires, 1995.
7. **DOMETI**, 1-6, Riječki ogranak Matice hrvatske, Rijeka 1995.
8. **Ljubica Šafran: SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA I FAŠIZAM,** NZ Globus, Zagreb 1996. 1995.
9. **MATICA,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1996.
10. **ŽIVO VRELO, 1/96.,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar, 1996.
11. **Ante Pavelić: DOŽIVLJAJI,** Naklada Starčević, Zagreb 1996.
12. **HAKIJA HADŽIĆ,** Hrvatsko muslimansko-kulturno društvo "Narodna uzdanica", Zagreb 1996.
13. **Osman Nuri Hadžić,** Hrv.-musl. kul. dr. "Nar. uzdanica", Zagreb 1996.
14. **SPOMENICA O 50 GODIŠNJICI MUČENIČKE SMRTI DR. IVANA PROTULIPCA,** Zagreb 1996.
15. **MEHMEDALIJA MAK DIZDAR**, Hrv-musl. k. d. "Nar. uzdanica", Zagreb 1996.
16. **ENVER ČOLAKOVIĆ,** Hrv.-mus. k. d. "Nar. uzdanica", Zagreb 1996.
17. **GODIŠNJAK NJEMAČKE NARODNOSNE ZAJEDNICA 1995.**, Njemačka narodnosna zajednica, Zagreb 1996.
18. **Ante Sekulić: JURAJ UTIŠINOVIĆ MARTINUŠEVIĆ 1482.-1551.,** Naklada Slap, Jastrebarsko 1995.
19. **ZVONIK, 1 (15) 1996.**, Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1996.
20. **STEĆAK, 23/95, HKD,** Napredak, Sarajevo 1995.
21. **SUBOTIČKA DANICA, KALENDAR 1995.,** Župni ured sv. Terezije, Subotica 94.
22. **2000, 86/87, 1996.**, Društvo 2000, Ljubljana 1996.
23. **Tomislav Macan: VLASIĆKI ZAPISCI,** Matica hrvatska, Dubrovnik 1996.
24. **Davor Prpić: ČEZNUTLJIVA JUTRA**, Senjsko knjiž. ognjište, Senj 1995.
25. **GLASNIK HRV. KATOL. LIJEČNIČKOG DRUŠTVA, 3-4**, 95., Zagreb 1995.
26. **RIJEČKI TEOLOŠKI ČASOPIS, 2/95**., Rijeka 1995.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Genitivno zanovijetanje

"*Odlazak Perušine*, naslov jedne moje pripovijesti, jezično nije dobar - piše V. Kaleb. Sjećam se kako sam se nastojao popraviti, ali ono što je odgovaralo našoj sintaksi nije mi bilo 'žestoko'. Na primjer 'Perušinin odlazak', 'Odlazak maloga Perušine', samo 'Odlazak', 'Perušina odlazi' ... I na koncu sam se žrtvovao kako jesam , sada ne bih."[1]

Takve jezične skrupule u ovom trenutku, čini se, sve manje žuljaju književnike, prevoditelje, publiciste pa i same jezikoznance. Tako ćemo u brojnim naslovima književnih i drugih djela, izvornih i prevedenih, sresti krivu ili dvojbenu uporabu genitivnih sintagmi: *Lelek sebra, Duše robova, Spleen Pariza, Cvjetovi zla, Suma teologije, Načela jezuitâ, Higijena duše, Ušica igle, Put svile ...*

Jesu li, dakle književnici, publicisti i prevoditelji ponovno u raskoraku s gramatičarima - kako se to katkad zna reći[2] - ili su u sukobu sa sustavom jezika kojim pišu? Pravilo o posvojnom genitivu i njegovu pridjevskom korelatu uočeno je već u prvoj hrvatskoj gramatici, Kašićevoj, a opsežno je opisano u prvoj hrvatskoj znanstvenoj gramatici, Maretićevoj. Radikalno su ga branili istaknuti hrvatski jezikoslovci Ivšić, Jonke i Babić. Latinsku sintagmu *Ioannis equus* Kašić prevodi sintagmom *Ivannôv kògn* (Ivanov konj) a ne sintagmom *kògn Ivanna* (konj Ivana)![3] Pijemo *dalmatinsko vino* a ne *vino Dalmacije*, znao bi reći Ivšić.

Pa ipak jedan sveučilišni profesor, jezičar, naziva to sve skupa zanovijetanjem. Genitiv je - tvrdi on bez razlikovanja - legitimna sastavnica ovog jezika (kao da je ikad netko tvrdio da nije) te je suvišno razbijati glavu je li pravilno *Aerodrom Bangkoka* ili *Bangkoški aerodrom*!

Gdje smo to, dakle, nakon četverostoljetnog opisa jednoga sintaktičkog pravila? Jesmo li i na gramatičkome području uljezli u onaj kaos stvaralački, iz kojeg će, kao i na području hrvatskoga pravozbora - kako nas svjetuje jedan zagrebački fonetičar, nastati nov jezični sklad? U ovom usputnu članku nema mjesta tanahnim sintaktičkim raščlambama, ali ni augurskim predskazanjima i gonetanjima. Povjerenje ćemo iskazati logosu a ne kaosu, a to znači prepoznatljivoj strukturi hrvatskog jezika i onih koji su je bili osjećali pouzdanim jezičnim iskustvom, bilo razložno opisivali po pravilima jezične struke.

1 Vjekoslav Kaleb, Evo me da još malo čudašim, *Vjesnik*, Danica, 24. IX. 1994., str. 21.
2 Petar Guberina, Hrvatski književni jezik i hrvatski jezikoslovci, *Hrvatska revija*, 1941.; *Jezik*, god. 43, Zagreb, listopad 1995., str. 2-14.
3 Bartul Kašić, *Institutionum linguae illyricae*, Rim, 1604., str. 42-43.

Kaleb je doista jedan od rijetkih hrvatskih književnika kojemu jezični logos i gramatički propis nisu prepreka i smetnja nego uvjet književnog oblikovanja. On je, k tomu, dao vrsnu sintaktičku raščlambu svoje nedoumice. U trenutku izbora naslova za svoju pripovijest bio je svjestan i stilističkoga razloga, koji svagda ne ide pod ruku s jezičnim ("ono što je odgovaralo našoj sintaksi nije mi bilo '*žestoko*'"). Ipak mu u trenutku pisanja navedena komentara "stilska obilježenost" ne bijaše *refugium gramaticorum*. Možda bi se ipak moglo reći, pa i po strogu Maretiću, da se naslovna sintagma *Odlazak Perušine* može tumačiti i kao posvojni i kao subjektni genitiv. Ako je samo posvojni, onda je obvezna preinaka naslova u pridjevsku sintagmu (*Perušinin odlazak*). Protumačimo li naslov kao subjektni genitiv - na što nas upućuje i Kalebova preinaka *Perušina odlazi* - onda je sintaktički pravilan i naslov *Odlazak Perušine*.

Na sličan je način moguće analizirati Ujevićev naslov *Lelek sebra*. Možemo ga tumačiti i kao posvojni i kao subjektni genitiv. Ako ga protumačimo kao posvojni, onda lelek pripada onomu koji leleče pa je naslov *Sebrov lelek* ili *Sebarski lelek*. No preinačena sintagma sebar leleče upućuje nas na subjektni genitiv pa je pravilna i sintagma koju je u naslovu odabrao Ujević. Je li ona stilski obilježena prema drugoj mogućoj ili, kako bi Kaleb rekao, je li "žešća"? Teško bi to bilo dokazati. Uostalom, i u jednoj i u drugoj sintagmi "leleče *ljutu* molbu srvan mališ"!

Tim dvojnim tumačenjem ne bismo, čini se, mogli opravdati Araličin naslov *Duše robova*. Ovdje je pravilna samo pridjevska sintagma: *Ropske duše*. Prigovor da je pridjev *ropski* dvoznačan, jer ima osnovno i preneseno značenje, nije opravdan, jer je dvoznačna i riječ *rob*, od koje je pridjev izveden. Dvoznačnost naslova može se otkloniti tek u kontekstu čitava djela i onog o čemu se ondje govori.

Naslov *Spleen Pariza* treba bez dvojbe preinačiti u pridjevsku sintagmu: *Pariški spleen*. Takav se jednoznačan odgovor zacijelo ne bi mogao dati o prijevodu drugoga Baudelaireova pjesničkog naslova na hrvatski (*Les Fleurs du mal*), preveli ga sintagmom *Cvjetovi zla* ili *Cvijeće zla*. Sintagme *Zli cvjetovi* ili *Zlo cvijeće* gramatički lijepo stoje, no zadovoljavaju li posve semantiku i stilistiku? Ili u tom pitanju samo zanovijeta naša navika, svikla na prevedene genitivne sintagme? Za utjehu valja primijetiti da se ni tumači Baudelaireova naslova ne slažu jednodušno u tome što u toj sintagmi znači riječ *le mal*. Znači li ona "sve ono što je oprečno dobru", etički i metafizički, ili pak "bolećivu duševnu patnju, duboku melankoliju", sadržanu u francuskoj sintagmi "*le mal du siècle*"? *Le petit Robert*, vrstan francuski rječnik,[1] zastupa prvo tumačenje. Pod tim značenjskim segmentom on donosi i naslov Baudelaireove zbirke, samo što je riječ *zlo* pisana velikim slovom (*Les Fleurs du Mal*). Ondje se navodi i Baudelaireova rečenica: "Učinilo mi se ugodnim ... da iz *Zla* izlučim poeziju". Bila bi to dakle svojevrsna izlučina, izdanak iz zla, "porod od tmine", bez gundulićevske grižnje savjesti i baroknog moralizma. No doživljaj ni svijet te Baudelaireove zbirke omogućuje i drugo tumačenje. Bilo bi to onda *Bolećivi cvjetovi*, *Bolećivo cvijeće*, procvalo na tlu duboke duševne sjete i pariškog splina.

Spomenutih dvojbi nema kad je riječ o naslovima *Higijena duše*, *Suma teologije* i *Načela jezuitâ*. Gramatički su pravilne samo sintagme Duševna higijena, Teološka suma i Jezuitska načela.

1 Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Paris, 1970, s. v. mal.

Preinačimo li naslovnu sintagmu *Put svile* u sintagmu *Svileni put*, jezično jedino pravilnu i potvrđenu analognim primjerima, prosvjedovat će mnogi mali Ivica, pa i onaj s doktoratom. Prigovorit će nam otprilike ovako: Zar je to put napravljen od svile? Zacijelo nije, odgovorit ćemo mu. To je put kojim su karavane prenosile svilu, dakle nije od svile nego je u vezi sa svilom. Pridjev *svilen* ima dva značenja: (1) onaj koji je od svile (*svileni konac, svilena košulja*); (2) onaj koji je u vezi sa svilom (svilena buba, Svileni put, svilena industrija ...). U povijesti je poznat i *Jantarni put*. Nije to put napravljen od jantara, već put kojim se prenosi jantar od Baltika prema Sredozemlju. Gradivni su pridjevi ujedno i odnosni, što pokazuju sljedeće sintagme: *kamena sjekira/ kameno doba; jantarna lula/Jantarni put; svilena maramica/Svileni put; zlatna narukvica/Zlatna obala; srebrna žlica/Srebrna flota; bjelokosna statua/Bjelokosna Obala; vodena bolest/vodena bujica* ... Kad bismo imali dobar opći rječnik hrvatskoga jezika i kad bismo se njime dobro služili!

Za gramatički nepravilan naslov *Ušica igle* nema ni dvojbe ni opravdanja. Riječ *ušica*, najčešće u pluralu *ušice*, prorez je na igli kroz koji se provlači konac ili prorez na sjekiri kroz koji se učvršćuje drvena drška. Kako se i od riječi *igla* i od riječi *sjekira* dade napraviti pridjev, dobar će nam hrvatski rječnik reći: *ušica/ušice u igle, iglena ušica/iglena ušice; ušica/ušice u sjekire; sjekirna ušica/sjekirne ušice*.

Prevodeći roman Kena Folleta na hrvatski, čini se da prevoditelja, diplomirana kroatista i anglista, nisu mučile Kalebove jezične finese. On se zaputio prečacem svoje govorne navike, kamo su ga mogli usmjeriti i englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnici, gdje je spomenuta sintagma gramatički krivo navedena. Da je pogledao u koji drugi rječnik[1] ili da se sjetio kako je ta sintagma već na neki način sankcionirana biblijskim izričajem "*proći kroz iglene ušice*" pa zavirio u hrvatski prijevod *Novog zavjeta*, našao bi dobar i jezični i stilistički poticaj.

Ovdje ćemo navesti prijevod poznate novozavjetne izreke o bogatašu, devi i iglenim ušicama[2] od *Vulgate*, preko glavnih europskih jezika do hrvatskog prijevoda:

"Facilius est camelum *per foramen acus transire*, quam divitem intrare in regnum caelorum" (*Vulgata*).

"Es ist leichter, das ein Kamel *durch ein Nadelöhr gehe*, denn daß ein Reich Gottes komme" (Lutherov prijevod).

"It is easier for a camel to go *trough the eye of a needle*, than for a rich man to enter into the kingdom of God" (*Biblija* kralja Jakova).

"Il ist plus facile à un chameau de *passer par un trou d'aiguille* qu'à un riche d'entrer dans le Royaume des Cieux" (*La Bible de Jérusalem*).

"Удобнее верблюду *нро◊ми сквоз≥узол∝н∫ е уши*, нежели богатому во◊ми в Царство Божие" (Sinodalni ruski prijevod)

"Lakše je kamili *proći kroz iglene uši* nego li bogatome ući u carstvo Božije" (Karadžićev prijevod).

"Lakše je devi *proći kroz iglene ušice* nego bogatašu ući u kraljevstvo nebesko" (Rupčićev prijevod, 1961).

"Lakše je devi *kroz uši iglene* nego bogatašu u kraljevstvo Božje" (B. Duda i J. Fućak, 1973).

1 M. Deanović i J. Jernej, *Hrvatsko-talijanski rječnik*, Š. K., Zagreb, 1982, s. v. igleni et ušice.
2 *Evanđelje po Mateju*, 19,24.

U književnim tekstovima nije teško sresti varijacije toga biblijskog izričaja. Ivo Andrić gramatički ga besprijekorno donosi u rečenici u kojoj portretira bosanskog franjevca:

"Gone me ove moje starješine, *kroz iglene uši* me *protjeruju*, a ja se i branim i otimam".

Je li I. G. Kovačić krivo čuo svoga župnika ili je i sam udario prečacem jezičnim to se ne da razabrati iz sljedeće rečenice:

"Češće je s prodikaonice naglašavao, kako će prije deva *kroz ušicu igle* nego bogataš u kraljevstvo nebesko."

Nikola Šop u tom je pogledu bio i gramatički besprijekoran i stilistički tankoćutan:

"Neka opet zadrhti pred jutarnju jezu veselja mlada, nagnuta nad *uho igleno*."

Postoji i *Igleni rt* (portugalski *Cabo das Agulhas*, francuski *Cap d'Aiguilles*, njemački *Nadelkap*, engleski *Cape Agulhas* ...) kažu nam zemljovidi i atlasi. Dakako, analogno prema engleskom toponimu, na hrvatski se često prevodi samo generički pojam (*rt*) a ostavlja se portugalska riječ u pluralu (*Agulhas*). Riječ je o najjužnijoj točki afričkog kontinenta. Kad su onuda, prošavši Olujni rt ili Rt dobre nade, koncem XV. stoljeća prolazili portugalski pomorci, magnetska bi igla na busoli (agulha) postala nemirnija, jer tim rtom ide meridijan koji razdvaja Atlantski od Indijskog oceana. Prevodeći portugalsku ili njemačku sintagmu, zemljopisci nisu preveli *Rt igle* ili *Rt igala* već, pravilno, *Igleni rt.* (a mogli su jednako pravilno prevesti: *Busolski rt* ili *Kompasni rt*).

Nismo li malčice prezašiljili problem? Možda. Gone nas ovi jezikoznanci, kroz iglene nas uši protjeruju-reći će nonšalantniji književnici (i farizeji). Branite se i otimajte se! Ali, ako se nakon četverostoljetnog traganja za zajedničkim jezikom još klimaju sami sintaktički temelji, nikad nećemo ući u kraljevstvo jezika standardnoga.

Marko Kovačević

"Dubl - W - Hrwati" in Kroatien

Prostor između Save i Drave naseljen je Europljanima, koje sam zbog prezimena nazvao DUBL-W Hrwatima. Hrvati koji su pristigli s Iranske visoravni naziru se tek u tragovima, opalescentno, tako da zbog svoje malobrojnosti sve više postaju egzotika kao Sijuks-Indijanci u Americi. Danas su pretežno nastanjeni u Lici, Dalmatinskoj Zagori, Bosni i Hercegovini. Inače, prepoznaju se po gorštačkim romboidnim fiziognomijama i uglavnom su dobri ratnici. U prvim su redovima kad treba ginuti za slobodu Hrvatske.

Ipak, moramo prihvatiti i novu činjenicu: za Hrvatsku se bore i doseljeni Europljani - Nijemci, Česi, Mađari, Slovaci, Ukrajinci, Poljaci, Talijani. Osim njih tu su još i Muslimani, Slovenci i drugi. Dovoljno je pogledati prezimena i uvjeriti se u ovu činjenicu: Lang, König, Lederer, Stirmer, Doležal, Firšt, Štern, Waldman, Hodak, Petters, Richter, Wagner, Uhernik, Simonelli, Hofman, Kiš, Mintas-Hodak, Fugger,

Houra, Šulek, Zanetti, Hokaček, Jušinski, Červenko, Bobetko, Tus, Varga, Filippi, Fitz, Galkowski, Mück, Ferenci, Eisele, Erbežnik, Aranjoš, Albahari, Gold, Grossman, Alberghetti, Albl, Kretsz, Krauth, Kratofil, Kraus, Laszowski, Michieli, Getz, Klima, Huml, Janson, Orsag, Bach, Kerekeš, Januška, Siladi, Jarny, Herbst, Hendl, Štajduhar, Weis, Wolf, Woljski, Wurzberg, Wacha, Weber, Weigand, Waronig i tako - *ad infinitum*. Dirljivo je gledati kako se neki DUBL - W Hrwati bore za Hrvatsku kao što su se američki Hrvati borili za Ameriku. Tražiti, dakle, između Save i Drave "čistog" Hrvata isto je što i tražiti iglu u plastu sijena. Iluzorno je zanositi se hrvatstvom koje postoji samo *de iure*. Čak i mnogi "ićosi" (s prezimenom na - ić) imaju u svojoj obitelji Mađare, Ukrajince, Čehe, itd. Poznajem djevojku koja se preziva Bašić - s tipičnom mongolskom facom. Kasnije sam saznao da joj je majka - Mađarica.

Kao kršćanin-spjevalac držim da su svi ljudi braća, djeca Božja - ali kad čitam špicu na TV-ekranu - ne mogu a da ne zamijetim kako se DUBL-W definitivno inkorporiralo u naš nacionalni habitus i postalo svojevrsni etimon naše svakodnevice. Nositelji ili nosači DUBL-W dragulja ljubomorno čuvaju svoj W, bez obzira da li je inicijal ili se nalazi negdje u sredini prezimena. Oni vjerojatno misle kako DUBL-W djeluje šik, pa čak i aristokratski, a u stanju prosvjetljenja dokučuju kako je DABL-W ili CH, TT, SS, dio njihove povijesti i oni se ne žele odreći svoje morfologije, svojih "ukrasa", koji ukazuju na njihovo "plemstvo" - premda im preci bijahu (kao i naši) stražmeštri, tregeri, feldvebli, kuferaši i husari, te ostali zapadnjaci koji naseliše ove močvarne prostore i postadoše društvena krema, koja u nedjeljno prijepodne ispija svoj obvezni kapuciner, dok je uslužni ober (neki Ličanin ili Bosanac) izvodio oko njih servilne piruete. Razna DUBL-W gospoda predavala su se opasnom trinkanju u subotu poslije podne kako bi mogli doživjeti svoj BLAU MONTAG kao u pradomovini Bavarskoj.

Prije izvjesnog vremena jajoliki nas, preko oceana, gaze uz pomoć internacionalne hipokrizije (Wolf i kompanija) koja, služeći se lažima, postade vitalni dio njihove civilizacije.

Gospodin Wolf nam zabija svoj dvostruki nož u leđa i ceri se mefistofelski, radostan što njegove laži o Hrvatskoj tako brzo prodiru u srca naivnih američkih senatora.

S obzirom na činjenice postavlja se relevantno pitanje da li je uopće važno tko su to danas Hrvati u Hrvatskoj. Hrvati iz Tomislav Grada, Jajca, Kraljeve Sutjeske, Fojnice, Vareša, Banje Luke, Dervente, Kupresa, Mostara, Kiseljaka, Orašja, Sarajeva, Slunja, Travnika i ostalih mjesta - stoje na margini hrvatske politike gledajući kako se Zagreb gubi u maglama recentne vlasti, gledajući kako ispred njih defiliraju neka nepoznata imena s "ukrasima".

Hrvati iz Bosne, bježeći pred terorom Srba, umjesto da u Hrvatskoj nađu svoju domovinu, nalaze tek rezervat u kojem s velikim teškoćama dobivaju vodu, svjetlo, rješenja i ostale dokumente. Tako se u novim odnosima na terenu formira jedna idiosinkrazija Hrvata-Europejaca spram Hrvata-Sijuksa iz Bosne.

Zaključimo: Hrvatska između Save i Drave Amerika je u malom, jer u njoj žive Česi, Mađari, Nijemci, Slovaci, Ukrajinci, Poljaci, Talijani, Slovenci, Makedonci, Albanci i ostali koji su Hrvatsku prihvatili kao svoju domovinu. Jedino su Srbi, nažalost, izuzetak, jer velika većina mrzi Hrvatsku - strasno i nepomirljivo. Nalazimo se pred paradoksom: Hrvatska između Save i Drave najmanje je hrvatska... Kao što se vidi

nismo svi došli s Iranske visoravni. Dobar dio DUBL-W Hrvata uspješno vodi hrvatsku politiku. Dakle, dok je stranaca - bit će i Kroacije!

Uostalom, to pokazuje i naša povijest. Krenimo od Ilirizma. Da nije bilo jednog Vraza (Slovenca), jednog Demetra (Grka), jednog Gaja (Francuza), jednog Farkaša-Vukotinovića (Mađara), a kasnije i jednog Šuleka (Slovaka), te Šenoe (Čeha) - što bi bilo s našom književnošću i Preporodom? Stranci su nas, dakle, preporodili.

Da ne bijaše potomaka onih što su nekoć pjevali na sveučilišnom trgu ispod mađarskih zastava i vikali: - Eljen! - teško bismo se kurtalisali doseljenih pljačkaša. Stoga - hvala Bobetku, Tusu i Červenku. Hvala ljudima koji vole Hrvatsku, a zovu se: Wachtler, Wagman, Wagner, Orsag, Bach. Uostalom, ako smo mogli mi ginuti za njih 500 godina - mogu i oni za nas.

Da ne bijaše stranaca (Šeks, Hebrang, Majdak, Štern) tko bi vodio našu politiku; da nije stranaca (Marty, Strozzi, Houra, Langerholz, Prohaska) tko bi nas zabavljao: da nije ljudi kao što su (De Zan, Stella, Harms) tko bi pisao udžbenike za našu djecu; da nije useljenih susjeda (Balog, Vereš, Goldstein, Kanižaj, Fišer, Flaker, Fabrio), tko bi stvarao hrvatsku književnost, a o znanosti da i ne govorimo.

Od nekih naših velikana imali smo više štete nego koristi. Kao blistav primjer mogu poslužiti dva naša velika pisca - Ivo Andrić i Miroslav Krleža.

Prvi je okrenuo leđa svom narodu i svom jeziku i postao jedan od najčuvenijih renegata u našoj povijesti, prebjegavši u tabor najvećih neprijatelja hrvatskog naroda.

Drugi se vehmentno rugao i Bogu i ljudima pljujući po crkvi, papama, svećenstvu. Uzput se bavio blaćenjem hrvatske književnosti "na radost bližeg i daljeg okoliša" - kako reče jedan naš poznati suvremenik. Em smo Hrvati!

Svemu treba prići *cum grano salis* i biti realan. Ako bih birao između Jakova Blaževića i Hebranga - izabrao bih Hebranga. Ako bih birao između Ive Andrića i Nedjeljka Fabrija - izabrao bih Fabrija. *Sapienti sat!*

Na kraju zaključimo: hrvatski *corpus* između Save i Drave jest višenacionalni amalgam, koji još uvijek nema određen profil, ali je uglavnom prihvatio hrvatske običaje i navike i stoga smatra Hrvatsku svojom domovinom. I bori se za nju. I gine!

Pa ipak, pred pogledima nekih DUBL-W Hrvata stojim osupnut i osjećam se strancem u vlastitoj domovini.

Anto Ćosić

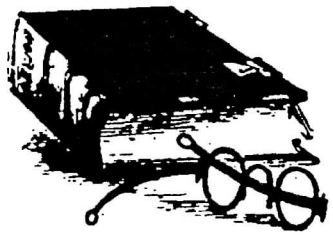

Da ne zaboravimo ...

Prelistavajući emigrantska glasila zadnjih desetak godina, naišao sam u londonskoj *Novoj Hrvatskoj* (br. 15. od 26. srpnja 1987) na jednu znakovitu obavijest *Dopisnika iz domovine*. Mislim da je vrijedno, unatoč proteklom, vjerujem zauvijek prošlomu vremenu, osvrnuti se na opisani događaj, jer nas zorno podsjeća gdje smo bili *jučer,* a gdje smo *danas.*

Riječ je o Stevi Majstoroviću "penzionisanom oficiru JNA", koji je u *Vjesnikovoj* rubrici pisma čitatelja javno optužio za uvredu dr. Ivana Šretera, jer mu je kod liječničkog pregleda 3. X. 1985. u ordinaciji bolnice Lipik u ambulantni list kao zanimanje uveo *"umirovljeni časnik"*.

Ova drska optužba nije ostala u rubrici pisama čitatelja. Branka Radulović, sudac za prekršaje općine Pakrac, pokrenula je sudski postupak. Liječnik, dr. Ivan Šreter, izveden je pred sud i 20. prosinca 1985. osuđen na 50 dana zatvora jer je "na javnom mjestu pisanjem vrijeđao i omalovažavao socijalističke, patriotske i nacionalne osjećaje građana, čime je učinio prekršaj iz čl. 3. Zakona o prekršajima javnog reda i mira ..."

Dr. Šreteru nije pomoglo ni dokazivanje da baš nikoga nije želio vrijeđati, da je rođen sedam godina nakon rata i da vojsku nije služio, pa da mu prema tome ne mora biti poznata službena terminalogija. Sudkinja Branka Radulović bila je suprotnog mišljenja. Za nju je bilo dovoljno da "naziv časnik asocira na naziv koji se upotrebljavao za vrijeme NDH, dok je danas u upotrebi službeni naziv prema Zakonu o službi u oružanim snagama 'oficir', pa stoga nije bilo razloga da liječnik u ambulanti list nije isti termin upisao ..." Proglašen je krivim jer je time "povrijedio Ustavom zagarantovanu slobodu upotrebe svoga jezika i pisma"!

Ova osuda bila je potvrđena, nakon žalbe osuđenoga na Republičko vijeće, i postala konačno pravomoćna rješenjem *Vrhovnog suda Hrvatske,* koji je tek ublažio kaznu na 10 dana zatvora, "jer okrivljeni nije do sada dolazio u sukob sa zakonom".

Nesebični i vrlo cijenjeni pakračći liječnik morao je u zatvor. U znak prosvjeda, bilježi dopisnik, on je svih deset dana zatvora štrajkao glađu.

Pročitavši - prije toliko godina - ovaj izvještaj iz domovine, osjetio sam neopisivu indignaciju i poniženje u svom osjećaju hrvatske pripadnosti. U kasne sate noći, nakon prebrođene potištenosti, pomislio sam: ipak, Branki Radulović treba podignuti spomenik!

Hrvatski jezikoslovci uložiše sve svoje znanje da dokažu postojanje hrvatskog jezika. Najbolja hrvatska pera upozoriše u *Deklaraciji o hrvatskom jeziku* na "istinu o pravu svakoga naroda na vlastiti jezični medij nacionalnog i književnog života". Ali sve uzalud. Još uvijek bi nas htjeli uvjeriti da smo mi jedan od rijetkih (nepostojećih) naroda koji nema svojega jezika! Srpski akademici u svom *Memorandumu,* nastavljajući djelo Vuka i Garašanina, također negiraju postojanje hrvatskog jezika. Oni kažu da se u SR Hrvatskoj "vodi s ostrašnjenom revnosti jezična politika kojoj je cilj *konstituisanje zasebnog hrvatskog jezika"*. Dakle, da se pokušava hrvatski jezik tek stvoriti!

I sada, odjednom, jedan Stevo Majstorović otkriva u kompleksu svoje povrijeđenosti, a osuda Branke Radulović formalno, sudski, utvrđuje postojanje "zasebnog hrvatskog jezika"!

Značenje ove osude nije dakako u tome da bi Hrvate uvjerila da imaju svoj jezik

- kojim je već prije pet stoljeća pisao svoja književna djela Marko Marulić - i da ga ne mogu drukčije nazivati nego svojim vlastitim narodnim imenom. Značenje je u tome što oni isti koji se trude svim sredstvima povijesnih krivotvorina, lingvističkih smicalica i prisilom političke i policijske represije zanijekati Hrvatima postojanje njihova jezika i pretočiti ga iz "srpsko-hrvatskog" u srpski, pobijaju ovom osudom svoje vlastite "lingvističke" teze, na kojima temelje svoju hegemonističku politiku. Jer ne samo da stoji "penzionisani" prema "umirovljenom" i "oficir" prema "časniku", riječima dva različita jezika, nego čak i njihova alternativna upotreba *vrijeđa*. Vrijeđa do te mjere da sud u svim instancijama, do najviše, daje pravo povrijeđenom tužitelju i donosi osudu onoga koji "vrijeđa".

Zamašitost značenja ove osude pokazuje rasčlamba: *što* vrijeđa i *tko* je povrijeđen.

Vrijeđa upotreba hrvatskih riječi, koje se nalaze u svim hrvatskim rječnicima i knjigama i ne potječu tek "iz vremena rata", dakle, vrijeđa upotreba ("nepostojećeg"!) hrvatskog jezika. Činjenica da su te riječi bile upotrebljavane "za vrijeme NDH" predstavlja otegotnu okolnost, koja napose tereti onoga koji ih još danas upotrebljava i posebno vrijeđa onoga kome su upućene.

Povređena osoba je pripadnik srpske manjine u Hrvatskoj. No težina ovog slučaja je u činjenici da osjećaj njegove osobne povrijeđenosti, zbog upotrebe jasno utvrđenih hrvatskih riječi u njegovom ambulantom listu, Vrhovni sud tzv. SR Hrvatske kvalificira kao *"prekršaj javnog reda i mira"*.

Ova sudska odluka, kojom se kažnjava upotreba povijesnih hrvatskih riječi, nesumnjivi je dokaz diskriminacije karakteristične za kolonijalni položaj u kojem se je nalazila Hrvatska još sve do pred nekih pet godina.

Mislim da je vrijedno sjetiti se i ne zaboraviti.

Radovan Latković

TOPLINA U BETONU

Na području Srednje Podravine, od Koprivnice do Pitomače s oko stotinjak tisuća stanovnika njih najmanje osamdesetak izrazito je likovno nadareno. Tu nije riječ o akademski obrazovanim likovnim stvaraocima, već o samoukim slikarima i kiparima. Ne može se zanemariti tradicija tz. hlebinske škole naivnih umjetnika, jer su iz tog ozračja ponikli; Generalić, Večenaj, Kovačić, Lacković i sada već plejada mladih i afirmiranih slikara i kipara kojima se može bez imalo ustezanja dodati atribut umjetnika. S obzirom na broj talentiranih likovnjaka nije više riječ o slučajnosti, već o fenomenu likovnog stvaralaštva na ovim prostorima. Nema sumnje, da su pojedinačni uspjesi i rezultat upornog rada, no može netko biti enormno uporan, ako nije talentiran i nema umjetničkog dara za likovno izražavanje.

Većina samoukih slikara slika po već ustaljenoj tradiciji hlebinske škole ulje na staklu, dok većina kipara izrađuje svoje likove u drvu. Pravo je iznenađenje i jedinstvenost oblikovanje likova u betonu. A upravo se tom tehnikom služi samouki kipar Petar Kolarić iz Ždale. Ovo je zaista osebujna tehnika, jer bismo očekivali hladan beton, a dočekuju nas topli plastični likovi za koje ne bismo ni sanjali da su od betona.

Sama tehnika sastoji se u tome da Kolarić izradi armaturu od željeza, zatim figuru u grubom od betona, a zatim nanosi sloj po sloj zidarskom žlicom i tako oblikuje figure. Završni sloj betona pomiješan je sa smjesom koja figuri daje izgled i boju bronce. I upravo je nevjerojatno što Kolarić postiže jedinim svojim alatom, zidarskom žlicom.

A sve je počelo na pomalo čudan i bajkovit način. Petar Kolarić (1954.) otac dvoje djece, samouki je građevinski radnik. Čitava ga okolica zna kao izuzetno talentiranog za uređenje interijera i na tom poslu se već proslavio. No na izradu figura vjerojatno nije nikad pomišljao. Došlo je to sasvim slučajno. Povodom 100. obljetnice župne crkve u Ždali vršena je adaptacija i uređenje crkve. Oko posla, kao član crkvenog odbora i restaurator, angažiran je i mladi Petar Kolarić. Gledajući u crkvi sliku Sv. Obitelji, bijeg u Egipat, došao je na ideju da ispred crkve napravi skulpturu Sv. Obitelji. Bio je to prvi pokušaj okrunjen uspjehom. To ga je ohrabrilo, te su u slobodnom vremenu u njegovu dvorištu počele nicati figure nadnaravne veličine, preko 3 metra. Kao bogobojazan mladić svoj talent podredio je ljubavi prema vjeri. Do sada je izradio dvije figure-kipa

Petar Kolarić: Sv. Ante s djetetom Isusom

Alojzija Stepinca, Sv. Antuna Padovanskog s djetetom Isusom u rukama i lik Hrvatskog domobrana. Jedan od kipova Sluge Božjega Alojzije Stepinca nalazi se u dvorištu Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu, dok su ostale figure još u dvorištu kipara i ne zna se gdje će konačno završiti.

Zaista nije za očekivati da se hladnom betonskom masom može postići sličnost osobi koju figura predstavlja, što je Kolariću u liku kardinala Stepinca apsolutno uspjelo. No uspio je tom liku dati i nešto više; iz njega zrači toplina i svetost tako karakteristična za lik tog mučenika.

Ovi svetački likovi su i prvi, no mora se priznati uspjeli pokušaji mladog kipara. Pred njim stoje novi izazovi i za vjerovati je da nas Kolarić u svojem stvaralaštvu neće iznevjeriti. Da je riječ o iznimnom talentu nema nikakve sumnje, a tehnika njegovog stvaralaštva prosto nas zapanjuje, jer je zaista jedinstvena.

Sam autor u svojoj skromnosti i samozatajnosti ističe da još nije zadovoljan ni postignutom tehnikom, a ni likovnim izražajem do sada prikazanog. Čime nas misli iznenaditi, još se ne zna, no i sve ovo što je dosada pokazao nije nas nimalo razočaralo i za vjerovati je da se na nebu Podravine rodila još jedna zvijezda, koja će diljem svijeta proslaviti ime Podravine i drage nam domovine Hrvatske.

Martin Mihaldinec

NUMIZMATIČKI MUZEJ ZLATKA TUĐINE U PREGRADI (HRVATSKO ZAGORJE)

Zlatko Tuđina je kao dječak iza II. svjetskog rata morao izbjeći u inozemstvo, jer su njegovi bliži rođaci posjedovali rudnik uglja, pa su smatrani od komunističkog režima narodnim neprijateljima. Nakon Austrije, nastanio se u Münchenu, gdje je otvorio trgovinu numizmatičkog materijala (novci, albumi) i fotoopreme.

Posjetio sam ga više puta, te mi je darovao srebrni otkov medalja, koje je sam komponirao. Zlatni se nisam usudio uzeti zbog pregleda na našoj granici. Uvijek se raspitivao o našem numizmatičkom životu u Zagrebu, s nažalost neispunjenom željom da postane član Hrvatskog numizmatičkog društva. U Njemačkoj je nekoliko puta bio izložen pokušaju krađe i fizičkim napadima.

Naime, u inozemstvu Tuđina nije mirovao, već je kao hrvatski patriot 1965. počeo izdavati niz zlatnika i srebrnjaka s likovima hrvatskih narodnih vladara (kralj Tomislav), visokih crkvenih dostojanstvenika (kardinal Stepinac, Šeper), te značajnih kulturnih djelatnika (Marulić). Na naličju tih medalja nalazimo za tadanje naše prilike provokativne poruke: karta Nezavisne Države Hrvatske s Bosnom do Drine, tekst Deklaracije o hrvatskom jeziku i tome slično.

Takva djalatnost nije ostala nezapažena od tadanjih komunističkih vlasti, te je u novinama počela hajka protiv Tuđine, kao navodnog pomagača emigranata ustaša. Bio je izložen prijetnji kao hrvatski emigrant. Znamo da je u to vrijeme likvidirano više značajnih Hrvata u Njemačkoj od "državne bezbjednosti".

Nakon raspada Jugoslavije i stvaranja nezavisne demokratske Hrvatske, mnogi emigranti prve i druge generacije (ratne i poratne) pohitali su u domovinu. Z. Tuđina je pak odlučio u svom rodnom kraju Pregradi u Hrvatskom zagorju osnovati prvi javni privatni muzej. U tu svrhu stupio je u vezu sa župnim dvorom, koji je imao raspoloživi prostor, te je dopremio svoju numizmatičku zbirku.

22. 9. 1995. u župnom dvoru u Pregradi otvoren je numizmatički muzej koji nosi ime Zlatka Tuđine. Na otvorenje je uz ostale pozvao 30 članova Hrvatskog numizmatičkog društva. Svečanosti je prisustvovao lijepim pozdravnim govorom J. Kajfeš, župan krapinsko-zagorski, župnici, zatim niz lokalnih rukovoditelja i građanstvo. Tuđina je tom prigodom održao kraći govor. U dvije omanje prostorije izloženi su svi tipovi zlatnika i srebrnjaka iskovani u državnoj kovnici u Münchenu tijekom desetak godina, kalupi i ostali pribor, kao i ploče iz kojih su medalje napravljene. Izložena su i odlikovanja NDH te niz medalja iz zbirke Z. Tuđine.

Nakon izložbe uslijedio je domjenak, a zatim i ručak za goste župnog ureda. Tom prigodom izmijenjene su zdravice, a zatim je zaorila pjesma. Članovi Hrv. num. društva dobili su spomen medalju otkovanu za tu prigodu.

Gjuro Krasnov

DJELATNOST DRUŠTVA ZA PROMICANJE ORGULJSKE GLAZBENE UMJETNOSTI "FRANJO DUGAN"

Orguljska tradicija ima duboke korijene u Hrvatskoj a jednako i pripadnost europskom kulturnom krugu - od renesanse i baroka do danas. Temeljem ove tradicije i na poticaj renomiranih orguljaša, glazbenika i ljubitelja orguljske umjetnosti, i "Prve hrvatske gradione orgulja, harmonija i glasovira M. HEFERER UD. i SIN" u Zagrebu je 17. studenog 1994. god. osnovano Društvo za promicanje orguljske glazbene umjetnosti "Franjo Dugan".

Glede objedinjavanja svih onih koji vole, i koji se bave orguljskom glazbenom umjetnošću, Društvo "Franjo Dugan" nastalo je s ciljem stvaranja boljitka na području hrvatskog orguljaštva. Djelatnost Društva za sada se temelji na maru i hvalevrijednom entuzijazmu stotinjak njegovih članova, posebice u angažiranju članova upravnog odbora (g. Tomislav Faulend Hefere, gđa. Mira Wolf, g. Marijan Steiner, g. Radovan Vukovojac) na čelu s predsjednicom gđom. Ljerkom Očić,

koja svim ljubiteljima "kraljice instrumenata" zorno priopćuje:

"Franjo Dugan st., skladatelj kojega mi kao Društvo tako štujemo i čija je sjena zasigurno s nama u našim nastojanjima, kao veliki zaljubljenik orgulja, glazbeni pisac, matematičar i fizičar, teoretičar velikoga znanja, čovjek koji je odgojio čitavu generaciju hrvatskih glazbenika, zacijelo bi bio oduševljen našim entuzijazmom i pomogao nam da se orguljaštvu vrati dostojanstvo koje mu pripada na glazbenoj sceni. Pozivamo sve ljubitelje orguljske glazbene umjetnosti da se pridruže Društvu za promicanje orguljske glazbene umjetnosti "Franjo Dugan", jer će svojim članstvom ujedno postati i dionicima kulturne akcije koja će ih zacijelo veseliti i duhovno obogatiti."

U tijeku ovogodišnjih aktivnosti Društvo je potkraj svibnja organiziralo u zagrebačkoj Bazilici Srca Isusova Prvo hrvatsko natjecanje mladih orguljaša "Franjo Dugan" pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Hrvatske, Braće Hrvatskog Zmaja i zagrebačke Muzičke Akademije.

U povijesti hrvatske umjetnosti ovo natjecanje obilježava i početak kontinuiranog slijeda natjecanja mladih orguljaša, koje će Društvo organizirati svake dvije godine. Na ovom natjecanju, uz učesnike iz zemlje i inozemstva, upoznali smo i dosege hrvatske orguljske pedagogije te maestralne orguljske skladbe našeg glasovitog orguljaša i skladatelja Franje Dugana st.

Uz upriličeni ovoljetni majstorski orguljski tečaj, čije je polaznike Društvo stipendiralo iz svog fonda, a koji se odvijao u Internacionalnom centru muzičke omladine u Grožnjanu, iz bogatog rasporeda rada Društva ovdje ćemo navesti: planirane Kućne koncerte u sjedištu Društva (Lašćinska c. 77, tel. 215-543, fax: 211-185) s nastupima prominentnih umjetnika i s ciljem inauguracije tradicije kućnog muziciranja, popraćenog ugodnim druženjem članova Društva; organiziranje Srednje škole za orguljaše; organiziranje proslave 25. obljetnice skladateljskog rada prof. Davorina Kempfa; izdavanje cjelokupnog orguljskog opusa djela Franje Dugana st. i Obnovu orgulja župne crkve u Bujama.

Rad Društva očituje se i u Hrvatskom Zagorju, gdje je 4. studenog organiziran Stručni skup o obnovljenim baroknim orguljama znamenitog graditelja Antuna Römera iz Graza, koji je ovaj dragocjeni instrument 1761. god. postavio u glasovitom hrvatskom svetištu - crkvi Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrhu kod Krapine. Stručni skup s organiziranim posjetom članova Društva, realiziran je u suradnji sa Županijom Krapinsko-zagorskom i Odsjekom za kulturu iz Krapine. Barokne orgulje je 1995. god. rekonstruirala i restaurirala "Prva hrvatska gradiona orgulja, harmonija i glasovira M. HEFERER UD. i SIN" iz Zagreba, dok je raskošno kućište orgulja obnovila zagrebačka "Slikarska i restauratorska radionica Gobeljić".

Uz stručni skup s referatima g. Emin Armana, g. Ivana Faulend Heferera i gđe. Ljerke Očić, članovi Društva i brojni uzvanici bili su nazočni i na koncertu s osmišljenim programom skladbi baroknih majstora, a kojega su maestralno izveli Ljerka Očić na obnovljenim orguljama i Stanko Arnold na trublji. Zvukovna impresija s koncerta u iznimnom baroknom ambijentu crkve - svetišta na trškom Vrhu okrunila je ovaj stručni skup u Krapini - Romantičnom srcu Hrvatskog Zagorja.

U tijeku prve godine postojanja i djelovanja Društvo za promicanje orguljske glazbene umjetnosti "Franjo Dugan" marom i velikim entuzijazmom svojih članova, zaoralo je duboke brazde na polju orguljaštva u hrvatskoj kulturi - nedvojbeno pozitivne, dragocjene i, dakako, opravdane u ovovremenom povijesnom ozračju.

Zaželimo stoga, da u bliskoj budućnosti ova plodna djelatnost Društva ima tijek afirmacije kako u Hrvatskoj, tako i diljem Europe - glede uzora Društva, glasovitog orguljaša i skladatelja Franje Dugana st. koji je prvi afirmirao hrvatsku orguljsku umjetnost u Europi.

Miloš Lalošević

IN MEMORIAM

Želimir Janeš
(1916-1996)

23. 1. 1996. na zgradi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti na Zrinjevcu izvješena je crna zastava, napustio nas je jedan akademik - Želimir Janeš. (Preminuo je 22. 1. 1996. u 22h). Bio je i suradnik HKD-a.

Ž. Janeš je umro nakon kraćeg prebivanja u bolnici "Sestara milosrdnica". Otišao je naglo, neočekivano. Još nedavno je bio na otvorenju izložbe svojih radova u Privrednoj banci na Cvjetnom trgu. Istina teško je došao, no nije odavao izgled tragičnosti.

Mag hrvatske medalje otišao je tiho. Tih je bio i u životu, skroman, izuzetno vrijedan, pun ideja. Svaka njegova medalja je svijet za sebe, novi izričaj. Nije štedio sebe, uvijek je bio voljan prihvatiti se posla i uvijek je bio tražen. Povjeriti posao Janešu značilo je dobiti solidan rad i uvijek originalno riješenje.

Sjećamo se njega s naših medaljerskih sastanaka, gdje je živo iznosio svoja sjećanja na već umrle kolege, svoja shvaćanja medalje. Ponedjeljkom bi ga obično nas nekoliko numizmatičara. posjećivalo u ateljeu u Akademiji likovnih umjetnosti, da vidimo što novo radi Željko. Poslije se išlo na kavu u bife Akademije. Ovaj dragi čovjek, umjetnik, uvijek je našao vremena, unatoč velikoj zaposlenosti, da primi svakog posjetitelja.

S 79. godina života je bio aktivniji nego mnogi mlađi kolege. Tako je stvorio opus od preko 1000 medalja, ne računajući spomenike, malu plastiku i nakit. Ponekad je znao nacrtati koju sliku.

Svoj specifični pogled na medalju, prenio je na mnoge svoje studente, dok je još bio profesor na ALU. Pojam uspravljene medalje - stajačice Janešova je koncepcija. Janeš je načinio najviše stajačica i dao im je vrlo raznoliku fizionomiju, što je revolucionarno u hrvatskom medaljerstvu.

Sačuvajmo dragog Željka u tom svjetlu!

Neka mu je vječna slava!

Gjuro Krasnov

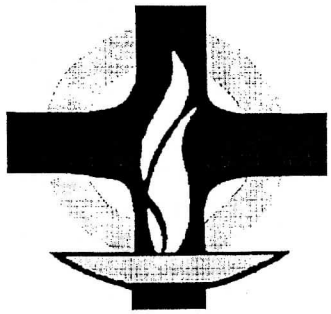

Knjige

LJUBICA ŠTEFAN: SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA I FAŠIZAM

(NZ Globus, Zagreb 1996)

Nekoliko riječi o autoru rukopisa: Autorica ove dragocjene knjige posvetila je svoj rukopis našim besmrtnim vitezovima poginulim u domovinskom ratu 1990-95. Toj plemenitoj gesti treba dodati gotovo nepoznatu činjenicu, tj. da je i ona sama bila borac domovinskog rata izlažući svoj život u vrijeme velikosrpske agresije na Hrvatsku radeći u beogradskim bibliotekama i arhivima na razotkrivanju golemog udjela Srpske pravoslavne crkve u provođenju koncepcije Velike Srbije. Svoju prvu knjigu "Srbija i Albanci" objavila je 1989, dakako, anonimno kako bi i dalje mogla istraživati u Beogradu. Živeći u Beogradu u trenucima najveće krize i raspleta komunističke Jugoslavije, naša autorica priprema i svoju drugu knjigu "Mozaik izdaje". Knjiga izlazi u Zagrebu 1991. godine pod tuđim imenom. Dobro čuvana anonimnost spasila je život ovom hrabrom istraživaču i omogućila rad na dovršenju rukopisa *Srpska pravoslavna crkva u Drugom svjetskom ratu* kojeg je priredila za tisak izdavačkom zavodu "Globus". Gospođa Ljubica Štefan je prikupila i dokumentaciju za knjigu o srpskom antisemitizmu koja će uskoro izaći u izdanju Instituta za suvremenu povijest.

U svojoj knjizi "Srpska pravoslavna crkva u Drugom svjetskom ratu" Ljubica Štefan je obradila gotovo sve značajne momente koji dokumentacijski kazuju o čvrstoj vezi i suradnji hijerarhije Srpske pravoslavne crkve s četnicima i Nijemcima 1941-1945. Glavna sadržajna vrijednost okrenuta je dokumentaciji koja uvjerljivo govori kako je velikosrpstvo i njegova agresivna narav bila temeljno duhovno i nacionalno opredjeljenje Srpske pravoslavne crkve. Ona je u cijelosti preuzela projekat "Načertanija" Ilije Garašanina (1844) o "sojedinjenju vascijelog srbstva". U metodološkom pristupu autorica je svoju knjigu protkala kombinacijom dokumenata i vlastitih analiza. To je bez sumnje uspio pokušaj minucioznog i istančanog prikaza spomenute problematike, koji omogućuje pažljivom čitaocu stjecanje znatno cjelovitije i dublje spoznaje o naravi Srpske pravoslavne crkve koja napose u novijoj povijesti prihvaća sve vladajuće režime, pa tako i četnički u Drugom svjetskom ratu ili komunističko-boljševički poslije njega, kako bi mogla promicati velikosrpske ciljeve, ne prezajući od svih oblika nasilja. Uostalom osvajačku narav Srpske pravoslavne crkve nije zatajio ni njen sadašnji patriarh koji je više puta javno govorio kako njegova Crkva "ne priznaje Brozove granice".

Dajući zaključnu ocjenu ističem napose slijedeću vrijednost: Knjiga Ljubice Štefan je uspjeli pokušaj da se odškrinu teška željezna vrata koja su u svim godinama komunističke Jugoslavije uspješno krila istinu o Srpskoj pravoslavnoj crkvi i Srbiji u Drugom svjetskom ratu. Golema arhivska dokumentacija odnesena je nasilno iz Zagreba pa je i zbog toga najnovija povijest Hrvatske zavijena ako ne velom guste magle ono svakako jakom izmaglicom. Polazeći u te spoznaje pred nama je knjiga dosad nepoznate građe, koja nudi veoma sugestivnu panoramu o nedvojbenoj suradnji Srpske pravoslavne crkve s četnicima i Nijemcima i baca znatno više svjetlosti na iskrivljavanje istine o hrvatskom narodu u Drugom svjetskom ratu.

Mirko Valentić

DALJINE, BLIZINA

(Mladen Jurčić: Daljine, blizina. Objavilo: HKD sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, 140 strana.)

Istina je sigurnija što su brojniji koji za nju svjedoče, svojedobno sam zapisao za predgovor nekoj knjizi. A ta knjiga mogla bi uključivati toliko toga pa i sam svijet u kojemu se, eto, još nekako živi ...

Mladen Jurčić blizak je relacijama riječi što se naslućuju s onu stranu pukih stvari i pojava, odakle se otkrivaju krajnji vidici.

Da bi misao uistinu stigla do obzora, valja zakoračiti u zasebnost, pročistiti se i posvetiti blizini šutnje, poprimiti osobine čaranja, dubine značenja istinske ljepote, za kojom, nažalost, traga još mali broj "zanesenjaka". Jurčićeva poezija sadrži sve te odlike!

I dok većina mlađih pjesnika traži pristup k sebi, *"tu, u vječnom, sjajnomodrom početku"*, pjeva Jurčić i pronalazi onu otajnu nit koja će trajno označiti njegovo pjesništvo.

Malo mu treba za poruku u kojoj su se zakukuljile plahost i nježnost, a svjestan je sve gorčine i boli koju mu donosi stvaranje. Svojim tihim pjevom pomaže nam da i sami gradimo svoj svijet, koji je onakav kakvim ga osmislimo.

Stihovima kao što su: *"prozor našeg doma treperi tišinom"*, ili *"sve svoje u pogledu nosimo"*, pjesnik nam otkriva suptilnu snagu života, gdje, iako nam je možda preostalo još samo *"polako, ali sigurno venuti"*, jedna velika baklja ipak *"neugasivo treperi"*.

Jurčić ne dopušta da mu "unutrašnje oko zatamni", već nepokolebljivo i zauzeto ostvaruje svoje stihove, prkoseći svakom zlu, pa i barbarima s Istoka, koji smišljeno ruše njegovu i našu civilizaciju. U tome je njegova snaga, istina i ljepota.

U ovim pjesmama nema neurednosti, a lišene su svake banalnosti. *"Ono na što sam prosipao život/kao nebo kišu/ pred mojim se očima neće rastvoriti"* - reći će, ali neće plakati za prolaznim, jer: *tu svaka zaleđena suza i krik/nalaze svoje mjesto, značenje i zavjet ...* "

Zaista, Jurčićevoj poeziji nemamo što zamjeriti. Mogli bismo reći da je danas svaka zbirka pjesama junački čin, jer današnji je pjesnik često prisiljen biti urednik, lektor, korektor i distributer svog djela, a uglavnom i nakladnik.

Mladene, hvala ti na daru!

Gojko Polegubić

VINKO BREŠIĆ: AUTOBIOGRAFSKI ZAGREB

(Antologija suvremenoga hrvatskoga pjesništva o Zagrebu; časopis Zrcalo, br. 2. 1994.)

Vinko Brešić, profesor hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, bavi se intenzivno našim suvremenim pjesništvom. Uz brojne znanstvene priloge s drugih područja literature, potpisao je i prvu antologiju lirike iz Domovinskoga rata; i sam je

liričar, pa će se nešto zreliji poklonici odmjerenih stihova sjetiti zbirke *44 pjesme*.

U vrijeme nastanka ove antologije bili smo narod usred rata, a okupator nam je ranjavao i glavni grad. Ipak, Brešić svoju knjigu stvara u puno boljim uvjetima od onih što imao ih je Pavao Cindrić kad je 1965. pisao antologiju o Zagrebu. Državna samostalnost i pomirba unutar naroda pružile su naime prigodu za pomirbe u književnosti i samostalnost u znanosti. Kočanova *Skupljena baština*, te Stamaćeva i Sanaderova ratna antologija, srodni su plodovi okolnosti promijenjenih godine 1990.

Knjigu izbora iz periodike što je pred nama valja promatrati i u tom obzoru. Pozivajući nas u njoj na pjesnički put metropolom, sastavljač naravno nema tek ulogu vodiča koji poznaje znamenitosti trgova, slavu poznate povijesti i mnoga skrivena mjesta. Brešić nas prije svega korektno upoznaje s pjesnicima u gradu, pa tako uživamo u raznolikosti načina kojima nam se gospari predstavljaju.

Neki je čitatelj možda već provodio dane usvajajući napet i tragičan izričaj Tončija Petrasova Marovića ili Dubravka Horvatića. Takav će zacijelo opet, u ovoj zagrebačkoj optici, uvidjeti što ih sve dijeli i što ih sve spaja s opuštenim a ozbiljnim Mihalićem ili Marunom.

Mi smo pak sretni što se svi majstori sada ravnopravno nalaze i u našim knjigama (valja opet kazati da Brešić pravi izbor iz domaće periodike, pa recimo Kočanove pjesme iz zbirke *Ono nešto* nisu ni mogle biti uvrštene).

Autor ove antologije dugo je u književnosti, i zna da je Vrijeme jedini pravi antologičar i sudac kakvoće. To opravdava zaista velikodušnu širinu izbora. Književnici koji su za života postali besmrtni našli su se u njemu uz autore kojima tek predstoji borba za mjesto pod suncem - u vrtovima oštrijih antologija.

U djelu dobivamo i kratke ali točne podatke o životima i opusu stvaratelja, te priopćaje o mjestu na kojem su pjesme prvotno objavljene, što će zacijelo koristiti budućim proučavateljima.

Naravno, širok krug autora ipak je dao priređivaču mogućnost prikaza široka kruga zagrebačkih motiva. Puno toga našlo je mjesta u ovoj antologiji: uzvišeni Cmrok i skromna Trešnjevka, časni zaslužnici iz povijesti i nesretne prodavačice sa štajgi, udbaši od kojih smo strepili i sveci koji su nas čuvali... Uz ostalo što smo naveli, i to ovom rođendanskom daru Zagrebu pruža vrijednost trajniju od one prigodničarske.

Vjekoslav Spinčić, pravaš rođen blizu Opatije, zahtijevao je 1891. sjedinjenost Hrvatske i izjavio da je Zagreb prijestolnica svih Hrvata - dobio je od ondašnjih okupatora bolnu "nagradu". Danas jedna ulica u prijestolnici nosi Spinčićevo ime.

U pjesmi iz prikazane antologije Slavko Mihalić i za njega je zapisao ove stihove:

Veliki smo milijunski brod
koji ne kani odustati

Branimir Slavić

JUBILARNI DVADESETI BROJ *POLJICA* 1975.-1995.

Poljica, nekada list a sada godišnjak, rođena su 19. studenoga 1975. u Kostanju - rodnu mjestu hrvatskopoljičke junakinje Mile Gojsalić. List su pokrenuli župnici Poljičkoga dekanata na prijedlog Frane Mihanovića, dugogodišnjega glavnoga i odgovornoga urednika a sada pomoćnika glavnoga urednika. Tri broja lista je kao glavni i odgovorni urednik uredio Mirko Skejić, rodom Poljičanin i tada župnik u Poljicama. "Poljica, a s njima i *Poljica*, bez velike najave i reklame ušla su u svijet knjige. Prispjela su u ruke čitateljima, Poljičanima u Poljicama i diljem svijeta te ostalim ljubiteljima i poštovateljima naše povijesne i kulturne baštine" - kaže u uvodniku Franje Mihanović. *Poljica* su našla svoje mjestro i "na policama velebne i supermoderne Nacionalne francuske knjižnice u Parizu".

Jubilarni dvadeseti broj *Poljica* bogat je i brojem stranica (408) i vrijednim prilozima. Odmah u početku tiskan je cjeloviti tekst *Poljičkoga statuta* ("Ono što je kršćaninu Biblija, to je Poljičaninu, i ne samo njemu, *Statut*" - veli Frane Mihanović). Tekst *Statuta* preuzet je iz *Poljičkoga zbornika*, sv. I. (ne sv. II., kako stoji na str. 13. jubilarnih Poljica), Zagreb 1968., str. 33-103). Ostali su prilozi razvrstani u skupine: *Tragovima prošlosti, Djedovina u umjetnosti, Obljetnice, Kronika, Prikazi i osvrti, Naši pokojnici* i *Dodatak* (u njemu je objavljena Bibliografija Poljica god. 1976.-1995. br. 1.-20., koju je sastavio Ivan Banić).

U prvoj je skupini osobito vrijedan prilog Frane Mihanovića *Poljičke crkve i kapelice* (Skica za monografiju). U sažetku priloga stoji da u Gornjim Poljicama ima 20 crkava i kapelica, u Srednjim Poljicama 58, a u Donjim Poljicama 28. Na području Poljica od prvih početaka poljičke povijesti pa do godine 1995. sagrađeno je dakle 106 crkava i kapelica - po broju prednjače Jesenice (12) i Tugare (11). "I što je jedna crkva starija to su joj i dimenzije skromnije, vrata mala, a prozori, kako bi se to današnjim jezikom reklo, nalikuju na puškarnice. Međutim, nakon konačne pobjede nad Turcima godine 1699. Poljičani grade i prostranije crkve ... u razdoblju dvijestogodišnje turske opasnosti, bitno je bilo sačuvati gole živote, sela i one crkve, koje su prije turske najezde već bile podignute. "Prva hrvatska crkva sv. Petra na Priku sagrađena je u IX. st., a zadnja sv. Josipa u Dugom Ratu godine 1993. Na površini od 250 m^2, koliko imaju Poljica i bez obzira na to što nenaseljeni Mosor pokriva veliki dio njihove površine, "teško bi se moglo naći područje u Hrvatskoj, izuzevši možda neke primorske gradove, koje bi se moglo podičiti s tako velikom koncentracijom crkava na relativno malom području kao što su Poljica". Poljičke crkve i kapelice nisu "ništa drugo, nego, slikovito rečeno, uvijek na molitvu sklopljene poljičke ruke".

Vrijednost nacrtane monografije Frane Mihanovića *Poljičke crkve i kapelice* povećavaju fotografije poljičkih crkava i kapelica, koje je snimio majstor fotografije Borko Gunjača iz Omiša. Tekstu monografije dodana je i veoma lijepa *Karta poljičkih župa s crkvama* (stanje u godini 1995) Filipa Rocetina. Ovom svojom nacrtanom monografijom Frane Mihanović je, kako sam kaže, "tek odškrinuo vrata... ne samo za jednu, nego i za više monografija s različitih aspekata". Nu već i ova njegova nacrtna monografija odkriva nam samosvojnost i osobitost bivše Poljičke kneževine, koja je odigrala zapaženu ulogu u hrvatskoj povijesti i kulturi.

U prvoj skupini (*Tragovima prošlosti*) objavljeni su još i ovi prilozi: Nikola Miličević, Pisma i knjige u starim Poljicama ("Poljičani su uvijek pisali onako kako su govorili, ikavski i štokavski, s ponešto čakavskih elemenata. Taj njihov jezik od prije nekoliko stoljeća i danas je jasan i

razumljiv, jer su gotovo uvijek znali složiti prirodnu i logičnu rečenicu ... "); Jasna Jeličić- Radonić, *Ranokršćanski kompleks u Gatima*("Ranokršćanski kompleks u Gatima obuhvaća ranokršćansku crkvu, te više pomoćnih prostorija od kojih su neke gospodarskog karaktera s tijeskom za ulje ili vino", taj se kompleks izdvaja "u posebnu grupu ranokršćanske arhitekture poznate u literaturi pod nazivom *dvostruke ljuske*"); Danko Vlašić, *Neke vizitacije splitskih nadbiskupa župe Dubrava u XVIII. stoljeću* (Ovaj je prilog uvršten u knjigu Danka Vlašića, *Vizitacije poljičkih župa u XVIII. stoljeću*, Split 1995.); *Izvješće zapovjedništva oružničkog voda u Splitu o zločinima u Donjem Docu* od 3. travnja 1944.; *Brzojav Ede Bulata o zločinima u Poljicima i na Cetini* od 7. travnja 1944. Ministarstvu za oslobođene krajeve NDH o izvršenim zločinima u Poljicima i na Cetini ("U Splitu smo doznali za pokolje koje su izvršili četnici preobučeni u njemačkim odorama ... Molim zatražiti najoštriji postupak protiv zapovjednika i vojnika njemačke vojske koji su dozvolili ili prisustvovali odn. učestvovali u pokolju, a tako i bezodvlačno izručenje svih četnika u njihovim sastavima ..."); *Pokolj po staroj Knežiji poljičkoj* (izvršen od četnika pod zaštitom talijanske vojske); Karlo Jurišić, *Nadgrobni križ don Ante Pavića, Poljičanina, u Rašćanima Donjim* ("Križ je od domaćega kamena ... Slova (nadpisa) su tipična stara kurzivna ćirilica, tzv. 'bosančica' ili točnije *bosanica* ... Natpis se, dakle, čita ovako: 1835. (godine) na 7. luja (= srpnja) križ g(ospodi)n(a don Ante Pavića"); Antonija Zaradija- Kiš, *Kultno i kulturološko značenje sv. Klementa pape* (u članku je objavljena "legenda o sv. Klementu papi u devet lekcija, koja predstavlja iznimnu vrijednost hrvatskoglagoljskoga književnoga nasljeđa, te ju zbog toga objavljujemo u cijelosti po prvi put iz Moskovskoga brevijara"); Mario Nepo Kuzmanić, *Podrijetlo pučanstva Lučca i Manuša* ("pučanstvo Lučca i Manuša (splitskih gradskih četvrti) godine 1882. u visokom postotku potječe od Poljičana, starih splitskih obitelji, te stanovnika okolice s naglaskom na Kaštela"); Mario Nepo Kuzmanić, *Poljička obitelj Bakulić-Bakić* ("potječe iz Poljičkog primorja"); Mato Marčinko, *Život i djelo utemeljitelja Splita rimskoga cara Diokleciana* ("Izgradnjom palače u Splitu ... Dioklecian je s obje noge ušao u hrvatsku povijest... Uzpostavom granice na Drini između zapadnoga i iztočnoga dijela Rimskoga Carstva sudbonosno je odredio tijek povijesti hrvatskoga naroda za sva vremena ...").

U drugoj skupini (*Djedovina u umjetnosti*) objavljene su pjesme Nikole Miličevića, Ivana Šarolića, Tonči Barića i Ante Tonka Lučića te proza Ivana Raosa *Nije samo igra*.

U *Obljetnicama* su objavljeni ovi prilozi: Frane Mihanović ml., *Proslava 75. obljetnice crkvenoga pjevačkog zbora župe Sitno Donje*; Nedjeljko Mihanović, *Trajni memento* ("Bleiburg je postao *sintetički simbol* za sav onaj kaos zločina i okrutnost masakra u kojima su se očitovali svi oni demoni nasilja, zlobe, mržnje i osvetništva koje su provodili komesari srbojugoslavenske kaznene ekspedicije. Bleiburg i žrtve Križnog puta čine jedno poglavlje naše nacionalne Golgote ... Bleiburg i posljedice Bleiburga su postali simbolom i cijeloga jednog dugog poslijeratnog vremena u kojem se javljaju masovna uhićenja i žrtve političkog terora..."); Nedjeljko Mihanović, *Lijepa naša domovino*; Mijo Ivanišević, *Dr. Ante Ercegović* (u povodu 100. obljetnice rođenja).

Kronika je u ovu jubilarnu broju sadržajno veoma bogata. U župnoj kroniki Donji Dolac zabilježen je komemorativni skup kod spomenika žrtvama srbočetničkoga pokolja. U župnoj kroniki Srijane-Dolac Gornji zabilježena je smrt na livanjskomu bojištu dvojice bratića Ćire i Stanka Lučića iz Doca Gornjega, koji su "položili svoje mlade živote za Domovinu". U župnoj kroniki Tugare zabilježena je između ostalih događaja i *Druga smotra pučkih pjevača Poljica* održana 21. srpnja 1995. u Tugarima. U župnoj kroniki Gata s dijelom Čišala zabilježeno je: "Potres koji se osjetio u Gatima 20. listopada 1994. dobro je protresao župnu crkvu svetoga Ciprijanija, tako da su se pojavile dobro uočljive pukotine na zidovima iznutra, a osobito na svodu crkve. Može se zaključiti da je jedan od glavnih uzroka loše stabilnosti crkve ono duboko otkapanje temelja prilikom arheoloških iskapanja, koja su vršena prošlih godina, kad je otkrivena starokršćanska bazilika.") Iz župne kronike 1995. Zvečanje-Smolonje: "Blagosivajući kuće u tijeku božićnih blagdana župnik je u svakoj obitelji skupljao darove za omiške domobrane, koje je posjetio na južnom hrvatskom ratištu ...", a 11. lipnja 1995. "župnik je na zamolbu obitelji poginulih hrvatskih vitezova pošao u Međugorje, gdje su župnikovi prijatelji iz Njemačke u više navrata dovozili humanitarnu pomoć, koja je bila podijeljena socijalno ugroženima, obiteljima poginulih hrvatskih branitelja i svima koji su u župnu kuću navraćali." U župnoj kroniki Jesenice 1994./1995. piše: "Prošle godine počelo se s obnovom crkve svetog Petra na Sumpetru. Crkva je temeljito obnovljena. Utrošeno je dosta truda i novca, ali najviše, što je i najvažnije, ljubavi."

U *Prikazima i osvrtima* objavljeno je pismo Društva Poljičana "Sveti Jure-Priko i Godišnjaka Poljičkoga dekanata "Poljica" poslano Zastupničkom domu Sabora Republike Hrvatske, u kojemu se traži obnavljanje Općine Poljica. O tome se govori i u članku Frane Mihanovića *Poljički ceterum censeo*. Drago Šimundža se osvrće na knjigu Danka Vlašića *Vizitacije poljičkih župa u XVIII. stoljeću* (Split 1995.) i zaključuje "da je mons. Vlašić priređivanjem, prevođenjem i izdavanjem *Vizitacija poljičkih župa u XVIII. stoljeću* obavio vrlo vrijedan i koristan posao". U članku *Kronologija gradnje oltara na Gracu* Frane Mihanović piše o gradnji oltara uz crkvu sv. Jure na povijestnomu Gradcu, koji je izgrađen po nacrtu Petra Mihanovića. Ante Kadić piše o Branku Kadiću (1919.-1991.), nekadašnjemu tajniku poslanstva NDH u Madridu i suradniku izseljeničke Hrvatske Revije. O poljičkim duhovnim zvanjima piše Ć. Burić.

Zadnji dio godišnjaka posvećen je *Našim pokojnicima*. Borko Gunjača piše o Anti Šaškoru Bradi, Jurici Jerčiću, Stipi Marčiću Štefu (Braco), Tomici Buriću (Toma), Marinku Jurasu i Tomislavu Gruici. O "dvojici bratića Lučića, o Stanku i Ćiru, palim vitezovima za slobodu Hrvatske " piše Ć. Burić. U spomen-slovu *Don Špiro Vuković* Ante Kusić piše: "Bio je svećenik i čovjek koji je 'doslovce rečeno' živio i umro kao izuzetno dobar čovjek ...On je gradio crkve, zvonike, obnavljao je oštećene kapele, i župske kuće. Sve to skupa radio je samo zato, da one, koji su se udaljili od Krista ponovno dovede Kristu. On se bavio i književnošću, da ljudima, koji nisu odrasli u duhu Kristovu što više približi toga Lika ... On angažira slavnog kompozitora Borisa Papandopula, da sklada Poljičku pučku misu u čast sv. B.

L. Mandića." O kostanjskom župniku don Dušanu Kuzmaniću (1917.-1995) piše Slavko Kovačić.

Tomislav Heres

ZBORNIK "KRŠNI ZAVIČAJ" 1995.

Zbornik *Kršni zavičaj* broj 28. (Humac 1995.) bio je najdraži božićni dar njegovim vjernim čitateljima. Izdao ga je (na 304 stranice) Franjevački samostan Humac, a suizdavač mu je Zbornik *Kačić* Sinj. Prilozi su razvrstani na već uobičajene razdjele i podrazdjele: Prošlost, Sadašnjost (podrazdjel *Mali zavičaj*), Budućnost (podrazdjel *Prigodni prilog o* Međugorju). Na kraju je kalendar za god. 1996.

Bez pretjerivanja možemo reći, da ovoga Zbornika ne bi ni bilo bez njegova neumornoga glavnoga i odgovornoga urednika Ivana Žarka Ilića. On u svome uvodniku kaže: "Znamo da će mnogima ovogodišnji Božić biti tužniji od dosadašnjih, jer su svjetski moćnici u vojnoj bazi Wright Paterson kod Daytona pripremili našem narodu u BiH svoj 'mir'. Tim njihovim 'mirom' Hrvati u BiH bit će po svoj prilici ugroženiji nego u sadašnjem ratu, jer ostaje raspršena brojčana manjina i jer im se slanjem tuđih vojnika želi ubiti svaka nada u buduću slobodu. Istina, jedna strana te moćničke odredbe, što je 21. studenoga 1995. podpisaše sadašnji predsjednici Srbije, Hrvatske, Bosne i Hercegovine, znači svršetak rata. Ali druga strana te iste medalje zapečaćuje neusporedivo veća prava začetnicima rata i njih oslobađa od plaćanja ratnih šteta te u posljedicama izjednačuje napadače i branitelje. Iz toga se može samo slutiti kako od *paklenoga rata može biti još gori pakleni mir*., jer on ubija svaku nadu ... Ipak tu nadu ne bismo smjeli gubiti. Tako je po ljudskoj računici i Isus 'beznadno' završio ljudsku borbu na križu. Ali je istom nakon njegova Velikog petka osvanuo Uskrs ... Zato ne gubimo nadu!"

Prošlost je obilnija prilozima, nego prošlih godina. U članku *Davne crkve u Gorici* Radoslav Dodig piše o najnovijemu odkriću dviju crkvi u Gorici kod Gruda: starokršćanske (kasnoantičke) bazilike iz IV. st. po Kristu i starohrvatske crkve s kraja IX. st. ili početka X. st. O štovanju svetoga Ante u Hercegovini i o čudesnu ozdravljenju mladoga Ibrahima Zurića po zagovoru istoga sveca piše Žarko Ilić. O prvomu spomenu Ljubuškoga uz njegovu 550. obljetnicu (1444.-1994.) piše Radoslav Dodig. U prigodi stote obljetnice osnutka franjevačkoga samostana i bogoslovije u Mostaru pretiskan je članak dr. fra Dominika Mandića *Osnutak franjevačkoga samostana i bogoslovije u Mostaru* (1890.-1895.), koji je objavljen u Almanahu *Stopama otaca* 1934./35. (Mostar 1935., str. 10.-34.). Kratka povijest župe Grude prikazana je u članku Marka Dragičevića Mlađega *Stoljetnica grudske župe* (1895.-1995.). Stoljetnicu pak župe Vitina prikazao je Žarko Ilić u članku *Stoljeće vitinske župe* (1895.-1995.). O mučenicima Hercegovačke franjevačke provincije u drugomu svjetskom ratu 1941.-1945. (o pedesetoj godišnjici njihova mučeništva) govori deseteračka pjesma Bože Radoša *Mučenici sa Širokog brijega*. O mladeži u franjevačkomu trećemu redu 1963.-1995. piše fra Kamilo Milas. Slijedi "priča iz mračnih godina" *Anđeli čuvari* Jakova Bubala. O onima "koji odoše pred nama" pišu: Žarko Ilić o fra Blagi Karačiću (1914.-1994.), Ancila Bubalo

i S. Tihomira Božić o S. Sebastijani Marinčić (1910.-1995.), Ancila Bubalo o S. Karolini Vidović (1904.-1995.), Vlatko Kozina o don Mili Galiću (1936.-1995.), S. Leonarda Rupčić o S. Otiliji Dugandžić (1910.-1995.), Tomo Vukušić o don Zdravku Petkoviću (1943.-1995.). Spomen-slovu o S. Alfonzi Knezović (1921.-1995.) i fra Eduardu Lončaru (1919.-1995.) nije označen auktor. Spomen-slovo o S. Ivi Čulina (1926.-1995.) napisala je Marija Ancila Presečki, a o fra Ferdi Vlašiću (1920.-1995.) Gabrijel Mioč. Objavljen je i popis pokojnih predplatnika i suradnika "Kršnoga zavičaja". Na kraju je objavljen prozni ulomak *Grob-mjesto susreta* iz knjige lirskih meditacija Marije Ancile Bubalo *Tražim svoje korijenje* ("Naša ognjišta", Tomislavgrad 1993.) i pjesma Danka Tankosića *Na grobu mog pokojnog tate*.

O pokojnom fra Ferdi Vlašiću Gabrijel Mioč između ostaloga piše: "U nedjelju 15. listopada 1995. u Franjevačkom samostanu u Tomislavgradu umro je osnivač i urednik *Naših ognjišta* fra Ferdo Vlašić ... prestalo je kucati srce hercegovačkog franjevca, svećenika, dugogodišnjeg uznika komunističkih zatvora, župnika, gvardijana, pokretača i urednika prvoga katoličkog lista u Bosni i Hercegovini nakon Drugoga svjetskoga rata *Naših ognjišta*, vijećnika u upravi Franjevačke provincije u Hercegovini ... Većina je hrvatske javnosti shvatila da je sa zemlje u Nebo otišao jedan franjevački, katolički i hrvatski gorostas ... Tek jedno je sigurno da fra Ferdo Vlašić među javnim djelatnicima naše Crkve u razdoblju nakon Drugoga svjetskoga rata zauzima visoko i počasno mjesto. On je istinski velikan koji se ne će moći nikako zaobići, kad se bude pisala povijest Hrvata i katolika ovoga naraštaja."

Sadašnjost nas najprije upoznaje s proslavom sv. Ante Padovanskoga. Zatim prikazuje proslavu 600. obljetnice prvoga spomena imena hercegovačke župe Veljaci i 500. obljetnice spomena naselja Ljubuški. Žarko Ilić piše o znanstvenom skupu "Ljubuški kraj, ljudi i vrijeme" održanu u Ljubuškom 11. i 12. kolovoza 1995. U prilogu *Likovna izložba Hrvatske golgote* Vladimir Pavlović kaže za slikarsku mapu akademskoga kipara Stjepana Skoke *Mučenja hercegovačkih katolika* (izdavač: Franjevačka knjižnica i HKD "Napredak" u Mostaru, Veljaci 1993.): "Iz krvavih prizora na crtežima, na slikama, iz svake dramatske kretnje mučenika, iz krika, iz bolnog i vapijućeg muka čita se hrvatska sudbina. Krv, koja je davno kapala po hrvatskoj zemlji, i sada miriše. To je krv koja kapa iz naših rana u ovome času". O stotoj obljetnici vitinske župe i o *Pedesetoj obljetnici naših mučenika* (hrvatskih katolika, svećenika i redovnika) piše Žarko Ilić, a o stotoj obljetnici crkve u Drinovcima Ljubo Kurtović. U većemu broju priloga opisuje se život po župama. Robert Jočić piše o *Srebrnu jubileju "Naših ognjišta"*. Prilog *Poginuli hrvatski branitelji* donosi "osobne podatke o našim hrvatskim braniteljima koji su poginuli na bojištu ili na borbenom zadatku u svojoj postrojbi od 1. rujna 1944. do 31. kolovoza 1995.", u koji su "uvršteni i oni koji u predhodnim godištima nisu navedeni, iako su ranije poginuli" (poginulo je 66 branitelja, od toga 24 iz općine Tomislavgrad). Priređivači ovoga tužnoga popisa vele da on nije cjelovit kao ni dosadašnji popisi, ali da je "žalosno da nikakve ustanove ni njihovi dužnosnici (crkveni, građanski ili vojni) ne pokušaše ni usmeno ni pismeno naše pogrješke ispraviti niti nedostatke dopuniti". Zapis Ivice Musića *Strašna*

ratna slika od ostalih se razlikuje jedino u tome što je okovana krutom stvarnošću i neizmišljenom fabulom" (to je razgovor s Anom Jozić, prognanicom iz Svitovića, župa Podmilačje kod Jajca). Bračni par Ratka i Drago Ilić, slavonski Hercegovci prognani u Istru, govore o svomu dočeku u Umagu: "Direktor hotela Srbin, šef svega hotela i kuhinje Srbin, u Crvenom križu Srbin. I čim ti vidi na kartonu da si Hrvat, ma ne gleda te ... Kaže jedan djed: ...'Trebalo bi ji žive u jedan kanal, pa ji' polit benzinom, pa ji' popalit' ... Kad ti on tako kaže u oči, onda znaš kako ti je." Od ostalih priloga spomenimo: *Redovnički dijamantni jubileji, Dijamantna misnička slavlja. U Zagrebu spomen na širokobriješke fratre, Zavičajni klub hercegovačkih studenata, Hercegovci i Hrvatska, Blagoslovljen novi samostan u Zagrebu, Samostan i crkva hercegovačkih franjevaca u Zagrebu.*

U *Malom zavičaju* Helga Vukoja piše o Dječjem festivalu *Raspjevani travanj* u Ljubuškom od 21.-23. travnja 1995., a I. S. o Festivalu malih zborova "Zlatna harfa" 95' u Međugorju.

Budućnost počinje izvještajnim prilogom *Međunarodna godina žene* ("Prilozi o ženskom biću smješteni su u Budućnost ... i zato što će vjerojatno trebati dugo čekati da se ženskom biću i ulozi u našem društvu prizna vrijednost koju Bog želi od postanka svijeta."). O pokretu *Novo doba - New Age,* koji se iz Kalifornije širi Amerikom i Europom, piše Šimun Romić - taj pokret odbacuje kršćansku Objavu i preuzima iztočnjačku duhovnost kao put k Bogu. Priče Dragice Vlašić Majić *Tri nezgode* govore o narkomanima. *Budućnost* završava pjesmom *Cviće moje* Mire Petrovića i pjesmom *Na raskrižju skreni desno*! Ivana Herca.

Prigodni prilog o Međugorju donosi Gospine poruke i svjedočanstva mladih sudionika u molitvenim seminarima fra Slavka Barbarića. Zatim izvješćuje o duhovnim zajednicama koje žive i djeluju u Međugorju (Glavni samostan školskih sestara, Zajednica Kraljice Mira, Marijanska zajednica *Oaza mira,* Zajednica s. Elvire, Majčino selo za ugroženu djecu).

Tomislav Heres

BRBINJ KROZ POVIJEST

Monografija *Brbinj kroz povijest* tiskana je u povodu 800. obljetnice Župe Brbinj (1195.-1995.). Izdavač je Mjesni odbor Brbinj i župa Brbinj. Tekstu monografije (181 stranica) dodane su dvije karte: 1. Zadarsko otočje s prapovijesnim ostacima po vremenskim razdobljima, i 2. Zadarsko otočje s prapovijesnim ostacima po vrstama nalazišta.

Nakon *Uvodnoga razmišljanja* don Žarka Brzića dolaze ovi prilozi: Dr. Stijepo Obad, *Brbinj na Dugom otoku*; don Ante Ivančev, *Svećenici (glagoljaši) Brbinjci i župnici Brbinja;* don Srećko Petrov, *Vjerski život u Brbinju*; prof. Branka Rančić, *Kulturna baština u Brbinju*; Slavko Govorčin, *Mi Brbinjci - na hrvatskom* ("Ja, žitelj župe Brbinjske, glagoljah hvalu ... osan-vikovoj riči kršćanske, *riči hrvatske,* pivane u misi ... radi svoga na *hrvatskom* ... Oviziva 'vo smo svoji i na svome - za na vike Mi Brbinjci - na *hrvatskom.* Fala Bogu!"; Toni Peričin, *Pisma o sv. Nikoli u Brbinju*; Don Milo Perović, *Prezimena obitelji u Brbinju*; Damir Meštrov, *Pučanstvo Brbinja* (I. Pučanstvo Brbinja, II. Gospodarstvo Brbinja, III. a) promet, b) pošta, c) ugostiteljstvo, turizam, uslužni obrt i trgovina, d) zdravstvo, e) prosvjeta i kultura, IV. Antifašistička borba, V. Domovinski rat za Hrvatsku državu); Dajana Brunac, *Narodni običaji u Brbinju;* don Ante Ivančev, *Mi smo im zahvalni* (prilog je posvećen "vrijednim i zaslužnim župnicima u Brbinju", a to su: don Šime Sturnela, msgr. don Ivan Zorica, don Leonard-Riko Finka, don Žarko Brzić").

Don Žarko Brzić veli u uvodu, da se u Brbinju visoko cijenilo i gajilo ono što je u tom prolaznom svijetu jedino neprolazno i vječno: "Isus Krist, Crkva i Hrvatska, tri najsvetije vrijednosti, zaslužuju puno naše zalaganje i povjerenje!".

Selo Brbinj na Dugom otoku spada među najstarija naselja na zadarskom području. Prvi puta se u povijestnim izpravama spominje god. 1195. u izpravi pape Celestina III. izdanoj u Lateranu. Naziv sela potječe od latinske riječi Birbinium i Berbinica, a njegov je hrvatski naziv Brbinj (a ne Bribinj)). "Prema narodnoj predaji u Brbinju su nekada živjeli Grci, a za turskoga nadiranja tu su se naselili kotarski Polačani. U narodu postoji i drugo mišljenje da su se u Brbinju naselili Bibinjci iz okolice Zadra, te da je Brbinj dobio ime po sličnosti naziva ovih dvaju sela ... takvo razmišljanje nije ispravno jer naziv Bibinje dolazi od riječi Bibanum, a spominje se u četrnaestom stoljeću ... Jezikoslovac Petar Skok misli da je Brbinj predslavenskoga podrijetla, da dolazi od latinskoga pridjeva izvedenog od biljke 'verbena', što bi značilo grančica lovora, mirte, masline."

Brbinj je u upravnu pogledu pripadao općini Sali, koja je utemeljena u doba francuzke uprave, te je u njezinu okviru ostao do Rapalskoga ugovora. Zatim je bio u sklopu općine Božava i kotara Preko. "U crkvenom pogledu pripada Dekanatu Sali i neko vrijeme Božavi, Nadbiskupiji u Zadru, a u međuratnom razdoblju Biskupiji u Šibeniku, a od godine 1948. ponovno je u sastavu Nadbiskupije u Zadru." Brbinj je kao i druga otočka sela dugo bio odijeljen od svoga prirodnoga hrvatskoga zaleđa. "Najdulji i najjači utjecaj u narodu imala je crkva preko župnika glagoljaša, a od druge polovice devetnaestoga stoljeća preko svećenika školovanih u zadarskoj bogosloviji. U crkvi se stoljećima glagoljalo, i sve crkvene knjige pisane su glagoljicom. Župnici glagoljaši ovdje se spominju od ranoga šesnaestoga stoljeća (1511.), te je selo dalo šezdeset dva glagoljaša ... U župi se prestalo glagoljati poslije godine 1869. zbog oskudice svećenika glagoljaša, tako da su unaprijed župu opsluživali svećenici koji su službu Božju vršili na latinskom jeziku ... Brbinjci su od davnine čakavci ... Glagoljica nam je omeđašila ne samo početke naše pismenosti nego nas je na ugroženim žalima našega Jadrana sačuvala kao narod hrvatski, s hrvatskim jezikom u svetom bogoslužju."

Kršćanstvo je u Brbinju ukorijenjeno još prije VI. st., što posvjedočuju ostatci starokršćanske crkvice iz V. ili Vi. st. u Lučini na južnomu dijelu otočića Školj ili Utran. Ta je crkvica vjerojatno služila kao župna sve do izgradnje crkve sv. Kuzme i Damjana, koja se prvi puta spominje koncem XII. st. iz starohrvatske starine sačuvan je ulomak crkvenoga namještaja s križem na čelnoj strani s pleternim uresom na boku (IX.-XI. st.).

Zbog stoljetne gospodarske zanemarenosti Brbinjci su se u velikomu broju izselili u druga mjesta i u svijet. Izselidba je osobito pojačana na II. svjetskoga rata, kada se izseljavaju najviše hrvatski usmjereni stanovnici da bi održali na životu sebe i svoje obitelji. "Ti naši hrvatsko orijentirani ljudi

sačinjavaju najveći dio iseljenika našega mjesta (Bog neka prosti zablude nekih 'Dalmatinaca' - ideje mletačke vladavine i rijetkima koji održavaju Pašićeve ideje velikosrpskog kulta 'jugo-srbo-slavije'). Vrijeme je otriježnjenja pa naš puk Brbinjski teži našem Brbinjskom i Hrvatskom bratimljenju" (Damir Meštrov).

O sudjelovanju Brbinjaca u Domovinskom ratu za hrvatsku državu Damir Meštrov kaže: "Tog ljeta 1991. godine organiziraju se i u Brbinju dežurstva i kupuju lijekovi za Mjesnu zajednicu. Napadom srbočetničke armije na naša područja otoci postaju blokirani brodskom vezom. Narod se snalazi na svakojake načine za prehranu i obično se kradomice svojim brodovima dolazi do otoka Ugljana, zatim ukrcajem na bilo koji kaić prevoze se za Zadar, i obratno. Zahvaljujući Bogu, mjesto Brbinj nije napadano (koljači su vjerovali: kad padne Zadar, lako ćemo i na otoke). U to vrijeme stariji muški svijet u selu čuva noćne straže sa četiri puškice i malo municije. Mlađi muški svijet uključuje se u Zbor narodne garde (nakon čuvanja straža i dežurstava po Mjesnim zajednicama Zadra i ostalih gradova u Hrvatskoj). Poslije toga mladi iz Brbinja prelaze na prve linije fronte diljem Hrvatske. Kasnije postaju pripadnici Hrvatske vojske ... Veliki novčani i humanitarni doprinos tijekom ovog rata dalo je pučanstvo Brbinja koje je razasuto po cijelome svijetu. Na taj način pomažu ne samo pučanstvo Brbinja već i cjelokupne Hrvatske države."

Šteta je što monografija *Brbinj kroz povijest* vrvi tiskarskim pogrješkama. Tu štetu samo donekle umanjuje umetnuti *Ispravak pogriješaka (treba biti: pogrješaka) tekstova u tisku,* jer je i on manjkav. Nu bez obzira na to ova je monografija vrijedan prilog povijesti hrvatske glagoljice i glagoljaštva i dragocjen mozaični kamen neke buduće velike monografije Dugoga otoka. Mi smo izrazito i pomorska zemlja, a svoje more i otoke tako malo poznajemo. Stoga nam je dobrodošla svaka knjiga iz toga područja.

Tomislav Heres

GORLJIVI PASTORALAC I USPJEŠNI VJERSKI PISAC

U povodu najnovije knjige "Ovako sam govorio" fra Ante SEKELEZA

Među franjevcima članovima Provincije presv. Otkupitelja koji su se iskazali kao crkveni i vjerski pisci (J. Šetka, M. Jurišić, F. Carev...) jedan od agilnijih a i uspješnijih svakako je i fra Ante SEKELEZ, autor više vjerskih i crkvenih knjiga. Iskoristit ćemo izlazak iz tiska njegove najnovije knjige "Ovako sam govorio" i progovoriti o ovom gorljivom redovniku i agilnom čovjeku od pera.

Rođen je fra Ante Sekelez 11. veljače 1919. u Opancima kod Imotskog i nakon osnovne škole završio je franjevačku gimnaziju u Sinju a potom je bio zaređen za svećenika, teologiju je diplomirao u Zagrebu.

Djelovao je kao kapelan i župnik u crkvi Gospe od Zdravlja u Splitu, a potom je bio župnik i dekan u Metkoviću pa župnik u Ugljanima, pa župnik u Runoviću-Zmijavcima, zatim je gvardijan samostana u Omišu i župnik na Studencima. sada je župski vikar u Prološcu.

Bio je to agilan, požrtvovan i gorljiv redovnik koji je stajao uvijek na usluzi vjernicima pa je znao satima prosjediti u ispovjedaonici, neumorno je i redovito propovijedao, krštavao, vjenčavao, obilazio stare i bolesne, namirivao umiruće, pratio pokojnike na groblje.. Radio je to uvijek sa srcem i gorljivo, nikada rutinski. veselio se svakoj afirmaciji dobrote, posebno kad bi indiferentisti, nakon dugih godina, konačno klekli u ispovjedaonici. Doslovno je živio s vjernicima, pa se znao i veseliti s njima ali i žalostiti skupa s njima u njihovim žalostima. U svim mjestima gdje je službovao ostavljao je za sobom glas revnog i gorljivog dušebrižnika ali i čovjeka uopće... Takav je bio još kao mlad svećenik, dobro ga se sjećam iz crkve Gospe od Zdravlja u Splitu prvih godina nakon rata, a takav je ostao cijelog života...

Trudio se fra Ante da i u svojim propovijedima izlaže nepatvoreni Kristov nauk i da na vjernike utječe vjerski i moralno. Polazište mu je bilo uvijek Sv. Pismo, ali je nastojao redovito svoje izlaganje popratiti primjerima iz života svetaca, čak i novijih s ciljem da izvuče konkretne i korisne pouke. Bio je uz to i sinovski odan Majci Božjoj. Govorio je jednostavno i blisko ljudima, čak i običnim ali je znao govoriti i na višoj razini, nerijetko i osjećajno - fra Ante je i inače osjećajan čovjek - a svakako uvijek dojmljivo i sugestivno, tako da je u svim mjestima gdje je služio ostavljao glas i dobrog i uspješnog propovjednika. Bio je on, kako glase naslovi nekih njegovih knjiga, propovjednik od srca srcu ...

Imajući i spisateljsku žicu i uopće afinitet a i sposobnost za pisanje, a znajući s druge strane da oskudijevamo vjerskom literaturom, posebno onom s područja homiletike, fra Ante od mladih dana piše pa i objavljuje, najprije članke i osvrte a potom i knjige, kako vjerske uopće, tako posebno one homiletskog karaktera. Započeo je s božićnim pjesmama, tiskavši još 1951. knjižicu božićnih pjesama, koja će doživjeti više izdanja, preko vjenčića Gospe od Zdravlja (3 izdanja) odn. priručnika za ministrante "Podvorba kod sv. Mise" (4 izdanja) odn. knjige "Nauk o sv. sakramentima" odn. "Pogled kroz veo" (2 izdanja), "Riječi života" do homiletskih knjiga u tri dijela "Od srca k srcu" (1985, 1986 i 1987.) i najnovije homiletske knjige "Ovako sam govorio" (1995). Sve skupa, oko desetak naslova, a ako imamo na umu da su neke od tih knjiga doživjele i više izdanja, ispada da je taj plodni vjerski publicist tiskao oko 30-tak knjiga! ...

Napomenimo da je fra Ante osnovao "Pastoralnu biblioteku" gdje je tiskao i knjige drugih autora (Fra Stanko Petrov, "Svećenik i žrtva", Knežević-Petrov, Muka Gospodina našega Isusa Krista i plač matere njegove, čak u 6 izdanja, Živan Bezić, Kršćansko savršenstvo, Petar Grabić, Sv. Ante Padovanski).

Tim svojim knjigama, a i knjigama drugih autora, izlazio je fra Ante ususret vjernicima uopće, a pogotovo svećenicima, pružajući i jednima i drugima potrebitu pa i traženu duhovnu literaturu, kako i inače za duhovno usavršavanje i uzdizanje, a svećenicima, posebice homiletskim knjigama, priručnike koji su im korisno poslužili pri pripremanju propovijedi. Da je tome tako, dokazuje činjenica da se njegove knjige traže i naručuju. Naručuju ih svećenici, a naručuju ih i laici, "obični" vjernici ...

Iako manje više sve njegove knjige i knjižice ljudi rado nabavljaju i koriste - tu bi posebno trebalo istaći ipak njegove knjižice s božićnim pjesmama - svojim homiletskim knjigama dao je on značajne doprinose našoj homiletskoj literaturi.

Tu bi trebalo u provm redu istaći

njegove tri takve knjige pod zajedničkim naslovom "Od srca srcu" A, B i C koje su predviđene za nedjeljne mise u kojima ima zaista lijepih i originalnih razmišljanja i uopće ideja kao i pouka, a sve je to dato živo i dojmljivo, vrlo često i emotivno obojeno.

Nedavno je tiskao i novu homiletsku knjigu "Ovako sam govorio" koja je namijenjena za pripremanje propovijedi za neke blagdane izvan nedjelja. Ta se knjiga sastoji od dva dijela: I. dio - propovijedi za svetkovine i blagdana i II. dio - prigodni govori. U prvom dijelu čitamo nekoliko lijepih propovijedi, a moglo bi se reći i lijepih razmišljanja u povodu blagdana Majke Božje, dalje razmišljanje u povodu blagdana Bogojavljenja, pa u povodu Vel. petka, dalje Uskrsnog ponedjeljka, pa sv. Josipa, pa sv. Paškala Bajlonskog, pa Uzašašća, pa Tijelova itd. itd. U drugom dijelu knjige ima propovijed u povodu Papinog dana, odn. propovijed u povodu prve sv. pričesti, odn. za Mladu Misu, pa o crkv. vjenčanju, pa propovijed protiv pobačaja ... Riječ je zaista o bogatom duhovnom mozaiku koji će prihvatiti ne samo svećenici nego i laici željni dobrog duhovnog štiva ...

Zdravko Mužinić

SUĆUT PREMA UVENULOJ KRIZNATEMI

(V. Devidé, T. Maretić i Z. Petrović: Renge, Zagreb 1995., izdao Sipar, T. Gajdeka 24, Zagreb)

Renge su skupine strofa čiji je slogovni metar 5-7-5 (primjerice: Selski vrtuljak, mirisi kotlovine, žongler za šankom) + 7-7 (na primjer: Iznenađenje pljuskom: ispod šatora gužva). Taj se metar stalno ponavlja dok se ne dovrši predviđeni broj strofa u rengi (u ovoj knjizi svaka renga ima 36 strofa).

Prva renga na hrvatskom jeziku pojavila se u Maruliću 3/1988, a ispjevali su je Vladimir Devidé, Tomislav Maretić i Zvonko Petrović, isti pjesnici što potpisuju i ovu knjigu, koja je također prvenac u svojoj vrsti: to je prva knjiga renga na hrvatskom jeziku. Trojica autora postala su u međuvremenu poznati stvaraoci stihova japanske sheme, naročito Devidé. Stekla su odličja i nagrade.

Namjerno sam upotrijebio izraz "japanska shema", jer sam htio minimizirati japanski faktor u ovoj poeziji. Tvrdim da se ovdje radi o okupljanju ljudi sličnoga mentaliteta bez obzira na nacionalno ili kulturno podneblje. Taj mentalitet je pomalo fatalistički: uvjete života prirode i društva nije moguće bitno mijenjati, oni su dati, ali ih je moguće promatrati i prosuđivati i tim prosudbama dati estetski oblik.

Za ljude takva mentaliteta širom kugle zemaljske stvaranje rengi je bez sumnje važno emocionalno rasterećenje, ako su se već dali na pisanje rengi, a za njihove čitatelje, ako su i oni fatalisti i opservatori po vokaciji, poticaj na bavljenje ovom istom podvrstom pjesništva. To objašnjava nicanje rengi širom svijeta.

Od ukupno 21 renge u ovoj knjizi deset ih je posvećeno prirodi, te obično imaju likovnu komponentu, četiri su senryu-renge (gdje je naglašena satiričnost), jedna je renga gradska, jedna zagrebačka, jedna ekološka, jedna nadrealistička, a tri su renge posvećene pokojnim majstorima haiku poezije: Dubravku Ivančanu, Aleksandru Nejgebaueru (sic) i Franji Krizmaniću. Renge su nastajale u telefonskim razgovorima među trojicom autora s time da se je svaka nova strofa sadržajno nadovezivala na prethodnu.

Knjiga je dakle kolektivno djelo, a ja bih rekao da je autor ipak jedan, a to je suptilni senzibilitet i sućut prema prirodi i ljudima, jer i uvenule krizanteme poziraju slikarskome kistu.

Svevlad Slamnig

ZNAČAJNO DJELO O POVELJAMA SUBOTICE, SOMBORA I NOVOG SADA

Mladi subotički pravnik i znanstvenik, bunjevački Hrvat Slaven Bačić objelodanio je krajem prošle godine u vlastitoj nakladi svoj znatno prerađen i dopunjen magistarski rad pod naslovom "Povelje slobodnih kraljevskih gradova Novog Sada, Sombora i Subotice" (204 str.). Naglasimo odmah na početku da je to prvo cjelovito i sustavno znanstveno djelo o pravno-povijesnim temeljima triju najvećih gradova Bačke i njihova razvitka u moderne europske gradove u doba carice Marije Terezije. Ta je tema naime tek ovlaš okrznuta i vrlo fragmentarno prikazana u raznim monografijama spomenutih gradova, odnosno u općim povijestima narodâ koji u njima obitavaju. To znači da naš subotički znanstvenik nije imao pred sobom nikakav uzorak u koji bi se mogao ugledati, nego se morao sâm suočiti s vrlo raznolikom pravnom i povijesnom građom triju djelomično srodnih, ali u nekim bitnim odrednicama stubokom različitih bačkih gradova te pomnjivom komparativnom raščlambom utvrditi njihov multikulturni identitet koji traje, mutatis mutandis, sve do danas. Svi kompetentni prosuditelji knjige slažu se u ocjeni da je autor tu zadaću obavio na najbolji način i da mu djelo označuje novo polazište u razumijevanju novovjekovne specifičnosti Bačke i Vojvodine.

Knjiga se sastoji od tri dijela.

U prvome dijelu pod naslovom "Habsburške zemlje u XVIII stoljeću s naročitim osvrtom na Ugarsku" (str. 7-24) pisac prikazuje pravno i političko ustrojstvo Ugarske u okviru Habsburške monarhije. Ukazujući ponajprije na opće društveno-političke promjene i prilike u Ugarskoj tijekom XVII. i XVIII. stoljeća Bašić slijedeći logiku i metodologiju svoje teme jezgrovito opisuje organizaciju vlasti, zatim raznoliko administrativno-teritorijalno ustrojstvo habsburške države u okviru koje je Ugarska uspjela očuvati svoj osebujan feudalni pravni sustav (zakone, običaje, povlastice, uredbe, naredbe itd.) da bi u posljednjem poglavlju ovoga dijela pristupio središnjoj temi svoje knjige određujući precizno što valja razumijevati pod pojmom "slobodni kraljevski grad", te kako je ta ljudsko-povijesna tvorba nastala i razvijala se. U tom kontekstu autor spominje i devet hrvatskih slobodnih kraljevskih gradova: Varaždin, Zagreb, Koprivnica, Križevci, Požega, Karlovac, Rijeka i Osijek.

Jezgru Bačićeve knjige čini drugi dio koji je naslovljen "Povelje" (str. 25-93). Povelje su temeljne pravne isprave kojima je Novom Sadu (1748.), Somboru (1749.) i Subotici (1779.) dodijeljen status slobodnoga kraljevskog grada. Polazeći od podrobne terminološke analize sličnoznačnih izraza (diploma, listina i sl.), određujući zatim stvarni

pravni sadržaj Povelje, njihovu književno - diplomatičku strukturu te konkretni postupak njihova donošenja i vremensko trajanje da bi završio izlaganjem raznolike lepeze u njima sadržanih prava (statusno pravo, državno pravo, sudsko pravo, financijsko pravo, trgovačko pravo, crkveno pravo, krivično pravo itd.), autor u svim fazama svoga rada nedvosmisleno jasno pokazuje kako suvereno vlada izabranom temom. To potvrđuje i činjenica da se za svaki temeljni pravni pojam donosi odgovarajući izraz na latinskom, mađarskom i njemačkom jeziku, kao i brojne eksplikativne bilješke te bogata upotrijebljena literatura koja nije puki bibliografski ukras knjige, nego znak zrele znanstvene komunikacije.

Posebna je odlika Bačićeve knjige u tome što ne pojednostavnjuje probleme i ne izbjegava realne teškoće svoje teme, nego se otvoreno suočava s njima. On je na primjer potpuno svjestan znatne sadržajne različitosti Povelja triju bačkih gradova koja proizlazi odatle što reguliraju političko-administrativni i društveni okvir ljudskoga života u trima različitim sredinama. Stoga uviđa da se u svome istraživanju ne može ograničiti isključivo pravno-dogmatsku metodu nego je mora dopuniti sociološkom metodom: "Da bi se dao uspješan odgovor na pitanje sprovođenja u život odredbi Povelja, kao i razloga postanka pojedinih normi specifičnih za pojedine gradove, neophodno je bilo korištenje odgovarajućih monografija i niza drugih djela lokalne historiografije." (str. 6).

Ta različitost osobito jasno dolazi do izražaja u različitim normama vjerske pripadnosti za dobivanje prava građanstva i upravnih službi. Dok su u Novom Sadu i Somboru građanski status, činovničku službu i članstvo u Magistratu mogli dobiti podjednako pripadnici rimokatoličke, grkokatoličke i pravoslavne vjeroispovijesti, u Subotici su ta prava mogli dobiti samo rimokatolici: mere Romano - Catholicis, kako izričito piše u šestoj točci Subotičke povelje. Ova je razlika posljedica osebujne konfesionalne i etničke strukture Novog Sada, Sombora i Subotice. Premda ova odredba u Subotici može izgledati religijski pristrana prema Hrvatima i Mađarima koji su rimokatolici i diskriminatorska prema Srbima koji su pravoslavni, ipak valja imati na umu činjenicu da je njezino ostvarenje u svakidašnjem životu bilo vrlo razborito i prilagodljivo, budući da se u popisu prvih građana nalaze i pravoslavci od kojih su neki bili činovnici, a nakon donošenja Patenta o toleranciji cara Josipa II pravoslavci su dobivali i upravne službe u Magistratu.

Treći dio Bačićeve knjige čini "Dodatak" (str. 99-173) u kojemu donosi cjeloviti latinski tekst triju Povelja i njihov tzv. srpsko-hrvatski prijevod s ponekim vlastitim bilješkama. Upozoriti treba naime da je arhivski predložak Novosadske povelje nestao iz Petrovaradinske tvrđave pa autor objavljuje njezin tekst iz klasične monografije Novog Sada iz pera svećenika Menyhérta Èrdújhelyija. Somborska povelja prvi put se objavljuje na latinskom jeziku u djelu našega Subotičanina koji ispravlja manjkav te tu i tamo netočan srpski prijevod Đorđa Antića. Slične intervencije poduzima pisac u latinskom izvorniku i prijevodu Subotičke povelje. U pogledu tih manjkavih i netočnih prijevoda Poveljâ neka nam bude dopušteno primijetiti da ih autor nije ni trebao reproducirati u svojoj knjizi pa u bilješkama dopunjati i ispravljati, nego je jednostavno trebao donijeti svoj vlastiti prijevod. Pažljivi čitatelj zacijelo će uočiti nesuglasnost u

datiranju Novosadske povelje. Na str. 36. piše da je izdata 1. februara 1748, dok se na str. 95. tvrdi da je donijeta 20. februara 1748. U samom latinskom izvorniku čitamo: 23 Februarii 1748 (str. 122.), dok u srpskom prijevodu Melhiora Èrdujheljija piše: 20. februara 1748. (str. 123.). Koji je datum autentičan? To je pitanje zbog važnosti materije potrebno rasčistiti.

Djelo Slavena Bačića, iako je strogo znanstvenog obilježja, lako se čita jer je pisano jasnim stilom. Jedno nam ipak nije jasno u ovoj vrijednoj knjizi: zašto je pisana ekavicom? Doduše, u toj ekavici ima prilično hrvatskih izraza, npr. Židov itd., ali se opravdano postavlja pitanje što je autora Hrvata primoralo da knjigu objavi na jeziku koji nije njegov? To je pitanje tim opravdanije što je lektor i korektor knjige poznati hrvatski kulturni djelatnik prof. Bela Gabrić. Zar je knjiga pisana hrvatskim književnim jezikom nužno osuđena na bankrot na knjižarskom tržištu u Subotici, Bačkoj i Vojvodini? Zar je to doista realna opasnost ili samo subjektivni strah? Čini se da bi se nad ovim pitanjima trebali zamisliti ne samo Hrvati u Subotici, Bačkoj i Vojvodini, nego i kompetentni u Hrvatskoj. Pogotovo sada kada je na pomolu uređenje međudržavnih odnosa Republike Hrvatske sa SR Jugoslavijom.

Objavljujući svoju knjigu o poveljama Subotice, Sombora i Novog Sada kojima su ti gradovi u XVIII. stoljeću stekli status slobodnoga kraljevskog grada, tj. najviši stupanj autonomije u okviru feudalne države, autor očito sa stanovitom nostalgijom pledira za sličnu stvarnu autonomiju i u današnjim društveno-političkim neprilikama vojvođanskih gradova, naselja i regija te za ostvarenje opravdanih težnji svih njihovih žitelja koji su različite narodnosti. To bi jamačno bilo jedino pravedno rješenje nagomilanih nepravdi i gorućih problema.

Tomo Vereš

ANTE PAVELIĆ: DOŽIVLJAJI

(Naklada Starčević, Zagreb 1996.)

Ako i za jednu knjigu vrijedi pravilo - ono isto, uostalom, koje vrijedi i za ljude - da ih moramo osobno poznavati kako bismo ih mogli mjerodavno prosuđivati, onda to vrijedi za knjigu koju čitatelj ovoga trenutka ima pred sobom. Nema sumnje, *Doživljaji* Ante Pavelića su izvrsna knjiga memoara, kakvih je zaista malo u nas; ali sumnjam da ne će biti među nama i takvih, koji će to na sav glas osporavati. A neće to osporavati zbog knjige same nego zbog svoje predodžbe o njezinu piscu. Štoviše, među osporavateljima bit će i takvih koji knjigu neće ni imati u rukama, možda čak ni vidjeti svojim očima, a kamo li pročitati. To su oni koji o svemu imaju unaprijed svoje mišljenje uvjetovano i određeno njihovim često i posve neutemeljenim predodžbama. Mora se priznati, Ante Pavelić je još i danas, nakon sloma komunističke Jugoslavije i gorkog iskustva srbočetničke agresije na Hrvatsku, još uvijek kontroverzno ime hrvatske povijesti, koje izaziva otpore i kod znatnog dijela onih Hrvata koji nikada nisu bili ni Jugoslaveni ni komunisti. Tijekom pola stoljeća novi naraštaji Hrvata saznavali su o njemu samo ono što su htjele jugokomunističke vlasti. A za njih nije bilo granice njegovu ocrnjivanju i demoniziranju.

U ovoj prigodi ne ćemo raspravljati o tome. Povijesna uloga Pavelićeva još uvijek čeka valjane, iscrpne, činjenicama potkrijepljene raščlambe i iz njih

izvedene objektivne prosudbe. Za sada možemo sa sigurnošću reći samo to, da će one biti uvelike različite od onih, na koje nas je navikla jugokomunistička historiografija.

Ali ono što već sada, u ovom trenutku želimo, to je: otkloniti sve apriorne pristupe i ovoj knjizi i njezinu autoru te navesti čitatelje da Pavelićeve *Doživljaje* dočekaju i pročitaju bez ikakovih predrasuda. Tada će se sami uvjeriti da ne pretjerujem kad kažem, da ta knjiga svojim vrstnim stilom ulazi ne samo u vrh naše književne memoaristike nego i u red biranih primjera hrvatskog pripovjedačkog umijeća.

Pavelić je bio rođeni pripovjedač. Okušao se i u fikcionalnoj prozi, napisavši roman *Lijepa plavka* s temom marseilleskog atentata, možda i prvi naš thriller, potvrdivši nemale sposobnosti i u fabuliranju i u strukturiranju i u motiviranom profiliranju osoba, ali su *Doživljaji* ipak, po mome sudu, književno superiorniji. Iako se u njima govori o realnim događajima i oživljuje realne osobe, čitatelj se zna zateći u trenutcima kad mu se čini da čita najzreliji plod umjetničke mašte. Ta moć pripovijedanja, koja povijesno provjerljive realnosti uzdiže na višu razinu zbilje, dragocjena je barem toliko koliko i sposobnost pisaca da tvorbu svoje imaginacije izraze uvjerljivošću realnih doživljaja i osoba. Često znamo reći da je neki pisac u svome romanu toliko uvjerljiv te nam se čini da je sve to o čemu piše živa stvarnost; u ovom slučaju moćemo reći obratno, da sve ono o čemu ovdje piše Pavelić ostavlja dojam čudesne, čudesno žive i skladno oblikovane nestvarnosti.

Kao što se zna, memoari su po definiciji autobiografska djela; ali njih se može pisati na više načina. Pavelić je izabrao onaj koji je možda najteži, a svakako najdiskretniji: on govori o sebi iz kuta susreta i odnosa s drugima, u svjetlu situacija u koje su ga ti odnosi dovodili. Zato u njegovim *Doživljajima* upoznajemo mnoštvo lica različitih dobi, vjera i zanimanja, od Bosne i Sandžaka do Istre i od Like i Primorja do Zagreba. U toj povorci ljudi Pavelić je prepoznavao znakove njihovih individualnosti, pa ih je znao i predstaviti kao tipove i karaktere koji su obilježavali naše hrvatsko društvo prvih dvadesetak godina ovog stoljeća.

Svoja pričanja Pavelić obogaćuje svježe ispripovijedanim povijesnim digresijama, kao što je primjerice ona o Jajcu i o Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, a ona nije jedina: sjetimo se i onih o etnogenezi Hrvata ili o uroti Zrinsko-Frankopanskoj. A zna ih začiniti dojmljivim, pa i blistavim anegdotama, kakvih je na pretek širom ovih stranica. Sjetimo se samo onih vezanih uz njegove susrete s atentatorom Lukom Jukićem. I sve se to, i te digresije i te anegdote, unatoč svojoj raznorodnosti, stilski skladno sljubljuje u koherentnu memoarsko-pripovjedačku cjelinu.

Da svoje mišljenje o ljudima ne smijemo zasnivati na mišljenjima drugih pokazuje i ovaj primjer. Pavelićevi suradnici, pa i neki od onih koji su mu bili najbliži, različito su ga prosuđivali. Jedni su isticali njegovu društvenost i vedru narav, drugi su upravo to osporavali. Jedni su svjedočili o njegovim intelektualnim sposobnostima, drugi su tvrdili da je bio čovjek oskudne naobrazbe i malih sposobnosti. Ova knjiga pruža nam uvjerljiv dokaz, koja strana je bila u pravu, ako je naime istinita tvrdnja da je sve što pišemo vjerna slika, upravo ogledalo nas samih. Sve što pisac piše svjedoči ponajprije o njemu samome. Pišući *Doživljaje* za vrijeme ilegalnog boravka u Napulju 1947.,

Pavelić dakako nije raspolagao nužnim priručnicima ni bilo kakvim drugim izvorima. Bio je dakle upućen samo na sebe, pokazavši da je bio čovjek solidnog povijesnog znanja, profinjenog literarnog senzibiliteta (poglavlje o Palmoviću!), izgrađenoga, klasično jednostavnog, čistog stila. Neusiljenim, spontanim humorom (poglavlje *Vukadinova treća žena* nije jedini primjer za nj!) potvrdio je i to, da su zacijelo bili u pravu oni koji su ga pamtili kao čovjeka vedre naravi. Pa bismo najzad mogli možda reći i to, da je politika otela hrvatskoj književnosti još jednoga potencijalno značajnog pisca.

Ostavljajući sva politička pitanja vezana uz Pavelićevo ime i njegovu ulogu u hrvatskoj povijesti za drugu priliku, za druge neke razgovore kojih zacijelo ne će biti i bez polemičkih iskrica (samo neka ne budu nošeni mržnjom bez činjenica!), preporučujem ovu knjigu sine ira et studio svim hrvatskim čitateljima, u želji da je oni tako i čitaju: bez predrasuda s bilo kojim predznakom. Time će se provjeriti naša kulturna stasalost, čitalačka zrelost, građanska nepristranost. I ljudsko poštenje, napokon.

Dubravko Jelčić

KNJIGA O USKOCIMA I KRAJIŠNICIMA

Krajem prosinca 1995. izašlo je u izdanju "Školske knjige" u Zagrebu II. izdanje knjige Anđelka Mijatovića "Uskoci i krajišnici - narodni junaci u pjesmi i povijesti". Prvo izdanje ove knjige, u nakladi istoga izdavača, pojavilo se dvadeset i jednu godinu ranije - 1974. U ono doba komunističke represije i ova se knjiga našla na udaru: Javno tužilaštvo zabranilo je njezinu prodaju zbog triju ilustracija slikara Kristijana Krekovića, hrvatskog emigranta, i zbog spominjanja prof. Petra Grgeca, istaknutog proučavatelja hrvatske usmene književnosti i poznatog katoličkog djelatnika. Potom je nakladnik, prisiljen neopozivošću navedene zabrane, izostavio sporne Krekovićeve ilustracije i ime P. Grgeca, nakon čega je knjiga ipak dospjela u prodaju i time do zainteresiranih čitalaca.

Bilo je posve razložno da se ova vrijedna i zanimljiva knjiga - onako, kako ju je autor u cjelini bio pripremio za I. izdanje - ponovno tiska. U svom II. izdanju knjiga je, eto, izašla, i o njoj ćemo ovdje dati najosnovnije informacije.

Najprije nekoliko riječi o autoru. Prof. Anđelko Mijatović, povjesničar, intelektualac znatiželjna istraživačkog duha i dokazanog spisateljskog dara, Hrvat koji je zbog svoga hrvatskog djelovanja u doba komunističkog zlosilja bio dugo pod policijskom prismotrom i politički zatvorenik, vezivao je svoju historiografsku pažnju ponajprije za teme koje su bile u najužoj svezi sa životom naroda i ljudima koje je narod osjećao svojima. Uskoci i krajišnici u povijesnoj faktografiji i narodnoj pjesmi postali su njegova istraživačka preokupacija, čiji je rezultat ova knjiga.

U knjizi se - na osnovi raznolikih historiografskih vrela - govori o Ivi Senjaninu (Ivanu Vlatkoviću), o braći Hrnjica, o Vuku Mandušiću, o Iliji Smiljaniću, o ličkom Mustaj-begu i o Stojanu Jankoviću. Nakon izvornih historiografskih opisa slijede narodne pjesme o dotičnoj ličnosti.

To je doista zanimljivo štivo za sve čitalačke slojeve. Na istom mjestu čitalac može spoznati što svjedoči povijest (istina), a što narodna pjesma kao svojevrsno, maštovito poniranje u živote

ljudi koje je narod doživljavao svojim uzor-junacima, dostojnim njegova divljenja, pamćenja i poštovanja.

U knjizi se nalazi niz znalački odabranih i uspješno reproduciranih ilustracija: bakroreza, Krekovićevih crteža i autorovih foto-snimaka. Doneseni su u završnom dijelu knjige i rječnik arhaizma, tuđica i manje poznatih riječi, kao i kazala osobnih i zemljopisnih imena.

Na kraju ističem da je ova Mijatovićeva knjiga dobro došla i kao djelo iz kojega se može štošta naučiti i kao djelo koje može pružiti ugodnu čitalačku zabavu. Stoga čitalac, koji odluči pročitati ovu knjigu, bit će zasigurno obogaćen nizom novih spoznaja i nagrađen istinskim zadovoljstvom čitanja.

Ivo Perić

"STARI ZECI" MEĐU GRADIŠĆANSKIM HRVATIMA

Franjo Šrujf: Ki krade manjinska prava, krade je i nami!, "Novi glas — magazin Hrvatskoga akademskoga kluba" br. 4., Beč, 1995., str. 20-21.

Na članak Franje Šrujfa, jednog od mlađih predstavnika etničke elite hrvatske narodne manjine u Austriji, upozorio me je pokojni prof. Stjepan Krpan. Pod naslovom "Ki krade manjinska prava, krade je i nami", naš sunarodnjak je optužio državu svoga matičnoga naroda za dvostruki crimen: prvo, za nasilje nad italijanskom nacionalnom manjinom koja živi na prostoru Županije istarske, a time — sustavom spojenih posuda — i za ugrožavanje dosegnutih prava gradišćanskih Hrvata koji žive u Austriji.

Navedeni članak nije prvi rad na zadanu temu, našega uvaženog sunarodnjaka. Svojim dosadašnjim pisanjem pokazao je da mu denunciranje Hrvatske ide kao podmazano.

Zbog poštovanja prema gradišćanskim Hrvatima, njihovoj kulturnoj baštini i petstoljetnoj borbi protiv odnarodnavanja, potrebno je odgovoriti na članak Franje Šrujfa, ne zbog toga što bi on imao neku težinu u austrijskom političkom miljeu, već zbog toga što aktivno pridonosi odnarodnjavanju manjine kojoj pripada. Postao je glasnogovornikom onih austrijskih političkih snaga koje teže asimilaciji gradišćanskih Hrvata u Austrijance, odnosno u njemački etnički korpus. Ne tvrdim da je Šrujf toga svjestan, ali svojim pisanjem protiv Hrvatske, prihvaćanjem oporbenih političkih instrukcija iz same Hrvatske, on raspiruje među gradišćanskim Hrvatima negativno raspoloženje prema matičnome narodu, a to je za manjinu pogubno. Svima koji se bave problemom čuvanja etničkog identiteta manjinskih zajednica dobro je poznata činjenica da malene i arhipelaški locirane manjine ne mogu očuvati svoju samobitnost i materinski jezik ukoliko nemaju sređene, razvijene i osmišljene veze s matičnim narodom. Sramotno je što pojedine političke snage u Hrvatskoj, a citirajući samoga Šrujfa otkriti će se tko su one, manipuliraju pojedinim političkim predstavnicima iz redova gradišćanskih Hrvata kako bi im poslužili kao most prema austrijskim antihrvatskim krugovima. Pri tome ih opskrbljuju krivim podacima o tobože antimanjinskom karakteru hrvatske Države koja time ugrožava i gradišćanske Hrvate. Ovi pak, zbog svojih frustracija sve to slušaju i prihvaćaju zdravo za gotovo, umjesto da sjednu i pročitaju

Ustav Republike Hrvatske, Ustavni zakon o pravu narodnih manjina i etničkih zajednica, a nakon toga donesu vlastiti sud. Dakako, pojedinci iz redova same manjine pobornici su asimilacije i prekidanje veza s matičnim narodom njihov je primarni zadatak. Dobro je znano političko djelovanje, i ogroman uspjeh u tome, poznatog pobornika asimilacije Frica Robaka. Robak je umro, ali Robakovci nastavljaju njegovo djelo.

U vrijeme postojanja SFRJ uvjeravali su gradišćanske Hrvate kako ne treba kontaktirati s matičnim narodom zbog komunističkog režima u Hrvatskoj. Nakon što je taj režim srušen, a uspostavljena suverena Hrvatska, otpočeli su unisono i sveobuhvatno djelovati kako bi vlast u Hrvatskoj optužili za fašizam, rasizam i sve moguće gadosti koje mogu izmisliti ljudi mržnje. Djeluju na gradišćanske Hrvate neprestano, uvjeravajući ih da ni sada ne treba uspostavljati veze s matičnim narodom, jer je to fašistički i genocidan narod. Umjesto da budu solidarni s borbom za slobodu svojih sunarodnjaka i da se raduju uspostavi samostalne Republike Hrvatske, asimilanti naše sunarodnjake uvjeravaju da moraju osjećati i politički djelovati upravo obratno — kao protivnici Republike Hrvatske. U doba SFRJ ovako otrovne antihrvatske ideje nisu imale pristup gradišćanskohrvatskim glasilima, dok su sada na stranicama tih glasila kada hoće, i koliko hoće. Desio se bitni pomak u korist "Robakovaca." Na njegovo mjesto uskočili su mlađi kadrovi vezani za austrijske "Zelene", odnosno za političare gradišćanskohrvatske narodnosne pripadnosti koji zauzimaju najviše položaje u toj stranci. Među njima su Terezija Stoisits i Marijana Grandits, a naš Franjo Šrujf im je tajnik stranačkog kluba u saveznom Parlamentu. Budući da su navedene dame rodom iz Stinjaka, govori se i o "Stinjačkoj struji" među gradišćanskim Hrvatima u Austriji. U jeku najkrvavijih borbi za slobodu hrvatskog naroda od jugoboljševičkog zavojevača, Marijana Grandić je kao članica austrijskog Parlamenta, držala konferencije za tisak i pisala članke, odnosno davala intervjue u kojima je napadala Hrvatsku riječima i sadržajima koji su bili vrlo bliski Beogradu. Takvi agresivni nastupi poljuljali su odnos cijele manjine prema Hrvatskoj. Godine 1991. nekoliko istaknutih gradišćanskih Hrvata štrajkalo je glađu kako bi potakli Vladu svoje zemlje da prizna Hrvatsku, a skupljanje humanitarne pomoći Hrvatskoj i zbrinjavanje djece iz Osijeka u vrijeme blokade i granatiranja grada pokazali su veliki stupanj solidarnosti manjine s matičnim narodom. "Stinjačka" struja je uspjela svu tu pozitivnu energiju neutralizirati i štoviše, zahladiti odnose učestalim ponavljanjem sati o nazadnosti i političkoj nakaznosti mlade države Hrvatske. Štoviše u "Hrvatskim novinama" gradišćansko-hrvatskom tjedniku koji uređuje Peter Tyran, inače član Društva Hrvatskih književnika, objavljuju se otrovni članci o unutrašnjepolitičkoj situaciji u Hrvatskoj, a vrhunac je bilo dopuštenje urednika da kroz rubriku "pisma čitalaca" otvori diskusiju o tome da li je pokojni kardinal Alojzije Stepinac ustaša i ratni zločinac, ili nije. Ovo je teško shvatljiva činjenica, ali na žalost, tekstovi su objavljeni i ostati će kao trajni povijesni dokument jednog pogrešnog i manjini štetnog nastupa. Što je još strašnije, oni su dodatno pomogli hlađenju odnosa s matičnim narodom, tako da u naše vrijeme i obični gradišćanskohrvatski ljudi, čitajući ovakove napise i slušajući svoje prvake, a kojima više-manje vjeruju, stvaraju o Republici Hrvatskoj

odbojan i hladan odnos, kao prema državi koje se moraju stidjeti i zbog koje imaju problema. Upravo takovo osjećanje ljudi, to inducirano političko raspoloženje, cilj je koji asimilanti žele postići. Štoviše njihov je uspjeh tolik, da su ušutkali pripadnike umjerene struje koja je do sada održavala veze s Hrvatskom, a unutar Austrije se zalagala za afirmaciju gradišćanskohrvatskog entiteta s pravima koja se protežu i izvan pokrajine Burgenland. Tu struju uvjetno možemo nazvati "Milerovcima", po dugogodišnjem predsjedniku Hrvatskog kulturnog društva iz Gradišća i uspješnom oponentu Fricu Robaku i asimilantima, Hansu Mülleru. Dok Grandićeva, Šrujf, Tyran i ostali blate Hrvatsku, "Milerovci" šute. Koliko je antihrvatska promidžba pustila korijene svjedoči i podatak da su predsjednici nekih gradišćanskohrvatskih općina, nakon što je IDS digao dreku oko Statuta Županije istarske zbog navodnog kršenja manjinskih prava Talijana u Istri, a Šrujf i njegovi sve to prihvatili zdravo za gotovo, zaprijetili turističkim bojkotom Hrvatske. Kada se ne bi radilo, prvenstveno, o uspješnoj raboti asimilanata, na sve to ne bi trebalo odgovarati. Ovaj članak nije upućen Austrijancima, nego političarima u Hrvatskoj. Njih treba moliti da puste gradišćanske Hrvate na miru, a ako im ne kane pomagati, neka im ne odmažu, a silno im odmažu ako ih huškaju protiv matičnoga naroda. IDS je u međuvremenu ušao u koaliciju s HSS-om i promijenio politički kurs, ili ga iz taktičkih razloga preusmjerio. Na Šrujfa i njegove više i ne misli, a razarajući učinak članaka poput ovoga na koji se osvrćem, je ostao. On je dodatno narušio i onako krhku historijsku svijest gradišćanskih Hrvata. IDS i ostali nisu ni riječ kazali kojom bi upozorili Austriju da ispuni sve ono što nalaže čl. 7. Državnog ugovora iz 1955., a ni u snu im ne pada na pamet da preporuče austrijskom parlamentu da donese Ustavni zakon o manjinama kakav je donio Hrvatski Sabor. Dižem glas protiv takovog ponašanja koje je pokvareno, jer pomaže asimilantima i pobornicima dekroatizacije gradišćanskih Hrvata. Asimilacija je proces koji se može ubrzavati, ali vrlo teško zaustaviti.

Na žalost i "Stinjačka" struja kojoj pripada Franjo Šrujf, premda se deklarativno zalaže za ispunjenje čl. 7. i ima pozitivan stav prema manjinskoj problematici, svojim djelovanjem protiv države Hrvatske i nastojanjem da gradišćanski Hrvati zamrze državu svoga matičnog naroda, ruši osnovnu polugu njihove samobitnosti, a to je postojanje normalnih veza s matičnim narodom. Uostalom, to je možda i dio političkog programa, jer političari iz ovoga kruga sebe ne smatraju Hrvatima. Da je tome tako, svjedoče riječi Terezije Stoisits kazane 23. veljače 1995. g. novinarima zagrebačkog dvotjednika "Stil", a povodom atentata pismima u kojima su bile eksplozivne naprave. Takova pisma upućivana su i pojedinim gradišćanskim Hrvatima. U vrijeme dok nastaje ovaj tekst, ovakav se teror ponovio, a da austrijske vlasti nisu uspjele otkriti ni jednog jedinog krivca za to.

"Gospođica Stoisits je gradišćanska Hrvatica — pišu novinari Stila — i potječe baš iz mjesta Stinjaki, poprišta drugog atentata. Ona je stranački stručnjak za prava manjina i stranaca, a posebice se bori za prava Hrvata u Gradišću. Ekskluzivni razgovor za STIL s njom smo obavili uz pomoć njezina tajnika Franje Schruiffa.

(...)

— Puno vas toga veže za Hrvatsku. Na kojemu jeziku govorite kad ste kod kuće?

— Kući govorimo oba jezika, ali bih željela istaknuti jednu stvar. *Ja nisam Hrvatica* (podvukao autor, ja dolazim iz Austrije i ja sam, odnosno mi smo — Gradišćanski Hrvati. Ja doduše govorim materinski jezik kao i ljudi u Hrvatskoj, ali sam Austrijanka. (...)"

Iskreno i pošteno očitovanje gospođice Stoisits pomaže nam da shvatimo o čemu se radi kod struje koju ona predstavlja unutar gradišćansko-hrvatskog etničkog korpusa. Oni su prije svega Austrijanci, a tek potom Gradišćanski Hrvati. Upozoravam da se ovdje pravi razlika između Gradišćanskih Hrvata i "Hrvaćana". Ovi posljednji žive u Republici Hrvatskoj i zbog toga T. Stoisits kaže. "Ja nisam Hrvatica..."

Da bi sve ovo bilo jasnije treba kazati slijedeće: među gradišćanskim Hrvatima prevladalo je mišljenje po kojemu oni nisu isto što i Hrvati u Hrvatskoj. Ovi posljednji su "Hrvaćani", dok gradišćanski Hrvati za sebe rezerviraju etnonim Hrvati, a u poslijednje vrijeme svoj lokalizirani etnonim pišu s velikim početnim slovom, držeći da će time lakše ostvariti svoja prava i za onaj dio manjine koji žive izvan Burgenlanda-Gradišća. Za asimilante je bitno da se realizirala distanca u odnosu na matični narod. Zbog toga gospođica Stoisits izjavljuje: "Ja nisam Hrvatica", već Austrijanka, a dopušta da zbog obiteljskog jezika bude Gradišćanska Hrvatica, ali nikako Hrvaćanka. Na žalost, struja s tako jasno i prepoznatljivo odsutnom historijskom sviješću dominira danas u duhovnom i kulturnom životu manjine, a politički se nametnula kao faktor s kojem se mora računati.

Asimilacija na "demokratski" način pokazuje ovime svoje pravo lice. Tim je apsurdnije da Republiku Hrvatsku proziva Franjo Schruiff, Austrijanac koji nije Hrvat, odnosno Hrvaćan, već Gradišćanski Hrvat, i optužuje za ugrožavanje položaja narodne zajednice kojoj pripada. Tužno je u svemu tome što takovom optužbom, naš dragi Austrijanac - Gradišćanski Hrvat ipak priznaje da je "Hrvaćanin" i da mu je Hrvatska stara domovina. U tom asimilacionom procesu javljaju se čudne pojave, u koju ubrajam i anksiozan odnos prema državi matičnoga naroda i tome narodu u cjelini. U isto vrijeme oni taj narod vole, ali ga i preziru. To je muka i tjeskoba naših ljudi koji su se našli ili su stavljeni u takav povijesni procjep. Franjo bi htio, predpostavljam da polazi s pozicije bona fide, vidjeti Hrvatsku onakovom kako to želi austrijska stranka "Zelenih" i svi oni koji iza te "stranke" stoje. Njemu teško padaju optužbe u socijalističkim krugovima Austrije koji Hrvatsku prikazuju kao fašističku državu, jer on ne može pobjeći od podsvjesnog poistovjećivanja s "Hrvaćanima" i podsvjesne želje da Hrvatska bude idealna zemlja o kojoj će svi govoriti s ushićenjem, što će pozitivno utjecati na njegov ego. Raspolovljenost nije ugodno stanje. Užasno je i pomisliti da pojedini krugovi iz Hrvatske znajući za to, hrane njihovu raspolovljenost, a radi svojih politikanstkih razloga.

Gosp. Schruiffu su kazali - dovoljno uvjerljivo - da Vlada u Zagrebu ugnjetava, obespravljuje i "krade manjinska prava" talijanskoj manjini u Istri. On se je u taj tren poistovjetio s ugnjetenom manjinom i reagirao optužbom. On je uvjeravan da je "transgranično europeiziranje Istre" nešto prekrasno, raj za manjine, ali tu je zločesti fašistički Zagreb. Kada bi se "transeuropeizirala" Istra, možda bi se to desilo i Burgenlandu, a tada bi Gradišćanski Hrvati imali sve ono što imaju i Talijani u Istri. To znači da je problem uskraćivanja manjinskih prava

u svojoj zemlji prebacio na leđa Hrvatskoj, a to Hrvatska zaslužila nije, ma koliko voljeli svoje sunarodnjake i imali za njih razumijevanja. Ono što su napisali Franjo Šruif i Marijana Grandić naša je zajednička tragedija, ili posljedica naše povijesne tragedije. Zbog toga treba odgovarati na njihove optužbe energično, ali s poštovanjem i suosjećanjem. Ja ne želim povrijediti Franju Šrujfa, jer dovoljno je povrijedio sebe samoga pišući članak u kojemu se zalaže za one političke opcije koje vode u propast i rasulo teško stečenu neovisnu državu njegovoga matičnoga naroda. On ne shvaća da samo stabilna i snažna Hrvatska može pomoći gradišćanskim Hrvatima da se odupru asimilaciji, ukoliko mu je taj cilj na duši.

"Danas je Istra regija - piše F. Šrujf - u kojoj živu različne narodne grupe. Med njimi su ljudi s hrvatskim i ljudi s talijanskim materinskim jezikom. Ustavni sud u Zagrebu ukinuo je one paragrafe, ki određuju manjinska prava talijanske manjine. Isto tako ukinuo je neke druge paragrafe, u ki su zagarantirana autonomna prava Županije Istre.

(...) Ali ne samo Istra je trn u oku centralistov, i Dalmacija je Zagrebu daleko preveć samosvisna.

(...) U Istri vlada Istarska demokratska stranka (IDS), ka se suprotstavlja zagrebačkomu centralizmu i ka kani ojačati regionalne uprave unutar Hrvatske.

(...) Ustavni sud Hrvatske oficijelno ukinuo polovicu Istarskoga statuta, kot na primjer one paragrafe, u ki ide za ravnopravnost talijanskoga službenoga jezika s hrvatskim. Polag mišljenja Zagreba već nije dozvoljeno, da uprava u Istri hasnuje dvojezične pečate, jer po ustavu da je isključivo hrvatski jezik službeni jezik.

(...) Hrvatski ustavni sud se je postavio na stran antimanjinske politike vladajuće stranke.

(...) Pravoda, Hrvatska kot nova država još ne more imati čuda iskustva s manjinskom politikom. Ne bi bilo nikakova sramota, da bi iskali užu suradnju s Gradišćanskimi Hrvati, ki su - silom prilike - "stari zeci" u ovi posli, i ki bi imali sigurno dost iskustva i bi mogli savjetovati." Tako završava naš Franjo Šrujf.

Dakle, što to nude "stari zeci": Istru i Dalmaciju transregionalno izdvojiti iz Hrvatske, a onda ostalo. Nije jasno, kada nudi pomoć, na koju grupu misli: na "Horvatovce", "Robakovce", "Milerovce" ili "Grandićevce". To se mora znati, jer se njihovi programi bitno razlikuju. No, vjerujem da Franjo misli na "Grandićevce", odnosno "Stinjačku zelenu struju" kojoj pripada. Zbog toga ću navesti riječi njegove šefice T. Stoisits iz kojih se dade isčitati rješavanje problema. "Manjinama treba - piše T. Stoisits - u praksi omogućiti prava koja im pripadaju. One moraju biti uključene u diskusije, premalo je samo tolerirati ih. Ne smije se dopustiti da budu izolirani, ostavljeni po strani zajednice, nego ih valja dovoditi u centar života i zbivanja. Uostalom, odnos prema nacionalnim manjinama pokazatelj je kvalitete demokratskog standarda. Po mome mišljenju svima treba dati do znanja da i manjine pripadaju austrijskom identitetu." Pokušajmo ovo što je rečeno prebaciti u Istru i vidjeti da li se može primjeniti na talijansku manjinu. Da je Franjo to pokušao, da je barem pročitao nešto o Istri, došao bi do drugačijeg zaključka od onoga kojega je naveo u članku. Talijani u Istri imaju sve ono bitno što Gradišćanski Hrvati nemaju. Po svojim prosvjetnim, kulturnim, znanstvenim, društvenim... institucijama

oni se mogu ubrojiti u elitnu manjinu. Njihov položaj - za razliku od Gradišćanskih Hrvata - je takav da ne samo što nisu izloženi asimilaciji, nego u svoj korpus privlače i susjedne Hrvate. Dakle, ovdje se radi o asimilaciji većinskog naroda od strane manjine, što je poseban fenomen i čini se u ovome trenutku, jedinstven u Europi.

Istarski Talijani biraju svoga zastupnika u Sabor, dok Gradišćanske Hrvate zastupaju "Zeleni", što znači zajedno sa svim marginalnim grupama, uključujući i one seksualne prirode. O svome zastupniku u Parlamentu kojega bi birali kao punopravnog člana, naši sunarodnjaci mogu samo maštati. Ali, među istarskim Talijanima ne postoji niti jedan koji bi se blatom bacao na Italiju i vrijeđao njene institucije, a kamoli djelovao u interesu njenih neprijatelja. To bi trebali uočiti naši sunarodnjaci i učiti od istarskih Talijana.

Naši "stari zeci", na žalost (a to je i naš problem) nisu uspjeli postići čak ni to da im država dopusti postaviti dvojezične topografske table, što je minimum minimuma. Kada su jednom to pokušali na svoju ruku, bili su izvedeni pred sud i kažnjeni.

Naši "stari zeci" ustvari bi trebali, bez osjećaja nelagode, prepotencije i gadljivosti, tražiti od Hrvatske da im pošalje grupu politički mislećih ljudi koja bi pomogla u njihovim kontaktima s austrijskim vlastima. Predložio bi im da, za početak, tu grupu čine pripadnici talijanske nacionalne manjine u Hrvatskoj, zastupnik u Zastupničkom domu Sabora dr. Furio Radin, zastupnik u Županijskom domu Sabora, Ivan Pauletta i podžupanica Županije istarske, dr. Loredana Bogliuni-Debeljuh. Ukoliko bi prijedlog bio ostvaren, garantiram im da bi vrlo brzo dobili pravo na dvojezične topografske tabele, škole s materinskim kao nastavnim jezikom, vlastito kazalište, izdavačku kuću, televiziju i radio-postaje, povijesni institut, arhive, kulturno-umjetnička, sportska i zabavna društva, te općine s materinskim jezikom kao službenim. Ali, prije svega, od ljudi koje sam spomenuo, naučili bi kako se cijeni matični narod i njegova država, kako se njeguje historijska svijest i na koji način se uspostavljaju veze s matičnim narodom.

Naš dragi Franjo Šrujf (ili Schruiff) u Istri neće naići na Talijana koji će mu kazati: "Ja nisam Talijan, ja dolazim iz Italije i ja sam, odnosno mi smo - istarski Talijani. Ja doduše govorim materinski jezik kao i ljudi u Italiji, ali sam Hrvat." Riječi koje je izgovorila gospođica zastupnica Stoisits koja zastupa u Parlamentu i gradišćanske Hrvate (a tko zastupa državljane Austrije koji su naprosto Hrvati i postoje li takvi kojima je slobodno etničko izjašnjavanje) nezamislivo je da bi mogao izgovoriti dr. Furio Radin, zastupnik hrvatskih Talijana u Saboru. U tome se vidi razlika između Austrije i Hrvatske, između položaja hrvatskih Talijana i austrijskih Hrvata.

Ponovno naglašavam: gradišćanske Hrvate treba poštivati i podržavati svim demokratskim sredstvima, ali ne i one pojedince i organizacije koji unutar njih sami djeluju kao peta kolona asimilanata. Ti "Robakovci i sinovi" učinili su i čine veliko zlo. Franjo i ostali kao da nisu svjesni kuda ih se gura. Dok se cijela manjina gura u antihrvatsko raspoloženje, službeni austrijski vladini organi konstatiraju da ekspertna grupa kojoj su dali u zadatak pozabaviti se stupnjem etničke svijesti gradišćanskih Hrvata, mora konstatirati kako se dekroatizacija nastavlja. Razumljivo! Ne samo da će se nastaviti, nego će osaviti toliko duboke tragove na biću manjine, od kojih se manjina neće oporaviti. Nikada u svojoj povijesti gradišćanski Hrvati nisu bili

izloženi tako žestokom asimilatorskom pritisku kao nakon proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske. Ne misle svi u Austriji kao dr. Alois Mock. Dapače i sam dr. Mock, premda se radi o izuzetno časnom političaru, bio je izložen poruzi zbog odnosa prama hrvatskom narodu. Ako je bivši ministar vanjskih poslova u situaciji da ga se vrijeđa zbog priznavanja Republike Hrvatske, u kakvoj bi se tek situaciji našao gradišćanski Hrvat koji bi javno iskazao simpatije za svoj matični narod i njegovu oslobodilačku borbu? Država je stvorila, preko mass-medija takvu atmosferu da se gradišćanske Hrvate primorava da se stide Hrvatske, a po mogućnosti da se što hitnije oslobode i nacionalnog hrvatskog imena. U tom kontekstu čak i parlamentarna zastupnica javno će kazati: "Ja nisam Hrvatica, ja sam Austrijanka." Njeni birači će učiniti isto, što znači da austrijski krugovi koji blate Hrvatsku i trube o nedemokratskom karakteru hrvatske državne politike, u isto vrijeme u svojoj zemlji provode politiku diskriminacije narodnih manjina, a hrvatske posebno.

O snazi projugoslavenskog lobija u Beču svjedoči i priča Slobodana Prosperova Novaka, objavljena u "Forumu", prilogu "Slobodne Dalmacije" od 12. prosinca 1995. g. Navedeni gospodin dobio je poziv od akademika Katičića, šefa slavistike na Bečkoj univerzi, da provede određeno vrijeme kod njega kao gost-profesor. Novak je, tako se činilo, imao sve uvjete za odlazak u Beč. Prvo, tu je poziv jednog od najvećih autoriteta u današnjoj slavistici, a drugo, tu je Bobin ustrajan do iscrpljenosti, višegodišnji napor da kompromitira kao nedemokratske i profašističke političare, one čelnike HDZ-a koji su skrivili njegov silazak s funkcije dominstra prosvjete. Ako se itko istakao kao radikalan kritičar i osporavatelj hrvatskog Vrhovništva, a poglavito vladajuće stranke, onda je to bio naš Bobo. Međutim, sav je trud bio uzaludan. Nije pomoglo čak ni to što mu supruga - Austrijanka - radi kao službenik u austrijskoj diplomaciji. Od Novakova gostovanja u Beču nije ostalo ništa. "To se nije ostvarilo - piše S. P. Novak - zbog problema što su ih prof. Katačiću i meni pravile neke političke snage na bečkom Sveučilištu, o čemu je prof. Katičić nedavno govorio u jednom intervjuu. Može se reći da se radilo o nekim lijevim snagama, feminističkim grupama, dosjeima... Uglavnom, tamo smo obojica proglašavani nacionalistima, tuđmanovcima, ustašama, fašistima. (...) Moj angažman u Beču bio je, dakle, spriječen političkim metodama" - zaključuje S. P. Novak.

Potrebno je upozoriti da na bečkoj slavistici, kamo se naš rodoljub kanio zaputiti, studiraju i gradišćanski Hrvati. Ako je S. P. Novak, sa svojim cijelim "minulim radom" i svim uslugama koje činio kritičarima Predsjednika Hrvatske i HDZ-a, prošao u Beču tako kako je sam izjavio, onda nije teško zamisliti atmosferu u kojoj žive gradišćanski Hrvati, a o Hrvatima da i ne govorimo. Novak je čak spomenuo "dosjee" koji su korišteni protiv njega i Katičića. To je vrlo značajan podatak, kako bi smo se znali postaviti prema onim snagama iz Europe koje nas prozivaju zbog navodnog ugrožavanja demokracije i ljudskih prava.

S. P. Novaka nije za žaliti. Nitko ne voli pticu koja onečišćuje vlastito gnijezdo. Franju Šrujfa i gradišćanske Hrvate treba žaliti. Oni moraju svoju odanost vlastitoj domovini dokazivati blaćenjem naroda kojem pripadaju, ili se odricati vlastite narodnosti.

Tako to u Austriji rade "stari zeci".

Jurica Milkin

Vijesti

* * *

U "Vjesniku" od 27. I. 1996. *Mirko Tomasović* objavljuje članak "*Marko Marulić* ne može postati *Marco Marulo*".

* * *

Krajem siječnja 1996. dobio je nagradu "Paolo Borselino" u Rimu sarajevski tjednik "*Stećak*".

* * *

Naš suradnik *Boris Puhlovski* jedan je od dobitnika državne nagrade tehničke kulture "Faust Vrančić" za 1995.

* * *

Jean Mambrino piše o novoj režiji *Claudelove* trilogije u časopisu "Etudes", br. 1/96.

* * *

U Hrvatskom društvu političkih zatvorenika održan je spomen na našeg suradnika *Jakova Ivaštinovića* 27. I. 1996.

* * *

28. I. 1996. održana je u dvorani "Vijenac" komemoracija *Ivana Protulipca*, o kojemu piše i naša *Danica 1996*.

* * *

Jean-Dominique Durand piše u listu "La Croix" od 19. I. 1996. članak "La politique peut-elle conduire à la sainteté?" (Može li politika dovesti do svetosti?).

* * *

U listu "The European" od 28. XII. 1995. *Askold Krushelnicky* piše o bosanskim obiteljima u Sarajevu (Bosnia's people of God tend flame of tolerance-Bosanski Božji narod čuva plamen snošljivosti).

* * *

U "La Croix" od 24. I. 1996. *Georges-Marie Chenu*, bivši francuski ambasador u Hrvatskoj, piše o razočaranju u Bosni zbog prosrpske francuske politike u članku pod naslovom "La Bosnie et le président Mitterrand".

* * *

U "Vili Velebita" od 26. I. 1996. *Nikola Bićanić* piše o knjizi *Petra Grgeca* "Dr. Rudolf Eckert" u članku pod naslovom "Primjer za nasljedovanje".

* * *

"Republika", br. 9-10/95, objavljuje članak *Vinka Grubišića* o "bosanskom" jeziku, gdje se spominje knjiga Ivana Alilovića "Bibliografija hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine" (HKD 1989). U članku *Ive Žanića* "Kletva kralja Zvonimira u suvremenom političkom diskursu" spomenuti su odlomci o toj tematici iz Marulića 5/75 (*Eta Zelić-Bučan*), iz Marulića 2/89 (stihovi *Mate Marčinka*) i iz Marulića 6/89 (*Radovan Grgec*).

* * *

Za korizmu 1996. *Ivan Pavao II.* objavio je u Vatikanu poruku "Kršćani u borbi protiv gladi u nerazvijenim zemljama".

* * *

U OR od 21. IX. 1995. Luigi Personè iznosi svoja sjećanja na Maremmu i *Giosuè Carduccija* u članku pod naslovom "Quegli alberi che assumono un volto umano" (Drveće koje poprima ljudsko lice).

* * *

1. II. 1996. održano je u Starogradskoj vijećnici predstavljanje knjiga biblioteke "Symposion" koju uređuje s. *Marija od Presv. Srca.*

* * *

24. I. 1996. predstavljena je u Križevcima prigodna marka s likom sv. *Marka Križevčanina* prema mozaiku akad. kipara *Ante Starčevića.*

* * *

19. I. 1996. predstavljena je u Institutu za suvremenu povijest knjiga *"Hrvatska-Kroatien"* u zidanju Austrijskog instituta za istočno i jugostočno-europske studije.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 5/96, donosi članak *Enzija Natte* o filmu *Emira Kusturice* "Underground", koji je dobio Zlatnu palmu na festivalu u Cannesu 1995.

* * *

U listu "La Croix" od 26. I. 1996. *François d' Alançon* piše o sadašnjoj situaciji u Beogradu u članku "Les jours gris de Belgrade" (Sivi beogradski dani).

* * *

U biblioteci "Znameniti Hrvati islamske vjere" izašli su novi svesci: *Mehmedalija Mak Dizdar* i *Hakija Hadžić.*

* * *

"La Croix" od 28-29. I. 1996. donosi članak *Michela Crépua* "Cent ans après *Verlaine*, la poésie française" (Francuska poezija 100 godina poslije Verlainea).

* * *

U "Mogućnostima", br. 10-12/95, u svom *Marulićevu* ljetopisu , *Mirko Tomasović* spominje kako *Radovan Grgec*, prateći pisanje lista Osservatore Romano, prenosi izvještaj o Maruliću sa simpozija u Rimu. U Ljetopisu su spomenuti i *Eta Zelić-Bučan* i *Darko Žubrinić* (Biti pismen - biti svoj).

* * *

"Die Furche" od 1. II. 1996. donosi odgovore *Smaila Balića* i *Ivana Ivanjija* na prosrpsko pisanje *Petera Handkea* u "Süddeusche Zeitung".

* * *

U anketi "Večernjeg lista" od 11. II. 1996. o tom što misle o prilogu "Kulturni obzor" objavljeno je i mišljenje ravnatelja HKD-a *R. Grgeca.*

* * *

Nagradu za kršćanski strip dobio je u siječnju 1996. *Peter Madsen* za strip "Isus iz Nazareta".

* * *

"Hrvatsko slovo" od 9. II. 1996. donosi priloge našeg suradnika *Ive Balentovića* i prikaz najnovije knjige *Ivana Damiša* iz pera *M. Batorovića.*

* * *

"Die Furche" od 8. II. 1996. objavljuje članak *Otta Weissa* "Gibt es eine neue Modernismuskrise?" (Nova kriza modernizma?), u kojemu autor uspoređuje "modernističku" krizu u Crkvi prije sto godina i danas, zastupajući mišljenje kako ona prijašnja kriza nije bila uzaludna.

* * *

"Glas Koncila" od 18. II. 1996. donosi članak *I. Buturca* o knjizi *Ivana Damiša* "Iz moje crkveno-povijesne bibliografije" (HKD 1996). Isti broj u dopisu *Stjepana Džalte* navodi i citat iz knjige *R. Grgeca* "Čežnja za Kraljevstvom" (HKD 1995).

* * *

U listu "La Croix" od 1. II. 1996. *Sylvain Guena* osvrće se na članak *Michela Crépua* o supruzima Maritain iz istog lista od 5-6. XI. 1995., o njihovu integralnom humanizmu i o tjeskobi zbog prijetnji antisemitizma prije II. svjetskog rata.

* * *

Kod isusovaca u Palmotićevoj ul. predstavljen je hrvatski prijevod knjige *Françoisa Morlota* o *Pierreu de Clorivièreu* 28. II. 1996.

* * *

13. III. 1996. u Društvu prijatelja glagoljice *Stjepan Damjanović* održao je predavanje *"Stjepan Ivšić* kao istražitelj hrvatskog glagolizma."

* * *

"Vjesnik" od 15. II. 1996. donosi prikaz *Marulića 1/96.*

* * *

U "Etudes", br. 2/96, *Michel Faucheux* piše o dva čarobnjaka riječi: o *Renéu Charu* i *Albertu Camusu*, koji su pokazali svojim stvaralaštvom da se nalaze s onu stranu nihilizma kao i to da su "ranjenost i lucidnost najbliže suncu".

* * *

U časopisu "Communio", br. 6/95, objavljen je članak kardinala *Ratzingera* "Freiheit und Wahrheit", u kojemu Ratzinger ističe kako sloboda ne znači oslobađanje od normi nego njihovo pročišćenje u istini.

* * *

Radio-Zagreb (I. program) komemorirao je 15. II. 1996. u dva navrata 106. obljetnicu rođenja *Petra Grgeca.*

* * *

U "Hrvatskoj reviji", br. 4/95, objavljeni su prilozi naših suradnica *Nevenke Nekić* i *Stanislave Adamić.* Knjiga *Vinka Nikolića* "Pred vratima domovine" (I i II.) predstavljena je u Muzeju Mimara 21. II. 96.

* * *

U Listu "La Croix" od 16. II. 1996. J.-B. Rindo piše o obraćenju *Paula Valéryja* uoči smrti, a *François d'Alançon* o oporbenom srpskom listu "Svetlost" u članku "Kragujevac résiste au nationalisme serbe" (Kragujevac se opire srpskom nacionalizmu). U istom broju objavljen je i članak o francuskom generalu *Heinrichu,* nasljedniku *Janvierovu.*

* * *

U časopisu "La Vie" od 14. II. 1996. *Agnès Fernandez* piše o sestri *Paula Claudela,* poznatoj kiparici *Camille Claudel.*

* * *

U "Glasu Istre" od 15. II. 1996. *D. Načinović* objavljuje recenziju Marulića 1/96. Isti list iz pera istog autora 22. II. 1996. donosi prikaz knjige *Radovana Grgeca* "Čežnja za Kraljevstvom" pod naslovom "Grgec, vremenu usprkos".

* * *

U "Školskim novinama" od 20. II. 1996. *Josip Jakšić* piše o suvremenim katehetskim metodama u članku "Putokaz za naviještanje vjere".

* * *

U "Hrvatskom slovu" objavljen je razgovor *Stjepana Džalte,* našeg suradnika, s *Milom Maslaćem.*

* * *

U Dubrovniku je 27. II. 1996. započeo skup "*Marko Marulić* i ljubavne teme".

* * *

U "Mirotvornom izazovu", br. 13/96, *Ljiljana Matković* piše o knjizi *Radovana Grgeca* "Čežnja za Kraljevstvom".

* * *

Prigodom 100. obljetnice filma u Vatikanu je grupa stručnjaka na čelu s Mons. *Enriqueom Planasom* donijela listu 45 značajnih filmova stoljeća, npr. A. Rublëv (*Tarkovsky*), Misija (*Joffé*), Cvjetići sv. Franje (*Rosselini*), Terezija (*Cavalier*), Evanđelje po Mateju (*Passolini*), Žrtva (*Tarkovski*), Ben-Hur (*Niblo*), Gandhi (*Attenborough*), Zbogom, djeco (*Malle*), Čarobnjak iz Oza (*Fleming*), Cesta (*Fellini*) itd.

* * *

Vicko Kapetanović piše o knjigama *Ivana Damiša,* objavljenima u HKD-u 1995., u "Archivium Franciscanum Historicum", br. 3-4/95. O njima je pisao i *Stjepan Kožul* u Službenom vjesniku Nadbiskupije Zagrebačke, br. 1/96.

* * *

Opera *Francisa Poulenca* "Razgovori karmelićanki" prema istoimenoj drami *Georgesa Bernanosa* izvedena je nedavno u Veroni. O njezinoj izvedbi piše *Giorgio Gualerzi* u časopisu "Famiglia cristiana", br. 10/96.

* * *

U AR (Actualité religieuse) od 15. II. 1996. objavljen je razgovor s *Paulom Ricoeurom* o značenju pravde.

* * *

U "Vjesniku" od 2. III. 1996. *Živana Morić* piše o knjizi *Mladena Jurčića* "Susreti s Kristom".

* * *

ISPRAVCI

U "Maruliću" 1/96., u članku *Mate Marčinka* "Kratak pregled suvremene hrvatske književnosti" na str. 76. red 8. odozgo navodi se da je prof. Radovan Grgec četverogodišnju robiju izdržao u logoru Stara Gradiška, a riječ je o zatvoru Lepoglava.

U istom članku među piscima HKD-a, ispušteno je ime našeg stalnog suradnika Grge Rupčića kao i Ive Balentovića.

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (105) 225
***Nevenka Starčević-Kapetanović:** Na Uskrs 229
Predstavljanje Grgecove "Čežnje za kraljevstvom" 230
Slovački Hrvati 230
***Antun Ivandija**: Molitva 231
***Marijan Vogrinec**: Put 231
***Marijan Vogrinec**: Traganja; U tišini; Utrnuće 232
Vladimir Geiger: Sudski procesi vjerskim dostojanstvenicima u Hrvatskoj 1945 233
***Drago Maršić**: Buntovnici; Put zrenja 235
***Predrag Grubić**: U nebo omotano dijete; Naš anđeo pretrčava livadu; Povratak zaboravljena naroda; Za vratom rijeke; Iznenada 236
Mladen Jurčić: Pitanje praznine 237
***Mladen Jurčić:** Kralj nedogleda; Neka vrst pobjede; Nestvorenoj 240
***Blago Vrankić**: Zorišta 241
Luka Perinić: Iz moje ladice-VI 242
***Iva Čuvalo**: Mimoze 247
***Diana Dobran**: Nek zasvijetli 247
***Malkica Dugeč**: Ptica skamenjena 248
***Franjo Ćurić**: Jantarno svjetlo 248
Josip Braenović: Zarobljenički logori u Pločama i Slanom 249
***Tomislav Salopek**: Nama je potreban mir 257
***Tomislav Maretić:** Voda teče 257
Vilko Rieger: Prve godine "Hrvatske smotre" 258
***Marija Kipčić**: Dodir leptira 262
Lovorka Čoralić: Službenica Božja - Bokeljka Ana Marija Marović 263
***Tomislav Maretić:** Prvi susret; Zrcalo rijeke 269
Mato Marčinko: Bila jednom jedna crkva 270
***Ivo Mijo Andrić**: Dojmljive depresije; Zvjerinjak 278
Trpimir Macan: Anno Domini MDCLXXI 279
***Franjo Ćurić**: Snovi 282
***Ante Marinović Uzelac**: Ninske lađe; Nefreteta 283
***Stanislava Čarapina**: Rastoke 283
Pavao Galić: Vjera-privatna stvar - eufemizam za progone 284
***Rajko Glibo**: Sjajna rana; Rađanje znaka 290
***Milan Radić**: Uskrsni stol 291
***Ivana Radić**: Poslije oluje 291
***Ružica Herceg**: Katedrala 291
Nikica Talan: Život i djelo Luísa Vaza de Camõesa - II 292
***Alojz Buljan**: Prozor; Preko Cresa 306
***Stanislav Adamić**: Iza; Festina lente 307
***Radovan Toljanić**: Spokojstvo; U studenom 307
Božidar Brezinščak Bagola: Oslobađanje za darove srca 308
***Ljiljana Vasilj**: Pozdrav iz Hrvatske 316
***Marija Udiković Matek**: Breme ljubavi; Kuda s ljubavima; Iznenađenje 317
***Ivo Balentović:** Kraj mora; Rastanak 317
Trpimir Macan: Pisma N. Subotića Vlahu Turčinoviću - II 318
***Malkica Dugeč**: Pjesma buđenja 326
***Ante Prolić**: Moja Hrvatska 326
Šimun Jurišić: Sjećanja na profesore 327

*Ivna Talaja: Nebeska radost; Na ulazu noći 330
Ivo Balentović: Minirani put 331
*Ljiljana Vasilj: Privlaka u Slavoniji 333
*Marija Crvelin: Jer postojiš u meni 334
Ivan Peklić: Prilozi za biografiju dr. Janka Šimraka 335
*Ante Dabo: Turobne sličice 346
*Danijela Mijač: Noćas; Igra koralja 347
*Radovan Toljanić: Šumorenje 347
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - VII 348
*Božena Kruz: Kapelica ranjenog Isusa 353
* Diana Dobran: Zašto 353
Josip Rogin: Teniski lakat 354
*Ivan Svetić: Pogibija dana; Pjesma 356
Đuro Bošnjak: Bok, stari, žurim 357
Tatjana Kren: Astronomijsko određenje Mažuranićeva epa - III 360
Marija Ereš: Ogled o nekim književnim predlošcima u djelu M. Divkovića 371
Nove publikacije 380

Mišljenja i reagiranja

Marko Kovačević: Genitivno zanovijetanje 381
Anto Ćosić: "Dubl-W-Hrwati" in Kroatien 384
Radovan Latković: Da ne zaboravimo 387

Mozaik

Martin Mihaldinec: Toplina u betonu 389
Gjuro Krasnov: Numizmatički muzej Zlatka Tuđine 390
Miloš Lalošević: Djelatnost društva za promicanje orguljske glazbene umjetnosti "Franjo Dugan" 391
Đuro Krasnov: In memoriam - Želimir Janeš (1916-1996) 393

Knjige

Mirko Valentić: Ljubica Štefan: Srpska pravoslavna crkva i fašizam 394
Gojko Polegubić: Daljine, blizine 395
Branimir Slavić: Vinko Brešić: Autobiografski Zagreb 395
Tomislav Heres: Jubilarni dvadeseti broj "Poljica", 1975.-1995 396
Tomislav Heres: Zbornik "Kršni zavičaj" 1995 400
Tomislav Heres: Brbinj kroz povijest 402
Zdravko Mužinić: Gorljivi pastoralac i uspješni vjerski pisac 404
Svevlad Slamnig: Sućut prema uvenuloj krizantemi 406
Tomo Vereš: Značajno djelo o poveljama Subotice, Sombora i Novog Sada 407
Dubravko Jelčić: Ante Pavelić: Doživljaji 409
Ivo Perić: Knjiga o uskocima i krajišnicima 411
Jurica Milkin: "Stari zeci" među gradišćanskim Hrvatima 412

Vijesti

Iz domovine i svijeta 420

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda). Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredničkí odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220